

RAZISKOVANJE SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA: VIDIKI, PRISTOPI, VSEBINE

Uredila
Janja Žitnik Serafin in Aleksej Kalc

RAZISKOVANJE SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA:
VIDIKI, PRISTOPI, VSEBINE

**RAZISKOVANJE SLOVENSKEGA
IZSELJENSTVA: VIDIKI,
PRISTOPI, VSEBINE**

Uredila

Janja Žitnik Serafin in Aleksej Kalc

Ljubljana 2017

RAZISKOVANJE SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA: VIDIKI, PRISTOPI, VSEBINE

Uredila Janja Žitnik Serafin in Aleksej Kalc

Recenzenta: Matjaž Klemenčič in Irene Mislej

Oblikovanje in prelom: PDesign oblikovanje, Peter Dobaj s.p.

Jezikovni pregled: Janja Žitnik Serafin

Izdal: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije

Za izdajatelja: Marina Lukšič Hacin

Založila: Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založbo: Oto Luthar

Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Tisk: Cicero Begunje, d.o.o.

Naklada: 300

Prva izdaja, prvi natis. / Prva e-izdaja.

Ljubljana 2017

Tiskano s podporo Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

314.151.3-054.72(=163.6)(082)(0.034.2)
001.891:314.151.3-054.72(=163.6)(082)(0.034.2)

RAZISKOVANJE slovenskega izseljenstva [Elektronski vir] : vidiki, pristopi, vsebine / uredila Janja Žitnik Serafin in Aleksej Kalc. - 1. e-izd. - El. knjiga. - Ljubljana : Založba ZRC, 2017

Način dostopa (URL): <http://zalozba.zrc-sazu.si/p/1201>

<https://doi.org/10.3986/9789610500414>

ISBN 978-961-05-0041-4 (pdf)
1. Žitnik Serafin, Janja
292870912

VSEBINA

OD PREUČEVANJA SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA K MIGRACIJSKIM ŠTUDIJAM (<i>Aleksej Kalc</i>)	7
RAZVOJ INŠTITUTA ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO IN MIGRACIJE ZRC SAZU IN NJEGOV PRISPEVEK K IZSELJENSKIM ŠTUDIJAM (<i>Janja Žitnik Serafin</i>)	21
IZBRANI VIDIKI RAZISKOVANJA SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA	
SOCIOLOGIJA MEDNARODNIH SELITEV IN NJENI ZAČETKI V SLOVENIJI SKOZI TEMATIZACIJE SLOVENSkih IZSELJENCEV (<i>Marina Lukšič Hacin</i>)	37
MIGRACIJE IN EKONOMSKE INTERAKCIJE (DO PRVE SVETOVNE VOJNE) (<i>Žarko Lazarevič</i>)	49
PREUČEVANJE SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA V PERSPEKTIVI SPOLNO OBELEŽENIH MIGRACIJ (<i>Mirjam Milharčič Hladnik</i>)	67
SLOVENSKE IZSELJENSKÉ SKUPNOSTI V LUČI TURIZMA ISKANJA KORENIN (<i>Miha Koderman</i>)	83
PRISTOPI, METODE, KATEGORIZACIJA	
IZZIVI IN ZAGATE STATISTIČNEGA PREUČEVANJA SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA (<i>Damir Josipovič</i>)	101
METODOLOŠKI IZZIVI PREUČEVANJ MOBILNIH POSAMEZNIKOV IN SKUPIN V 21. STOLETJU: MED MIGRANTI, TURISTI IN POPOTNIKI (<i>Martina Bofulin, Nataša Rogelja</i>)	115
PREUČEVANJE SLOVENSkih IZSELJENCEV V ZDA – OD POSAMEZNIKOV DO SKUPNOSTI, OD SKUPNOSTI DO POSAMEZNIKOV (<i>Maruša Verbič Koprivšek</i>)	137
AKTUALNA VPRAŠANJA	
POVEZOVANJE SLOVENCEV V NEMČIJI NA PREHODU STOLETIJ IN GENERACIJ (<i>Marijanca Ajša Vižintin</i>)	153
SODOBNO IZSELJEVANJE IZ SLOVENIJE (2004–2017) IN ETNIČNO POVEZOVANJE »NOVOIZSELJENCEV« (<i>Dejan Valentinčič</i>)	171
ETNIČNO PODJETNIŠTVO MED SLOVENCİ V DRŽAVAH NEKDANJE JUGOSLAVIJE: SITUACIJE, MOŽNOSTI IN PRILOŽNOSTI (<i>Jure Gombač</i>)	193
OKOLJSKE MIGRACIJE KOT DISKURZIVNI FENOMEN (<i>Jerneja Brumen</i>)	205
SLOVENIAN EMIGRATION RESEARCH: ASPECTS, APPROACHES, SUBSTANCE (SUMMARY) (<i>Janja Žitnik Serafin</i>)	221
AVTORJI / AUTHORS	227
IMENSKO KAZALO	237

OD PREUČEVANJA SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA K MIGRACIJSKIM ŠTUDIJAM

Aleksej Kalc

Okrogle obletnice so po tradiciji in zaradi občutka zaključenosti, ki ga pri dojetanju časa vzbujajo ničle na koncu števil, navadno priložnosti za obračune in refleksije o prehojeni poti. Ko se starostna doba obrne čez tretje desetletje in se nanaša na ustanovo, ki se kot edina v državi po institucionalni dolžnosti posveča znanstvenemu preučevanju tako pomembnega tematskega področja, kot so in so bile migracije, razmislek in ocene niso več samo stvar priložnosti. Ne samo s perspektive zgodovinskega razvoja ustanove, ki trideset let »pokriva« specifičen, a zelo razprt in z vsemi dimenzijami individualnega, družbenega, kulturnega in nacionalnega življenja prepleten problemski prostor, ampak tudi in predvsem zaradi soočanja s sodobnostjo in z mislijo, uprto v načrtovanje prihodnosti. Iz tega prepričanja se je porodila pobuda o posvetu z naslovom Raziskovanje slovenskega izseljenstva: novi pristopi in vsebine, ki ga je Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije priredil oktobra 2016 v Ljubljani ob 30. obletnici svojega delovanja v sklopu Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Priključitev Inštituta k ZRC SAZU pomeni priznanje tematskega področja, za katerega ni mogoče trditi, da je bilo povsem zanemarjeno, a gotovo ni imelo mesta in pozornosti, ki bi ustrezala obsegu in pomenu migracij v slovenski zgodovini. Pot do tega priznanja je bila namreč dolga in težavna, saj se je srečevala s finančno-organizacijskimi vprašanji, s pomisleki o dojetanju in samem sprejetanju tematike, njene formalne umestitve v sfero raziskovalnih disciplin in med predmete njihovega preučevanja, ne nazadnje pa tudi s političnimi dogajanjem ter ideološkimi razpotji, zaradi česar je večkrat zastala.

Zavedanje o pomenu natančnega poznavanja migracij kot specifičnega pojava je bilo prisotno že v času njegovega največjega množičnega razmaha v desetletjih pred prvo svetovno vojno, ko je onkraj Atlantskega oceana pognala korenine prava

»ameriška Slovenija« in sta se slovenska prisotnost ter pojmovanje »slovenskega« nasploh raztegnila daleč čez zgodovinske narodne teritorialne meje. Ivan Mulaček je leta 1913 objavil statistični pregled izseljevanja iz Kranjske od srede devetdesetih let 19. stoletja, s katerim je želel opozoriti na obseg pojava in pokazati na brezbriznost in fatalizem politike ob tolikšnem odhajanju najboljših narodnih moči. Poudarjal pa je, da je »izseljensko vprašanje med tistimi, ki zahtevajo temeljitega znanja in dolgotrajnih vsestranskih izkušenj.« (Mulaček 1913: 256) Ta prispevek ni bil osamljen, saj pisanja o izseljevanju in Slovencih po svetu ni bilo malo. Omeniti moramo vsaj prvo veliko delo o slovenskem izseljenstvu, Trunkovo knjigo o Slovencih v ZDA (Trunk 1912). Spregledati tudi ni mogoče študije Janka Mačkovška, ki je leta 1911 analiziral migracijska gibanja na Slovenskem na podlagi rezultatov popisov prebivalstva in ki poleg Mulačkovega predstavlja prvo znanstveno zasnovano delo z gledišča dežele izseljevanja. Obe deli izvirata iz velike zaskrbljenosti zaradi posledic množičnega izseljevanja na razvoj in položaj slovenskega prebivalstva ter etničnega prostora v času, ko so dnevno politiko razgibavala burna nesoglasja v zvezi z narodnimi razmerji v avstro-ogrski monarhiji. Mulačkove uvodne besede pa smemo razumeti kot apel k sistematičnemu in organiziranemu raziskovanju na podlagi ustreznih kompetenc.

V primerjavi z Avstrijo v dobi svobodnega izseljevanja je nova jugoslovanska država, katere nastanek je sovpadal z zgodovinsko fazo neposrednega državnega nadzora in upravljanja migracij, posvečala od samega začetka veliko pozornost migracijski problematiki in jugoslovanskim izseljenskim skupnostim po svetu. Že leta 1921 je zakonsko regulirala področje izseljevanja, vzpostavila državne aparate za upravljanje izseljenskih gibanj in vodila migracijsko politiko v skladu z nacionalnimi gospodarskimi in političnimi interesi. Izseljenskim skupnostim in delu med njimi so priznali državotvorni pomen in upravljanje migracijskih gibanj je postalo sestavni element gospodarskih, socialnih in nacionalnih politik (Brunnbauer 2012; Miletić 2009). V tem kontekstu so Slovenci in slovenske institucije igrali pomembno vlogo, okrepile so se vezi in vzajemnost z izseljenskimi skupnostmi po svetu, naraščalo je zanimanje za zgodovino in poznavanje sočasne izseljenske problematike. Nastala so tudi nova dela o teh temah. Bila so sad prizadevanj samih izseljenskih skupnosti, ki so zlasti v ZDA napredovale v organizacijskem, gospodarskem in tudi kulturnem razvoju.

V domovini je bila spodbuda k preučevanju migracijskih tem povezana z nastankom univerze in razvojem akademske ter širše intelektualne sfere. Pomemben korak je bila vzpostavitev manjšinskega in izseljenskega odseka v Zavodu za mednarodno javno pravo v okviru pravne fakultete Univerze v Ljubljani, ki naj bi

postala organizacijska podlaga za znanstveno preučevanje migracij kot tematskega področja, segajočega na razna disciplinarna polja. Ustanovitelj zavoda leta 1937, profesor mednarodnega prava Ivan Tomšič, je tudi razdelal in utemeljil teoretične koncepte »strogo znanstvenega«, »celostnega, sistematičnega, metodičnega in objektivnega raziskovanja«, ki je moralo biti »brez političnih tendenc« in namenjeno tako spoznavnim kot aplikativnim potrebam države pri reševanju izseljenskega vprašanja in z njim povezanih problemov. Ljubljanska univerza naj bi postala središče raziskovanja izseljevanja v jugoslovanskem merilu (Drnovšek 1993: 21–22; isti 1999). Konec tridesetih let pa so pisci, ki so po službeni dolžnosti ali osebni zavzetosti spremljali problematiko, še vedno obžalovali, da so Mulačkov apel izpred prve svetovne vojne, poznejša Tomšičeva prizadevanja o »organizaciji, potrebi, pomenu in načinu znanstvenega preučevanja izseljenskega vprašanja« (M. R. 1940: 3) ter pobude o zbiranju in varovanju zgodovinske dediščine Slovencev, ki so živeli zunaj slovenskega narodnega teritorija, ostajali v glavnem v zametkih in daleč od zelene realizacije. In to kljub objavi nekaterih temeljnih razprav o zgodovini prebivalstva, o sočasnih migracijah v luči socialnih in gospodarskih razmer na Slovenskem in o »inozemskih Slovencih«, s katerimi so se ukvarjali poleg publicistov tudi strokovnjaki iz raznih znanstvenih disciplin (Drnovšek 1993: 18–23).

Do ponovnega zagona prizadevanj za sistematično in institucionalizirano raziskovanje migracij na Slovenskem je prišlo najprej v petdesetih letih v okviru takrat ustanovljene Slovenske izseljenske matice, nato pa še v šestdesetih letih na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti (Čebulj - Sajko 1990: 11–12). Tu je bil vzpostavljen študijski center za zgodovino slovenskega izseljenstva, čigar usmeritev in poslanstvo sta bila jasneje opredeljena v smislu slovenske narodne zgodovine in torej preučevanja izseljevanja ter slovenske prisotnosti v priseljenskih deželah. Steklo je evidentiranje arhivskega in drugega dokumentarnega gradiva o izseljevanju s slovenskega ozemlja v dokumentarnih fondih v Sloveniji in nastale so tudi nekatere temeljne študije, med katerimi je treba izrecno omeniti demografske razprave Živka Šifererja (1962, 1965, 1974). Časi za sistemizacijo in redno delovanje pa še vedno niso bili ugodni, dozoreli so šele v osemdesetih letih, najprej z ustanovitvijo Inštituta za izseljenstvo pri SAZU, leta 1986 pa z njegovo pridružitvijo k novonastalemu Znanstvenoraziskovalnemu centru, v okviru katerega poteka njegovo raziskovalno delo še danes.

Ugodnim razmeram za končno uresničitev zamisli s tako dolgo in razgibano zgodovino je botrovalo mnogo dejavnikov. Med njimi je nedvomno na prvem mestu vztrajnost njenih nosilcev, ki so znova in znova promovirali problematiko kot sestavni del slovenske humanistike in družboslovja ter opozarjali na okrnjeno

razumevanje slovenskega zgodovinskega razvoja brez upoštevanja migracij in slovenskih skupnosti v izseljenstvu. Botrovala sta ji večji splošni kulturni interes za problematiko in ideja o slovenskem enotnem kulturnem prostoru. Povečala se je prisotnost tematike na univerzitetnih študijskih seminarjih, pomembni so bili konceptualni, metodološki in tematski premiki v študijskih disciplinah. Migracijske teme, ki so v disciplinah veljale za marginalne, so se pomaknile bliže središču razprav. Vse pomembnejše mesto so si priborile na področju geografije, etnologije, literarne zgodovine in sociologije, v osemdesetih letih pa s prvimi večjimi deli tudi zgodovine, kjer je bilo dotlej zanimanje za tematiko manj poudarjeno. Posamezne discipline so pristopale k problematiki na osnovi različnih teoretičnih izhodišč in tematskih vidikov ter razvijale specifične prijeme in ištrome raziskovanja izseljenstva in migracij nasploh.¹ Svoje je doprinesla, kot je razvidno iz prispevka Janje Žitnik Serafin, tudi raziskovalna politika s pospešenimi prizadevanja za razvoj in mednarodno promocijo slovenske znanosti ter s programi za prenavo in okrepitev znanstvenoraziskovalnega kadra. Pripomoglo je tudi vzdrževanje stikov z izseljenskiimi skupnostmi in zavzemanje mlajših generacij raziskovalcev, ki so se s svojimi diplomskimi, magistrskimi in doktorskimi deli ter objavami posvečali slovenskemu izseljenstvu. Tudi ni slučaj, da je institucionalizacija znanstvenega dela na področju izseljenstva sovpadla z demokratizacijo slovenske družbe in preseganjem političnih in ideoloških razlikovanj, o katerih je govoril že v tridesetih letih Tomšič in ki so po drugi svetovni vojni tako močno pogojevala odnose med domovino in delom izseljencev pa tudi znotraj diaspore same. S samostojno državo in že na poti do nje so se na stežaj odprla vrata znanstvenoraziskovalnemu zanimanju za izseljenstvo. Zagon inštituta je bil torej po svoje tudi znanilec samostojne Slovenije, vsekakor pa začetek novega obdobja v preučevanju migracij na Slovenskem. Študije na tem tematskem področju so seveda napredovale tudi po zaslugi drugih akterjev, tako v okviru slovenskih univerz kot raziskovalnih inštitutov in muzejskih ustanov. Omenimo naj za primer le raziskave na Fakulteti za sociologijo, politologijo in novinarstvo iz sedemdesetih let (glej prispevek Lukšič Hacin) in interdisciplinarno raziskovalno delo ter seminarje na temo migracij na ljubljanski filozofski fakulteti na prehodu v osemdeseta leta (Slavec 1990). Bibliografija na temo migracij na Slovenskem je skratka bistveno kvalitativno napredovala in je zdaj neprimerno obsežnejša od tiste, ki je predstavljena v tematski številki revije *Dve domovini / Two*

---

1 Glej o tem pregledne prispevke M. Drnovška, M. Klemenčiča, J. Žitnik Serafin, B. Čebulj - Sajko in M. Lukšič Hacin s posveta Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah, Ljubljana, 26. 5. 1992, objavljene v 4. številki revije *Dve domovini / Two Homelands* (1993). Glej tudi Genorio 1989: 33–37.

Homelands iz leta 1993, namenjeni dotedanjemu stanju raziskav in usklajenemu načrtovanju prihodnjega dela.

Od nastanka Inštituta se je na področju preučevanja migracij veliko spremenilo. Problematika je na mednarodni raziskovalni sceni pridobila vidnejše mesto in je danes med pomembnejšimi študijskimi področji humanističnih in družboslovnih disciplin. Prišlo je do sprememb v tematizaciji in konceptih ter samem pojmovanju migracij. Te se danes obravnavajo kot konstitutiven družbeni pojav, ki od nekdaj sooblikuje gospodarska, družbena in kulturna dogajanja na lokalni in globalni ravni, kar je nadomestilo dolgo prevladujočo reduktivno predstavo o izseljevanju kot prehajanju državnih meja in sestavnem elementu nacionalnih zgodovin ter njenih transnacionalnih razsežnosti (Hoerder 2002). Premaknila so se težišča raziskovanja, ki so bila dolgo osredotočena na velike prekomorske države sprejemnice migrantov do druge svetovne vojne, medtem ko je zdaj enakovreden in v določenih pogledih še naprednejši položaj v preučevanju migracij pridobila Evropa. Ta je odkrila svoje globoke migracijske korenine in zaznala potrebo o premisleku svoje zgodovine v luči starih in sodobnih migracijskih dogajanj (Bade 2005). Sprememba perspektiv in pristopov k problematiki je seveda tudi sad širokega spektra disciplin, ki so stopile na raziskovalno prizorišče, in njihovih medsebojnih metodoloških ter konceptualnih oplajanj. Prehod od državocentričnega in narodnocentričnega pristopa k humanocentričnemu konceptu, ki je največ prispeval k reformulaciji vloge migracijskih gibanj v teku zgodovine (Hoerder, Lucassen, Lucassen 2010), se je v razvoju študij in za samo razumevanje migracijske problematike izkazal za prebojnega.

Samorefleksija o lastni vlogi in spremembe so se, kot narekuje logika dela na znanstvenem področju, dogajale tudi na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Nanje kaže današnje ime Inštituta, ki je izraz nadgradnje njegovih namenov in raziskovalnih smotrov. Inštitut je nastal, po dolgih prizadevanjih in v duhu zgodovinskega momenta, »iz potrebe po preučevanju slovenskega izseljenstva« (gl. prispevek J. Žitnik Serafin). Zasnovan je bil več disciplinarno, kot so si organizirano znanstveno preučevanje migracij zamišljali vsi vpleteni, že od prvih pobudnikov in teoretikov dalje. Bil je med vodilnimi, ki so v osemdesetih letih orali ledino interdisciplinarnega sodelovanja v slovenski humanistiki in družboslovju. Njegov vsebinski in metodološki doprinos je prepoznaven v znanstveni produkciji, ki pristopa k problematiki izseljevanja in slovenske prisotnosti po svetu z najrazličnejših zornih kotov, od družbeno-gospodarskega do narodnega, kulturnega in političnega. Od samega začetka je raziskovalno delo imelo v fokusu opazovanja splošnejša dogajanja in specifikke, kolektivne in individualne izkušnje,

obravnavalo je teoretične vidike, izvajalo praktične raziskave ter študije primerov. To je pomenilo doprinos k znanstvenoraziskovalnemu delu v smislu raznolikosti uporabljenih dokumentarnih virov in razvijanja analitičnega ter interpretativnega inštrumentarija. V tem plodovitem razvojnem procesu se je začela v skladu s splošnimi težnjami krepiti sociološka, kulturološka in antropološka usmerjenost raziskovanj. Porodilo pa se je tudi zavedanje o širših razsežnostih migracijskega pojava in potrebi po upoštevanju vseh njegovih oblik, predvsem po preučevanju Slovenije kot sprejemnice selitvenih gibanj in s tem povezane »drugačnosti«, s katero se slovenska družba sooča ves čas po drugi svetovni vojni in tudi prej. Tudi ta usmeritev prihaja do izraza v znanstveni produkciji inštituta in njegovih sodelavcev, ki so z inovativnimi temami razširili okvire migracijskih študij v Sloveniji in prispevali k njihovi razpoznavnosti na mednarodni ravni. Hkrati se je Inštitut angažiral z razvijanjem aplikativnih znanj in neposrednim delom tudi na področju medkulturnega posredovanja, izobraževanja, strokovno podprte politike in praktičnega udejstvovanja za pospeševanje ustreznih odnosov do migrantov in njihove integracije v slovensko družbeno in kulturno okolje. S celovitim delovanjem nastopajo Inštitut in njegovi sodelavci ne samo kot znanstveni, ampak tudi kot družbeni subjekti, ki so s specifičnimi kompetencami vpeti v dogajanja vse bolj mobilne in globalno razpete slovenske družbe.

Glavnina avtorjev knjige, ki je pred nami, sodeluje v raziskovalnem programu Inštituta in/ali v njegovih potekajočih raziskovalnih projektih s področja slovenskega izseljenstva. Knjiga je tako delni rezultat dveh vzporednih raziskovalnih projektov z naslovom Socialna, gospodarska in kulturna zgodovina slovenskega izseljenstva (1870–1945 oz. 1945–1991, št. J5-7167 in J5-8246), projekta Sodobne strategije slovenskih izseljencev za ohranjanje etnične identitete (št. V5-1634), bilateralnega projekta na isto temo s Hrvaško (št. ARRS-BI-HR/16-17-011) in raziskovalnega programa Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva v kontekstu raziskovanja migracij (št. P5-0070), ki jih sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna, vodi pa Janja Žitnik Serafin. K sodelovanju pri knjigi so bili povabljeni še nekateri drugi raziskovalci, ki se ukvarjajo s problematiko slovenskega izseljenstva, posebno pripadniki mlajših generacij, ki poglobljajo tradicionalne tematske segmente in ubirajo hkrati nove poti na tem raziskovalnem področju. Izdajo monografije je omogočil Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki že od nekdaj podpira raziskovalno dejavnost Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije in izkazuje interes za njegove znanstvene in strokovno uporabne dosežke.

Uvodni prispevek je posvečen, kot se spodobi ob okroglih obletnicah, jubilantu samemu. O njem piše Janja Žitnik Serafin, predstavnica prve generacije raziskovalcev in sodelavka z najdaljšim delovnim stažem, ki spremlja in sooblikuje življenje Inštituta od njegovih začetkov v osemdesetih letih prejšnjega stoletja do danes. Seznanja nas z njegovim historiatom od negotovih začetnih korakov in uspešnega zagona skozi nadaljnje razvojne faze, s kadrovske politiko, smernicami in vsebinami raziskovalnega dela ter znanstvenimi dosežki. V skladu z vsebinskim težiščem te knjige se avtorica v svojem uvodnem pregledu ob izrazito širokem tematskem razponu dela na Inštitutu kolikor mogoče dosledno omejuje le na področje raziskovanja slovenskega izseljenstva. Iz pregleda je razviden obseg opravljenega dela, ki je ključno prispevalo ne samo k poznavanju, ampak tudi k zavedanju o pomenu izseljenstva v slovenski zgodovini in slovenske prisotnosti v svetu. Pripomore tudi k razumevanju pomena ustanovitve Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije za rast migracijskih študij na Slovenskem, prispevek tega znanstvenoraziskovalnega subjekta k splošni rasti humanistike in družboslovja in ne nazadnje doprinos, ki ga inštitucija prispeva s svojim delom k razumevanju sodobnih migracijskih procesov ter pozitivnemu odnosu do etničnih in kulturnih razlik.

Prvi tematski sklop prinaša prispevke o nekaterih izbranih vidikih preučevanja slovenskega izseljenstva. Prispevek Marine Lukšič Hacin je preglednega značaja in podaja oris razvoja migracijskih študij v slovenski sociologiji od prvih srečanj discipline s to tematiko do uveljavitve koncepta sociologije migracij. Slovenska sociologija se je konstituirala v samostojno vedo in usmerila pozornost k migracijskim temam z rahlo zamudo v primerjavi z mednarodno sceno. Po zaslugi P. Klinarja in drugih prodornih avtorjev pa je v sedemdesetih letih 20. stletja stopila v korak z mednarodnimi teoretičnimi in analitičnimi koncepti sociologije mednarodnih migracij. Avtorica opozarja na specifične tematizacije selitev na Slovenskem kot delu takratnega jugoslovanskega prostora ter na nekatere problematične vidike, kot na primer diskriminatorska razlikovanja migrantov, ki jih povzročajo zdrsi v metodološki in diskurzivni nacionalizem. Opozarja tudi na neustrezno rabo klasičnih modelov za razlaganje migracijskih gibanj brez upoštevanja njihovih dokazanih šibkosti in na problematiko vključevanja migrantov v priseljenška okolja. Z osamosvojitvijo Slovenije so, poleg spremembe statusa slovenskih migrantov v bivši skupni jugoslovanski državi, sovpadali konceptualno-metodološki premiki v slovenski sociologiji migracij. Pozornost se je od družbene stratifikacije premaknila k identitetam, razlikam, kolektivnim in individualnim izkušnjam. S tem pa je bil zanemarjen sam konstitutivni element discipline. Izziv sodobne slovenske in

mednarodne sociologije migracij je zato usklajevanje klasičnih in novih pristopov za celovito razumevanje sodobnih migracij in njihovo ustrezno politično obravnavanje.

Glede množičnega izseljevanja s slovenskega etničnega ozemlja pred prvo svetovno vojno, ki je tako močno zaznamovalo slovenski družbeni razvoj in slovensko prisotnost po svetu, se zgodovinar Žarko Lazarevič loteva vprašanj, o katerih so zgodovinske študije že večkrat spregovorile, a se nikoli niso dovolj poglobile vanje, in sicer povezave med izseljevanjem in ekonomskimi razmerami. Vzroke za te bele lise je treba iskati po eni strani v pomanjkanju interesa tako za ekonomsko zgodovino kot za zgodovino migracij v slovenskem zgodovinopisju, v preferenci preučevalcev izseljevanja za socialne, kulturne in politične vidike pojava, a tudi v objektivnem pomanjkanju virov za ekonometrične analize in vrednotenja selitev v korelaciji z gospodarskimi dogajanjem. Avtor opozarja na potrebo po razumevanju makroekonomskih razmer, v okviru katerih je prihajalo do množičnega izseljevanja, in hkrati razmer, ki so v izvornih izseljenskih okoljih sledile zaradi odhoda dela prebivalstva. Pri tem ne misli toliko na razmerja med viri krajevne ekonomije in potrebami prebivalstva, ampak predvsem na učinke, ki jih je v matičnih okoljih imela »izseljenska ekonomija« v obliki zdomskih nakazil na gospodarsko stanje družin in celih skupnosti. Ker je slovensko ozemlje ostajalo v glavnem izvzeto iz gospodarskega prestrukturiranja v smeri intenzivne tržne ekonomije, so viri iz izseljenstva igrali vlogo ohranjevalnega, ne pa razvojnega dejavnika.

Mirjam Milharčič Hladnik razpravlja o spolni perspektivi preučevanja migracij in o specifičnosti ženskih migracijskih gibanj ter korelacijah med migracijami in ženskimi družbenogospodarskimi vlogami. Ta problematika se je začela pojavljati v migracijskih študijah šele v osemdesetih letih, ko je dozorel čas za izstop žensk izpod moškega okrilja in družbene anonimnosti. Podobno kot razlikovanje med moškim in ženskim delom odpira tudi preučevanje mobilnosti žensk metodološka in interpretativna vprašanja, ki so pogojena z manjšo dokumentarno vidljivostjo žensk. Dejstvo pa je, da spolna diferenciacija določa različne oblike mobilnosti, v katerih ženska nastopa kot povsem samostojen subjekt. Slovenske migracijske študije niso zaostale za mednarodnimi trendi pri preučevanju tega raziskovalnega segmenta in so prispevale k razbiranju slovenske družbene in širše zgodovine z vidika spolnega razlikovanja. Avtorica tudi opozarja, da je preučevanje žensk v povezavi z migracijami področje, ki izpostavlja kompleksnost družbenih razmerij med spoloma in njun spreminjajoči se položaj glede na potrebe, družbene in geografske kontekste, zgodovinska obdobja ter faze življenjskega ciklusa posameznikov in družin.

Novo temo in perspektivo opazovanja zgodovinskega in tudi časovno manj oddaljenega slovenskega izseljevanja ponuja Miha Koderman, ki preučuje obiske

slovenskih izseljencev in njihovih potomcev v »stari domovini«. Problematika se umešča v območje prekrivanja tematskih in raziskovalno metodoloških polj, saj povezuje turizem, kulturno dediščino, narodno čutenje, krajevno navezanost, zgodovinski spomin in sorodstvene vezi z interdisciplinarnim preučevanjem migracij in samega turizma. Obiskovanje »starih krajev«, ki se predvsem v preookeanskih priseljenjskih državah danes povezuje s popularnim odkrivanjem porekla in je znano pod izrazom »roots tourism«, je prisotno tudi v slovenskem primeru. Razširilo se je že med svetovnimi vojnami v individualni in kolektivnih oblikah, v režiji potovalnih agencij in organizacij izseljencev pa tudi ob podpori matične države. Avtor prikazuje, kako je ta turizem, ki je po drugi svetovni vojni postal tudi gospodarsko pomemben in so izseljenske skupnosti med drugim igrale vlogo promotorjev slovenskih turističnih destinacij, zanimiv kot oblika gojenja družinskih vezi in hkrati kot strategija ohranjanja narodne in kulturne identitete ter čustvene navezanosti med matično domovino in izseljenci ter njihovimi potomci po svetu.

Drugi tematski sklop, posvečen pristopom, metodam in kategorizacijam pri preučevanju migracij, se začneja s problematiko statističnega opazovanja in kategorizacij migracij oziroma migrantov. Pomanjkanje statistik je osnovna ovira, s katero se srečuje preučevanje zgodovine migracij na Slovenskem, predvsem najbolj množičnih gibanj v desetletjih pred prvo svetovno vojno. Statistika in njeno opredeljevanje pojavov pa ostajata problematično področje tudi danes, ko razpolagamo z bolj sofisticiranimi statističnimi sistemi in točneje definiranimi teritorialnimi okviri opazovanja. Damir Josipovič razpravlja o tem, kako je sodobno statistično dokumentiranje migracij ravno tako pomanjkljivo in kako navaja k zmotnim interpretacijam. Problemi se začenjajo pri terminologiji za razlikovanje med migracijami iz preteklosti in sodobnimi ter za različno opredeljevanje statusov starih in novih migrantov in manjšin. Nadaljujejo se z vrednotenjem obsega selitvenih gibanj in s kategorijami za razčlenjevanje strukturnih in dinamičnih značilnosti migracijskega pojava. Pri tem se kaže za diskriminatorno izkazovanje pojava in položaja migrantov na podlagi koncepta generacij, zaradi katerega se položaj oseb druge in nadaljnjih generacij ne povezuje z realno priselitvijo, ampak z ozadjem njihove prisotnosti v Sloveniji (in drugod).

Martina Bofulin in Nataša Rogelja razpravljata o metodologiji preučevanja migracij v 21. stoletju, vprašanju, ki se zastavlja vedno znova zaradi kompleksnosti migracijskega pojava in prizadevanja disciplin za razumevanje raznolikosti migracijskih oblik in njihovega dinamičnega prepletanja. Izhajajoč iz antropološkega preučevanja kitajske priseljenjske skupnosti v Sloveniji in življenjskostilskih migracij (konkretno ljudi, ki domujejo na barkah in življenje ter delo usklajujejo s

potovanjem), avtorici poudarjata neustreznost ustaljenih kategorij in paradigem za opredeljevanje migracijskih procesov. Šele »drobni detajli« iz vsakdanjega življenja migrantov ponujajo epistemološko merilo za stvarnejše razumevanje migracijskega dogajanja in migrantskih poti. Tak pristop je posebno potreben pri sodobnih, vse bolj raznolikih oblikah mobilnosti, ki jih razvoj konceptualnih in metodoloških inštrumentov ne dohiteva. Iz raziskovalne prakse izhaja, da se pri opazovanju mobilnosti najbolje obrestuje kombinacija različnih metodoloških pristopov. Zaradi tega mora biti tudi metodologija mobilna, da lahko prilagaja fokus posameznim vidikom migriranja in dopusti vpogled v kompleksne geografske, družbene in intimne premike migrantov.

Z metodološko obravnavo različnih raziskovalnih pristopov pri preučevanju Slovencev v ZDA se ukvarja Maruša Verbič Koprivšek, avtorica ene izmed najnovejših študij o slovenskih naselbinah v ZDA. Poudarek njenega prispevka je na potrebi po razvijanju holističnega raziskovalnega pristopa, ki naj tesneje poveže zgodovino skupnosti, njenih družbenih, organizacijskih in kulturnih značilnosti, dejavnosti in udejstvovanj z individualnimi zgodovinami priseljencev. Prepletanje teh zgodb in integriranje raznih nivojev opazovanja, ki so jih mnoge študije že prakticirale, a še premalo izkoristile, so pot h kompleksnejšemu razumevanju slovenske zgodovinske prisotnosti v Severni Ameriki in v priseljskih deželah nasploh.

Prispevka Marijance Ajše Vižintin in Dejana Valentiniča tvorita prvi del tretjega tematskega sklopa, posvečenega aktualnim vprašanjem slovenskih migracijskih študij. Ukvarjata se s klasično temo organiziranega družbenega življenja izseljencev, s poudarkom na razlikah in soočanjih med starimi in novodobnimi izseljenci na področju etničnega povezovanja. Prvi od obeh prispevkov izpostavlja prehod organiziranega združevanja in delovanja od slovenskih priseljencev v Nemčiji iz sedemdesetih let na njihove potomce oziroma poznejše priseljence v novem tisočletju. Kažejo se predpostavke pomladitve društvenih vrst in ohranjanja organiziranosti, ki pa je pogojena z različnimi življenjskimi načrti starih in novih priseljencev in z različnimi značilnostmi takratnih in sedanjih migracij. Zaradi tega je ob praksah za mobilizacijo dejavnosti, povezanih z jezikom, kulturnimi vrednotami in družabnostjo, zelo pomembna sposobnost usklajevanja interesov in pogledov na organizirano delovanje. V drugem prispevku je poudarek na povezovanju med sodobnimi slovenskimi izseljenci in njihovom odnosu do tradicionalno organiziranih izseljskih skupnosti po svetu. Na dan prihajajo vzroki in razlogi skromnega vključevanja novih priseljencev iz Slovenije v tradicionalne oblike etničnega povezovanja v novi domovini in včasih tudi problematična razmerja med

prvimi in drugimi. Ta razmerja izvirajo iz različnih interesov, kulturnih vrednot in občutka pripadnosti.

Jure Gombač sega na področje ekonomije, in sicer z vprašanjem etničnega podjetništva, ki ga opredeljuje povezava med ekonomijo in etnično pripadnostjo ali identifikacijo migrantske skupnosti. Etnično podjetništvo je bilo in je tudi v današnjem globaliziranem svetu razširjena praksa, uveljavljena sicer bolj pri enih migrantskih skupnostih kot pri drugih. Razlogi za tovrstne ekonomske strategije in razlike so odvisni od dejavnikov gospodarskega, družbenega in kulturnega značaja, zaradi katerih se eni migranti vključujejo nepovezano v gospodarsko življenje priseljenkega družbenega okolja, drugi pa preko oblik samozaposlovanja ter povezovanja na podlagi etnične pripadnosti oziroma ožjega izvornega porekla v okviru gospodarskih niš. Glede današnjih slovenskih izseljenskih skupnosti v jugoslovanskem prostoru avtor ugotavlja, da med njimi ni težnje po tovrstni konvergenci. Gospodarska in etnično-kulturna sfera delujeta ločeno in kljub potencialnim možnostim ne vidita koristi v povezovanju in usklajevanju »slovenskih« kompetenc in drugih resursov. Koncepta etničnega podjetništva in etnične ekonomije pomagata razumeti vidike slovenskega izseljenstva, ki niso bili deležni večje pozornosti, in odpirata nove analitične možnosti tudi v zgodovinski perspektivi.

Sovpadanje sodobnih migracij in podnebnih sprememb je v zadnjih desetletjih na novo spodbudilo razpravo o razmerju med migracijami in okoljem, ki se je v 19. stoletju pojavilo med začetnimi paradigmami preučevanja determinant migracijskega pojava. Sodobni pojem okoljske migracije pa je zrasel na poljih, ki ne bazirajo na migracijskih študijah, in je postal vplivni politično-ideološki diskurzivni inštrument. Jerneja Brumen razpravlja o razlikah med pionirskim povezovanjem migracij z okoljem v okviru okoljskega determinizma iz 19. stoletja in današnjimi okoljskimi (tudi podnebnimi) migracijami in okoljskimi (podnebnimi) begunci. Ti pojmi so bili opredeljeni v okoljevarstvenih in trajnostnorazvojnih naravoslovnih znanostih na podlagi neomaltuzianskih nazorov z namenom, opozarjati na katastrofalni problem izčrpanja okolja in posledična množična migracijska premikanja. Šele kasneje so se problematike lotile humanistično-družboslovne vede in jo umestile v družbeni, ekonomski, kulturni in politični migracijski kontekst. To pa ni zmanjšalo ideološkega naboja, ki ga ohranjata pojma okoljske migracije in podnebnih migranti kot inštrumenta za vzdrževanje strahu in pridobivanje konsenza za varnostno ter obrambno naravnane migracijske politike v bogatem svetu. Izpostavljanje povezave med naravo in migracijami je namreč učinkovit način za zakrivanje odgovornosti človeškega delovanja ter dominantnih interesov za to dogajanje.

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije proslavlja svojo obletnico v času, ko so migracije spet z vso silo prodrle v ospredje družbenih dogajanj in zasedle vrh nacionalnih in mednarodnih političnih agend. Slovenska družba in njene institucije se skupaj z evropskimi vsakodnevno soočajo s prihajanjem ljudi iz vojnih prizorišč in območij, kjer gospodarska brezperspektivnost, družbena in politična nestabilnost ter drugi dejavniki, povezani s procesi, ki jim pravimo globalizacija, silijo k iskanju dostojnejših priložnosti za življenje. Ti migracijski pojavi trkajo na vest, še bolj pa burijo duhove s strahovi, občutki ogroženosti za usodo našega družbeno-gospodarskega sistema in kulturne identitete ter z dilemami glede odnosov med nami in drugimi. Pod vprašaj postavljajo samo enotnost in kooperacijo držav sprejemnic in Evrope kot take, ki je nastala na načelu integracije in hkrati ohranjanja drugačnosti. Slovenija se kot še tako majhna članica evropske družine ne more izogniti vsem tem vprašanjem, in to ne samo v vlogi evropske »migracijske mejne krajine«. Slovenske migracije postajajo v globaliziranem svetu vse pomembnejši dejavnik v življenju posameznikov in slovenske družbe, kot kažejo številke o odhajanju mladih iz Slovenije v zadnjem desetletju. Migracija kot že večkrat v preteklosti spet opozarja na svoje mesto v družbenem dogajanju, in to na najrazličnejših ravneh, od demografije do vprašanja sožitja. Migracije zato niso le predmet družbene, ekonomske in upravno-politične obravnave, ampak tudi ena od velikih znanstvenoraziskovalnih tem. Tema, ki je ni mogoče zajeti samo znotraj nacionalnih okvirov in z vidika narodnih vrednot, ampak kot dogajanje na družbenem, gospodarskem, političnem in kulturnem prizorišču, na katerem nastopajo v glavni vlogi migranti s svojimi narodnimi in drugimi identitetami, življenjskimi načrti in izbirami. Temu vodilu, ki postavlja v središče pozornosti človeka, sledijo sodobne migracijske študije in v tej smeri se nadaljuje tudi pot Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije.

LITERATURA

- Bade, Klaus (2005). *Evropa v gibanju: Migracije od poznega 18. stoletja do danes*. Ljubljana: Založba / *cf.
- Brunnbauer, Ulf (2012). Emigration policies and nation-building in interwar Yugoslavia. *European History Quarterly* 42/4, 602–627.
- Čebulj - Sajko, Breda (1990). Preteklo in sedanje delovanje Inštituta za slovensko izseljenstvo. *Dve domovini / Two Homelands* 1, 11–32.
- Čebulj - Sajko, Breda (1993). Pregled dosedanjega etnološkega raziskovanja slovenskega izseljenstva. *Dve domovini / Two Homelands* 4, 87–108.

- Drnovšek, Marjan (1993). Načrti in rezultati raziskovanja slovenskega izseljenstva do leta 1941 – s posebnim poudarkom na izseljevanje v Ameriko do prve svetovne vojne. *Dve domovini / Two Homelands* 4, 11–40.
- Drnovšek, Marjan (1999). Pravniki Ivan Tomšič in znanstveno preučevanje izseljenskega vprašanja. *Vilfanov zbornik: Pravo – zgodovina – narod* (ur. Vincenc Rajšp in Ernst Brückmüller). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 589–602.
- Genorio, Rado (1989). *Slovenci v Kanadi*. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Hoerder, Dirk (2002). *Cultures in contact: World migrations in the second millennium*. Durham, London: Duke University Press.
- Hoerder, Dirk, Lucassen, Jan, Lucassen, Leo (2011). Terminologies and concepts of migration research. *The Encyclopedia of Migration and Minorities in Europe* (ur. Klaus J. Bade, Pietr C. Emmer, Leo Lucassen, Jochen Oltmer). New York: Cambridge University Press, XXV–XXXIX.
- Klemenčič, Matjaž (1993). Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah po letu 1945. *Dve domovini / Two Homelands* 4, 41–59.
- Lukšič Hacin, Marina (1993). Izseljenci v luči slovenske sociologije. *Dve domovini / Two Homelands* 4, 109–132.
- M. R. (1940). Dr. Ivan Tomšič: Nekaj misli glede znanstvenega dela o zamejnih Jugoslovanih. *Izseljenski vestnik* 3, 33–35.
- Mačkovšek, Janko (1911). Statistika Slovencev. *Slovanski svet: Zemljepisna in statistična slika današnjega slovanstva* (ur. Lubor Niederle) (Znanstvena knjižnica Omladine, III. knjiga). Ljubljana: Omladina, 245–260, 275–282.
- Miletić, Aleksandar R. (2009). *Journey under Surveillance: The Overseas Emigration Policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Global Context, 1918–1928*. Beograd: Inštitut za noviju istoriju Srbije.
- Mulaček, Ivan (1913). Naše izseljevanje v številkah. *Čas* 4, 256–266.
- Slavec, Ingrid (1990). Etnološko preučevanje etnične identitete slovenskih izseljencev. *Dve domovini / Two Homelands* 1, 309–317.
- Šifrer, Živko (1962). Izseljevanje iz slovenskega ozemlja. *Prikazi in študije* 2, 1–24.
- Šifrer, Živko (1965). Statistični podatki o izseljevanju s slovenskega ozemlja: doba od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne. Tipkopis, hrani ISIM ZRC SAZU.
- Šifrer, Živko (1974). Izseljevanje s slovenskega ozemlja. *I. Slovenski demografski simpozij*. Ljubljana, 1–24.
- Trunk, Jurij Matej (1912). *Amerika in Amerikanci*. Celovec: samozaložba.
- Žitnik Serafin, Janja (1993). Literarnozgodovinske raziskave slovenske izseljenske književnosti. *Dve domovini / Two Homelands* 4, 61–86.

RAZVOJ INŠTITUTA ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO IN MIGRACIJE ZRC SAZU IN NJEGOV PRISPEVEK K IZSELJENSKIM ŠTUDIJAM

Janja Žitnik Serafin

UVOD

Migracijske študije je mogoče klasificirati na osnovi različnih kriterijev. Z vidika tega, ali migracije in migrante opazujemo z zornega kota njihove izvirne domovine ali dežele priselitve, lahko govorimo o izseljenskih študijah na eni strani in priseljenskih na drugi. Prve in druge lahko obravnavajo isti predmet raziskav ali pa tudi ne. Tako bi lahko znanstveno obravnavo procesov izseljevanja Slovencev ter njihovega življenja in delovanja v izseljenstvu s poudarkom na njihovem pomenu za gospodarstvo, politiko, kulturo itd. Slovencev kot matičnega naroda uvrstili k izseljenskim študijam, raziskovanje priseljevanja v Slovenijo ter življenja in delovanja priseljencev v Sloveniji s poudarkom na njihovem vsestranskem pomenu za Slovenijo kot državo sprejema pa k priseljenskim študijam. Povratne, sezonske, začasne, krožne in prehodne migracije predstavljajo vezni člen med prvimi in drugimi. Ker se raziskovalci le redko omejujemo na enega od obeh zornih kotov in največkrat težimo h kompleksnejši in celovitejši obravnavi migracijskih vprašanj, je ločnica med izseljenskimi in priseljenskimi študijami lahko le ohlapna in ima predvsem funkcionalno vlogo. Med drugim omogoča dokaj preprosto diferenciacijo kot osnovo za vse bolj aktualne komparativne migracijske študije po principu zrcalnih primerjav, brez kakršnih bi bila danes senzibilizacija večinskih družb za stiske prihajajočih (še) težja.

V preglednem prispevku, ki ga v celoti posvečam 30. obletnici priključitve Inštituta za izseljenstvo pri SAZU k Znanstvenoraziskovalnemu centru SAZU, se bom omejila na nastanek in kadrovski razvoj Inštituta ter predvsem na njegov prispevek na področju izseljenskih študij oziroma raziskovanja slovenskega izseljenstva. Pri tem se bom naslanjala na doslej objavljene delne preglede delovanja Inštituta, jubilejne

in priložnostne članke o Inštitutu, letna poročila o delu ZRC SAZU, programsko in projektno dokumentacijo Inštituta ter osebne bibliografije njegovih raziskovalcev.

ZAČETKI

Leta 1963 je bil na pobudo Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Zgodovinske sekcije Slovenske izseljenske matice ustanovljen Študijski center za zgodovino slovenskega izseljenstva pri SAZU. Študijski center je že leta 1963 začel izvajati projekt Zgodovina slovenskega izseljenstva, ki ga je od leta 1964 dalje financiral sklad Borisa Kidriča. Ustanovili so tri sekcije: statistično, ki jo je vodil Živko Šiferer iz republiškega Zavoda za statistiko, bibliografsko pod vodstvom Janeza Logarja iz Narodne in univerzitetne knjižnice ter arhivsko, ki jo je vodila Ema Umek iz Državnega arhiva Slovenije. Pri projektu so sodelovali tudi geografi, zgodovinarji, sociologi in drugi. Osrednja naloga Študijskega centra je razvidna že iz njegovega imena in naslova projekta, po navedbah Brede Čebulj - Sajko (1990: 12) pa naj bi v zgodovinskem prikazu geografsko »zajeli celotno slovensko izseljenstvo [...], in sicer za obdobje od druge polovice 19. stoletja do 2. svetovne vojne.«

Do leta 1967 je Študijski center pod vodstvom predsednika njegovega Znanstvenega sveta, akademika dr. Frana Zwittera, deloval kot iniciativni odbor brez prostorov in stalnih raziskovalcev. Morda je prav zaradi tega ostala marsikatera pobuda neuresničena in tudi načrtovani zgodovinski pregled slovenskega izseljenstva do druge svetovne vojne ni bil nikoli objavljen. Ko je bila leta 1965 odprta spominska soba Louisa Adamiča v njegovi rojstni hiši, gradu Praproče pri Grosupljem, je prišlo do zamisli, da bi v stavbi uredili izseljenski muzej s prostorom za razstave, ki bi jih pripravljala Študijski center. Žal se tudi to ni nikdar uresničilo. Pa vendar so vse tri sekcije ustvarile rezultate, ki so še danes med pomembnimi viri pri raziskovanju slovenskega izseljenstva. Poleg nepogrešljivih Bajčevih bibliografij izseljenskega tiska, objavljenih v tedanjih izdajah *Slovenskega izseljenskega koledarja* (1966, 1967 in 1969), so rezultati sodelavcev Študijskega centra vključevali kratek tipkopijski naslovom »Pregled arhivskih virov za zgodovino izseljenstva« izpod peresa Eme Umek in obsežen elaborat Živka Šifererja s statističnimi podatki o izseljevanju s slovenskega etničnega ozemlja od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne. Kljub resno zastavljenim ciljem in celo začasni zaposlitvi zgodovinarja Franca Rozmana leta 1968 pa je delo Študijskega centra že v nekaj letih usahnilo (prav tam: 12–14).

Naslednje desetletje ni minilo brez predlogov za ponovni zagon raziskovalne skupine za izseljenstvo pri SAZU, kar se je uresničilo šele leta 1982. Udeleženci

mednarodnega simpozija ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča, ki je potekal septembra 1981 v Ljubljani, so odločno spodbudili in podprli oživitve preučevanja slovenskega izseljenstva v okviru SAZU. V ta namen naj bi ustanovili poseben znanstveni inštitut. Zagovorniki zamisli so se zavedali nujnosti mnogo bolj sistematičnega in vsestranskega raziskovanja slovenskega izseljenstva kot dotlej, pri čemer se ne bi smeli zadovoljiti le z nadaljevanjem arhivskega, bibliografskega in statističnega dela po vzorcu nekdanjega Študijskega centra, temveč bi morali delo razširiti na osnovi skrbno pripravljene interdisciplinarnega programa. Med zavezami predlagateljev je bilo tudi nadaljnje preučevanje življenja in dela Louisa Adamiča, ki je bil »prvi znanstveni preučevalec in vidni predstavnik« slovenskega izseljenstva (Fabinc 1981: 5).

Njihova zamisel je bila uresničena naslednje leto, ko je bil ustanovljen Inštitut za izseljenstvo pri SAZU kot naslednik že več kot deset let nedelujočega Študijskega centra za zgodovino slovenskega izseljenstva pri SAZU. Organizator omenjenega simpozija, akademik dr. Janez Stanonik, je postal prvi predstojnik (tedaj upravnik) novega Inštituta, ki ga je vodil do leta 1986, akademik dr. Zwitter pa je s preteklimi izkušnjami pomagal pri vodenju Inštituta kot prvi predsednik njegovega znanstvenega sveta. Inštitut je podedoval del zbranega gradiva svojega predhodnika ter leta 1983 med drugim postal osrednji dokumentacijski center za zbiranje slovenskega izseljenškega gradiva. Akademik Stanonik je v delo vključil honorarno zaposleno dokumentalistko – upokojeno urednico *Slovenskega izseljenškega koledarja* gospo Milo Šenk, sociologinjo dr. Silvo Mežnarič in mene kot mlado raziskovalko za področje izseljenške književnosti. V tem času je Inštitut pridobil večino svojih periodičnih in arhivskih zbirk, delovni prostor pa so mu dodelili v stavbi Predsedstva SAZU. Leta 1985 je Inštitut organiziral dva posveta z drugimi ustanovami in posamezniki, ki so na kakršen koli način sodelovali pri slovenskih izseljenških študijah. Udeleženci obeh posvetov so Inštitutu zaupali vlogo koordinatorja na področju raziskovanja slovenskega izseljenstva.

Ob tem je kadrovsko vprašanje Inštituta postajalo iz dneva v dan bolj pereče, saj je Inštitut lahko zaposloval raziskovalce le prek novoustanovljenega Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. Prav zato se je 3. novembra 1986 slednjemu priključil kot zadnji inštitut Slovenske akademije znanosti in umetnosti in se preimenoval v Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Akademik Stanonik se je moral zaradi svoje polne zaposlitve na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu s tedaj veljavnimi pravili odpovedati predstojniški funkciji na Inštitutu, a je delo vse do smrti nadaljeval v okviru njegovega znanstvenega sveta. Na drugi strani je prehod raziskovalne enote k ZRC SAZU bistveno izboljšal materialne in

organizacijske pogoje za njen kadrovski razmah ter omogočil začetek uresničevanja interdisciplinarnega raziskovalnega programa Inštituta.

NADALJNI KADROVSKI RAZVOJ IN PODROČJA DELOVANJA

Kmalu po priključitvi k ZRC SAZU sta Inštitut zapustili dve od že omenjenih prvih treh sodelavk, in sicer honorarno zaposlena dokumentalistka in začasno zaposlena sociologinja. Na drugi strani so se na Inštitutu v naslednjih nekaj letih zaposlili štiri novi raziskovalci s področja različnih humanističnih in družboslovnih ved. Že leta 1990, le štiri leta po priključitvi k Znanstvenoraziskovalnemu centru SAZU, je Inštitut začel izdajati revijo *Dve domovini / Two Homelands*, ki je še danes osrednja in edina znanstvena revija v Sloveniji, posvečena migracijskim študijam. Prva številka je obsegala 415 strani in je prinašala – poleg strokovnih člankov in knjižnih ocen – prek 20 znanstvenih prispevkov na temo slovenskega izseljenstva. Ustanovitev znanstvene revije je bila za zasedbo Inštituta leta 1990 ambiciozen projekt, saj smo skupino sestavljali strokovna sodelavka Špela Marinšek, zgodovinarja Marjan Drnovšek in Andrej Vovko, ki je po priključitvi k ZRC prevzel vodstvo Inštituta od akademika Stanonika, ter tri mlade raziskovalke: etnologinja Breda Čebulj - Sajko, sociologinja Marina Lukšič Hacin in jaz. Raziskovalno delo te majhne skupine je že v nekaj letih dalo otipljive rezultate, med njimi osem znanstvenih monografij, objavljenih v prvi polovici devetdesetih let. Tedaj se je Inštitutu pridružila še njegova četrta predstojnica, zgodovinarica Irena Gantar Godina.¹

V naslednjih desetih letih so se na Inštitutu zaposlili novi raziskovalci s področja politologije (mladi raziskovalec Zvone Žigon), sociologije (Mirjam Milharčič Hladnik, Jure Gombač in mlada raziskovalka Maša Mikola) ter etnologije, kulturne antropologije in medkulturnih študij (Jernej Mlekuž in mlada raziskovalka Kristina Toplak, ki je diplomirala tudi iz umetnostne zgodovine, kar je sprva pomembno vplivalo na usmeritev njenih raziskovalnih vsebin). Večina nekdanjih mladih raziskovalcev na Inštitutu je kmalu po končanem doktorskem študiju tvorila jedro raziskovalne skupine, nekaj pa se jih je zaposlilo drugje. Leta 2001 je Inštitut ustanovil knjižno zbirko Migracije in v njej doslej objavil 27 znanstvenih

---

1 Poleg serije štirih knjig o Louisu Adamiču, ki sem jih objavila v letih 1992–1995, sodijo v omenjeno obdobje še monografije o slovenskih migracijah v ZDA v letih 1880–1924 (Drnovšek 1991), o življenjskih zgodbah Slovencev v Avstraliji (Čebulj - Sajko 1992), o resocializaciji in narodni identiteti pri slovenskih izseljencih (Lukšič Hacin 1995) ter o soočenju mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje (Gantar Godina 1995).

monografij slovenskih in tujih avtorjev na temo slovenskega izseljenstva, begunstva, sezonstva in povratnih migracij ter v manjši meri priseljenstva v Slovenijo. Število raziskovalcev se je postopoma še naprej povečevalo, kar je ne le omogočalo, temveč celo zahtevalo bistveno razširitev dejavnosti Inštituta na nekatera strokovna področja, s kakršnimi se Inštitut dotlej ni ukvarjal.

Slika 1: Monografije raziskovalcev Inštituta na temo slovenskega izseljenstva, objavljene v letih 1991–2001

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja sta slovenska raziskovalna politika in sistem financiranja spodbujala raziskovalno produktivnost na nekoliko drugačen način kot danes. Zgovoren odraz tega dejstva so knjižne ocene, objavljene v 10. številki revije *Dve domovini* iz leta 1999. Med tu ocenjenimi dvanajstimi knjigami, ki so izšle v le nekaj mesecih med koncem leta 1998 in začetkom 1999, so jih namreč kar osem objavili raziskovalci Inštituta za slovensko izseljenstvo. Te knjige so *Otroci dveh domovin: slovenstvo v Južni Ameriki* (Žigon 1998), *Usodna privlačnost Amerike* (Drnovšek 1998), trije zvezki literarnozgodovinskega pregleda *Slovenska izseljenska književnost* (Žitnik in Glušič 1999), znanstveni zbornik *Intelektualci v diaspori* (Gantar Godina 1999), pregledna disciplinarna razprava *Etnologija in izseljenstvo*

(Čebulj - Sajko 1999) ter teoretično zasnovano delo *Multikulturalizem in migracije* (Lukšič Hacin 1999) – naslovi, ki večinoma še danes veljajo za referenčna dela pri raziskovanju slovenskega izseljenstva. Presenetljiv podatek, ki še dodatno podčrtuje tedanjo znanstveno produktivnost raziskovalne skupine, je dejstvo, da je bilo v tem času na Inštitutu poleg strokovne sodelavke zaposlenih le šest raziskovalcev. Že v naslednjih dveh letih so raziskovalci Inštituta objavili še tri ključne rezultate svojih terenskih raziskav, in sicer monografije o Slovencih v Avstraliji (Čebulj - Sajko 2000), Argentini (Žigon 2001) in na Švedskem (Lukšič Hacin 2001).

Zelo pomembna dejavnost raziskovalne skupine v tem času je bila organizacija nacionalnih in mednarodnih znanstvenih konferenc s področja izseljenskih študij. Mnogi udeleženci iz drugih evropskih držav se nekaterih od teh konferenc še danes spominjajo kot vsebinsko in organizacijsko izjemno uspešnih. Med najodmevnejšimi so:

- prvo srečanje raziskovalcev slovenskega izseljenstva »Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva«, Ljubljana, 26. maj 1992;
- mednarodni simpozij »Soočenje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje = The confrontation between myth and reality on the arrival of the emigrants to a new land«, Portorož, Slovenija, 18.–19. maj 1995;
- mednarodni simpozij »100. obletnica rojstva Louisa Adamiča: Intelktualci v diaspori = 100th birth anniversary of Louis Adamic: Intellectuals in diaspora«, Portorož, 1.–5. september 1998;
- letna konferenca AEMI – Association of European Migration Institutions »Tisk in emigracija = Press and emigration«, Portorož, 29. september – 2. oktober 1999;
- mednarodna konferenca »Kulturno-umetniška dejavnost izseljencev in njeno mesto v sodobni kulturi – s posebnim poudarkom na slovenskem izseljenstvu = The cultural-artistic activity of emigrants and its place in modern culture – with special emphasis on Slovenian emigration«, Gozd Martuljek, 18.–21. september 2001;
- mednarodna konferenca »Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru: sosodstvo Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije = Seasonal work and emigration in the Pannonian space: The neighbourhood of Austria, Croatia, Hungary and Slovenia«, Radenci, 22.–25. oktober 2002.

Namen delovanja Inštituta že tedaj ni bil samo akademski. Med njegovimi prednostnimi nalogami je bilo vključevanje vladnih teles, šolstva, arhivov, muzejev, kulturnih medijev in širše javnosti v reševanje izzivov, s katerimi so se soočali

slovenski izseljenci oziroma njihovi potomci in povratniki (Žitnik Serafin 2002: 231–232). Z aktivno vpetostjo v uresničevanje njihovih aktualnih potreb je Inštitut spodbudil pogostejšo in plodnejšo obravnavo izseljenskih vprašanj v teh institucijah ter živahnejše vključevanje samih izseljencev v skupno iskanje konstruktivnih odgovorov za njihovo prihodnost.

Slika 2: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU leta 2009

Leta 2006, ob 20-letnici priključitve k ZRC, je raziskovalna skupina obsegala že deset raziskovalcev in strokovno sodelavko. Istega leta je Inštitut zaradi prostorske stiske predal zbrano izseljensko gradivo Arhivu Republike Slovenije. Leta 2007 je pridobil mlado raziskovalko, zgodovinarico Urško Strle, dve leti pozneje pa se je preimenoval v Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU. Vzrok za dopolnitev imena so bile nove migracijske vsebine, ki jih je Inštitut začel vključevati v svoj raziskovalni program in projekte in ki so bile vedno bolj povezane s priseljenci v Slovenijo in njihovimi potomci. Takšno vsebinsko razširitev so poleg nekaterih novih temeljnih nacionalnih projektov spodbujali zlasti evropski projekti, ki jih je Inštitut zdaj izvajal v vedno večjem številu. Ti so poleg znanstvenih raziskav vse pogosteje vključevali različne pedagoške, strokovne in celo operativne dejavnosti. Med najpomembnejšimi so denimo organizacija obsežnih dopolnilnih izobraževanj

za učitelje in druge javne delavce s področja medkulturne vzgoje in vsestranske integracije priseljencev in beguncev, učence in širšo javnost; upravljanje z migracijami in njihovimi učinki v jugovzhodni Evropi; izobraževanje za medkulturne odnose in aktivno državljanstvo; tesnejše medsebojno povezovanje odgovornih javnih služb, zaposlovalcev in napoteni delavcev; razvijanje strategij za preprečevanje zgodnjega osipa v poklicnem izobraževanju s strategijami vključevanja za priseljence in Rome ter vključujoče izobraževanje za odrasle begunce.

Za izvedbo zelo obsežnih in organizacijsko zahtevnih mednarodnih projektov so bili potrebni novi kadri. Tako so se Inštitutu pridružile svetovalka Mateja Gliha, mlada sociologinja Mojca Vah Jevšnik, strokovnjakinja za medkulturno vzgojo in izobraževanje Marijanca Ajša Vižintin in literarna zgodovinarica Metka Lokar. Na osnovi t. i. projektne zaposlitve so opazno razširile raziskovalne in strokovne vsebine Inštituta še antropologinji Nataša Rogelja in Špela Kalčič, geografinja in sinologinja Martina Bofulin, politologinja Barbara Beznec in strokovna sodelavka, socialna in kulturna antropologinja Špela Kastelic. Marjana Drnovška, ki je odšel v pokoj leta 2013, je nasledil dolgoletni zunanji sodelavec Inštituta, zgodovinar Aleksej Kalc, najnovejši pridobitvi Inštituta pa sta mladi raziskovalki Jerneja Brumen in Maja Gostič. Poleg zunanjih sodelavcev z delno zaposlitvijo na Inštitutu sta tu še pred izročitvijo gradiva Arhivu Republike Slovenije za krajši čas našla polno zaposlitev dva dokumentalista.² Sedanji in nekdanji strokovni in znanstveni sodelavci raziskovalne skupine so z vloženim delom obogatili korpus zbranega raziskovalnega gradiva, dokumentacijsko zbirko in znanstveni opus Inštituta. S pestro, vendar premišljeno izbrano kadrovske sestavo, ki se je morala vedno znova prilagajati negotovim razmeram in korenitim spremembam pogojev raziskovalnega dela, poskuša sedanja predstojnica dr. Marina Lukšič Hacin, ki vodi Inštitut že od leta 1999, ohraniti ne le vsebinsko in tematsko širino raziskovalnega dela Inštituta, temveč tudi njegovo kakovostno raven.

Delo Inštituta so dolga leta oteževale pogoste selitve. Prostorska stiska je bila zadovoljivo rešena z izgradnjo pisarn v četrtem nadstropju stavbe na ljubljanskem Novem trgu 2 in leta 2012 še v prvem nadstropju iste stavbe. Največji izziv Inštituta pa še danes predstavlja nestabilno financiranje raziskovalne skupine, zaradi česar se delež njenega raziskovalnega dela v razmerju do drugih dejavnosti nenehno spreminja. Vsekakor je širok spekter delovanja Inštituta pomemben za prenos znanja v prakso. Sodelavci Inštituta vnašajo svoja raziskovalna spoznanja v izobraževalne vsebine ter učna gradiva za osnovne in srednje šole, s katerimi sodelujejo tudi kot

---

2 Milan Guček in Dean Ceglar.

organizatorji in izvajalci različnih izobraževanj za učitelje in učence. Kot nosilci študijskih predmetov, vabljeni predavatelji in mentorji sodelujejo na vseh stopnjah univerzitetnega študija. Posebno mesto v okviru visokega šolstva v Sloveniji pa pripada mednarodnemu študijskemu programu Migracije in medkulturni odnosi (*EMMIR – European Master in Migration and International Relations*), ki je plod sodelovanja Inštituta z Univerzo v Novi Gorici ter trenutno šestimi drugimi evropskimi in afriškimi univerzami.

Ob tako široki in raznovrstni dejavnosti Inštituta je bilo včasih težko ohraniti kontinuiteto raziskovalnega dela na področju izseljenskih študij. Inštitutu je to uspelo le s pomočjo raziskovalnega programa in občasnih nacionalnih projektov na to temo, večkrat s podporo Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Tako je skupini tudi v tem novejšem obdobju uspelo ustvariti nekatere raziskovalne rezultate s področja slovenskega izseljenstva. Med objavljenimi študijami, ki z odpiranjem novih vidikov preučevanja slovenskega izseljenstva dopolnjujejo dosedanje vedenje in spodbujajo nadaljnje raziskave, so strokovna monografija o Slovencih v Afriki in na Arabskem polotoku (Žigon 2003) ter znanstvene monografije o sezonstvu in izseljenstvu v panonskem prostoru (Lukšič Hacin 2003), slovenskih misijonarjih kot izseljencih (Žigon 2005) in izseljevanju italijanskega prebivalstva iz koprškega okraja v Italijo v letih 1954–1957 (Gombač 2005). Sledijo skupinska dela raziskovalne skupine o slovenskih povratnih migracijah (Lukšič Hacin 2006), zgodovinskih in kulturnih vidikih slovenskega izseljenstva (Drnovšek 2007) ter slovenskih ženskih migracijah (Lukšič Hacin, Mlekuž 2009; Milharčič Hladnik, Mlekuž 2009). Serijo samostojnih znanstvenih monografij, posvečenih ustvarjalnosti Slovencev in njihovih potomcev v Buenos Airesu (Toplak 2008), odnosu domovine do izseljevanja Slovencev od zgodnjih misijonarjev do današnjega dne (Drnovšek 2010) ter obravnavi slovenskih izseljencev v zahodni Evropi v obdobju prve Jugoslavije (Drnovšek 2012), so v zadnjih dveh letih dopolnili še štirje skupinski dosežki, in sicer monografije o Slovencih v drugih delih jugoslovanskega prostora (Žitnik Serafin 2014), o slovenskem izseljenstvu v luči otroške izkušnje (Žitnik Serafin 2015) ter dve skupinski monografiji o slovenskih ženskih migracijah, ki sta izšli pri uglednih tujih založbah (Milharčič Hladnik, Mlekuž 2014; Milharčič Hladnik 2015). S tem so raziskovalci z Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU od začetka devetdesetih let objavili poleg impresivnega števila člankov in drugih prispevkov okoli 40 znanstvenih monografij samo s področja slovenskega izseljenstva, v nekaterih njihovih drugih knjigah pa slovensko izseljenstvo predstavlja

pomemben del obravnavanih vsebin.³ Njihova znanstvena obravnava pokriva (deloma okvirno, v velikem deležu pa tudi detaljno, poglobljeno in komparativno) vse destinacije slovenskega izseljenstva in vsa obdobja izseljevanja s slovenskega etničnega ozemlja ter samoorganiziranja in kulturno-umetniške (po)ustvarjalnosti Slovencev v izseljenstvu.

Slika 3: Znanstvene monografije raziskovalcev ISIM na temo slovenskega izseljenstva, objavljene v letih 2005–2015

Še najšibkejši je dosednji rezultat Inštituta v okviru celovitih preglednih študij oziroma najširših sintez znanstvenih spoznanj s področja slovenskega izseljenstva. To vrzel poskuša Inštitut zapolniti s potekajočima temeljnima raziskovalnima projektoma Socialna, gospodarska in kulturna zgodovina slovenskega izseljenstva 1870–1945 ter 1945–1991, ki naj bi pomembno prispevala k uresničitvi glavnega cilja obeh predhodnikov Inštituta, Študijskega centra za zgodovino slovenskega izseljenstva pri SAZU in Inštituta za izseljenstvo pri SAZU.

3 Npr. v dveh znanstvenih monografijah, ki poskušata soočiti kulturni položaj slovenskih izseljencev s položajem priseljencev v Slovenijo (Žitnik Serafin 2008 in 2012).

ZA SKLEP: DRUŽBENA VLOGA INŠTITUTA

Zaradi posledic gospodarske krize in še vedno visoke stopnje brezposelnosti smo priča močnemu novemu valu izseljevanja iz Slovenije, ki ga bo še treba kompleksno in temeljito preučiti. Vendar v tem ni edini prihodnji pomen raziskovanja slovenskega izseljenstva. Tako kot novi priseljenci v Slovenijo se tudi novi izseljenci iz te države v tujih okoljih soočajo s celo vrsto izzivov, ki so drugačni od tistih v domačem okolju. Pri premagovanju teh izzivov sta jim lahko v največjo pomoč država sprejema s svojo zakonodajo in celotnim operativnim sistemom ter družba sprejema s svojim konkretnim odnosom do priseljenih. Prva in druga pa bosta mnogo lažje razvili ustrezne mehanizme odpravljanja vsakršne neenakopravnosti priseljencev, če bosta čim bolj seznanjeni s preteklo izkušnjo vsakovrstnih migracij iz svoje dežele. Od leta 2015 dalje smo se ob lokalnih protestih proti nastanitvenim centrom, azilnim domovom in integracijskim hišam prepričali, da se kot posledica populističnega podpihovanja strahu pred begunci in priseljenci tudi slovenska družba lahko pokaže kot zaprta in izključujoča, in to ne le na lokalni ravni. Zato mora akademska sfera poskrbeti za to, da jo bo mogoče vsakodnevno videti, slišati in brati v najširši javnosti, v osrednjih dnevnikih z največjo naklado, v najbolj gledanih in poslušanih terminih in na najbolj množično obiskanih spletnih mestih. V zadnjem času se v Sloveniji ukvarja z migracijskimi študijami cela vrsta raziskovalcev iz različnih raziskovalnih organizacij. Vendar je Inštitut za slovensko izseljenstvo še vedno edina raziskovalna skupina v Republiki Sloveniji, ki je v celoti specializirana za to področje in ki svoje delo usmerja izključno v raziskovanje migracij. Zato je njeno sodelovanje v domačih javnih razpravah, posvečenih migracijam, danes videti že skoraj nepogrešljivo.

Družbeni vpliv Inštituta se kaže v posodabljanju in dopolnjevanju izobraževalnih vsebin na ravni osnovnega, srednjega in visokega šolstva (tj. v vključevanju slovenskih izseljenskih in priseljenskih vsebin v učbenike, študijska gradiva in študijske programe) ter pri dopolnilnem izobraževanju učiteljev, učencev, migrantov in najširše javnosti. Drugi učinek je mogoče opazovati v spremembah odnosa Republike Slovenije do Slovencev po svetu pa tudi do pripadnikov drugih narodov v Sloveniji ter na področju sofinanciranja kulturnih dejavnosti prvih in drugih. Poleg tega so bili raziskovalci Inštituta redni gostje osrednjih nacionalnih radijskih in televizijskih programov ter javnih dogodkov, posvečenih vprašanjem beguncev in priseljencev, odkar se je ob nedavnem, skokovito povečanem prihodu ljudi v Evropo – in posledičnem razcvetu tudi radikalnejših struj nacionalizma v Sloveniji – pojavila še akutnejša potreba po večji odprtosti in inkluzivnosti

slovenske družbe. S svojim prispevkom so poskušali zmanjšati javnomnenjske učinke sovražnega govora ter pogosto problematičnega političnega in medijskega enačenja begunskega vprašanja z vprašanjem varnosti v Evropi.

Slika 4: Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije leta 2015

Brez razumevanja preteklih izkušenj slovenskih izseljencev in beguncev je za domačo javnost verjetno težko celoviteje dojeti položaj ljudi, udeleženih v današnjih migrantskih premikih proti Evropi in vanjo. In prav v posredovanju preteklih izkušenj in spoznanj sedanjim rodovom, ki se vedno znova soočajo s situacijami, primerljivimi z nekdanjimi, je najbrž eno bistvenih poslanstev Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU ne le v tem trenutku, ampak tudi v prihodnje.

LITERATURA

- Čebulj - Sajko, Breda (1990). Preteklo in sedanje delovanje Inštituta za slovensko izseljenstvo. *Dve domovini / Two Homelands* 1, 11–20.
- Čebulj - Sajko, Breda (1992). *Med srečo in svobodo: Avstralski Slovenci o sebi*. Ljubljana: [samozal.] B. Čebulj Sajko.
- Čebulj - Sajko, Breda (1999). *Etnologija in izseljenstvo: Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Čebulj - Sajko, Breda (2000). *Razpotja izseljencev: Razdvojena identiteta avstralskih Slovencev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

- Drnovšek, Marjan (1991). *Pot slovenskih izseljencev na tuje: Od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku: 1880–1924*. Ljubljana: Mladika.
- Drnovšek, Marjan (1998). *Usodna privlačnost Amerike: Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*. Ljubljana: Nova revija.
- Drnovšek, Marjan (ur.) (2007). *Historical and Cultural Perspectives on Slovenian Migration*. Ljubljana: ZRC Publishing.
- Drnovšek, Marjan (2010). *Izseljevanje, »rakovina« slovenskega naroda: Od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije*. Ljubljana: Nova revija.
- Drnovšek, Marjan (2012). *Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Fabinc, Ivo (1981). Otvoritveni govor dr. Iva Fabince, rektorja Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. *Louis Adamič: Simpozij: Symposium* (ur. Janez Stanonik). Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, 3–5.
- Gantar Godina, Irena (1995). *Soočenje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje = The confrontation between myth and reality on the arrival of the emigrants to a new land*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Gantar Godina, Irena (ur.) (1999). *Intelektualci v diaspori: Zbornik referatov simpozija »100. obletnica rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori« = Intellectuals in diaspora: Proceedings of the symposium »100th birth anniversary of Louis Adamic – Intellectuals in diaspora«*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Gombač, Jure (2005). *Esuli ali optanti? Zgodovinski primer v luči sodobne teorije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Lukšič Hacin, Marina (1995). *Ko tujina postane dom: Resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Lukšič Hacin, Marina (1999). *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Lukšič Hacin, Marina (2001). *Zgodbe in pričevanja: Slovenci na Švedskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Lukšič Hacin, Marina (ur.) (2003). *Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prostoru: So-sedstvo Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije = Seasonal work and emigration in the Panonia space: The neighbourhood of Austria, Croatia, Hungary and Slovenia*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2 zvezka.
- Lukšič Hacin, Marina (ur.) (2006). *Spet doma? Povratne migracije med politiko, prakso in teorijo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Lukšič Hacin, Marina, Mlekuž, Jernej (ur.) (2009). *Go girls! When Slovenian women left home*. Ljubljana: ZRC Publishing.
- Mikola, Maša (2005). *Živeti med kulturami: Od avstralskih Slovencev do slovenskih Avstralcev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Milharčič Hladnik, Mirjam, Mlekuž, Jernej (ur.) (2009). *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Milharčič Hladnik, Mirjam, Mlekuž, Jernej (ur.) (2014). *Going places: Slovenian women's stories on migration*. Akron: University of Akron Press.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (ur.) (2015). *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's trans-Mediterranean domestic workers' migration and national imagination*. Göttingen: V&R Unipress.

- Toplak, Kristina (2008). »Buenas artes«: Ustvarjalnost Slovencev in njihovih potomcev v Buenos Airesu. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žigon, Zvone (1998). *Otroci dveh domovin: Slovenstvo v Južni Ameriki*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žigon, Zvone (2001). *Iz spomina v prihodnost: Slovenska politična emigracija v Argentini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žigon, Zvone (2003). *Izzivi drugačnosti: Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žigon, Zvone (2005). *Ljudje odprtih src: Slovenski misijonarji o sebi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žitnik Serafin, Janja (2002). Dvajset let Inštituta za slovensko izseljenstvo. *Dve domovini / Two Homelands* 16, 227–233.
- Žitnik Serafin, Janja (2008). *Večkulturna Slovenija: Položaj migrantske književnosti in kulture v slovenskem prostoru*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žitnik Serafin, Janja (2012). *Bridges and Walls: Slovenian Multiethnic Literature and Culture*. Frankfurt am Main [etc.]: P. Lang.
- Žitnik Serafin, Janja (ur.) (2014). *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanjost*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žitnik Serafin, Janja (ur.) (2015). *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje*. 2., razširjena izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žitnik Serafin, Janja, s sodelovanjem Helge Glušič (ur.) (1999). *Slovenska izseljenska književnost*. Ljubljana: Rokus; Založba ZRC, 3 zvezki.

**IZBRANI VIDIKI RAZISKOVANJA
SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA**

SOCIOLOGIJA MEDNARODNIH SELITEV IN NJENI ZAČETKI V SLOVENIJI SKOZI TEMATIZACIJE SLOVENSКИH IZSELJENCEV

Marina Lukšič Hacin

Izseljenske študije v Sloveniji so bile v svojih začetkih povezane s sociologiji sorodnimi družboslovnimi in humanističnimi vedami, v sociologiji, ki se je pri nas kot posebna disciplina okrepila šele po drugi svetovni vojni, pa postanejo aktualne konec šestdesetih in v sedemdesetih letih 20. stoletja. V dinamiko selitvenih (migracijskih)¹ študij po svetu in v formiranje t. i. »sociologije migracij« znotraj tega so se tako vpele s časovnim zamikom.

Prve znanstvene tematizacije selitev so bile izvedene znotraj zgodovinskih študij, začetna sistematična teoretska obravnava pa se pripisuje geografu E. G. Ravensteinu (1876). Pri preizpraševanju meddisciplinarnih meja na področju selitvenih študij – in mestu sociologije znotraj tega – je treba izpostaviti, da je bila ob koncu 19. stoletja sociologija še mlada disciplina, ki si je postopno utirala pot v znanstveno sistemizacijo in se počasi uveljavila kot pomembna družboslovna veda, katere osnovni namen je preučevanje družbe in družbenih odnosov, znotraj tega tudi selitvene dinamike. Vpogled v zgodovino teorije mednarodnih selitev² pokaže, da so bile osnove selitvenih študij postavljene konec 19. stoletja v delih K. Marxa, F. Engelsa in F. Webra (Barnard, Spencer 1998: 370), a ni popolnega strinjanja okoli te predpostavke. Večje strinjanje je pri stališču, da naj bi pojem selitev kot znanstveno kategorijo prvi uporabil E. G. Ravenstein v razpravi *The Birthplace of the People*

---

1 V razpravi pojem migracije in vse izpeljanke iz njega slovenim z izrazom selitve, ki je povsem primeren in v slovenskem jeziku nesporno bolj poveden prevod angleškega termina ter onemogoča, da bi prišlo do vzporedne rabe pojmov migracije in selitve kot pomensko različnih besed.

2 Za potrebe pričujočega prispevka teorije le pregledno povzemam. Podrobnejša predstavitev, poleg originalnih člankov, je dostopna v delih Arango 2000: 283–296; Massey idr. 1993: 431–465; Gombač 2005: 16–34.

and the Laws of Migration leta 1876 (Corbett 2003: 1) in v razpravah *The Laws of Migration*, objavljenih v letih 1885–1889 (Ravenstein 1885; isti 1889). Kot drugi nesporni avtoriteti začetkov selitvenih študij J. Arango (2000: 284) omenja W. I. Thomasa in F. Znanieckega in njuno etnografsko študijo *The Polish Peasant in Europe and America*, ki je izšla v petih nadaljevanjih v letih 1918–1920. Za sociološko preučevanje mednarodnih selitev pa sta pomembna še R. Park in E. Burgess; naj omenim le njuno delo *Introduction to the Science of Sociology* (1921). Vse do šestdesetih let 20. stoletja je bilo kar nekaj znanstvenih selitvenih raziskav, a brez ambicij, da bi se nadgradilo teorijo. Npr. na področju razmisleka o vzrokih za selitev in o uravnavanju selitvene dinamike vse od E. G. Ravensteina pa do E. S. Leejevega »push-pull« modela (1966) ni prišlo do večjih sprememb. Premik v tem smislu je prinesla šele študija *A Theory of Migration*, ki jo je napisal E. S. Lee leta 1966. Avtor za sistematično preučevanje migracij izoblikuje idealno-tipski model dejavnikov potiskanja in privlačnosti, ki ga še danes zelo dobro poznamo. Pri nas ga je v teoriji in analizi mednarodnih selitev uporabljal P. Klinar (1976c: 23–26), pri čemer ga je kritično obravnaval in opozoril na meje njegove uporabnosti ter na kontekste, v katerih je kot orodje analize neuporaben (vojne in povojne razmere, huda revščina, humanitarne in naravne katastrofe). V šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja so pomemben preobrat v razmišljanjih prinesla še nekatera dela. Zaradi vpliva, ki ga je imelo na P. Klinarja, najprej omenimo delo M. Gordona *Assimilation in American Life* (1964). Globalno paradigmatško spremembo, ne le v selitvenih študijah, ampak v celotnem družboslovju, je povzročilo delo I. Wallersteina *The Modern World-System* (1974), v katerem je razvil t. i. teorijo svetovnega sistema, ki govori o svetovni »evropski« hegemoniji in globalizaciji kapitala v tesni povezavi s teorijo odvisnosti in o globalnem svetovnem sistemu. Za teorijo mednarodnih selitev v tem času pa Arango izpostavi P. Singerja (1973) in njegovo ostro kritiko neoklasične ekonomske teorije, predvsem njenih postulatov uravnoteženja in nekonfliktnosti družbe. Skozi teorijo globalne odvisnosti je nerazvitost razložil kot nujen sestavni element ekonomskega razvoja in izpostavil, da globalni kapital za svoj obstoj in dinamiko nujno ustvarja tudi ekonomsko nerazvitost oziroma nerazvite države, ki predstavljajo rezervno armado delovne sile, njena posebna oblika pri mednarodnih selitvah pa je beg možganov,³ ki

---

3 Podoben način razmišljanja o begu možganov je bil ob koncu sedemdesetih in v začetku osemdesetih let 20. stoletja prisoten v Sloveniji. V *Sociološkem leksikonu* je beg možganov opredeljen kot posebna vrsta sodobnih migracij, ko strokovnjaki odhajajo iz nerazvitih družb v razvite, kar dejansko pomeni, da nerazvite družbe izobražujejo strokovnjake za razvite ter da se s tem še pogloblja razkol med obema glede stopnje razvitosti. Strokovnjaki, ki so se ukvarjali s preučevanjem tega pojava, so opozarjali, da je verjetnost za povečanje

dodatno slabi nerazvite.⁴ Iz podobnih stališč o svetovnem kapitalu je izhajal M. Piore (1979), ki je pod vplivi teorije odvisnosti in Wallersteinovega svetovnega sistema na področju preučevanja mednarodnih selitev razvil teorijo dvojnega trga dela oz. dvojnega trga delovne sile. Njegova razmišljanja najlažje povzamemo s poznanim diskurzom o odnosih center-periferija. Tu je migracija vpeta v kompleksno dinamiko svetovnega kapitala in služi potrebam centra. Na ta način center dodatno uporablja periferijo za večanje dobička in reprodukcijo razmer, ki utrjujejo pozicijo centra in periferijo delajo za periferijo. Ne glede na to pa na individualni ravni posamezniki s periferije, ki vstopajo v procese mednarodnih selitev, dosežejo višji status, kot bi ga, če bi ostali doma, čeprav v državi/družbi priselitve zasedajo pozicijo subproletariata.⁵

Danes se s selitvenimi študijami ukvarjajo številne znanstvene vede, kar postavlja v ospredje vprašanja o odnosih med njimi – to izpostavljata npr. C. Brettell in J. F. Hollifield (2000: 1–26) v svoji analizi o meddisciplinarnih mejah in odnosih,⁶ ko predlagata idealno-tipski model njihovega razumevanja (tabela 1). Pri tem izpostavljata, da so največja težava razhajanja in razdrobljenost (disciplinarnih) selitvenih študij, ko ne prihaja do sinergije in akumulacije znanja (Brettell, Hollifield 2000: 3).

Iz tabele 1 vidimo, da naj bi bilo primarno področje socioloških selitvenih študij vprašanje o vključevanju selivcev v družbe/države sprejema. Enote preučevanja so povezane z makro ravnjo, etnično stratifikacijo in analizo družbeno-ekonomskih razredov/slojev. Podobna stališča najdemo tudi pri P. Klinarju, ki je pri nas postavil temelje sociološkega preučevanja mednarodnih selitev skozi razredno družbeno-ekonomsko stratifikacijo v nacionalnih in globalnih okvirih in v povezavi s konfliktno teorijo, a je pri tem sociološke kontekstualne zamejitve pogosto širil tudi na preučevanje temeljnih fenomenov sociologiji sorodnih družboslovnih in humanističnih ved.

---

tovrstnega izseljevanja pri nas močno narasla (*Sociološki leksikon* 1982: 24, 363).

4 Več o P. Singerju in njegovi teoriji v Arango 2000: 285.

5 Več o omenjenih teorijah v delih: Arango 2000: 288–291; Massey idr. 1993: 440–448; Gombač 2005: 23–28.

6 Študije mednarodnih selitev so bile v svetu dolgo na obrobju teoretskih dogajanj in so si le počasi utirale prostor v priznani znanstveni sistemizaciji, sploh v evropski tradiciji, vse do preloma 20. v 21. stoletje. Še danes pa ostaja razlika v razumevanju statusa samega preučevanja selitev. Medtem ko eni avtorji razumejo selitve kot eno od vsebinskih področji, ki jih preučujejo »klasične« znanstvene vede družboslovja in humanistike, drugi dokazujejo, da so se selitvene študije konstituirale kot samostojna znanstvena veda, primerljivo npr. s kulturnimi študijami (Castles, Miller 1993: 30).

Tabela 1: Teorija migracij po disciplinah

DISCIPLINA	RAZISKOVALNO VPRAŠANJE	ENOTA ANALIZE	GLAVNA TEORIJA	PRIMER HIPOTEZE
Antropologija	Kako selitve vplivajo na kulturne spremembe in na etnično identiteto?	mikro raven posamezniki skupine gospodinjstva	relacionizem strukturalizem transnacionalizem	Socialne mreže ohranjajo kulturne razlike.
Demografija	Kako selitve vplivajo na populacijsko dinamiko?	makro raven populacije	racionalizem (vpliv ekonomije)	Selitve povečujejo rodnost.
Ekonomija	Kaj razloži težnjo k selitvi in kakšni so učinki selitev?	mikro raven posamezniki	racionalizem modela: cost – benefit push – pull	Vključevanje je odvisno od človeškega kapitala priseljencev.
Zgodovina	Kako razumeti izkušnjo selivcev ali priseljencev?	mikro raven posamezniki in skupine	Escheyeva teorija	/
Pravo	Kako zakoni vplivajo na selitve?	Makro in mikro raven politični in legalni sistem	inštitucionalizem racionalizem (vse discipline)	Pravice kreirajo spodbudne sisteme za selivce.
Politologija	Zakaj imajo države težave s kontrolo selitev?	makro raven politični in mednarodni sistemi	inštitucionalizem racionalizem	Države so pogosto ujete v propiselske interese.
Sociologija	Kaj razloži vključevanje priseljencev?	makro raven etnične skupine in družbeni razredi	strukturalizem in/ ali funkcionalizem	Vključevanje priseljencev je odvisno od socialnega kapitala.

Številni raziskovalci poudarjajo, da je za dejansko razumevanje mednarodnih selitev nujno zavedanje o kompleksnosti preučevanega fenomena, drugače lahko analiza celovitega pojava razpade na več navidezno ločenih, a dejansko soodvisnih in povezanih procesov, ki le skupaj in šele skupaj tvorijo celoto fenomenov mednarodnih selitev – procesov, ki so le kot kompleksen preplet fenomen družboslovne/humanistične, in znotraj tega sociološke, obravnave. Razumemo jih lahko le skozi

celovit pristop. Navidezno ločene dele predstavlja (v teoriji, predvsem pa v politiki) pogosto omenjano sosledje več faz procesa selitve, ko gre za preplet različnih (med) nacionalnih družbeno-političnih kontekstov:

- konteksti izselitev (razmere v družbi s kompleksnimi vzroki izselitev, ki so preplet individualne, skupinske (npr. družinske), lokalne, regionalne, nacionalne in globalne ravni)
- konteksti selitvenih poti z različnimi mehanizmi kontrol prehodov meja, selitev in priselitev
- konteksti priselitev v državah/družbah sprejema z različnimi uradnimi državnimi politikami upravljanja raznolikosti in različnimi družbenimi odnosi do prišlekov; oboji se lahko gibljejo od popolnega zavračanja in izključenosti na eni strani do inkluzivnosti na drugi strani – pri tem so lahko medsebojno usklajeni in v sozvočju ali pa so v navzkrižju, ko lahko opazimo »ločene vzporedne realnosti« med normativno politično ravno in civilno družbeno dinamiko.

Redukcija raziskovanja na enega od omenjenih kontekstov ali eno od faz, brez povezave z ostalimi, povzroči, da se izgubi predmet preučevanja, čeprav raziskovalci tega pogosto ne ozavestijo in zapadejo v metodološki redukcijonizem, ki je v primeru preučevanja mednarodnih selitev temelj metodološkega nacionalizma (Wimmer, Glick-Schiller 2003). Mednarodne selitve so proces, ki ga analitično sicer lahko razdelimo v posamezne faze/kontekste, a če v sintezi in interpretaciji eno (ali več) faz/kontekstov izpustimo, dejansko izgubimo svoj predmet preučevanja. Na nek način izpeljemo teoretsko spekulacijo, ko preko dedukcije in sinteze celosten proces mednarodne selitve (kot pojava) v interpretaciji zreduciramo na njegove dele, ki smo jih izbrali, in le-te prikažemo kot celosten pojav. Na ta način iz interpretacije izpadejo deli, ki se jim hočemo izogniti – največkrat zaradi ideologij ali politik.

SOCIOLOŠKE TEMATIZACIJE MEDNARODNIH SELITEV V SLOVENIJI PRI P. KLINARJU

Sociološke tematizacije mednarodnih selitev v Sloveniji so bile vse do njene osamosvojitve povezane z dinamiko družboslovja po drugih republikah SFRJ. Skozi te mreže so se mednarodno umeščale ter bile pod močnimi vplivi spoznanj in obravnav selitvenih študij po svetu. Začetki selitvenih študij v sociologiji, z velikim poudarkom na mednarodnih, so potekali vzporedno s konstituiranjem

sociologije kot samostojne vede pri nas, točneje rečeno, z nekajletnim zamikom. Uvodoma omenjeni tuji avtorji so pri nas odigrali pomembno vlogo pri nastajajoči sociološki teoriji mednarodnih selitev, predvsem zaradi vpliva na Petra Klinarja, ki je bil utemeljitelj t. i. »sociologije migracij« pri nas. Osebnostno je bil zagovornik t. i. konfliktne teorije družbe in teorije (globalne) odvisnosti, kar se odraža tudi v njegovem raziskovanju in teoretskih tematizacijah mednarodnih selitev.

P. Klinar je migracije/selitve opredelil kot fizično gibanje posameznikov ali skupin v geografskem prostoru, ki pripelje do relativno trajne spremembe kraja bivanja. Pojem migracije/selitve vsebuje tako emigracijo/izselitev kot imigracijo/priselitev in zajema hkrati spreminjanje prostorskega in socialnega okolja. Spremembe kraja bivanja izzovejo pomembne družbene spremembe: spremembe družbenih odnosov, interakcijskih sistemov, družbenih skupin, institucij, norm, vrednot, kulture, identitete itd., kar je povezano tudi z možnostmi vertikalne in horizontalne socialne mobilnosti (Klinar 1976c: 15–16). V nadaljevanju je razdelal tipologijo migracij/selitev v zgodovinski perspektivi in kot posebno obliko opredelil mednarodne migracije/selitve (prav tam: 32–49). Razumel jih je kot fizično gibanje v geografskem prostoru z relativno trajno spremembo bivališča, pri čemer pride do prestopanja državne meje. Delil jih je na začasne in trajne. Za razlikovanje začasnih od trajnih je določil dobo enega leta bivanja v tujini (prav tam: 18). V sociologiji sorodnih disciplinah se je za mednarodne selitve Slovencev uveljavil termin slovenski izseljenci in vse do danes še ni prišlo do poenotenja meddisciplinarnih razlik v poimenovanju osnovne kategorije selitvenih študij. Omenjena meddisciplinarna razhajanja v specifičnih razmerah lahko pripeljejo do metodološkega in diskurzivnega nacionalizma, ko se za Slovence po svetu uporabljajo pojmi, izpeljani iz korena besede selitev, za priseljence v Slovenijo pa se uporabljajo izpeljanke iz korena besede migracija. S tem populacijo mednarodnih selivcev, ki bi morala biti obravnavana z notnim metodološkim pristopom in notnim diskurzivnim kategorijalnim aparatom, razdelimo in ustvarimo občutek o dveh, povsem nepovezanih populacijah.

Kot drugo naj izpostavim področje, kjer pri nas še danes pogosto prihaja do napačne rabe, čeprav je kontekst pravilne rabe opredelil že P. Klinar. To je uporaba t. i. »push-pull« modela oziroma modela dejavnikov odbijanja in privlačnosti.⁷ Model skuša razložiti vzroke, selektivnost, smer toka in obseg selitvenih gibanj

---

7 Kot glavne dejavnike odbijanja navaja ekonomsko stagnacijo, padec standarda, zmanjševanje nacionalnih virov, nizek osebni dohodek, brezposelnost, politične in druge diskriminacije, politično preganjanje, alienacijo, naravne katastrofe itd. Dejavniki privlačnosti pa so ekonomska prosperiteta, dvig standarda, višji osebni dohodek, poklicna promocija, ustreznost zaposlitev, izobraževanje itd. (Klinar 1976c: 23–26).

zgolj preko delovanja izbranih dejavnikov odbijanja in privlačnosti. Izhodišče modela je, da imajo posamezni sloji posebne interese in od njih je odvisen učinek dejavnikov odbijanja in privlačnosti. Dejavniki, tako pozitivni kot negativni, naj bi vršili selekcijo med bodočimi selivci in neselivci. P. Klinar izpostavi, da se to uresničuje le pri selitvah, ki nastajajo na osnovi potreb in interesov posameznikov, ne pa v primeru prisile. Kadar so v družbi izselitve prisotni močni potisni faktorji, je selekcija veliko manjša, v primeru prisilnih izselitev pa o njej ni mogoče govoriti. Poleg tega P. Klinar v kritiki modela poudarja, da se selitev ne da vedno enostavno razložiti z dejavniki potiskanja in privlačnosti, in pravi: »končno sodimo, da le s teorijo o dejavniki odbijanja in privlačenja ni mogoče preprosto obrazložiti vzrokov in motivov migracij, ker gre za zapleten in kompleksen socialni fenomen ...« (prav tam: 25), in poudari, da je poleg v modelu opredeljenih dejavnikov treba analizirati tudi socialno okolje, zgodovinske karakteristike obeh družb, vpliv tradicije v družbi izselitve in subjektivne dejavnike (zavest o prikrajšanju in možnostih, vrednotenje dejavnikov odbijanja in privlačnosti, subjektivne predstave o dveh socialno-ekonomskih sistemih) (prav tam).

Opisani idealno tipski model je kar nekaj časa služil za analizo vzrokov odhajanja ljudi v tujino. Že v devetdesetih letih 20. stoletja pa se je z raziskavami dokazalo, da njegove predpostavke ne držijo, saj bi se v skladu z njimi morali izseljevati najrevnejši. S. Castles in M. J. Miller (1993: 20–21) v svoji študiji dokazujeta, da niso res najrevnejši sloji tisti, ki se selijo, ampak večina selivcev v družbi izvora pripada srednjemu socialnemu sloju. Dejstvo o omejenem interpretativnem dosegu »modela dejavnikov odbijanja in privlačnosti« je bilo v teoriji mednarodnih migracij dokončno potrjeno in sprejeto v devetdesetih letih 20. stoletja, a danes pri nas še vedno naletimo na situacije, ko se ga neustrezno uporablja in se kompleksen kontekst selitvene dinamike zreducira na individualno odločitev posameznika kot avtonomnega akterja, neodvisnega od družbeno-zgodovinskih determinant.

Naj za konec prikaza dela P. Klinarja izpostavim še dejstvo, da je postavil definicije procesov vključevanja v nova okolja in obravnaval kompleksnost odnosov med družbami izvora in sprejema ter organizacijami in posamezniki znotraj tega. Svoja izhodišča je izoblikoval na osnovi kritik Parkovih (1921) in Gordonovih (1964) obravnav procesov vključevanja v okolja priselitev. Medtem ko R. Park in M. Gordon oblikujeta idealno-tipske modele, P. Klinar skuša opredeliti dejanske procese, do katerih prihaja v življenju priseljencev. Pravi, da v družbah in državah sprejema prihaja do različnih situacij in politik, ki jih razdeli v dve skupini. V prvo skupino uvrsti družbene odnose in politične regulative za akomodacijo in integracijo, v

drugo skupino pa družbe/države z zahtevami po asimilaciji, ki jo Klinar opredeli kot kompleksno in večstopenjsko. (Klinar 1976c: 137–165)

P. Klinar je svojo teorijo mednarodnih selitev razvil skozi raziskovanje kontekstov življenja slovenskih izseljencev po evropskih državah, predvsem v Nemčiji. Populacija, ki jo je raziskoval, so bili t. i. delavci na začasnem delu v tujini. Svoja teoretska izhodišča je uporabil za analizo življenja slovenskih oz. jugoslovanskih izseljencev predvsem po evropskih državah, izjemoma tudi drugod po svetu. P. Klinar je pomembno vplival na teoretske, metodološke in tematske okvire sociološkega preučevanja slovenskih izseljencev oz. t. i. delavcev na začasnem delu v tujini pri nas. Vse do svoje smrti je bil vodilni sociolog teorije mednarodnih selitev pri nas. Njegova številna spoznanja in načrti za raziskovanje slovenskega izseljenstva in priseljenstva, se pravi za celostne študije mednarodnih selitev kot kompleksnega medsistemskega pojava, so aktualni še danes.

RAZISKAVE O SLOVENSКИH IZSELJENCIH

Do osamosvojitve Slovenije je bila večina socioloških raziskav o slovenskih izseljencih izvedena v okviru Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij,⁸ ki je deloval pri Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani. Številna dela in objave⁹ so bile povezane z najobsežnejšim večletnim projektom z naslovom »Slovenski delavci v ZR Nemčiji, sociološki vidiki emigracije, vključevanja v imigrantsko družbo ter vračanja v domovino«, ki so ga začeli izvajati v začetku sedemdesetih let in je potekal še v osemdesetih.¹⁰ V več kot desetletju je v okviru projekta izšlo prek petindvajset raziskovalnih nalog.¹¹

---

8 Pozneje Center postane del novonastalega Raziskovalnega inštituta Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani.

9 Zbrana bibliografija del o sociološki presoji mednarodnih selitev in slovenskih izseljencev, za čas od konca druge svetovne vojne do leta 1992, je bila objavljena v članku Izseljenci v luči slovenske sociologije (Lukšič Hacin 1993).

10 Načrt projekta (Saksida idr. 1973) je bil publiciran leta 1973 kot zaključek pripravljalnega obdobja, v katerem je nastalo še nekaj pomembnih del. Naj omenimo le nekatera: delo, ki razčlenjuje teoretska izhodišča za sociološko raziskovanje migracij (Klinar 1973), objavo dveh obsežnih bibliografij (Mežnarič, Švara 1973; Toš 1973) in informacije o najpomembnejših rezultatih raziskave o tujih delavcih v ZRN, ki jo je Bundesanstalt für Arbeit izvedla spomladi 1972 (Toš idr. 1973).

11 Raziskave so vključene v bibliografijo del, ki je izšla kot del prispevka Izseljenci v luči slovenske sociologije (Lukšič Hacin 1993).

Vsebinsko jih lahko razdelimo v več skupin: raziskave o življenju Slovencev v Zvezni republiki Nemčiji; raziskave o življenju Slovencev v drugih državah po svetu; raziskave o življenju povratnikov, ki so se vrnili v Slovenijo; raziskave o populaciji izseljencev iz Prekmurja; raziskave o organiziranju slovenskih izseljencev po različnih državah; raziskave o tedaj t. i. drugi generaciji slovenskih izseljencev oziroma, kot danes točneje rečemo, o potomcih slovenskih izseljencev; in dela, ki so razvijala sociološko teorijo mednarodnih selitev.¹² Lahko rečemo, da je literatura iz tega časa vsebinsko klasično sociološko zastavljena. V njej najdemo tematizacije institucionalnih struktur izseljenskih organizacij in skupnosti, družbe izvora in družb sprejema, samih odnosov med njimi ter kontekstualno umestitev družbeno-političnih statusov posameznikov selivcev znotraj tega. Veliki poudarki so na analizi razrednosti, slojevske strukture (socialno-ekonomske stratifikacije) in etnične stratifikacije ter na njihovem vplivu na možnosti posameznika selivca za vertikalno socialno mobilnost. Preizprašuje se pomen veroizpovedi. Osvetljen je status manjšine v relaciji do dominantne večine, ko so manjšine upoštevane v dveh perspektivah, kot ustavne manjšine in manjšine selivcev, in se skozi primerjalno analizo pokaže na razlike med formalno pravnimi manjšinami in družbenimi manjšinami, tako na konceptualni ravni kot v vsakdanjih praksah.

Narejena je analiza socialne in politično-normativne situacije ob upoštevanju različnih migracijski politik v državah zahodne Evrope in njihovih sprememb skozi čas, od izrazito neoliberalnih migracijskih politik v šestdesetih letih prek naftne krize v sedemdesetih do gospodarskih zaostritev in njihovih posledic v osemdesetih letih 20. stoletja, ko je prišlo do zavračanja priseljencev oziroma delavcev na začasnem delu v tujini in do njihovega (prisilnega) vračanja domov. To obdobje P. Klinar poimenuje »migracije v kriznih razmerah«. Vendar niso bili vsi zavrženi in poslani domov. Kar velik del je predstavljala t. i. populacija pozitivno izbranih, ki so lahko ostali. Njim se je s t. i. novo politiko združevanja družin omogočilo priselitev najbližjih sorodnikov in trajno življenje v družbi sprejema. Eden od ciljev je bila integracija pozitivno selekcioniranih priseljencev in njihovih družin v družbo sprejema, pri čemer se je o integraciji razmišljalo v povezavi s kulturnim pluralizmom ali multikulturalizmom ali interkulturalizmom.

---

12 Naj omenim le naslednje objave: Značilnosti sodobnih mednarodnih migracij I (Klinar 1975); Značilnosti mednarodnih migracij II (Klinar 1976a); Mednarodne migracije kot pojav razrednega spopada (Klinar 1976b) in *Mednarodne migracije* (Klinar 1976c). Informacije o ostalih objavah v Lukšič Hacin 1993.

SKLEPNE MISLI

Devetdeseta leta so bila čas intenzivnega raziskovanja integracije in drugih pojavnih politik upravljanja raznolikosti. Vzporedno sta se že sredi osemdesetih, sploh pa v devetdesetih letih 20. stoletja postopno povečevala delež prisilnih selitev in s tem število ljudi, ki so prisilno, kot begunci, prišli v različne Evropske države in zaprosili za status trajne mednarodne ali subsidiarne zaščite. V sociologiji mednarodnih selitev se je pozornost s t. i. delovnih selitev oziroma začasnega dela vse bolj preusmerjala na prisilne selitve oziroma na populacijo beguncev in azilne politike. Postopno se je oblikovala tudi teorija prisilnih selitev. J. Gombač (2005: 35) izpostavlja, da njene resne začetke predstavlja delo A. R. Zolberga (1983). Samo sociologijo prisilnih selitev in njen razvoj v devetdesetih letih 20. stoletja pa predstavlja S. Castles v delu *Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation* (2003). Po letu 2000 je po svetu vse več vojnih žarišč ali politično zaostrenih situacij, ki (pri)silijo ljudi k selitvam zaradi varnosti in golega preživetja.

Od začetka devetdesetih let naprej se je tudi v Sloveniji situacija zelo spremenila. Njena osamosvojitve je v selitvene študije prinesla nove poglede. Politične spremembe so konstruirale nove populacije slovenskih izseljencev v državah, ki so nastale v prostoru Jugoslavije kot dedinje nekdanjih republik in avtonomne pokrajine SFRJ. V času skupne države od 1918 do njenega razpada so se namreč ljudje v njej razseljevali v vse smeri in te selitve so bile razumljene kot notranje, čeprav se je včasih preizpraševalo medkulturne in medverske prehode kot morebitne izselitve, ki pa v političnem pomenu niso bile mednarodne. Po osamosvojitvi Slovenije se preučevanju slovenskih izseljencev po svetu tako pridružijo selitvene študije zgodovinskih in sodobnih kontekstov populacije, ki se je razselila po prvi in drugi Jugoslaviji. Do sprememb pride tudi v vsebinskih pristopih. Po smrti P. Klinarja se klasične sociološke študije, zavezane socialni pravičnosti, analizi razredne, slojevske in etnične stratifikacije ter položaju posameznika v njej, umaknejo študijam identitet, kulturnih razlik, individualnih življenjskih zgodb izseljencev in njihovih potomcev, posameznim poklicnim skupinam itd. To so vsebine, ki so bile spregledane v prvem obdobju sociologije mednarodnih selitev pri nas. Po drugi strani pa je intenzivna preusmeritev v bolj kulturološke tematizacije povzročila, da smo v svojih razpravah pozabili na nujno razredno/slojevsko kontekstualizacijo selivcev v družbah/državah izvora in sprejema. Le-ta je v socioloških analizah nujna, saj je konstitutivni element same sociologije kot znanosti. Izziv, ki se pri nas postavlja pred sociologijo mednarodnih selitev danes, je, kako združiti in preplesti tematizacije klasičnih preučevanj z novimi pogledi in k obravnavi selitev

pristopiti celostno. Prav tako je pomemben razmislek o sociologiji prisilnih selitev kot sestavnem delu sociologije mednarodnih selitev, kjer se v globalnem smislu prepletajo z delovnimi in ekološkimi selitvami. Vstop Slovenije v EU in proces vse intenzivnejšega povezovanja z njenimi članicami tudi na področju prostega pretoka dela, blaga in storitev pa je v zadnjih letih usmeril raziskovalno pozornost na novo populacijo ljudi znotraj evropskega trga storitev (in ne več dela, kot je to bilo v preteklosti) – na t. i. napotene delavce, ki predstavljajo specifičen izziv za raziskovalce tudi zato, ker se jih politično opredeljuje kot mednarodne storitve, ko navidezno izgubijo povezavo z nekdanjimi delovnimi selitvami, delavce pa postavljajo v zakonodajno neurejeno mednarodno polje, kjer se zadnja leta dogajajo surova izkoriščanja. Z vrnitvijo k razumevanju sociologije, kot je bila klasično razumljena, bi lahko zaključila, da je njena naloga, da s svojimi analizami razgali situacijo in oblikuje argumentacijo, ki bo prisilila politike (nacionalne in evropsko), da preprečijo sedanja ravnanja z delavci, ki že imajo elemente sodobnega suženjstva.

LITERATURA

- Arango, Joaquín. (2000). Global Trends and Issues – Explaining Migration: A Critical View. *International Social Science Journal* 2, 283–296.
- Barnard, Alan, Spencer, Johnatan (ur.) (1998). *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London in New York: Routledge.
- Brettell, Caroline B., Hollifield, James F. (2000). Introduction. *Migration Theory: Talking across Disciplines*. New York in London: Routledge.
- Castles, Stephen, Miller, Mark J. (1993). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Guilford Press.
- Castles, Stephen (2003). Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation. *Sociology* 37/1, 13–34.
- Corbett, John (2003). *Ernest George Ravenstein: The Laws of Migration, 1885*, <http://www.csiss.org/classic/content/90> (15. 6. 2017).
- Gombač, Jure (2005). *Esuli ali optanti? Zgodovinski primeri v luči sodobne teorije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Gordon, Milton M. (1964). *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins*. New York: Oxford University Press.
- Klinar, Peter (1973). *Nekaj teoretičnih izhodišč za sociološko raziskovanje migracij*. Ljubljana: FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Klinar, Peter (1975). Značilnosti sodobnih mednarodnih migracij I, Migracijska politika in posledice migracij. *Teorija in praksa* 12/11–12, 1094–1106.
- Klinar, Peter (1976a). Značilnosti sodobnih migracij II. *Teorija in praksa* 13/1–2, 56–65.
- Klinar, Peter (1976b). Mednarodne migracije kot pojav razrednega spopada. *Anthropos* 1–2, 251.

- Klinar, Peter (1976c). *Mednarodne migracije*. Maribor: Obzorja.
- Klinar, Peter (1989). Sociološki-kulturološki in socialno-psihološki pristop. *Uvodna teoretična izhodišča*. Ljubljana: Raziskovalni inštitut FSPN.
- Lee, Everett S. (1966). A Theory of Migration. *Demography* 1, 47–57.
- Lukšič Hacin, Marina (1992). Pregled dosedanjih (slovenskih) socioloških raziskav o slovenski izseljenski problematiki v Evropi od leta 1945 dalje. *Dve domovini / Two Homelands* 2–3, 113–119.
- Lukšič Hacin, Marina (1993). Izseljenci v luči slovenske sociologije (analitični pregled sociološkega gradiva). *Dve domovini / Two Homelands* 4, 109–131.
- Lukšič Hacin, Marina (1999). *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Lukšič Hacin, Marina (2010). Migracije v teoretskem diskurzu. *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Peter Štih, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije (Zbirka zgodovinski časopis 39), 8–23.
- Masse, Douglas S., idr. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review* 3, 303–322.
- Mežnarič, Silva, Švara, Sergej (1973). *Bibliografija tuje literature v zvezi z raziskavo o socioloških aspektih zaposlovanja delavcev v ZR Nemčiji*. Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Park, Robert Ezra, Burgess, Ernest W. (1921). *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Piore, Michael J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labour in Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ravenstein, Ernst Georg (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London* 2, 167–235.
- Ravenstein, Ernst Georg (1889). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society* 2, 241–305.
- Saksida, Stane, idr. (1973). *Projekt Slovenski delavci v ZRN, Sociološki vidiki emigracije, vključevanja v imigrantsko družbo ter vračanje v domovino*. Ljubljana: FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Sociološki leksikon* (1982). Beograd: Savremena administracija.
- Thomas, William I., Znaniecki, Florian (1918–1920). *The Polish Peasant in Europe and America*. Boston: William Badger.
- Toš, Niko (1973). *Bibliografija slovenskih in srbohrvaških tekstov o migraciji*. Ljubljana: FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Toš, Niko, idr. (1973). *Tuji delavci v ZRN – dokumentacija*. Ljubljana: FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Wallerstein, Immanuel (1974). *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.
- Wimmer, Andreas, Glick-Schiller, Nina (2003). Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology. *International Migration Review* 37/3, 576–610.
- Zolberg, Aristide R. (1983). The formation of new states as a refugee-generating process. *Annals* 467, 24–38.

MIGRACIJE IN EKONOMSKE INTERAKCIJE (do prve svetovne vojne)

Žarko Lazarević

UVOD

V svojem prispevku se bom ukvarjal z gospodarskimi ozadji izseljevanja. Na osnovi razpoložljive literature bom skušal predstaviti osnovno linijo vzročno-posledičnih navezav migracij s slovenskega prostora v odnosu do ekonomskih razmer, nekoliko podrobneje v času do prve svetovne vojne, ko je bilo izseljevanje iz slovenskega prostora najintenzivnejše. Kot gospodarski zgodovinar se zavedam, da vztrajanje na povsem ekonomskih vzrokih migracij ne more zajeti vse kompleksnosti preteklih in sodobnih migracij. Jasno je, da migracije niso samo posledica razlik v stopnji ekonomskega razvoja med posameznimi deželami na mednarodni ravni ali med posameznimi regijami na nacionalni ravni. Četudi so migracije povezane z razlikami med plačami in možnostmi zaposlitve v različnih pokrajinah, pa ekonomske razlike same po sebi še niso dovolj, da bi celovito pojasnili migracije. Prav gotovo je med razloge migracij nujno prišteti še nedenarne motive. Denimo višina stroškov migracij lahko prevlada nad pričakovanimi koristmi. Prav tako je sprejeto spoznanje, da migracij ne moremo opredeljevati kot izključno odločitev posameznika za maksimiranje dohodkov. Gre namreč za bolj kompleksen pojav, za družinske strategije, za sprejem skupne odločitve z namenom izboljšati življenjske razmere doma. Zdomska nakazila se v tem kontekstu kažejo kot temeljni cilj odločitve za migracije. Torej gre za odločitev v dobrobit družine kot celote. Pri tem so družinska razmerja temeljno okolje za razumevanje mnogih migracijskih tokov na ozadju širokih makroekonomskih procesov (Fauri 2015: xviii–xx).

Zapisano narekuje, da se je treba pri obravnavi ekonomskih ozadij izseljevanja izogibati ekonomskemu determinizmu. V kontekstu gospodarske zgodovine, a ob upoštevanju širšega raziskovalnega pristopa, je gospodarska plat torej le ena

sestavina kompleksne tematike migracij kot presečišča obsežnih socialnih in kulturnih procesov ter nenazadnje tudi osebnih odločitev posameznikov. V tem širšem kontekstu je treba opozoriti še na dva procesa, ki spremljata dinamiko migracij in sodita v ekonomska ozadja. Na eni strani gre za historične fenomene kulturnega preoblikovanja in vzpostavljanje potrebne infrastrukture. Pri kulturnem preoblikovanju mislimo na globoke spremembe na slovenskem podeželju v drugi polovici 19. stoletja, ko se po defevdalizaciji kmečki obrati postopno preoblikujejo v ekonomske enote na komercialni osnovi. V tem procesu kmetje sprejemajo nove koncepte dohodka, dobička, kredita, varčnosti, boljšega življenja, materialnega ugodja, mode ... Gre za socialno preobrazbo, ki je spremljala prodor kapitalizma na vas. Pod potrebno infrastrukturo razumemo socialna in logistična omrežja, nujno potrebna za formalno ali neformalno reguliran potek migracij.

Pri razmišljanju o migracijah si zastavljamo dve vprašanji. Prvo odpira povezave med gospodarskimi razmerami in dinamiko izseljevanja, drugo postavlja v ospredje ekonomske procese v matičnih okoljih po izselitvi dela prebivalstva. Odgovarjati na obe vprašanji je težko zaradi množice neznank izven makroekonomskega okvira, kot so rast dohodkov, investicij, kakovosti življenja itd. na mikro ravni, na ravni posameznih kmetij ali družin in na tem temelječih strategijah in praksah prebivalstva. Že sedaj pa lahko na osnovi obsežnega gradiva in temeljnih interpretacij Marjana Drnovška izpostavimo tezo, da so bili poudarjeni ekonomski motivi izseljevanja do prve svetovne vojne povezani z željo po dokupu dodatne zemlje ali zmanjšanja zadolženosti. Torej gre za dva fenomena, ki sta dolgoročno močno zaznamovala slovenski prostor. V kmečki družbi z visoko stopnjo agrarne prenaseljenosti – pred prvo svetovno vojno je bilo v Sloveniji prek 70 % kmečkega prebivalstva – je bila zemlja temeljni produkcijski in preživitveni vir. Zadolženost, tudi prezadolženost, pa je bila pomemben ekonomski in socialen pojav (Lazarević 1994). Zato ne preseneča, da je bila velika večina izseljencev kmečkega porekla, z malo ali zelo malo premoženja.

SPLOŠNE GOSPODARSKE RAZMERE IN DINAMIKA IZSELJEVANJA

V klasični ekonomski teoriji velja, da je za gospodarski razvoj nujno izpolniti štiri zahteve. Družba mora imeti na voljo ustrezne človeške in naravne vire, akumulacijo kapitala in tehnologijo. Ti štirje stebri razvoja delujejo vzajemno. Registrirano zamudništvo s počasnim ekonomskim prestrukturiranjem po vzoru gospodarsko bolj razvitih okolij neko (tudi slovensko) okolje dolgoročno

zamejuje v okviru ekonomsko-teoretsko opredeljenega modela revščine (Samuelson, Nordhaus 2002: 542–544). Če v ta krog vstopimo na področju počasne akumulacije kapitala, potem lahko ugotovimo izostanek večjih investicij v tehnologijo, kar generira nizko produktivnost dela. Na osnovi povprečno nizke produktivnosti dela oziroma nizke učinkovitosti ekonomije kot celote ni mogoče dosežati visokih dohodkov prebivalstva. Nizka povprečna raven dohodkov prebivalstva zadošča komaj za preživljanje, torej onemogoča povpraševanje, višje prihranke in naložbe, kar vodi v počasno akumulacijo kapitala. S tem je krog sklenjen. Iz tega lahko izpeljemo sklep, da tehnologija oziroma osvojena tehnološka raven determinira strukturo proizvodnje neke družbe/gospodarstva, strukturo regionalne/mednarodne trgovinske izmenjave in s tem tudi položaj v regionalni/mednarodni delitvi dela (Sočan 1978: 37).

Glede dinamike sprememb v slovenskem prostoru je delež kmečkega prebivalstva eden od najizrazitejših kazalnikov. Tako denimo Gestrin navaja, da je konec 16. stoletja v slovenskih deželah živelo na podeželju 94 % vsega prebivalstva (Gestrin 1991: 20). Glede na ta podatek lahko upravičeno zapišemo, da je bilo za enak delež prebivalstva kmetijstvo izključna ali pa primarna gospodarska dejavnost. Če gre pri Gestrinovem navedku za oceno, pa je podatek iz leta 1910 zaradi razvite statistične službe že veliko bolj zanesljiv. Takrat je bilo v kmetijstvu zaposlenih 67 % prebivalstva (Fischer 2005: 112). Za čas pred drugo svetovno vojno pa je realna ocena, kajti popisa leta 1941 niso izvedli, okoli 60 % (Lazarević 2009: 115).

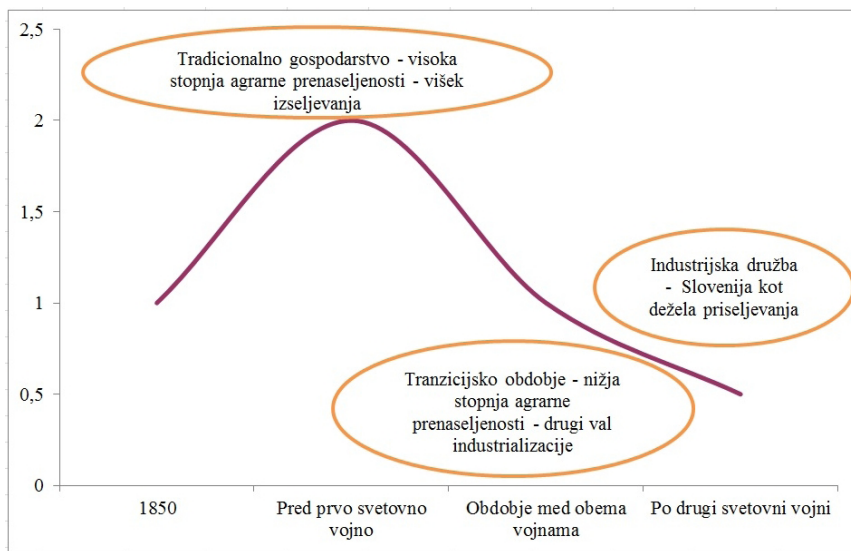
Podatek o deležu kmečkega prebivalstva je za ekonomske zgodovinarje zelo pomemben. Priča o stopnjah gospodarske rasti in bruto domačega proizvoda, ki določata relativni položaj posameznega okolja v mednarodnih oziroma regionalnih primerjavah. Delež kmečkega prebivalstva kaže zelo počasno endogeno gospodarsko dinamiko v slovenskem prostoru v celotni moderni dobi. V času prek treh stoletij je delež kmečkega prebivalstva na slovenskem ozemlju upadel zgolj za tretjino. Samo za primerjavo navedimo, da je v deželah jedra zahodne Evrope delež kmečkega prebivalstva že v prvi polovici 19. stoletja padel pod polovico vsega prebivalstva. V razvitejših predelih habsburške monarhije je denimo na prelomu iz 19. v 20. stoletje delež kmečkega prebivalstva znašal 30 % (Fischer 2005: 112), torej celo manj, kot je bil v Sloveniji pred drugo svetovno vojno. Druge evropske države so v letu 1870, štirideset let pred slovenskimi 67 % leta 1910, tako imele naslednje stopnje prebivalstva, zaposlenega v kmetijstvu: Velika Britanija 14 %, Belgija 17 %, Nizozemska 35 %, Francija 59 %, Avstrija pa 64 %, če omenimo le nekatere (Broadberry, O'Rourke 2010: 149). Razlike so očitne in govorijo same zase!

Prav gotovo je zelo počasna gospodarska rast (proces zamudništva!) eden od razlogov za izseljevanje (Massey 1988: 383–413). Ko govorimo o migracijah v slovenskem prostoru, moramo opozoriti na temeljno ekonomsko in socialno vprašanje slovenskega okolja do druge svetovne vojne. Rast števila prebivalstva je prehitevala ekonomski razvoj oziroma rast družbenega produkta. Navzven se je to kazalo v pojavu t. i. agrarne prenaseljenosti. V tem ni bil slovenski prostor prav nič izjemen. Kot piše Bade, je bil to tudi osnovni, rečemo lahko makro razlog migracij v evropskem prostoru, kajti rast bruto domačega proizvoda in ustvarjanje delovnih mest izven kmetijstva sta zaostajali za rastjo prebivalstva. Hkrati je vztrajno naraščala tudi produktivnost v kmetijstvu z uvajanjem sodobnih postopkov pridelave in prireje. To je postopno zmanjševalo povpraševanje po delovni sili v kmetijstvu (Bade 2003: 53–80).

Osrednji družbeni problem s številnimi posledicami je bil torej, kako zagotoviti dovolj dela, dovolj delovnih mest, kako zagotoviti rast dohodkov in s tem prebivalstvu možnost eksistence. Temeljno ekonomsko in socialno vprašanje Slovenije je bilo vse do druge svetovne vojne kmečko vprašanje oziroma, kako zagotoviti modernizacijo kmetijstva in višjo življenjsko raven kmečkega prebivalstva. Sestavni del kmečkega vprašanja je bila agrarna prenaseljenost. Agrarna prenaseljenost, kot količnik razmerja med številom prebivalstva in razpoložljivim dohodkom, je bila osnovni vzrok migracij znotraj in zunaj slovenskega prostora. Možnost lažjega zagotavljanja eksistence v drugih okoljih (domače ali mednarodno okolje) zaradi višjih stopenj gospodarskega razvoja je spodbujala migracije. Zunanje in notranje migracije so bile za slovenski prostor enako pomembne in so imele enako funkcijo.

Migracije znotraj in zunaj slovenskega prostora so potekale v določeni časovni dinamiki, v treh različnih ekonomskih in socialnih kontekstih, ki so razvidni iz grafa 1. Shematična slika predstavlja tri kontekste migracijskih gibanj: čas do prve svetovne vojne, obdobje med obema vojnoma in čas po drugi svetovni vojni. Vsako od teh obdobji predstavlja drugačen kontekst, v nacionalnem in mednarodnem okviru. Konteksti izseljevanja so koncipirani oziroma med seboj ločeni na treh merljivih kategorijah, na treh spremenljivkah, ki determinirajo obseg migracij v slovenskem prostoru. Konteksti tako vključujejo prenaseljenost podeželja, industrializacijo in urbanizacijo. Izseljevanje torej povsem očitno nastopa kot posledica sprememb v daljšem časovnem obdobju. Vsak od teh kontekstov je imel svoje značilnosti in jih je treba predstaviti v pregledni obliki. Na tem mestu je relevanten prvi ekonomski kontekst izseljevanja.

Graf 1: Konteksti migracijskih gibanj

Prvi kontekst slovenskega izseljevanja predstavlja čas do prve svetovne vojne. To je bil čas, ko je bila slovenska družba še agrarna družba, ki je bila že v procesu preoblikovanja. Postopen proces naraščanja obsega tržnega gospodarstva je močno prizadel podeželje oziroma kmečko prebivalstvo. Na podeželju in od kmetijstva pa je živela večina prebivalstva. Industrializacija je zelo pozno, od osemdesetih let 19. stoletja, dobila značaj procesa, z nekaj desetletnim zaostankom za drugimi sosednjimi, bolj razvitimi okolji. Kmetijstvo samo se je zmoгло modernizirati le na dolgi rok. Ker je modernizacija kmetijstva (rast produktivnosti in dohodkov) kasnila, sta kasnili tudi industrializacija in celotna socialna modernizacija. Slovenskemu prostoru je primanjkovalo vseh vrst virov (znanje/izobrazba, kapital, tehnologija, naravni viri). Za slovenski prostor je bila značilna ujetost v krog nizkih dohodkov, ki je generiral nizko povpraševanje in nizko varčevanje. Zaradi počasnega posodabljanja in prevzemanja tehnologije je bila produktivnost dela tako v kmetijstvu kot tudi v drugih panogah nizka, kar je upočasnjevalo akumulacijo kapitala in posledično izostanek obsežnejših investicij v tehnologijo.

In ravno pri tem vprašanju je v zadnjih desetletjih 19. stoletja nastopila zagata. Ekonomski razvoj je bil silno počasen in ni dohiteval rasti prebivalstva.

Posledice so bile več kot očitne. Večino proizvodnje v kmetijstvu so porabili za lastno preživetje. Rast produktivnosti dela v kmetijstvu je bila počasna in nizka. Povečevanje produktivnosti prek tehnologije je bilo destimulirano z obiljem delovne sile. Ker je bila zemlja temeljni vir preživljanja, je bil pritisk na delitev že tako majhnih kmetij velik. Prostora za investicije v kmetijstvu je bilo torej malo. Nezačuden je bil tudi dejstvo, da so bili lastniki zemlje, ki so bili nesorazmerno dragi, ker še ni bilo sistema finančnega posredništva, v katerega bi se masovno vključevali kmetje. Soočali so se s stanjem agrarne prenaseljenosti, ko je bilo dohodka premalo glede na število prebivalstva in se je zato pojavljala tudi povečana stopnja relativne revščine.

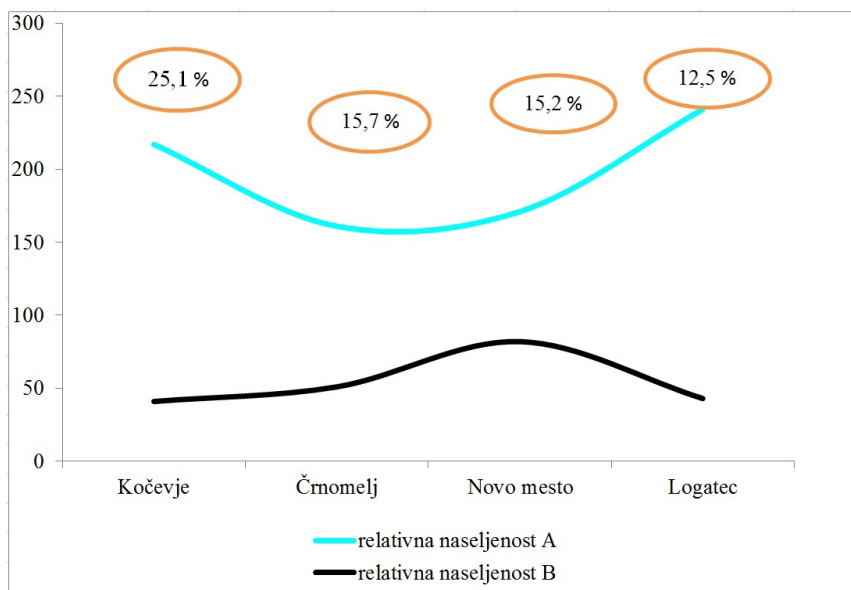
Izhod iz takih razmer je bilo mogoče najti le v prestrukturiranju razvojnega vzorca. Poleg tehnološke prenove kmetijstva je bilo nujno ustvarjati delovna mesta v drugih sektorjih, da bi se del prebivalstva lahko premaknil iz kmetijskega sektorja. Izkazalo se je, da so bili ljudje in njihove spretnosti edini vir, ki ga je imel slovenski prostor v izobilju. Obseg razpoložljive delovne sile je znatno presegal potrebe slovenskega prostora.

Problem agrarne prenaseljenosti se je začel reševati v zadnjih desetletjih 19. stoletja. Reševal se je na en način, vendar v treh pojavnih oblikah. Temeljni vzvod zniževanja stopenj agrarne prenaseljenosti je bilo izseljevanje s podeželja, iz kmetijskega sektorja. To izseljevanje pa je potekalo v treh oblikah. Prvič, kot migracije prebivalstva znotraj slovenskega prostora kot posledica domače industrializacije. Drugič, kot migracije prebivalstva v mesta na obrobju slovenskega prostora in druge dežele habsburške monarhije. Tretjič, kot migracije prebivalstva v ZDA in deloma druge evropske države, zlasti Nemčijo.

Trditev o neposredni povezavi med agrarno prenaseljenostjo in izseljevanjem je možno tudi empirično opredeliti. S križanjem podatkov o agrarni prenaseljenosti in stopnjah izseljevanja iz posameznih okrajev na Kranjskem se teza potrди. Na sliki (graf 2) je prikazano stanje v štirih okrajih z najvišjo stopnjo agrarne prenaseljenosti in zelo visokim deležem kmečkega prebivalstva na primeru izseljevanja v ZDA pred prvo svetovno vojno. Za ugotavljanje stopnje prenaseljenosti sta bila merodajna dva parametra: število prebivalstva na kvadratni kilometer obdelovalne površine (A) in število prebivalstva na kvadratni kilometer vse kmetijske površine v okrajih Kočevje, Črnomelj, Novo mesto in Logatec. Očitno so območja z najvišjo stopnjo agrarne prenaseljenosti hkrati imela tudi najvišji delež v izseljevanju. K temu je vsekakor treba dodati še opazko, da tuje raziskave kažejo, da lahko obstaja neposredna povezava med posestno strukturo in izseljevanjem. Tako so raziskovalci na italijanskem primeru predstavili pomembno ugotovitev. V okoljih, kjer obstaja

možnost nakupa zemljišč, so stopnje migracij višje. Njihova raziskava je pokazala, da so možnosti nakupa zemlje bolj verjetne v okoljih z razdrobljeno posestno strukturo kot v okoljih večjih kmetij (Baines 1991: 25). Temu v slovenskem primeru pritrjuje pomemben motiv izseljevanja, to je nakup zemlje. Drugi moment pritrditve pa je neposredna povezava med razdrobljenostjo posestne strukture in obsegom migracij na Kranjskem.

Graf 2: Agrarna prenaseljenost in izseljevanje (vir: Valenčič 1990: 73; Lazarević 1994: 74)

Pri pojasnjevanju procesa zniževanja stopenj agrarne prenaseljenosti je treba upoštevati tudi domačo industrializacijo. Kot že rečeno, je industrializacija dobila značilnosti napredujočega procesa od osemdesetih let 19. stoletja dalje. V času do prve svetovne vojne so v industrijskem sektorju ustvarili približno 40.000 delovnih mest, pretežno v panogah, ki so temeljile na izkoriščanju naravnih virov. Razvoj je bil zato teritorialno razpršen, stopnja urbanizacije posledično še nizka. Industrializacija, kljub opaznemu napredku glede na predhodna obdobja, enostavno ni ustvarila

dovolj delovnih mest. Domači industrijski razvoj je bil še vedno preskromen, da bi bistveno prispeval k zniževanju stopenj agrarne prenaseljenosti.

V drugi polovici 19. stoletja je nastala pomembna sprememba. Slovenski prostor je prečkala železnica in povezala trikotnik med Gradcem, Trstom in Zagrebom. Železnica je povezala slovenski prostor z mednarodnim železniškim omrežjem in je kot taka lajšala izseljevanje (Drnovšek 2008: 277–296). Ker v slovenskem prostoru ni bilo središča enake ali višje razvojne dinamike, so našeta mesta v svoje gravitacijsko območje zajela tudi velike dele slovenskega ozemlja. Ni presenečenje, da so se v teh regionalnih središčih, kjer so se prepletale politična, gospodarska, kulturna in socialna moč, stekali izseljenski tokovi s slovenskega ozemlja. V vseh treh mestih na robu slovenskega prostora je bila v času pred prvo svetovno vojno močna slovenska skupnost. Počasna razvojna pot slovenskih mest, kot del splošnega razvojnega vzorca, jih ni dohajala, čeprav so populacijsko naraščala tudi slovenska mesta.

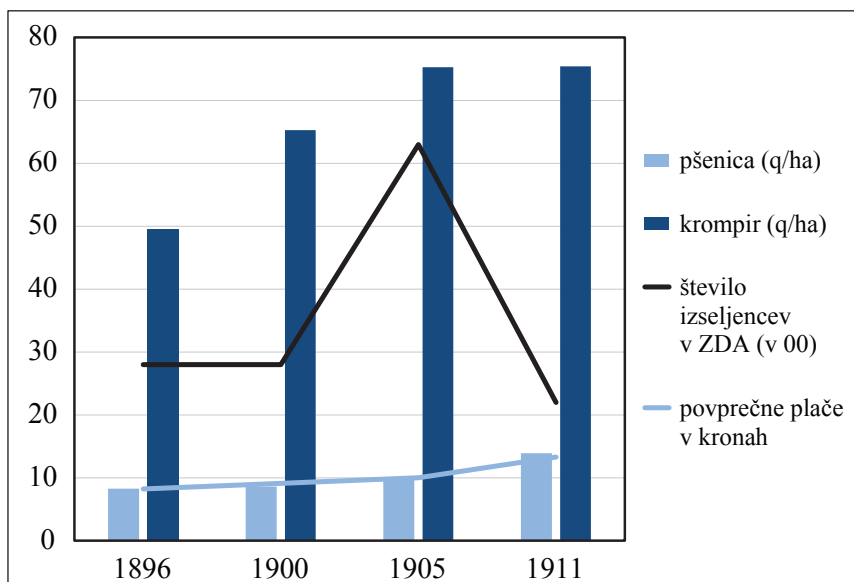
Najpomembnejši prispevek k zmanjševanju ravni agrarne prenaseljenosti je predstavljalo izseljevanje v ZDA. Tako je čas ob koncu 19. stoletja doba klasičnega izseljevanja. Takrat so bile tako domače kot mednarodne razmere najbolj naklonjene izseljevanju. Slovenski izseljenski tok v zadnjih desetletjih 19. stoletja je bil del toka izseljevanja vzhodnoevropskih narodov in je imel dvojno naravo. Šlo je za prostorski in ekonomsko-sektorski premik prebivalstva. Od izseljevanja v predhodnih desetletjih se je razlikoval v tem, da ni pomenil le prostorske migracije prebivalstva, temveč tudi sektorski premik iz kmetijstva v industrijski sektor. Izseljevalo se je praviloma kmečko prebivalstvo, brez posebne izobrazbe, razen najosnovnejše, kar je determiniralo položaj priseljencev v novem okolju (Valenčič 1990: 43–82). Glede na skromno izobrazbeno strukturo družbe ne gre za presenečenje, saj je bil na drugi strani tudi slovenski prostor vezan na uvoz tehniškega osebja za potrebe industrializacije.

Ekonomsko je izseljevanje s podeželja imelo več pomenov. Na eni strani gre za vključevanje v širši ekonomski prostor, za odpiranje in sodelovanje v ekonomskih tokovih z enostransko izmenjavo prebivalstva, ki ponuja možnost ekonomskega in kulturnega transferja. Na drugi strani je izseljevanje s podeželja prispevalo k zniževanju stopenj agrarne prenaseljenosti v domačem okolju. Izseljevanje v času do prve svetovne vojne dolgoročno ni rešilo problema prenaseljenosti podeželja, vendar ga je tako olajšalo, da je omogočilo delno posodabljanje kmetijstva. Izseljevanje je namreč prispevalo k razbremenitvi dohodka v kmetijstvu. Ob enaki življenjski ravni so lahko del sredstev namenili nujno potrebnim investicijam, kar je dolgoročno, ob

ukrepih kmetijske politike in rasti institucij finančnega posredništva, omogočalo izboljševanje življenjske ravni.

To deloma potrjuje tudi graf 3, v katerem predstavljamo povezavo med dinamiko izseljevanja, gibanjem plač in produktivnosti dela v kmetijstvu (primer donosa pšenice in krompirja) na primeru dežele Kranjske.

Graf 3: Migracije in ekonomske interakcije – nekateri parametri (vir: Maček 1993; Kresal 1995: 7–24; Valenčič 1990: 43–82)

Trendi, izraženi v grafu 3, se ujemajo s primeri iz tujih raziskav. Tako so denimo raziskovalci na primeru Irske in Švedske zaznali neposredno povezavo med izselitvijo dela prebivalstva in hitrejšim gospodarskim razvojem (Hatton, Williamson 1998).

Po nekaterih podatkih se je iz slovenskega prostora v času do prve svetovne vojne izselilo 23 % prebivalstva (Peternel 2003: 29). Z upoštevanjem migracij na obrobje slovenskega prostora ali v druge dežele habsburške monarhije je bil skupen delež zagotovo višji. Številka je vsekakor visoka, vendar jo je za bolj stvarno oceno treba postaviti v mednarodni okvir. Taka primerjava pokaže, da Slovenija vsekakor sodi med dežele z najvišjimi stopnjami izseljevanja od druge

polovice 19. stoletja naprej. Evropsko povprečje deleža izseljencev glede na število prebivalstva je 12,3 %, habsburška monarhija, od koder se je kumulativno izselila desetina prebivalstva, je torej na podpovprečni vrednosti. Slovenija se v tem pogledu uvršča med bolj prizadeta območja, tako v evropskih okvirih kot tudi v družbi habsburške skupnosti narodov. Izjemnost britanske pozicije, od koder se je v več kot polstoletnem obdobju izselilo kar 40 % prebivalstva, je bila neprekosljiva. Še najbližje ji je bila Norveška s 35,9-odstotno stopnjo izseljevanja. Norveški sta sledili še Italija in Portugalska s 30-odstotnim deležem. Slovenija je bila v skupini držav s skoraj četrtinskim deležem skupaj s Španijo in Švedsko. Druge evropske države so izgubile znatno manj prebivalstva (Danska 14 %, Švica in Finska po 13 %, Nemčija 8 %) ali pa izjemno malo (Belgija in Nizozemska okoli 3 %, Rusija 2 % in Francija denimo le 1 %) (Massey 1988: 385–386).

Na osnovi objavljenega empiričnega gradiva je mogoče postaviti domnevo, da je bilo izseljevanje v gospodarska središča na obrobju slovenskega prostora enako pomembno za vsa območja, le da na različnih ravneh. Trst je kot prostor priseljevanja presegal pomen Gradca ali Zagreba. V primeru izseljevanja v tujino nam literatura ponuja možnost dvojnega sklepa. Izseljevanje v Ameriko je najbolj prizadelo Kranjsko in Primorsko, drugi najpogostejši cilj je bila Nemčija. Na drugi strani je možno sklepati, da je bil izostanek vidnejšega izseljevanja v ZDA na slovenskem Štajerskem kompenziran z izseljevanjem v druge predele habsburške monarhije in Nemčijo (Valenčič 1990a: 49–70).

Do leta 1918, do nastanka jugoslovanske države, so bile migracije v tuje dežele in na obrobje slovenskega prostora zelo pomembne v procesu zniževanja agrarne prenaseljenosti. Z novimi mejami, spremembo v odnosu do migracij na globalni ravni, se je možnost emigracije zelo utesnila. Zato po letu 1918 pridobijo pomen notranje migracije kot posledica pospešene industrializacije in sledeče urbanizacije. Gre za premik prebivalstva s podeželja v industrijska središča, kot so bila Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Tržič, Jesenice. Čas med obema vojnama se kaže kot prehodno obdobje v razvoju Slovenije od dežele izseljevanja v deželo priseljevanja.

EKONOMSKI PROCESI V MATIČNIH OKOLJIH PO IZSELITVI DELA PREBIVALSTVA

Migracije so v slovenskem zgodovinopisju pomembna raziskovalna tema. Ugotavljali so obsege in smeri selitvenih tokov ter časovne dimenzije in prostorske distribucije. Tudi raziskovalne tematizacije vživljanja slovenskih skupnosti v novo okolje,

njihovih organizacij ter kulturnega in verskega življenja niso ostale ob strani (Drnovšek 2009: 29–50). Slovensko zgodovinopisje je torej najprej obravnavalo dve pojavniki obliki migracij, ki sta najbolj opazni in tudi merljivi. Izven te pozornosti pa so praviloma ostala matična okolja, ki so generirala izseljenski tok, kar pa se v zadnjem času spreminja. Prav tako so izven obzorij raziskovalnega interesa ostala vprašanja ekonomskih dimenzij migracij. Problematike interakcije med izseljenskimi skupnostmi in okolji izvora ter socialnih implikacij tega razmerja so ostale v ozadju. V tem slovensko zgodovinopisje ni izjema. Gre za del širšega in v preteklosti prevladujočega koncepta v preučevanju migracij.

Povezava med migracijami in ekonomskim razvojem je sicer raziskovalno pomembna, a je bila marginalizirana. Marginalizirana je bila tako s stališča študija ekonomskega razvoja posameznih regij kot s stališča migracij samih. V raziskovanju so le redko problematizirali ekonomske posledice izseljevanja. Prej so bile v ospredju problematike integracije in ekonomski vplivi priseljevanja. Migracije gotovo prispevajo k ekonomskim potencialom posameznih panog ali področij. Lahko so pozitivne ali negativne. To pa je odvisno od konkretnega historičnega konteksta, načinov političnega uravnavanja migracij in obsega ter značaja migracij. Poudarek na ekonomskem vidiku migracij oziroma učinkov in posledic na lokalno ekonomijo je prišel v ospredje raziskovalnega interesa v najnovejši dobi. Obsežne migracije v drugi polovici 20. stoletja so v center raziskovalnega interesa postavile tudi vprašanje povratnih vplivov izseljenskih skupnosti na izvorno okolje. Zastavljala so se vprašanja, kakšni procesi potekajo po izselitvi dela prebivalstva v domačem okolju, kakšni so povratni učinki izseljencev na domače okolje, in to tako na socialnem kot tudi na ekonomskem področju.

Ena od historičnih raziskav je v ospredje postavila vprašanje delovanja in sprememb na trgu delovne sile po izselitvi dela prebivalstva. Razprava je primerjalno obravnavala irski in švedski primer. Na osnovi izdatne empirije sta Hatton in Williamson zadržala, da je vsaj polovica rasti povprečnih plač v kmetijstvu posledica izseljevanja oziroma izostanka ponudbe delovne sile. Vsaj tretjino rasti dohodka na prebivalca, zaposlenega v kmetijstvu, sta prav tako pripisala izseljevanju. Izseljevanje je tako pripomoglo k izboljšanju življenjskih razmer na Irskem. Švedsko, ki je sočasno z velikim izseljevanjem doživela tudi industrijsko transformacijo, pa avtorja uvrščata v skupino držav, ki je ob izseljevanju doživela eno najhitrejših rasti bruto domačega proizvoda, plač in dohodkov v zadnjih desetletjih 19. stoletja (Hatton, Williamson 1998: 178–199).

Na osnovi sodobnih raziskav je mogoče tudi shematično povzeti ekonomske učinke izseljevanja v izvornih okoljih (gl. tabelo 1).

Tabela 1: Možni ekonomski učinki migracij na izseljenska okolja (vir: Farrant, MacDonald, Sriskandarajah 2006: 8)

POZITIVNI UČINKI	NEGATIVNI UČINKI
Možnosti za zaposlitev izven matičnega okolja	Izguba izobraženih in ambicioznih posameznikov in posledično zmanjševanje kakovosti storitev
Zmanjšanje brezposelnosti	Zmanjševanje možnosti za potencialno ekonomsko rast zaradi odselitve izobraženih
Zdomska nakazila (okrepitev življenjske ravni v okoljih izvora)	Malo koristi od vlaganja v izobraževanje
Možnost investicij in prenosa tehnologije prek izseljencev	Izpad fiskalnih dohodkov (ni obdavčitve dela in dohodkov iz dela)
Možnost povečane menjave med deželo izseljevanja in priseljevanja	Usihanje zdamskih nakazil
Povratne migracije lahko vplivajo na razvoj s prenosom znanja, veščin in poslovnih omrežij	Inflacijski potencial zdamskih nakazil v lokalnih okoljih (povečano povpraševanje po nepremičninah)
Dobrodelna dejavnost lahko delno lajša splošne ekonomske in socialne stiske v okoljih izvora	»Kultura migracij« kot ovira za investicije

Taka konceptualizacija izhaja iz sodobnih teoretskih premis o razmerjih med izseljensko skupnostjo kot vmesnim členom med priseljsko in izseljensko deželo. Tako so raziskovalci kot eno pomembnih značilnosti izseljenske skupnosti izpostavili posredniško vlogo med deželo priselitve in deželo izselitve. Posredniška vloga ima veliko vidikov in vključuje tako spodbujanje kulturnega kot tudi ekonomskega sodelovanja. Zlasti pa je pomemben vidik, ki kaže širino vpliva izseljenske skupnosti na njeno izvorno okolje. Ena najpomembnejših sestavin tega razmerja so denarna nakazila zdomcev/izseljencev lastnim družinam ali sorodnikom v izvornem okolju, ki poleg socialne lahko vplivajo tudi na ekonomsko diferenciacijo v povezavi z investicijami. Drugi pomemben vidik je vzpostavitev socialnega omrežja med izseljensko skupnostjo in izvornim okoljem. To omrežje na eni strani spodbuja izseljevanje, na drugi strani pa omogoča transfer znanja in izkušenj. Prek tega omrežja nastopi dvosmernost ekonomskih tokov. Denarnemu toku od izseljencev proti domačim okoljem se pridruži povratni ekonomski tok od dežele izselitve k emigrantski skupnosti. Vsekakor je treba dodati tudi opozorilo, da so tako opredeljene ekonomske posledice migracij posplošene na osnovi empiričnega gradiva iz druge polovice 20. stoletja, torej v času, ko so sodobna komunikacijska

sredstva omogočala intenzivnejšo komunikacijo med izvornim okoljem in izseljensko skupnostjo. Mehanični prenos v drugačne časovne in prostorske kontekste nas seveda lahko neprijetno zavede. Z upoštevanjem navedenega zadržka predstavlja tipologija ekonomskih relacij izseljenske skupnosti do izvornega okolja dobro vsebinsko in metodološko orodje za bodočo aplikacijo v slovenskih razmerah.

Kot vidimo, so temeljna sestavina seznama povratnih pozitivnih ali negativnih posledic izseljevanja v določenem okolju predvsem denarna nakazila migrantov svojim družinam. To še dodatno utrjuje že prej navedeno tezo, da so migracije v veliki meri posledica družinskih strategij, prizadevanj za izboljšanje domačih življenjskih razmer. Potrdilo najdemo tudi v uvodni trditvi, da so bili močno poudarjeni ekonomski motivi izseljevanja do prve svetovne vojne povezani z željo po dokupu dodatne zemlje ali zmanjšanju zadolženosti domačih kmetij. Zato je treba nekoliko bolj podrobno opredeliti učinke denarnih nakazil v domačih okoljih v dolgoročni perspektivi, ki ravno tako kažejo kompleksno in raznovrstno podobo.

Tabela 2: Možni učinki zdonskih nakazil (vir: Farrant, MacDonald, Sriskandarajah 2006: 9–21)

ZA MIGRANTA	ZA DEŽELO PRISELJEVANJA
Ohranjanje povezave z domačim okoljem	Majhen odliv sredstev zaradi zdonskih nakazil
Možnost razdolžitve doma	Zdonska nakazila kot kompenzacija za migracije
Tveganje nizke življenjske ravni zaradi nesorazmernega odliva že tako skromnih dohodkov	
ZA PREJEMNIKE	ZA DEŽELO IZSELJEVANJA
Rast razpoložljivega dohodka	Pomemben vir tujih plačilnih sredstev
Izboljšana preskrbljenost z materialnimi dobrinami	Lahko spodbudijo razvoj finančnega sektorja in investicije
Možnost investicij v izobraževanje	Lahko okrepijo menjalni tečaj domače valute in tako zmanjšajo mednarodno konkurenčnost gospodarstva
Možnost investicij v lastno ekonomsko dejavnost	Lahko ublažijo revščino in stopnjo brezposelnosti
Nakazila kot orodje obvladovanja tveganj, zagotavljanje stabilnosti dohodkov	Nakazila kot jamstvo za tuja posojila
Nakazila kot potuha, odsotnost ekonomske pobude	Možnost razvoja zdonskega turizma

SLOVENSKI PRIMERI

Navedeni učinki v obeh tabelah so posplošeni na osnovi sodobnih raziskav. Že opravljene raziskave hkrati kažejo veliko različnost učinkov migracij, v odvisnosti od lokalnih razmer ter obsega in značaja migracij. Kot je bilo rečeno zgoraj, so migracije lahko za udeležene osebe in okolja pozitivne ali negativne, odvisno od konkretnega historičnega konteksta. V kontekstu zgodovinskih raziskav smo v smislu konkretnjših spoznanj omejeni zaradi odsotnosti virov, ki bi lahko pojasnjevali družinske strategije in prakse, pogoje vsakodnevnega gospodarjenja pred izselitvijo iz matičnih okolij in po njej. Zaradi tega v slovenskem primeru težko posplošujemo ekonomske posledice na okolje izseljevanja. Kot najbolj ilustrativna bomo v nadaljevanju predstavili primera ekonomskih posledic v matičnih okoljih. Naslonili se bomo na raziskavi Marjana Drnovška o primeru Kočevske in migrantske korespondence.

Primer Kočevske je zelo poveden. Govori o depopulaciji in ekonomski degradaciji področja zaradi prekomernega izseljevanja. Podatki, ki jih navaja Drnovšek, pričajo o tem, da se je naglo povečevalo število opuščenih kmetij. Še v obdobju med obema vojnama naj bi bila v kočevskem okraju opuščena vsaka tretja do četrta kmetija izven mesta Kočevje. Podatek o številu domače živine pa je naravnost osupljiv. V času od 1886 do 1910 se je število glav živine zmanjšalo za več kot 60 %! Število prodanih kmetij je bilo po podatkih iz let 1892 in 1893 majhno, največkrat v primeru izselitve celih družin. Za dve tretjini izseljencev pa tega podatka sploh ni. V tem primeru lahko domnevamo, da so odhajali mlajši ljudje, člani družin lastnikov ali ljudje brez zemlje, ki so se preživljali z najemnim delom (Drnovšek 2005: 7–34). Kočevski primer ne govori v prid tezi, ki smo jo povzeli po literaturi, da so možnosti nakupa zemlje verjetnejše v okoljih z razdrobljeno posestno strukturo kot pa v okoljih večjih kmetij (Baine 1991: 25). Kočevski primer govori o nasprotnem. Veliko število opuščenih kmetij na eni strani priča o možnostih nakupa zemlje, na drugi strani pa o odsotnosti večjega povpraševanja po zemlji, četudi je okraj izstopal po razdrobljenosti posesti in agrarni prenaseljenosti. Zakaj povpraševanja po zemlji ni bilo, ostaja v domeni spekulacije. Vprašanj je vsekakor več, kot je domnev, in to ne samo pri povpraševanju. Pomislimo samo na strukturo prebivalstva, dohodkovne politike kmetij, osebne aspiracije in tako naprej.

Drnovšek v svojem drugem članku (Drnovšek 2014: 115–132) ponuja tudi ilustracijo pomena zdomskih nakazil na vsakodnevni življenjski ravni. Z objavo korespondence med migrantom in ženo doma natančno prikaže razsežnosti migracij, kompleksnost razmer in potekajoče procese, tako ekonomske kot socialne. Članek

ponuja tudi možnost vpogleda v spremenjena delovna razmerja, spremembo koncepta gospodarjenja na kmetiji po odhodu moža na delo v tujino. Če začnemo pri prvih, ekonomskih, lahko sklenemo, da je bil temeljni motiv migracij poplačilo dolga. In na tej ravni se primer ujema s splošno ugotovitvijo o temeljnih motivih izseljevanja. Na drugi strani pa primer kaže, da so bile neto koristi od izselitve kratkoročno majhne. Denarna nakazila so bila pomembna, celo zelo pomembna, vendar so v konkretnem primeru le blažila siceršnje denarno pomanjkanje. Po izselitvi moža nastopi reorganizacija upravljanja kmetije. Žena, ki ostane na kmetiji, prevzame novo vlogo. K običajnim zadolžitvam, ki so ji do tedaj pripadale po spolu, doda tudi vlogo vodenja kmetije. Žena prevzame odgovornost za celoten uspeh kmetije, organizira delo in vodi finančno evidenco. To, o čemer poroča možu v pismih, je neke vrste preprosto knjigovodstvo, račun bilance finančnega uspeha njenega dela na kmetiji. Odhod moža je pomenil izostanek delovne sile, kar je bilo treba premostiti. V vsakodnevni praksi je to pomenilo odprodajo dela premoženja, saj je bila žena primorana prodati konja, ker je bilo vzdrževanje delovne živali ob premajhni uporabi ekonomsko neracionalno. Pa tudi sicer je po moževem odhodu nastopilo povečanje odhodkov. Najemati je bilo treba delavce za delo v gozdu in na poljih v času košnje, setve in žetve. Za dela torej, ki jih je prej večinoma opravil mož. V hišo pride tudi dekla za gospodinjstva opravila, ker je bila žena prezaposlena in tudi preobremenjena. Vse to je bilo treba pokrivati iz tekočih dohodkov kmetije in moževih denarnih nakazil. Primer kaže, da je bila ekonomska cena (več dela, povečani odhodki) moževe izselitve visoka in da bi le na daljši rok odtehtala kratkoročne stroške. Vse te pridobitve pa je spremljala tudi visoka socialna cena v podobi osamljenosti, razdvojenosti, tudi delnega odtujenja zakonskega para in celotne družine.

SKLEP

V prispevku smo zasledovali povezavo med migracijami in ekonomski razmerami. Izhajali smo iz podmene, da migracije niso samo posledica različnih stopenj ekonomskega razvoja na mednarodni ali nacionalni ravni. Gre namreč za kompleksnejši pojav, za družinske strategije, za sprejem skupne odločitve z namenom izboljšati življenjske razmere doma. Zdomska nakazila se v tem kontekstu kažejo kot temeljni cilj odločitve za migracije. Pri tem so družinska razmerja temeljno ozadje za razumevanje mnogih migracijskih procesov. Migracije iz slovenskega prostora so potekale v okolju postopnega preoblikovanja kmečkih obratov v ekonomske

enote na komercialni osnovi v drugi polovici 19. stoletja. V tem procesu so kmetije sprejemali nove koncepte dohodka, dobička, kredita, varčnosti, boljšega življenja, materialnega ugodja, mode ... Šlo je za socialno preobrazbo, ki je spremljala prodor kapitalizma na vas. Hkrati so nastajala tudi socialna in logistična omrežja, nujno potrebna za formalno ali neformalno reguliran potek migracij. Temeljni ekonomski vzrok migracij v slovenskem prostoru je bila hitrejša dinamika rasti prebivalstva v primerjavi z ekonomskim razvojem. Najpomembnejši ekonomski motivi migrantov do prve svetovne vojne, ko je bil dosežen višek izseljevanja, so bili povezani z željo po dokupu dodatne zemlje ali zmanjšanju zadolženosti. Izseljevanje v času do prve svetovne vojne dolgoročno ni rešilo problema prenaseljenosti podeželja, vendar ga je tako olajšalo, da je omogočilo delno posodabljanje kmetijstva. Migracije so gotovo prispevale k ekonomskim potencialom posameznih panog ali področij. Učinki so lahko bili pozitivni ali negativni. To pa je odvisno od konkretnega historičnega konteksta, načinov uravnavanja migracij in obsega ter značaja migracij. V zaključku sta predstavljena dva slovenska primera ekonomskih posledic, ki ilustrirata ekonomske procese po izselitvi dela prebivalstva. Primera sta naključna in predstavljata le del možnih ekonomskih posledic migracij v matičnih okoljih. Primer regionalne enote (Kočevje) kaže, da je izseljevanje doseglo tak obseg, da lahko govorimo o depopulaciji in ekonomski degradaciji območja, ki je bilo vidno v množici zapuščenih kmetij. Drugi primer, na ravni kmetije, pa kaže, da je bila ekonomska in socialna vzdržnost izselitve kratkoročno vprašljiva.

VIRI IN LITERATURA

- Bade, Klaus (2003). *Migration in European History*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Baines, Dudley (1991). *Emigration from Europe 1815–1930*. London: Macmillan.
- Broadberry, Stephan, O'Rourke, Kevin H. (ur.) (2010). *The Cambridge Economic History of Modern Europe: Volume 1: 1700–1870*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Drnovšek, Marjan (2005). Izseljevanje Kočevjarjev v Združene države Amerike. *Dve domovini / Two Homelands* 21, 7–34.
- Drnovšek, Marjan (2008). Železnica in izseljenci na poti v svet. *Acta Histriae* 16/3, 277–296.
- Drnovšek, Marjan (2009). Slowenien in Bewegung: Vom Massenexodus des 19. Jahrhunderts bis zum Ende der Gastarbeitermigration. *Mitteilungsblatt des Instituts für soziale Bewegungen* 41, 29–50.
- Drnovšek, Marjan (2014). Franckina pisma možu Maksu na Nizozemsko (izseljenska zgodba). *Kronika* 62/1, 115–132.
- Farrant, Macha, MacDonald, Anna, Sriskandarajah, Dhananjayan (2006). *Migration and development: Opportunities and Challenges for Policymakers*. (IOM Migration Research Series No. 22.) IOM – International Organization for Migration.

- Fauri, Francesca (ur.) (2015). *The history of migration in Europe: Perspectives from economics, politics and sociology*. London, New York: Routledge.
- Fischer, Jasna (2005). *Družba, gospodarstvo, prebivalstvo: Družbena in poklicna struktura prebivalstva na slovenskem ozemlju od druge polovice 19. stoletja do razpada habsburške monarhije*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Gestrin, Ferdo (1991). *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Hatton, Timothy, Williamson, Jeffrey (1998). *The Age of Mass Migration: Causes and Economic Impact*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Keeley, Brian (2009). *International Migration. The human face of globalisation*. Pariz: OECD.
- Kresal, France (1995). Mezde in plače na Slovenskem od novele obrtnega reda 1885 do kolektivnih pogodb 1991. *Prispevki za novejšo zgodovino* 35/1–2, 7–24.
- Lazarević, Žarko (1994). *Kmečki dolgovi na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Lazarević, Žarko (2009). *Plasti prostora in časa*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Maček, Jože (1993). *Statistika kmetijske rastlinske pridelave v Sloveniji 1869–1939*. Ljubljana: Agronomski oddelek Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.
- Massey, Douglas (1988). Economic development and international migration in comparative perspective. *Population and Development Review* 14/3, 383–413.
- Migration, Remittances and Development* (2005). Pariz: OECD.
- Özden, Çağlar, Schiff, Maurice (ur.) (2007). *International Migration, Economic Development & Policy*. Washington: The International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank.
- Peternel, Miroslav (2003). *Zunanje migracije Slovenije in Slovenci v izseljenstvu* (magistrsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, <http://www.cek.ef.uni-lj.si/magister/peternel174.pdf> (28. 3. 2017).
- Samuelson, Paul, Nordhaus, William (2002). *Ekonomija*. Ljubljana: GV Založba.
- Slovenska novejša zgodovina* (2005). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Sočan, Lojze (1978). *Pot v gospodarsko razvitost*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Taylor, Edward, Arango, Joaquín, Graeme, Hugo, Kouaouci, Ali, Massey, Douglas S., Pellegrino, Adela (1996). International Migration and National Development. *Population Index* 62/2, 181–212.
- Taylor, Edward, Arango, Joaquín, Graeme, Hugo, Kouaouci, Ali, Massey, Douglas S., Pellegrino, Adela (1996a). International Migration and Community Development. *Population Index* 62/3, 397–418.
- Valenčič, Vlado (1990). Izseljivanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne. *Dve domovini / Two Homelands* 1, 43–82.
- Valenčič, Vlado (1990a). Izseljivanje Slovencev v druge dežele habsburške monarhije. *Zgodovinski časopis* 44/1, 49–71.

PREUČEVANJE SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA V PERSPEKTIVI SPOLNO OBELEŽENIH MIGRACIJ

Mirjam Milharčič Hladnik

UVOD

Ženske so v razumevanju in preučevanju zgodovinskih in sodobnih vidikov migracij dolgo obstajale zgolj kot pasivne spremljevalke migrantov ali tiste, ki so ostajale doma. Pri obravnavanju dela in ekonomije migracij so bile skupaj z otroki predstavljene kot izključno odvisne članice družine, ločene od sfere plačanega dela. Čeprav je Ernst G. Ravenstein že leta 1885 opozoril na razlike v spolni sestavi migracij in celo trdil, da so ženske bolj mobilne od moških, predvsem pri mobilnosti na krajše razdalje (Ravenstein 1885: 196), je moralo preteči natančno sto let, da so ženske postale tema raziskovanja migracij. Znanstveno preučevanje migrantk in plačanega ženskega dela v migracijskem kontekstu se je začelo šele pred dobrimi tremi desetletji. Prelomnico predstavlja tematska številka *International Migration Review* na temo ženskih migracij, »Women in Migration« iz leta 1984 in globalni poziv raziskovalcem na različnih disciplinarnih področjih, da se migracije začne preučevati kot spolno obeležen fenomen. Po tridesetih letih je mogoče ugotoviti, da so se pozivu odzvali številni raziskovalci in raziskovalke v različnih disciplinah: politologiji, antropologiji, geografiji, zgodovini, pravu, psihologiji, sociologiji, etnologiji in ženskih študijih po celem svetu. Z izostritvijo ženske ali spolne perspektive so se migracije prikazale skozi zapletene strukture družinskih odločitev, intimnih premislekov ter gosto stkanih osebnih in sorodstvenih vezi obeh spolov; predvsem pa se je pokazalo, da so v migracijah danes in v preteklosti močno zastopane ženske in da so v številnih primerih tudi glavne vzdrževalke družin. Nove smeri migracij in njihova feminizacija so del globalnih in transnacionalnih procesov. Barbara Ehrenreich in Arlie R. Hochschild (2003: 5) navajata naslednje podatke:

Od 1950 do 1970, na primer, so v delovni migraciji v severno Evropo prevladovali moški iz Turčije, Grčije in severne Afrike. Od takrat moške nadomeščajo ženske. Leta 1946 je bilo med Maročani in Alžirci, živečimi v Franciji, manj kot 3 odstotke žensk; leta 1990 jih je bilo več kot 40 odstotkov. V celoti je verjetno danes na svetu od 120 milijonov legalnih in nelegalnih migrantov polovica žensk. Vzorci mednarodnih migracij se regionalno razlikujejo, vendar pa migrantke iz presenetljivo številnih držav dejansko prekašajo moške v številu, včasih z velikim deležem.

Feminizacija migracij je danes postala pojem, brez katerega ne moremo obravnavati globalnih migracij, pomeni pa visok delež žensk v migracijskih gibanjih pa tudi večjo vidnost migrantk, ki so bile, tako kot ženske v celoti, zgodovinsko prezrta, spregledana in nevidna kategorija prebivalstva. Raziskave so pokazale veliko stopnjo ženskih migracij tudi v preteklosti ter zakonitost, ko v nekaterih migracijskih tokovih, časovnih obdobjih in regijah prevladujejo ženske, v nekaterih moški, in to velja tudi danes (Donato, Gabaccia 2015). Značilnosti spolno obeleženih migracij so v nenehnem spreminjanju, odvisne od socialno-ekonomskih ter političnih okoliščin, razmer na trgu dela, od migracijskih socialnih in komunikacijskih mrež ter od vidnosti in nevidnosti (ženskega) dela. Razen spremenjenega pogleda na spolno sestavo migracij v preteklosti in danes, v katerem so se prikazale ženske kot množične akterke, so tridesetletna raziskovanja prikazala raznovrstne vidike migracij in razširila samo razumevanje migracij in migracijskih pojavov.

Številni raziskovalni projekti so v središče raziskovanja spolno obeleženih migracij postavili naslednje teme: plačano delo migrantk in posledice za tradicionalne spolne delitve dela; subjektivne izkušnje migrantk in njihove interpretacije migracijskih procesov, procesov integracije in diskriminacije; socialne konstrukcije identitet in subjektivitet; vlogo žensk v migrantskih skupnostih in diasporah, begunskih centrih in začasnih namestitvah; delovanje v samoorganizacijskih strukturah, socialnih in podpornih mrežah; kompleksne vloge migrantk v procesih transnacionalnega materinstva in starševstva ter preživetvene in emocionalne strategije žensk na obeh straneh migracijskega procesa – tistih, ki odidejo, in tistih, ki ostanejo; diskriminacijske prakse v presečišču spola, etničnosti, vere in razreda; analize diskurza viktimizacije, v katerem so migrantke predstavljene in raziskovane kot izključno žrtve trgovine z ljudmi, industrije seksa ter družinskega in strukturnega nasilja; vloge migrantk pri ohranjanju in spreminjanju etničnih, verskih in kulturnih identitet; in še bi lahko naštevale.

V procesu odkrivanja zgodovinske in sodobne prisotnosti žensk v migracijah ter z upoštevanjem spola kot družbenega generatorja razmerij moči in diskriminacije so se obogatile številne discipline in izoblikovale mnoge interdisciplinarne povezave ter metodološki pristopi. V nadaljevanju bom najprej orisala do zdaj raziskane značilnosti ženskih migracij v slovenskem prostoru, potem pa prikazala načine raziskovanja slovenskih izseljenk oziroma spolno obeleženih migracij pri nas.

MIGRANTKE V SLOVENSKEM PROSTORU IN RAZISKOVANJU

Delež žensk v slovenskem izseljenstvu

Prisotnost žensk v slovenskem izseljenstvu je vidna tako v množičnem izseljevanju pred letom 1940 kot pozneje. Za obdobje pred letom 1940 Marjan Drnovšek ocenjuje, da je bilo migrantk okrog 35 odstotkov:

V avstrijskem obdobju (do izbruha prve svetovne vojne) so v avstrijskem valu predstavljale 35 % (1876–1910), iz upravnih dežel v Sloveniji, npr. Kranjske 21,4 % (1892), samo iz Kočevskega področja omenjene dežele 31,3 % (1892). V Egiptu so Slovenke sestavljale kar 96,3 % v slovenskem valu (1897). Pri štetju prebivalstva v Nemčiji (1900) pa se je za slovenski jezik odločilo 29,8 % Slovenk. Med obema vojnama (1918–1941) so v izselitvenem valu iz Prekmurja predstavljale 29 % (1929), 36 % (1930) in 41 % (1931). Med slovenskimi priseljenci v Nemčiji je bilo leta 1939 kar 45,7 % žensk. V izseljenskem valu v povojnem času je bilo leta 1971 kar 40,1 % žensk z območja cele Jugoslavije. Med zaposlenimi najdemo zlasti kuharice, služkinje, vzgojiteljice otrok, dojljke (Egipt), izseljenske učiteljice, delavke in le redke izobraženke. Stopnjevanje obsega zaposlenih priseljenk narašča v vsem obravnavanem obdobju. Redke so do 1914, z izjemo izdelovalk klobukov iz Domžal (New York, Cleveland, Chicago) in dojlj, varušek in guvernant v Egiptu. Med obema vojnama so kar množično odhajale v Francijo in Nemčijo kot agrarne sezonske delavke. Večje število zaposlenih žensk najdemo tudi v povojnem ekonomskem izseljenskem valu v Nemčijo in skandinavske države. (Drnovšek 2003: 31)

Ta približna ocena se nanaša na različne pojave in razvojne faze posameznih migracijskih tokov v različnih političnih in upravno-administrativnih okvirih.

Razumeti jo moramo tudi v kontekstu odsotnosti žensk v državno vodenih statističnih in drugih birokratskih popisih glede dela žensk, zaradi katerih podatkov ni in jih tudi ne more biti. Sheila Rowbotham (2001: xvi) razlaga, zakaj je v zgodovinskih, statističnih in demografskih pregledih vedno izpuščeno tisto plačano delo, ki ga ženske od nekdaj opravljajo v največjem številu:

Eden od razlogov za pomanjkanje vidnosti je bila narava dela migrantk. V številnih primerih so opravljale gospodinjstvo ali delo dojlj – dela, ki niso bila nikoli vključena v prevladujočo definicijo »dela« ali »ekonomije« in so zato izpadla iz statistične obdelave. To je spolna nevidnost v dvojnem pomenu. Ženske ne zapustijo nobene sledi, ker so ženske *in* ker je okvir, v katerem je določeno, kdo naj bo viden, pristranski v prid moških.

Kljub temu vemo, da so v slovenskem etničnem prostoru obstajali izrazito ženski migracijski tokovi, v katerih so se ženske selile zaradi dela in so bile velikokrat tudi vzdrževalke družin. Med njimi v obdobju do 1940 posebej izstopajo trije tipi plačanih del oziroma njihove akterke: služkinje in skrbstvene delavke s celotnega ozemlja, ki so hodile delat v bližnja in oddaljena mesta, kot npr. Zagreb, Beograd, Skopje, Rim, Videm, Milano, ali oddaljene dežele, npr. Združene države Amerike, Nemčijo, Francijo in Anglijo (Kalc 2004; Drnovšek 2001; Mlekuž 2004); najmanj znane in raziskane slamnikarice iz okolice Domžal in Mengša, ki so bile sezonske migrantke po celotni habsburški monarhiji, izseljenke v mestih Združenih držav Amerike in med povratnicami tudi nekatere lastnice slamnikarskih tovarn in delavnic v Domžalah¹ (Roškar 2014); ter najbolj znane in literarno upodobljene aleksandrinke, varuške, kuharice, spremljevalke, dojlje in hišne pomočnice, migrantke iz Goriške v Egiptu, kjer so ostale leto, dve ali pa več desetletij. (Makuc 1994; Barbič, Miklavčič Brezigar 1999; Koprivec 2013; Milharčič Hladnik 2015)

Za obdobje po letu 1945 takšnih ocen nimamo. Ženske so bile vključene v množično izseljevanje na »začasno delo v tujino« ali zdomstvo, kot se je uradno imenovala ekonomska migracija v Avstrijo, Nemčijo, Švico, na Švedsko in druge severnoevropske države po letu 1968. Natančnejših podatkov o spolni sestavi zdomstva nimamo, vemo pa, da se je ob združitvi družin »začasno bivanje v tujini« pogosto spremenilo v trajno.² Današnje skrbstvene delavke so po dostopnih

-
- 1 Tema vključenosti žensk v slamnikarstvo je kljub slabši raziskanosti dobro popularizirana na lokalni ravni, saj je vključena v stalno zbirko Slamnikarskega muzeja v Domžalah, kjer potekajo tudi učne ure na temo domžalskih slamnikaric v New Yorku.
  - 2 Ob popisu prebivalstva leta 1971 je bilo zabeleženih 48.000 zdomcev iz Slovenije, to je

podatkih večinoma dnevne migrantke, ki opravljajo plačano gospodinjsko in skrbstveno delo v obmejnih mestih Italije in Avstrije (Hrženjak 2014). S to izključno žensko dejavnostjo, ki predstavlja zanimivo zgodovinsko kontinuiteto obmejnih področij, se ukvarjajo tako upokojenke kot študentke in mlajše ženske. Med visoko izobraženimi migrantkami so danes tako imenovane »eurokratinje«, ki delajo v institucijah Evropske unije (Bajuk Senčar 2014), in raziskovalke ter strokovnjakinje. Po raziskavi Milene Bevc je v obdobju od 1995 do 2009 delež žensk med vsemi visoko izobraženimi izseljenci znašal 43 odstotkov, najpogosteje pa emigrirajo v Združene države Amerike, Nemčijo, Avstrijo in na Nizozemsko (Bevc 2013).

Raziskovanje spola in izkušenj migrantk v slovenskem izseljenstvu

Kako se je zavedanje o obstoju slovenskih izseljenk, spolno obeleženih migracijah in njihovo raziskovanje razvijalo? Ugotavljam, da z začetki raziskovanja ženskih migracij ter pomena spola kot pomembnega dejavnika migracijskih procesov nismo bistveno zaostajali za svetovnimi trendi, le financiranje in posledično obseg raziskav sta (bila) bistveno manjša. Na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU smo prvo raziskavo, osredotočeno izključno na slovenske izseljenke, začeli izvajati leta 2001. Raziskava »Vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne dediščine med slovenskimi izseljenci« je bila triletni temeljni projekt, ki ga je financirala Agencija RS za raziskovalno dejavnost.³ Rezultati raziskovanja žensk v slovenskem izseljenstvu in migracijah so bili številni in vsestranski. V okviru raziskave so potekale različne dejavnosti, od terenskega dela na različnih tematskih in geografskih področjih do analize arhivskega gradiva in osebnih »dokumentov življenja«⁴, organizirana pa je bila tudi prva javna znanstvena razprava, ki je naslovlila vprašanje vloge žensk v slovenskem izseljenstvu. Razprava z naslovom »Ženske v manjšinskih skupnostih: Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila« je potekala v Ljubljani junija 2002 (Lukšič Hacin 2002).

Na tem posvetu se je pokazalo, da je bilo že pred dvema desetletjema nekaj raziskovalcev in raziskovalk, ki so se ukvarjali z ženskimi migracijami. To so bila izjemna prizadevanja, saj ne ženske in še manj ženske migracije niso bile predmet

---

2,8 odstotka prebivalstva. Deset let kasneje se je število zmanjšalo za 10.000, povečalo pa se je število družinskih članov. Največ zdomcev je bilo v nemško govorečih evropskih državah (Statistični letopis SR Slovenije 1972–1989).

3 Vodila ga je Marina Lukšič Hacin.

4 Nazorno poimenovanje virov za raziskovanje, kot so dnevniki, korespondence, pričevanja, življenjske zgodbe in podobno, povzemam po Plummerju (2001).

financiranih raziskav, predvsem pa so bile povsem odsotne iz zgodovinskih in drugih znanstvenih knjig, učbenikov, razstav in preglednih strokovnih del. Med začetki raziskovanja ženskih migracij so pomembna dela Dorice Makuc, ki je knjigo o aleksandrinkah izdala leta 1994, in Inge Miklavčič Brezigar, ki je njeno delo nadaljevala kot kustosinja in raziskovalka (Barbič, Miklavčič Brezigar 1999). Aleksej Kalc je že pred prelomom stoletja raziskoval množično priseljevanje žensk v Trst v 18. in 19. stoletju in na omenjenem posvetu opozoril na strukturne determinante spolno obeleženih migracij, saj je treba upoštevati različne kompleksne časovne in geografske dejavnike, trende in regionalne specifične, po katerih se migracije žensk in moških razlikujejo, tudi ko gre za enako destinacijo, v tem primeru Trst (Kalc v Lukšič Hacin 2002: 153–154).

Med začetniki preučevanja ženskih migracij v kontekstu slovenskega izseljenstva po intenzivnosti, obsežnosti in izjemni relevantnosti raziskovalnih ugotovitev izstopa Marjan Drnovšek, zgodovinar na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije. V svetovne trende preučevanja spolno obeleženih migracij in deleža žensk v migracijskih procesih se je vključil na samem začetku, sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja. Drnovšek je preučeval slovenske izseljenke v različnih časovnih in geografskih kontekstih, na primer slovenske izseljenke v španski državljanski vojni (1988), v Združenih državah Amerike (1997), v Egiptu ter številne druge primere, ki jih bom navedla v nadaljevanju. Že na posvetu leta 2002 je razmišljanje o ženskih migracijah postavil v najširši socialni, politični in ideološki okvir. Poudaril je, da ne gre samo za preučevanje spolne sestave migracij, ampak za širša družbena vprašanja in za vprašanje spola kot pomembne analitične kategorije znotraj preučevanja slovenskega izseljenstva in migracij:

Poleg tega me zanima žensko (izseljensko) vprašanje tudi z vidika vprašanja, kakšen je bil odnos različnih nosilcev moči do izseljevanja na splošno in v tem našem kontekstu tudi do izseljevanja žensk. V mislih imam odnos države, cerkve, političnih strank, upoštevajoč pri tem različne nazorske, ideološke, politične vidike. [...] Ravno v zvezi z izseljevanjem žensk pridemo do zanimivega pojava, ki je vezan predvsem na katoliške žene, torej na verne ženske oz. družine, namreč do »filozofije«, da je mož glava družine, žena njegovo srce. (Drnovšek v Lukšič Hacin 2002: 175)

Drnovšek je že takrat opozoril na potrebnost raziskovanja (ženskih) migracij kot družinskih migracij s pomočjo osebnih dokumentov in intimnih zgodb ter na raziskovanje otrok migrantov: »Z vseh vidikov so izredno pomembna izseljenska

pisma, ker prikazujejo ravno te družinske odnose. Danes smo izpostavili predvsem ženske, mislim pa, da bi morali vse obravnavati bolj v kontekstu družine, in sploh, malo govorimo o otrocih obeh spolov, ki so najbolj marginalizirani, tudi ko preučujemo izseljenske zadeve.« (prav tam) V naslednjih letih je raziskovanje subjektivnih izkušenj migracijskega procesa na podlagi pripovedi, pričevanj, korespondenc in drugih osebnih gradiv postalo eno ključnih konceptualnih in metodoloških usmeritev raziskovanja tako na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU kot tudi na Mirovnem inštitutu in drugih institucijah.

METODOLOŠKI PRISTOPI IN IZZIVI

V obdobju od omenjene izdaje tematske številke *International Migration Review* »Women and Migration« leta 1984 sta se pri preučevanju migracij in spola ter ženskih migracij oblikovala dva, velikokrat prepletena, pristopa. Pri prvem gre za ugotavljanje spolne sestave migracijskih gibanj in raziskovanje strukturnih, sistemskih determinant ženskih in moških migracij oziroma razlik v tipologijah migracij. Večina študij, ki so nastale v tem obdobju, se je najprej osredotočala na zgodovinsko spregledane in ne(po)znane ženske migracijske procese ter na izključno ženske izkušnje migracij. Prevladovala so torej raziskave, pri katerih so bile predmet preučevanja ženske in so bili velikokrat moški tako spregledani, kot so bile ženske v preteklih raziskavah. Pri drugem pristopu pa gre za razmislek o tem, da so same migracije spolno obeležen fenomen, kjer so potrebna bolj sofisticirana konceptualna in teoretska orodja za analizo spolno pogojenih razmerij moči. V ospredju je razlika med spolom kot biološko kategorijo in spolom kot družbeno konstrukcijo (v angleškem jeziku *sex* in *gender*) oziroma kategorijo spola, ki se je konec 20. stoletja izoblikovala kot relacijska, fluidna in nastajajoča v subjektivnem procesu konstrukcije identitete (Donato idr. 2006: 5). Družbeno konstruiran spol je na eni strani način strukturiranja družbenih moči v vseh človeških odnosih, tudi med ljudmi v migracijskih procesih. Povezan je z drugimi družbeno pomembnimi determinantami hierarhije moči in diskriminacije, kot sta predvsem razred in etničnost oziroma rasa, pomembne pa so še verska pripadnost, izobrazba, starost in spolna usmerjenost. Družbeno konstruiran spol je treba razumeti kot strukturo institucionaliziranih družbenih razmerij, znotraj katerih sta organizirana moč in oblast, hkrati pa tudi kot proces identifikacije, »kjer so spolne identitete, razmerja in ideologije fluidni, ne pa določeni« (Pessar, Mahler 2003: 813).

Raziskave ženskih migracij v Sloveniji so sledile svetovnim trendom in spol je postal pomemben koncept za raziskave migracij. Zgodovinskemu raziskovanju značilnih ženskih migracij in spolni sestavi migracijskih gibanj so se pridružile raziskave spolno obeleženih migracij, kjer sta družbeno konstruirana spola razumljena kot niz družbenih razmerij, ki vplivajo na migracijske procese in vzorce. Marjan Drnovšek je na začetku raziskovanja ženskih migracij le-te preučeval v kontekstu hierarhije nadzora in dominacije katoliške cerkve in drugih političnih centrov moči. Politične, ideološke in socialne razmere izseljevanja je preučil s perspektive vprašanja, kako so odnosi med spoloma ter družbeno konstruirani kategoriji spola vplivali na migracije v slovenskem etničnem prostoru v različnih političnih, državnih, upravno-administrativnih, ekonomskih in kulturnih kontekstih. Predvsem se je posvečal odnosu javnosti do izseljenk in predlagal načine raziskovanja te dinamične teme:

Skratka, odnos do izseljenk in njihovo vlogo v javnem življenju moramo obravnavati v kontekstu odnosa do žensk v izseljenski in priseljenskih družbah na splošno, upoštevajoč tudi lokalne/regionalne posebnosti in seveda čas obravnave. Odnos do njih, to je njihovega izseljevanja in priseljevanja, v raznih obdobjih reflektira – kot smo že omenili – odnos do žensk na splošno, ki je veljal na Slovenskem in ga lahko strnemo v reklo »žena naj bo doma, čaka naj na moža«. Katoliški tradicionalizem v pogledih na družino se odraža tudi v izseljenstvu v vseh obdobjih (pred prvo, med obema vojnama in v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja) in tudi še danes. (Drnovšek 2004: 385)

V članku iz leta 1997 je Drnovšek že v naslovu opozoril na pomen migracij za strukturne spremembe spolnih vlog in hierarhij moči, saj ga je naslovil »Amerika: raj za ženske«. ⁵ Opisal je zakonitost, ki so jo pozneje opazile številne raziskovalke in raziskovalci ženskih migracij. Gre za ključno značilnost migracijskih procesov kot spolno obeleženih procesov v preteklosti in danes, za temeljni zakon, ki pravi, da migracije preoblikujejo spolne vloge, jih reorganizirajo in prestrukturirajo. Suzanne Sinke uporablja za razlago tega fenomena koncept »socialne reprodukcije«, ki ga definira kot »okvir za opis različnih vlog pri ponovnem ustvarjanju družin, mrež

---

5 Omenjeni članek in citat iz *Slovenke* iz leta 1900, »Kadar začnejo naša slovenska dekleta dihati svobodni duh ameriški, spremene se tudi one,« navaja Drnovšek v prispevku o slovenskih izseljenkah, ki ga je predstavil na 32. zborovanju slovenskih zgodovinarjev na temo žensk skozi zgodovino (Drnovšek 2004).

in skupnosti« – vlog, ki so jih ženske v migracijskih kontekstih imele in jih še imajo (Sinke 2002: 6). V svoji zgodovinski analizi nizozemskih izseljenk v »Ameriko« je ugotovila, da je socialna reprodukcija funkcija žensk, ki hranijo, negujejo, strežejo in varujejo svoje družine, skupnosti in vezi, vendar pa tega ne delajo na stare načine, tako kot so se naučile »na oni strani«. To delovanje je umeščeno v stalne premisleke o spreminjanju in ohranjanju, o prilagajanju in neprilagajanju, konservativnosti in inovativnosti, ki so odvisni od številnih okoliščin in osebnih potreb. Migracija je ženskam tudi v preteklosti prinesla večjo variabilnost vlog, kot so jih imele v izvornem okolju, še posebej velja to za Združene države Amerike. Donna Gabaccia (1994: 134) ugotavlja, da je bil za migrantke »glavni izziv migracije zahtevati nove oblike moči – v obliki individualne plače, izbire partnerja ali prostega časa – brez izgube starejših ženskih oblik vplivnosti znotraj skupnosti in sorodstvenih mrež.«

Tudi študije, ki predstavljajo današnje migrantke v Evropi kot dejavne akterke (Passerini idr. 2007; Slany idr. 2010; Pajnik, Anthias 2014), povezuje skupna ugotovitev, da je znotraj heterogenosti ženskih migracijskih valov edina skupna značilnost žensk ta, da jih ne moremo več dojemati kot pasivne žrtve okoliščin, pač pa kot aktivne pri sprejemanju odločitev o spremembi svojega in v veliki meri tudi življenja svoje družine. Pomen migracij za ženske je že davno presegel negativne pomene, in čeprav še vedno obstajajo razmere, v katerih ne moremo videti pozitivnih sprememb položaja žensk, so na drugi strani številne okoliščine, v katerih migrantke pridobivajo moč, vpliv, pomen, avtonomijo nad svojim telesom, delom, dohodkom in predvsem svobodo, ki si jo v svojem izvornem okolju ne bi mogle niti zamišljati (Anthias, Lazaridis 2000).

Spolne ideologije ter hierarhije moči in diskriminacije sta v kontekstu slovenskih izseljenk intenzivno preučevala Jernej Mlekuž in Marina Lukšič Hacin. Slednja je slovenske izseljenke postavila v kontekst patriarhalnega reda družbe in spolne dihotomije (Lukšič Hacin 2003; 2009), posebej pa je v tem kontekstu analizirala umeščenost aleksandrinstva v nacionalni kolektivni spomin (2015). Mlekuž je družbeno konstruiran spol predstavil v diskurzivnih analizah časopisja, ki se je v različnih časovnih obdobjih in krajih posvečalo diklam iz Beneške Slovenije in njihovemu »suženjskemu delu« v italijanskih mestih (2009), tradicionalno omejenim vlogam žensk v slovenski diaspori v Argentini (2009a) ter javnemu sramotjenju aleksandrink v lokalnem okolju na zahodni meji slovenskega etničnega prostora (2016). Raziskovanju ženskih migracij z vidika spola kot analitične kategorije so se posvetile tudi nekatere zgodovinarke (Strle 2009; Škrlj 2009). Marta Verginella (2011: 156) je prav na primeru aleksandrink nazorno opisala problematičnost

ženskih migracij in sprememb družbeno predpisanih spolnih vlog, ki jih neizogibno povzročajo:

O ženskem prestopanju družbenih in narodnih meja so najprej pisali popotniki, ki so obiskali Egipt, duhovniki, ki jih je skrbelo moralno življenje izseljenk, pozneje tudi politiki in občinski upravitelji, ki so se ukvarjali z gospodarskimi in administrativnimi posledicami ženskega izseljenišva v Aleksandrijo in Kairo. Za narodno čuteče može, ki so podpirali lik »ljubeče in skrbne žene in matere«, so bile še posebej primorske dojlje vir velike sramote, ker so zapuščale lastne otroke, da bi hranile tuje. Z gledišča branilcev narodnih interesov so ženske, ki so odhajale v Egipt, hromile »obrambno moč naroda«. Tujci so jih, v odsotnosti družinskega in vaškega nadzora, lahko zapeljali in onečastili. Na tujem so lahko še tako krepostna dekleta in žene postale ženske dvomljivega slovesa.

Aleksandrinke so med vsemi slovenskimi izseljenkami zagotovo najbolj raziskan fenomen. Intenzivno preučevanje se je začelo leta 2005, ko je nastalo Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink in leto pozneje Muzej aleksandrink v vasi Prvačina. Iz lokalnega okolja, kjer se je pojavilo afirmativno obeleževanje aleksandrinstva v obliki zbiranja materialne in nematerialne dediščine ter organiziranja razstav, predstav in prireditev, se je zanimanje razširilo na državno raven. S fenomenom aleksandrinstva se je začela ukvarjati Daša Koprivec, kustodinja Slovenskega etnografskega muzeja, ki je nudila strokovno in raziskovalno pomoč vsem, ki so v lokalnem okolju začeli preučevati zgodbe svojih družin. V svojih raziskavah, objavah in znanstveni monografiji je Daša Koprivec še zadnji trenutek zbrala pričevanja in spomine na osebne, družinske in kolektivne izkušnje ženske migracije iz Goriške v Severno Afriko (Koprivec 2006; 2013).

Raziskovanje ženskih migracij se je že zgodaj usmerilo v raziskovanje z uporabo metod ustne zgodovine oziroma biografske metode. »Dokumenti življenja«, kot so dnevniki, pisma in razglednice, življenjske zgodbe, pričevanja in spomini so postali pomembni viri za raziskovanje subjektivnih izkušenj migracijskih procesov pri samih izseljenkah pa tudi pri njihovih družinskih članih. S to metodologijo je bil zastavljen že prvi omenjeni projekt Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije, »Vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne dediščine med slovenskimi izseljenci«, ki je skupaj z naslednjimi projekti preučevanja spominov in identitete proizvedel nekaj ključnih del o ženskih migracijah in pomenu spola pri preučevanju slovenskega izseljenstva. Naj omenim knjige *Krila migracij* (Milharčič Hladnik, Mlekuž 2009) s

posamičnimi življenjskimi zgodbami in analizami spola v migracijskem kontekstu tako izseljenk (Pepica v ZDA, Stanka v Kanadi, aleksandrinke v Egiptu) kot žene in matere, ki je ostala doma, ko je mož odšel delat v belgijske rudnike, pa tudi priseljenk (Bošnjakinje v Sloveniji, priseljenke iz nekdanje Sovjetske zveze in begunke iz Bosne in Hercegovine); *Go Girls! When Slovenian Women Left Home* (Lukšič Hacin, Mlekuž 2009) ter *Going Places: Slovenian Women's Stories on Migration* (Milharčič Hladnik, Mlekuž 2014). Raziskovalni rezultati so prav s pomočjo biografske metode predstavili slovenske izseljenke kot heterogeno kategorijo, slovensko žensko izseljevanje pa kot kalejdoskop individualnih, raznolikih, dinamičnih in spreminjajočih se življenjskih zgodb o konstrukcijah nacionalnih, etničnih in spolnih identitet (Milharčič Hladnik 2004); o kompleksnih družinskih odločitvah in vsakodnevnih pogajanjih v transnacionalnih mrežah podpore in ohranjanja stikov; ter o emocionalnih dinamikah odhoda, vrnitve ali bivanja v tujem svetu, ki je bil v veliki večini primerov do slovenskih izseljenk veliko bolj spoštljiv in obziren od domačega patriarhalnega okolja z visoko stopnjo cerkvenega in družinskega nadzora ter omejevanja ženskih ambicij in želja po spremembah (Škrlj 2009). Predvsem pa so se v številnih tekstih, knjigah in predstavitev rezultatov prav zaradi izbrane metodologije zaslišali glasovi, zgodbe in izkušnje žensk, ki do takrat niso obstajale v kolektivnem spominu in znanstvenem arzenalu preučevanja nacionalne in nadnacionalne zgodovine.

Kategorijo spola kot relacijsko, fluidno in nastajajočo v subjektivnem procesu konstrukcije identitete je v kontekstu slovenskega ženskega izseljevanja, javne podobe izseljenk doma in njihovega delovanja v izseljenskih skupnostih analiziralo veliko avtorjev. Poleg Daše Koprivec in urednikov zgoraj omenjenih knjig se je s posameznimi zgodbami izseljenk s pomočjo osebnih dokumentov in pričevanj ukvarjal Marjan Drnovšek, ki je med drugimi prikazal usodo kuharice Lize v New Yorku (Drnovšek 2001) in pismo Apolonije Noč od Sv. Jožefa / St. Joseph, Minnesota (1855) (Drnovšek 2003a). Irena Gantar Godina (2009) je raziskovala migrantske poti slovenskih izobraženek, Breda Čebulj - Sajko (2005) je prikazala življenjsko pot Marize Ličen, Mirjam Milharčič Hladnik (2007) pa delovanje in razmišljanje ustanoviteljice Slovenske ženske zveze v ZDA, Marie Priland, če omenim le nekaj primerov.

IZSELJEVANJE V LUČI PRISELJEVANJA

Slovenija se je v zadnjih štirih desetletjih – tako kot številne druge evropske države – spremenila iz pretežno države izseljevanja v državo priseljevanja, kar se odraža tudi pri preučevanju spolno obeleženih migracij. Feminizacijo migracij, seksualno delo in trgovanje z ženskami je raziskovala Mojca Pajnik (2008), sicer ena vodilnih raziskovalk spolno obeleženih migracij, skupaj s kolegico Veroniko Bajt pa tudi avtorica pomembnih tekstov o ženskih migracijah v kontekstu transnacionalizma (Pajnik, Bajt 2012), na trgu dela v Sloveniji (Pajnik, Bajt 2013) ter o uporabi biografske metode pri preučevanju ženskih izkušenj migracij (Pajnik, Bajt 2009).⁶ V zadnjem desetletju je nastalo tudi več študij, ki z biografskimi metodami preučujejo spolno obeležene migracije v Sloveniji, begunstvo, položaj potomcev priseljencev in iskalcev azila. Špela Razpotnik je raziskala identitetne konstrukcije mladih priseljenc (Razpotnik 2004), osebne izkušnje migrantk iz Bosne in Hercegovine ter Sovjetske zveze v Sloveniji pred letom 1991 in po njem pa je na podlagi pridobljenih življenjskih zgodb analizirala Sanja Cukut Krilić (2009).⁷ Milica Antić Gaber (2011) je uredila zbirko življenjskih zgodb priseljenc (in njihovih potomk) v Slovenijo v različnih obdobjih od sredine 20. stoletja do danes z naslovom *Na poti do lastne sobe*. Ta številna in raznovrstna raziskovalna prizadevanja je Tjaša Učakar (2014: 173) kritično ocenila takole: »Nekaj raziskav o ženski migraciji je torej v slovenskem prostoru že bilo opravljenih, čeprav so nekatere sicer spol zgolj uporabile kot ločeno kategorijo, ne pa kot razlagalni pojem, ki ima širši vpliv na ostale družbene dejavnike.« Ocenodo sedanjih raziskav migrantk v Sloveniji je postavila v okviru zadnje raziskave, temeljnega projekta s specifično temo ženskih migracij, ki ga je financirala Agencija za raziskovalno dejavnost RS (2011–2014).⁸ Kot je v zadnjih par desetletjih raziskovanje subjektivnih izkušenj migracijskega procesa na podlagi pripovedi, pričevanj, korespondenc in drugih osebnih gradiv postalo eno ključnih konceptualnih in metodoloških usmeritev raziskovanja ženskih migracij in migrantk na različnih institucijah, se

---

6 Obe raziskovalki delujeta na Mirovnem inštitutu, ki je opravil nekaj temeljnih raziskav spolno obeleženih migracij pri nas.

7 Sanja Cukut Krilić je opravila tudi natančen pregled objavljenih del in raziskav spolno obeleženih migracij v izseljenski in priseljenski perspektivi v slovenskem prostoru (Cukut Krilić 2009: 76–81).

8 Projekt z naslovom »Vloga migracije in migrantk v konstrukciji slovenske nacionalne identitete od nacionalne do postnacionalne dobe« je vodila Ksenija Vidmar Horvat s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

tudi ta raziskava osredotoča na osebne izkušnje, subjektivne percepcije in intimne zgodbe izseljenk in priseljenk. To ključno povezanost izseljenskih in priseljenških vidikov ženskih migracij v slovenskem prostoru je Ksenija Vidmar Horvat (2014: 7–8) opisala kot specifično študijo primera:

Izkušnje, ki so si jih med seboj delile emigrantke Slovenke, so v mnogočem oblikovale kulturno specifično migrantsko biografijo, torej biografijo, ki jo opredeljujejo določene partikularne kulturne, duhovne in fizične geografije (prisilnega in prostovoljnega) potovanja prek meja zgodovinsko konkretnega nacionalnega kolektiva. Obenem je ta biografija zamrežena s širšo globalno izkušnjo migrantke, ko ta ob nacionalnih (ali hkrati z njimi) s svojim gibanjem po prostoru prestopa, moti in izziva še druge družbene geografije, od spolnih, generacijskih do čustvenih, ekonomskih, socialnih, etnično-rasnih itn. Tu se oblikuje biografija imigrantk, ki jo bolj kot nacionalni določajo transnacionalni položaji v strukturah moči in pripadanja; in bolj kot moralistični diskurzi domače javnosti opredeljujejo orientalistični in ekonomistični diskurzi globaliziranih tujih nacij.

Raziskovalnih pristopov, ki razumejo nerazdružljivost izseljenskih in priseljenških vidikov migracij in ki konceptualno povezujejo zgodbe in izkušnje tistih, ki odhajajo, in tistih, ki prihajajo, si v kontekstu spolno obeleženih migracijskih procesov želimo čim več tudi v prihodnje.

LITERATURA

- Anthias, Floya, Lazaridis, Gabriella (ur.) (2000). *Gender and Migration in Southern Europe, Women on the Move*. Oxford, New York: Berg.
- Bajuk Senčar, Tatiana (2014). Eurocrats in Brussels: Contemporary career women. *Going Places: Slovenian Women's Stories on Migration* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž,). Akron: Akron University Press, 213–234.
- Barbič, Ana, Miklavčič - Brezigar, Inga (1999). Domestic work abroad: A necessity and an opportunity for rural women from the Goriska borderland region of Slovenia. *Gender, Migration and Domestic Service* (ur. Janet H. Momsen). London: Routledge, 164–178.
- Bevc, Milena (2013). Emigracija slovenskih znanstvenikov v obdobju 1995–2009 po njihovem znanstvenem področju. *Dve domovini / Two Homelands* 37, 21–40.
- Cukut Krilić, Sanja (2009). *Spol in migracija: Izkušnje žensk kot akterk migracij*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

- Čebulj - Sajko, Breda (2005). Mariza Ličan: Sledi življenja izseljenke. *Dve domovini / Two Homelands* 21, 143–162.
- Donato, Katharine M., Gabaccia, Donna, Holdaway, Jennifer, Manalansan, Martin, Pessar, Patricia R. (2006). A glass half full? Gender in Migration Studies. *International Migration Review* 40/1, 3–26.
- Donato, M. Katharine, Gabaccia, Donna (2015). *Gender and International Migration: From the Slavery Era to the Global Age*. New York: Russell Sage Foundation.
- Drnovšek, Marjan (1988). Slovenske izseljenke iz Pas de Calaisa (Francija) in španska državljanska vojna. *Slovenski koledar '89* (ur. Jože Prešeren). Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 105–108.
- Drnovšek, Marjan (1997). Amerika: raj za ženske. *Zgodovina za vse* 2, 22–25.
- Drnovšek, Marjan (2001). Kuharica Liza v New Yorku. *Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu* (katalog razstave). Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 43–46.
- Drnovšek, Marjan (2002). Diskusijski prispevek – Ženska v manjšinskih skupnostih: Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila. *Dve domovini / Two Homelands* 16, 173–175.
- Drnovšek, Marjan (2003). Emigration of Slovene women: A short historical view. *Dve domovini / Two Homelands* 17, 29–46.
- Drnovšek, Marjan (2003a). Pismo Apolonije Noč od Sv. Jožefa / St. Joseph, Minnesota (1855). *Dve domovini / Two Homelands* 18, 63–81.
- Drnovšek, Marjan (2004). Izseljenke v očeh javnosti. *Ženske skozi zgodovino: Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (ur. Aleksander Žižek). Celje: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 383–393.
- Ehrenreich, Barbara, Russel Hochschild, Arlie (ur.) (2003). *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York: Metropolitan Books.
- Gabaccia, Donna (1994). *From the Other Side: Women, Gender, and Immigrant Life in the U.S. 1820–1990*, Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press.
- Gaber Antić, Milica (ur.) (2011). *Na poti do lastne sobe*. Ljubljana: i2.
- Gantar Godina, Irena (2009). »Žensko znanstveno delo je za človeško družbo namreč brez vsake koristi ...«: Slovenske izobraženke in umetnice med ožjo in širšo domovino (do 1921). *Dve domovini / Two Homelands* 30, 155–173.
- Hrženjak, Majda (2014). Globalizacija skrbstvenega dela in položaj primorskih skrbstvenih delavk v Italiji. *Dve domovini / Two Homelands* 40, 57–70.
- Kalc, Aleksej (2002). Diskusijski prispevek – Ženska v manjšinskih skupnostih: Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila. *Dve domovini / Two Homelands* 16, 165–166.
- Kalc, Aleksej (2004). Žensko prebivalstvo v Trstu leta 1775: Nekaj socialno-demografskih in gospodarskih vidikov ter metodoloških vprašanj. *Zgodovinski časopis* 3–4, 337–376.
- Koprivec, Daša (2006). Aleksandrinke: Življenje v Egiptu in doma. *Etnolog* 16/67, 97–115.
- Koprivec, Daša (2013). *Dediščina aleksandrink in spomini njihovih potomcev*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Lukič Hacin, Marina (ur.) (2002). Ženske v manjšinskih skupnostih: Pomen in vloga žensk za ohranjanje kulturnega izročila. *Dve domovini / Two Homelands* 16, 141–208.

- Lukšič Hacin, Marina (2003). Vloga izseljenk za ohranjanje nacionalne identitete v kontekstih, ki jih konstituirajo patriarhalni odnosi in spolna dihotomija. *Dve domovini / Two Homelands* 18, 97–112.
- Lukšič Hacin, Marina (2009). Concealment and Patriarchy, Man is an Idea, Woman is Matter; Man is a Head, Woman is a Heart. *Go Girls! When Slovenian Women Left Home* (ur. Marina Lukšič Hacin, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 63–87.
- Lukšič Hacin, Marina (2015). Women Migrants and Gender Relations: Patriarchy in the Time of Aleksandrinke. *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik). Gottingen: V & R unipress, 157–171.
- Lukšič Hacin, Marina, Mlekuž, Jernej (ur.) (2009). *Go Girls! When Slovenian Women Left Home*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Makuc, Dorica (1994). *Aleksandrinke*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2004). Ohranjanje etnične identitete in tradicije med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci v Združenih državah Amerike. *Dve domovini / Two Homelands* 19, 121–139.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2007). Marie Prisland – her role in preserving Slovenian culture and tradition among Slovenian migrants in the United States. *Dve domovini / Two Homelands* 25, 229–247.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (ur.) (2015). *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination*. Gottingen: V & R unipress.
- Milharčič Hladnik, Mirjam, Jernej Mlekuž (ur.) (2009). *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Milharčič Hladnik, Mirjam, Mlekuž, Jernej (ur.) (2014). *Going Places: Slovenian Women's Stories on Migration*. Akron: Akron University Press.
- Mlekuž, Jernej (2004). Izbrani vidiki zaposlovanja beneških deklet v gospodinjstvih italijanskih mest: Tiha, grenko-sladka, nikoli povsem izrečena in slišana zgodba. *Dve domovini / Two Homelands* 19, 141–164.
- Mlekuž, Jernej (2009). Maledet? Schiavitu? Ko oblastni glas utihne. *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 121–142.
- Mlekuž, Jernej (2009a). Housewife, wife, and mother: Three roles that the Creator enscened in women's hearts. *Go Girls! When Slovenian Women Left Home* (ur. Marina Lukšič Hacin, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 87–108.
- Mlekuž, Jernej (2016). Aleksandrinke kot nosilke časti narodne skupnosti v dopisu Karola Pečnika iz Egipta (1897). *Dve domovini / Two Homelands* 43, 143–156.
- Pajnik, Mojca (2008). *Prostitucija in trgovanje z ljudmi: Perspektive spola, dela in migracij*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Pajnik, Mojca, Bajt, Veronika (2009). Biografski narativni intervju: Aplikacija na študije migracij. *Dve domovini / Two Homelands* 30, 69–89.
- Pajnik, Mojca, Bajt, Veronika (2012). Migrant women's transnationalism: Family patterns and policies. *International Migration* 50/5, 153–168.

- Pajnik, Mojca, Bajt, Veronika (2013). Migrant Women's Work: Intermeshing Structure and Agency. *Ars & Humanitas* VII/2, 163–176.
- Pajnik, Mojca, Anthias, Floya (ur.) (2014). *Work and the Challenges of Belonging: Migrants in Globalizing Economies*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Passerini, Louisa, idr. (ur.) (2007). *Women Migrants from East to West: Gender, Mobility and Belonging in Contemporary Europe*. New York, Oxford: Berghan Books.
- Pessar, Patricia R., Mahler, Sarah J. (2003). Transnational migration: Bringing gender in. *International Migration Review* 37/3, 812–846.
- Plummer, Ken (2001). *Documents of Life 2: An Invitation to a Critical Humanism*. London, Thousands Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Ravenstein, Ernst G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society* 48/2, 167–235.
- Razpotnik, Špela (2004). *Preseki odvečnosti: Nevidne identitete mladih priseljenc v družbi tranzicijskih vic*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Roškar, Saša (2014). Slamnkarice abroad and at home: Ladies and entrepreneurs. *Going Places: Slovenian Women's Stories on Migration* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž). Akron: Akron University Press, 171–212.
- Rowbotham, Sheila (2001). Foreword. *Women, Gender and Labour Migration: Historical and global perspectives* (ur. Pamela Sharpe). London; New York: Routledge, xvi– xvii.
- Sinke, Suzanne M. (2002). *Dutch Immigrant Women in the United States, 1880–1920*. Urbana; Chicago: University of Illinois Press.
- Slany, Krystyna, Kontos, Maria, Liapi, Maria (ur.) (2010). *Women in New Migrations: Current Debates in European Societies*. Krakov: Jagiellonian University Press.
- Statistični letopis SR Slovenije 1972–1989 (1990). Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko.
- Strle, Urška (2009). Bila je preprosto sreča, da sem prišla v Kanado. *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 89–117.
- Škrli, Katja (2009). Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinka. *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 143–189.
- Učakar, Tjaša (2014). Dom, domovina in identiteta: Priseljence v slovenskem prostoru. *Ženske na poti, ženske napoti: Migrantke v slovenski nacionalni imaginaciji* (ur. Ksenija Vidmar Horvat). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 169–188.
- Verginella, Marta (2011). Aleksandrinke med mitom in resničnostjo. *Le rotte di Alexandria / Po aleksandrijskih poteh* (ur. Franco Pero, Patrizia Vascotto). Trst: EUT, 163–176.
- Vidmar Horvat, Ksenija (2014). Predgovor: Ženskam naproti. *Ženske na poti, ženske napoti: Migrantke v slovenski nacionalni imaginaciji* (ur. Ksenija Vidmar Horvat). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 7–11.
- Vidmar Horvat, Ksenija (ur.) (2014a). *Ženske na poti, ženske napoti: Migrantke v slovenski nacionalni imaginaciji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Women in Migration (1984). Posebna številka *International Migration Review* 18/4.
- Žižek, Aleksander (ur.) (2004). *Ženske skozi zgodovino: Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

SLOVENSKE IZSELJENSKE SKUPNOSTI V LUČI TURIZMA ISKANJA KORENIN

Miha Koderman

UVOD

Obiski izseljencev in njihovih potomcev v deželi izvora so stari prav toliko kot sam proces izseljevanja. Izseljenci so si v novem bivalnem okolju kmalu po izboljšanju materialnega blagostanja želeli ponovne (vsaj začasne) vrnitve v nekdanjo domovino, saj so tam pogosto ostali njihovi starši, sorodniki in znanci. Sčasoma so takšni obiski postali redkejši in dobili pretežno turističen pridih, saj so si izseljenci v tujini ustvarili dom, osnovali družine in s procesom asimilacije postajali vedno bolj »zliti« z družbo (ne več) novega bivalnega okolja. Izseljenci so si prizadevali ohranjati svojo identiteto z druženjem v etničnih društvih in župnijah ter z branjem tiskanih medijev v izvornem jeziku, k obiskovanju izvorne države pa so jih gnala tako sorodstvena oziroma družinska kakor tudi narodnostna čustva. Omenjeni dejavniki predstavljajo močan emocionalni element, ki se je ob prostorski in časovni oddaljenosti med izseljenci, tudi tistimi slovenskega porekla, še stopnjeval in se pogosto ohranil več generacij kot poglobitveni motiv za obisk nekdanje domovine.

Interdisciplinarni pristop preučevanja migracij in izseljenskih skupnosti je pripeljal do njihove obravnave tudi v sklopu s turizmom povezanih strok. Preučevanje povratnih turističnih tokov izseljencev v njihovo izvorno državo je bilo po mnenju nekaterih avtorjev (Coles, Timothy 2004: 2–3; Timothy in Guelke 2008: 3) v znanstveni literaturi do nedavnega zapostavljeno. Takšno turistično mobilnost izseljencev lahko pojmuje kot družbeno-kulturno vez (ang. socio-cultural glue) in jo izpostavimo kot enega najbolj aktivnih mehanizmov, ki povezuje izvorno deželo z »njenimi« emigranti. Z obiski izvorne dežele se, kot v svojem delu *The Enigma of Ethnicity* ugotavlja geograf Wilbur Zelinsky (2001: 210), ljudje počutijo povezani ne glede na (geo-)politične meje in velike razdalje, zaradi česar bi lahko

to turistično mobilnost označili kot pospeševalca družbenih interakcij in jo celo razumeli kot proces, preko katerega poteka »deteriorizacija« kulture. Povratna mobilnost nekdanjih izseljencev in njihovih potomcev lahko pomembno prispeva tudi k revitalizaciji izseljenskih skupnosti (Esman 1984: 452–453), ki lahko na tak način obnavljajo, razvijajo in prikazujejo svojo dediščino ter krepijo etnično identiteto.

Za preučevanje pojava potovanja izseljencev v domovino staršev oziroma prednikov se je v zadnjih desetletjih v anglosaški znanstveni literaturi uveljavil angleški izraz »roots tourism«, ki ga v slovenskem jeziku lahko prevajamo kot »turizem iskanja korenin« (Koderman, Mihelič Pulsipher 2012; Koderman 2012; 2015). Ta segment turizma se zaradi specifičnih lastnosti vedno bolj uveljavlja znotraj sicer širokega spektra turističnih dejavnosti. Med njegovimi posebnostmi je treba izpostaviti emocionalni vidik (motivi za obiske temeljijo na družinski in etnični oziroma narodnostni dediščini), pogostnostni vidik (obiski niso omejeni le na enkratni obisk, pač pa se potreba po njih vzpostavlja vedno znova) in dolžinski vidik (trajanje obiska je zaradi relativno velike prostorske oddaljenosti in drugih dejavnikov daljše). Kot ugotavljata Garraway (2006) in Timothy (2008: 127), ima ta specifični »nišni turistični proizvod« pomembno vlogo zlasti v državah, ki so v preteklosti beležile obsežne izseljenske tokove s svojega ozemlja, pri čemer med drugimi izpostavljata Irsko, Škotsko, Poljsko, Nemčijo, Madžarsko in Italijo.

OPREDELITEV KONCEPTA TURIZMA ISKANJA KORENIN

Prve raziskave o obiskih izvirne dežele izseljencev lahko zasledimo v povezavi z afriškoameriško skupnostjo v Združenih državah Amerike, ki je nastala v času prisilnih migracij, potekajočih od 16. stoletja dalje. Višja življenjska raven in zanimanje za lastno preteklost sta pri Afroameričanih in drugih etničnih skupinah, živečih v Severni Ameriki, v drugi polovici 20. stoletja postopoma vodila k povečanju interesa za potovanja v izvirne države njihovih prednikov z namenom iskanja svojih korenin (Timothy, Teye 2004: 114). V tem obdobju so se v mestih, kjer je večja koncentracija Afroameričanov, pojavile t. i. »črne« potovalne agencije, ki so se specializirale za potovalne aranžmaje, v katerih Afroameričanom ponujajo obisk »matere Afrike« in simbolno »vrnitev domov« (Koderman 2015: 26).

V zvezi s porastom omenjenih potovanj, ki je opazen vse od osemdesetih let 20. stoletja dalje, je treba izpostaviti leposlovno literarno delo, ki je sprožilo množično zanimanje za preučevanje osebne dediščine in obiskovanje izvirne dežele prednikov ter spoznavanje s predniki povezane zgodovine, ki je bilo še zlasti

prisotno pri afroameriški populaciji. To literarno delo z naslovom *Korenine: Saga o ameriški rodovini* je leta 1976 izdal temnopolti ameriški pisatelj Alex Haley, v njem pa spoznamo življenjsko zgodbo protagonista, Afričana z imenom Kunta Kinte, ki ga v 18. stoletju z območja današnje Gambije odpeljejo v suženjstvo v ZDA, in njegovih potomcev. Med temi se kot potomec sedme generacije pojavi tudi avtor knjige, ki se odpravi v Afriko iskat svoje prednike (Haley 1978). Romanu je sledila tudi popularna televizijska serija z naslovom *Roots*, ki je imela prav tako precejšnjo vlogo pri popularizaciji zanimanja za posameznikovo družinsko zgodovino, v veliki meri pa je vplivala tudi na povečanje preučevanja priseljenjskih skupnosti v ZDA. Omenjenemu delu številni raziskovalci turizma iz različnih strok (med njimi Badone, Roseman 2004: 7; Basu 2004: 150–151; Schramm 2004: 149; Clarke 2006: 80; Pinho 2008: 74–75; Timothy, Teye 2004: 111; Timothy, Guelke 2008: 1) pripisujejo ključno vlogo pri vzpostavitvi zanimanja za afriško zgodovino in raziskovanje posameznikove dediščine ter posledično tudi aktivnosti, povezanih s potovanjem v izvorno državo prednikov.

Na podlagi analizirane literature bi tovrstno turistično mobilnost lahko umestili v okvir širših področij kulturnega in dediščinskega turizma, pri čemer pri prvem izhajamo iz dejstva, da je bila želja po potovanju in istočasnem spoznavanju ljudstev in kultur od nekdaj eden glavnih motivov za turistično udejstvovanje posameznika, hkrati pa enakovreden motiv predstavlja tudi spoznavanje samega sebe (Jafari 2003: 125–126). Dediščina v najširšem pomenu predstavlja nasledstvo oziroma zapuščino (ang. inheritance), ki je bila predana sedanji generaciji ljudi, tako v obliki kulturnih navad kakor tudi fizičnih predmetov (Timothy, Boyd 2003: 2). Z vidika turizma sta kulturna in naravna dediščina ključna elementa in motivatorja, ki vsakoletno privabljata na milijone turistov k različnim destinacijam po svetu. Kot navaja Jafari (2003: 276), je z globalnega vidika na dediščini in dediščinskem turizmu temelječa storitvena industrija postala eno najpomembnejših področij znotraj turističnega sektorja. Kot primere za to navaja države Veliko Britanijo, Francijo in Italijo, kjer je dediščina postala glavni fokus celotne turistične industrije.

Nadalje bi izpostavljeno obliko turizma lahko ožje omejili tudi kot eno od podzvrsti turizma, katerega glavni motiv temelji na obiskovanju prijateljev in sorodnikov (ang. VFR tourism). Tržišče te zvrsti turizma je po mnenju Jafarija (2003: 621–622) povezano z zgodovinskimi vezmi med regijami in še zlasti z migracijskimi gibanji. Avtor opredeli tudi splošno uveljavljene značilnosti obiskovanja prijateljev in sorodnikov: (1) takšno potovanje v večji meri vključuje starejšo populacijo; (2) obiski imajo večinoma daljšo povprečno dobo trajanja; (3) obiskovalci v manjši meri uporabljajo komercialno namestitev in potrošijo manj; (4) turisti s tovrstnimi

motivi so relativno neobčutljivi za različne promocijske aktivnosti, namenjene »običajno« motiviranim turistom. Turizem obiskovanja prijateljev in sorodnikov ima po njegovem mnenju pomembne multiplikativne učinke, ki se odražajo v obiskovanju turističnih privlačnosti v izvornem okolju posameznega turista, povečani potrošnji v trgovinah za splošno oskrbo, prodajalnah daril, restavracijah in na prireditvah oziroma dogodkih.

Aktivnosti, povezane s potovanjem v izvorno državo prednikov, bi deloma lahko uvrstili tudi v segment etničnega turizma, ki po opredelitvi Svetovne turistične organizacije (2001: 310) izhaja iz privlačnosti »eksotičnih« kultur oziroma iz načina življenja skupine ljudi, njihovih običajev, stila oblačenja, religije, arhitekture, glasbe, pri čemer je atrakcija njihovo vsakodnevno življenje, ki ga turisti opazujejo in spoznavajo. Ob tem je treba dodati, da nekateri raziskovalci (na primer King 1994) s tem pojmom označujejo dve vrsti aktivnosti: (1) potovanja z namenom spoznavanja »eksotičnih« ljudstev oziroma kultur; (2) potovanja z namenom ponovnega snidenja z etnično dediščino. Kot ugotavlja King (1994: 174), lahko kot osrednji motiv za drugi tip aktivnosti izpostavimo posameznikovo željo po odkrivanju družinske zgodovine, ki pa ne vključuje vedno tudi obiska bolj ali manj poznanih sorodnikov. Pri takšnem turistu izvira motivacija za obisk izbrane države iz njegove pripadnosti oziroma identifikacije z delom njegove preteklosti. Tovrstni občutki »izgubljenih korenin« so močan motiv za potovanje in učinkujejo ne samo na izseljence, temveč tudi na njihove potomce. Ta motiv je še posebno močan v državah Severne Amerike, Avstralije in Azije, ki so poznane po priseljevanju, pomembno vlogo pa ima tudi na drugih svetovnih lokacijah, med drugim v Afriki, kjer privablja Afroameričane, ki iščejo svoje korenine.

V zadnjem desetletju se med anglosaškimi raziskovalci različnih strok za področje, ki zajema preučevanje (turistične) mobilnosti nekdanjih izseljencev oziroma njihovih potomcev v izvorno državo, v znanstveni literaturi vse pogosteje uporablja termin »roots tourism«. Ta termin se je uveljavil za samostojno poimenovanje turističnega segmenta, katerega specifičnost se izraža v aktivnostih, povezanih z iskanjem posameznikovih »korenin«, ki izhaja iz genealoškega raziskovanja in lahko vključuje tudi obiskovanje sorodnikov. Poglaviten vzrok za tovrstno turistično mobilnost posameznika je v njegovi časovno bolj ali manj oddaljeni in trajni izselitvi iz prvotnega bivalnega okolja v novo okolje ali v izselitvi njegovih prednikov. Zaradi izselitve posameznika (ali njegovih staršev, starih staršev oziroma prednikov) v novo okolje oseba do izvorne države pogosto goji pozitivno naravnost in občutek pripadnosti, kar lahko predstavlja tudi dodaten, emocionalno osnovan motiv za potovanje ali obiskovanje sorodnikov v tej državi (Koderman 2015).

Ob pregledu literature s področja povratne mobilnosti izseljencev in njihovih potomcev v nekdanjo domovino zanj nismo našli enovite terminološke definicije (Koderman 2015). Vzroke za to lahko iščemo v izraziti povezanosti izraza s sorodnimi pojmi, s katerimi označujemo bolj ali manj sorodne aktivnosti. Med takšnimi pojmi, ki se občasno uporabljajo kot sopomenke, nadpomenke ali podpomenke za izraz »roots tourism«, lahko najdemo naslednje izraze: turizem diaspore (ang. diaspora tourism), genealoški turizem (ang. genealogical tourism), izseljenski turizem (ang. emigrant tourism) in turizem nostalgije (ang. nostalgia tourism). Terminoloških pojasnil navedenih pojmov ne podaja niti *Slovar turističnih in pristočasnih aktivnosti (Thesaurus on Tourism and Leisure Activities)* Svetovne turistične organizacije (2001), ki predstavlja eno vodilnih in merodajnih institucij pri turistični semantiki in standardizaciji terminologije na mednarodni ravni. Skladno s tem lahko zaključimo, da obravnavani segment (kljub porastu v nekaterih državah) do sedaj ni bil deležen podrobnejše pozornosti raziskovalcev in ostaja – ekonomsko gledano – relativno nepomemben znotraj rastočega in razvejanega turističnega sektorja.

Kljub odsotnosti semantičnih pojasnil in prepletenosti z drugim izrazi pa lahko terminološko definicijo pojma vsaj okvirno opredelimo na podlagi analize literature o turizmu iskanja korenin:

Tako lahko ugotovimo, da se pojem »roots tourism« nanaša na turistično mobilnost oseb (natančneje izseljencev oziroma nekdanjih izseljencev in/ali njihovih potomcev), ki s turističnimi, sorodstvenimi, genealoškimi ali drugimi motivi potujejo v svojo izvorno državo (ali izvorno državo svojih staršev oziroma prednikov). Pri tem segmentu turistov kot eden glavnih motivov za potovanje močno izstopa družinska in/ali narodnostna oz. etnična dediščina. Posledično ima tovrsten turist do izbrane regije/države oblikovano pozitivno naravnano čustveno vez, ki se pogosto manifestira v (samo-)identifikaciji z regijo/državo in/ali v njegovem večkratnem potovanju v to regijo/državo. Posameznika lahko za tovrstno udejstvovanje (še zlasti) motivira družinska dediščina, ki jo oseba ohranja preko stikov z bolj ali manj poznanimi sorodniki, ki živijo v tej državi. (Koderman 2015: 22)

OBISKI SLOVENSКИH IZSELJENCEV V DOMOVINO SKOZI ČAS

Če za predstavljeni koncept turizma iskanja korenin velja, da se je znotraj turističnega sektorja uveljavil v zadnjih nekaj desetletjih, pa obiski izseljencev in njihovih potomcev v izvorno domovino (v bolj ali manj intenzivni obliki) potekajo že od nekdaj. V 20. stoletju so postopoma prerasli v obliko turističnega obiskovanja, kakršno poznamo danes.

Območje slovenskega etničnega prostora je bilo vse od druge polovice 18. stoletja izpostavljeno več selitvenim tokovom, ki so dodobra zaznamovali tedanjo družbo. Na pomembnost povratnih obiskov izseljencev so na omenjenem območju začele prve opozarjati izseljenske organizacije, ki so od začetka 20. stoletja delovale v avstro-ogrski monarhiji. O tem, da so bila potovanja slovenskih izseljencev že v tistem obdobju lahko zanimiva tudi z ekonomskega vidika, pa pričajo številni potovalni uradi in agencije, ustanovljene v sredini dvajsetih let 20. stoletja v Združenih državah Amerike (Kavrečič, Koderman 2014: 78).

Slovenci, ki so se do prve svetovne vojne izseljevali predvsem v države zahodne Evrope in v ZDA, so si z ustanavljanjem slovenskih organizacij in društev, župnij ter šol, izdajanjem časnikov in literarnih del v slovenskem jeziku v novem okolju prizadevali ohraniti svojo etnično pripadnost. V prvih letih po naselitvi v tujini je bilo le malo tistih, ki so si lahko privoščili potovanje v domači kraj, še zlasti če se je posameznik naselil izven evropske celine. Tako so bili obiski sprva izrazito individualnega značaja in so si jih lahko privoščili le premožnejši, saj so bili stroški (še zlasti prekooceanskega) potovanja v domovino precej visoki. Prvim številčno močnejšim organiziranim izletom izseljencev smo tako priča šele v dvajsetih letih prejšnjega stoletja (Friš 1996: 175).

Obiski stare domovine so potekali tako na individualnem kot tudi skupinskem nivoju. Obiskovalcem slovenskega rodu, ki so v okviru organiziranega potovanja v domovini obiskovali tudi turistične kraje, je zaradi množičnosti in pozornosti, ki so je bili pogosto deležni v časopisnih medijih, lažje slediti. Individualna potovanja so namreč predvidela lastno organizacijo potovanja v staro domovino ter obisk sorodnikov, kar načeloma ni vključevalo turističnih izletov. Turističnemu obisku izseljencev lahko iz različnega (zgodovinskega) gradiva sledimo zlasti od tridesetih let 20. stoletja dalje, pred tem so v večini prevladovali le individualni obiski slovenskih misijonarjev in drugih vidnejših posameznikov, ki pa jih ne moremo obravnavati kot obliko turističnih potovanj. O organiziranih množičnejših obiskih je poročalo tudi slovensko časopisje, med drugim sta v tridesetih letih o obiskih

izseljencev podrobno poročala tudi časopisa *Izseljeniški vestnik* (Friš 1996: 170) in *Slovenec* (Kavrečič, Koderman 2014: 81).

Med organiziranimi skupinami, ki so potovale na obisk v staro domovino v obdobju pred drugo svetovno vojno, so prevladoval predvsem katoliško usmerjene skupine. Pri organizaciji obiskov stare domovine so imele pomembno vlogo najrazličnejše slovenske organizacije, v ZDA pa tudi potovalne agencije (Friš 1996: 176). Pomena obiska izseljencev so se zavedale tudi tedanje državne oblasti, kar je razvidno iz odnosa in propagande obiska, ki ga je v tridesetih letih prejšnjega stoletja oznanjal krščanski *Izseljeniški vestnik*. Ta opozarja na odnos in pomembnost toplega sprejema izseljencev, saj se bodo le-ti »po nekoliko tednih vrnili nazaj v svojo novo domovino. Ni pa vseeno s kakšnimi vtisi se bodo vračali. Ti izseljenci bodo v tujini ali naši najboljši zavezniki in pomočniki, ali naši najnevarnejši sovražniki.« (Pozdravljeni! 1930: 2) Prvi uspešno izpeljani množičnejši obisk slovenskih izseljencev je bil po do sedaj dostopnih podatkih izveden 28. maja 1922, ko je v nekdanjo domovino pripotovala skupina izseljencev iz Vestfalije v Nemčiji. Finančno je izlet podprla nemška vlada, ki je zagotovila cenejše vozne karte za vlak (Friš 1996: 169; Drnovšek 2012: 94). Po prihodu in prenočitvi na vlak v Ljubljani so potovanje nadaljevali do romarske točke v takratni Rajhenburg, današnje Brestanico, kamor jih je pospremil ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič. Po romanju so izletniki odšli na svoje domove, 6. junija so se z vlakom vrnili v Nemčijo (Friš 1996: 169).

Podoben izlet iz Vestfalije je bil v organizaciji Zveze slovenskih katoliških društev v Nemčiji izveden tudi v letu 1927, ko so izseljencem v Ljubljani priredili sprejem, obisk pa je vključeval ogled Bleda, Brezij, Celja in Maribora. Tokratni sprejem gostov je bil veliko bolje organiziran, časopisje pa je izčrpno poročalo predvsem o slavnostnem sprejemu v Mariboru (Friš 1996: 169). Ob vrnitvi v Nemčijo se je v časniku *Slovenec* Zveza slovenskih katoliških društev v Nemčiji zahvalila za topel in slavnostni sprejem, ki so ga bili deležni v stari domovini, saj so jih pozdravili ugledni predstavniki politične in cerkvene elite (Zahvala vestfalskih Slovencev 1927: 3).

Obiski slovenskih izseljencev iz Nemčije, Nizozemske, Francije in Belgije so se v naslednjih letih še nadaljevali, o čemer je vestno poročalo časopisje. Pomemben pokazatelj ohranjanja stikov z nekdanjo domovino predstavlja tudi obisk otrok, potomcev izseljencev. *Slovenec* poroča o skupini 257 otrok iz Vestfalije in Porenja, ki so v avgustu 1928 z vlakom brezplačno pripotovali na obisk v Slovenijo in obiskali domače kraje svojih staršev. Ob sprejemu na Jesenicah jih je pričakala množica ljudi ob igranju godbe katoliškega delavskega društva (Slovenski otroci iz Vestfalije in Porenja v Sloveniji 1928: 4). Mesec dni kasneje je v kratki novici *Slovenec* pisal

o obisku slovenskih otrok izseljencev, ki so bili nastanjeni v Mariboru. Obiskali so priljubljeno turistično točko, termalno zdravilišče v Rogaški Slatini, kjer so otroci v propagandne namene kot darilo dobili steklenico mineralne vode (Otroci naših vestfalskih rojakov 1928: 4). Izseljenci so bili v večini deležni sprejema pri lokalnih in političnih oblasteh, obisk pa je obsegal tudi eno- ali večtedensko bivanje pri sorodnikih.

Obiski iz ZDA naj bi se, kot navaja Friš (1996: 168), v manjši meri začeli ob koncu 19. stoletja, ta oblika turizma pa se je še zlasti razširila z izboljšanjem prometnih razmer v začetku 20. stoletja. V Evropi so si slovenski izseljenci poleg domovine pogosto ogledali tudi kulturne znamenitosti velikih mest Londona, Pariza, Dunaja, katoličani pa so potovanje običajno dopolnili z obiskom Rima. Organiziranje potovanj v Evropo in na območje slovenskega etničnega prostora je bilo očitno donosen posel, saj je v obdobju od konca 19. stoletja do tridesetih let 20. stoletja v ZDA delovalo več potovalnih agencij, takrat poznanih kot »parobrodsko zastopstva«.⁹ V tem obdobju (leta 1930) so bili zabeleženi tudi prvi organizirani izleti iz ZDA, ki so po večini zajemali šestdnevno potovanje z ladjo, ogled večjih evropskih mest in daljši postanek (do šest tednov) na območju današnje Slovenije. Organizirali sta jih dve največji podporni organizaciji: Slovenska narodna podporna jednota in Kranjska slovenska katoliška jednota. Obiski skupin iz ZDA so se po letu 1938 zaradi nestabilnih političnih razmer v Evropi prekinili vse do začetka petdesetih let 20. stoletja (Friš 1996: 168–175).

Po drugi svetovni vojni se je turizem v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji kmalu začel uveljavljati kot vse pomembnejša gospodarskega panoga. Država, ki je svoje gospodarstvo upravljala po centralno planskem sistemu, je v petdesetih in zlasti v začetku šestdesetih let 20. stoletja spoznala pomembnost in ugodne finančne učinke turističnih dejavnosti. S tujimi obiskovalci je v državo prihajal neposredni dotok deviz, ki je pomembno prispeval k izravnavi državne plačilne

---

9 Med njimi Friš kot najbolj poznane navaja agencije Zakrajšek & Češarek in Franka Sakserja iz New Yorka ter Johna L. Mihelicha iz Clevelanda, ki so se ukvarjale s prodajo ladijskih vozovnic različnih družb, v tridesetih letih pa so začele organizirati tudi skupinske izlete na območje slovenskega etničnega prostora (Friš 1996: 168). Poleg naštetih je imela vse od leta 1923 pomembno vlogo tudi potovalna agencija Kollander World Travel, ki jo je v Clevelandu ustanovil slovenski podjetnik August Kollander. Še danes predstavlja eno redkih turističnih agencij v ZDA, ki je specializirana za potovanja v Slovenijo in njej sosednje države. Podjetje je konec petdesetih let 20. stoletja v Jugoslavijo letno prepeljalo preko 300 potnikov, poleg tega pa je strankam ponujalo tudi nakup vozovnic letalskih in ladijskih družb, nakazilo denarja in urejanje pravnih dokumentov, vključno s tistimi, ki so bili potrebni za selitev v ZDA (Koderman 2015: 112).

bilance. Prihodi tujih turistov so bili zaradi svojih značilnosti imenovani tudi »neblagovni izvoz« in so višek dosegli v letu 1988, ko je Jugoslavijo obiskalo preko devet milijonov tujih turistov (Koderman 2015: 110).

Pri razvoju povojnega jugoslovanskega turizma so imeli pomembno vlogo tudi izseljenci in zdomci, ki so vse od petdesetih let 20. stoletja tako individualno kot skupinsko ponovno začeli obiskovati nekdanjo domovino. Za skupinske obiske izseljencev v Sloveniji je v veliki meri informacijsko in koordinacijsko »skrbela« v začetku leta 1951 ustanovljena Slovenska izseljenska matica – med leti 1951 in 1991 ključna organizacija, ki se je na območju Slovenije ukvarjala z izseljensko problematiko. Med njenimi temeljnimi nalogami je bila vzpostavitev stikov med tedanjo Ljudsko republiko Slovenijo in izseljenci, zdomci in njihovimi potomci po svetu, zlasti z namenom pospeševanja in razvijanja kulturnega, umetniškega, gospodarskega in znanstvenega sodelovanja ter ohranjanja slovenskega kulturnega izročila. Hkrati je treba omeniti dejstvo, da je bila Slovenska izseljenska matica ustanovljena s podporo takratnega političnega sistema, ki je do leta 1991 zagotavljal njeno delovanje in financiranje. To je pomembno zaznamovalo odnose med Matico in slovenskimi izseljenci po svetu, saj so jo nekateri izseljenci in organizacije po svetu označevali kot »produkt tedanjega enostrankarskega režima« (Rogelj 2001: 50), zaradi česar je bila občasno razlog delitev in sporov. Kljub navedenemu pa ne smemo spregledati dolgoletne vloge Slovenske izseljenske matice pri razvijanju in navezovanju stikov s slovenskimi izseljenci po svetu. K njim so zlasti pripomogla vsakoletna gostovanja slovenskih kulturnih skupin med izseljenci pa tudi organiziranje umetniških razstav, likovnih kolonij in poletnih šol v Sloveniji, izdajanje periodičnih publikacij in organiziranje vsakoletne prireditve Izseljenski piknik, leta 1987 preimenovane v Srečanje v moji deželi (Koderman 2015: 110).

V obdobju petdesetih in deloma tudi šestdesetih let 20. stoletja so med obiski izseljencev prevladovali tisti, ki so prihajali iz evropskih držav in ZDA. Pri tem je večina obiskov potekala na individualni ravni; skupinski obiski so bili redkejši in v veliki meri omejeni na obiske slovenskih izseljencev iz ZDA. Tehnično izvedbo in organizacijo skupinskih izletov izseljencev po Sloveniji in Jugoslaviji je več desetletij izvajalo turistično podjetje Putnik Slovenija, ki ga je julija 1951 ustanovila vlada takratne Ljudske Republike Slovenije. Putnik (leta 1959 se je podjetje preimenovalo v Kompas) je imel ob ustanovitvi 10 poslovalnic, 8 turističnih avtobusov in je zaposloval 90 uslužbencev. Podjetje Putnik Slovenija (in kasneje Kompas) je vse od začetka petdesetih let tesno sodelovalo s Slovensko izseljensko matico in pripravljalo izlete za izseljence po Sloveniji in drugih jugoslovanskih republikah. Izseljencem so bili koncem petdesetih let na voljo večdnevni izleti po Sloveniji in

Jugoslaviji, prijave nanje pa je poleg Putnika sprejemala tudi Izseljenska matica (Koderman 2015: 110–111).

Po poročanju glasila za izseljence *Rodna gruda* je največ izseljencev na obisk »stare domovine« prihajalo iz Nemčije, Francije, Nizozemske ter ZDA (Tudi iz Francije, Holandije in Westfalije so prišli 1954: 123), med letoma 1955 in 1960 pa se med izvornimi državami individualnih izseljenskih obiskovalcev prvič omenjajo Belgija, Kanada, Argentina in tudi Avstralija (Pozdravljeni na domačih tleh 1955: 129; V naročju domovine 1955: 185; Brejc 1960: 201). Izseljenci, ki so na obisk prihajali iz prekomorskih držav, so v tem obdobju v Evropo pogosto potovali z ladjo in se izkrcali v Trstu ali Genovi, nato pa pot nadaljevali z vlakom ali avtobusom do Ljubljane (Rojaki so med nami 1954: 99–100). O znatnem številu ameriških Slovencev na obisku v Sloveniji priča tudi podatek, da so le-ti julija leta 1956 želeli proslaviti ameriški državni praznik četrty julij, zato so v sodelovanju z Matico na ta dan pripravili praznovanje v Kamniški Bistrici. Prireditev, ki so jo v naslednjih letih namenili širši izseljenski javnosti, je postala tradicionalna in poznana pod imenom Izseljenski piknik (Stokel 1956: 185; Rogelj 2001: 48).

Obiski slovenskih izseljencev iz ZDA in drugih prekomorskih držav so se konec petdesetih in v šestdesetih letih 20. stoletja krepili tudi zaradi razvoja in širše dostopnosti letalskih poletov. Konec decembra 1963 je bilo odprto letališče Brnik, ki je v naslednjem letu s povezavami z Beogradom, Dubrovnikom in Londonom spremenilo in precej skrajšalo dotedanje potovalne poti. V sredini šestdesetih let so se z rahljanjem političnega sistema podjetju Kompas pridružili še drugi organizatorji potovanj po Sloveniji, ki so svoje usluge med drugim ponujali tudi izseljencem na obisku v domovini. Med njimi so bila podjetja Transturist iz Škofje Loke (kasnejši Alpetour), SAP Ljubljana, Turistično transportni biro (Združeno železniško transportno podjetje Ljubljana, ki je bilo predhodnik družbe Slovenske železnice), Viator Ljubljana, kasneje, v osemdesetih letih, pa tudi podjetje Emona Globtour (pozneje preimenovano v Globtour) ter več gostinskih in hotelskih podjetij. Vzporedno s porastom števila turističnih in potovalnih podjetij se je vztrajno povečevalo tudi število izseljenskih turistov z vsega sveta (Koderman 2015: 112–113).

V šestdesetih letih, ko je izseljencem programe izletov po Sloveniji začelo ponujati več turističnih podjetij, sta razvidna tudi njihova geografska diferenciacija in občasno poudarjanje etnoloških elementov, med katerimi izstopajo gastronomske posebnosti. Med prvimi je v letu 1966 tovrstne izlete, tematsko razdeljene po slovenskih pokrajinah, izseljenskim turistom začelo ponujati podjetje Transturist iz Škofje Loke (Izleti po Sloveniji 1966). Izlete je organiziralo v sodelovanju z

Izseljensko matico in njihovo izvedbo deloma prilagodilo terminu Izseljenskega piknika, ki je v tistem obdobju prav tako več let potekal v Škofji Loki.

V *Rodni grudi* najdemo leta 1970 omenbo prvih organiziranih skupin slovenskih izseljencev iz Avstralije (Naši Avstralci 1970: 7) in Argentine (Doma – z vseh vetrov 1970: 3), iz katere naj bi, podobno kot v primeru Avstralije, do tedaj izseljenci potovali le v manjših skupinah oziroma posamezno. Kot še poroča uredništvo *Rodne grude*, je skupina izseljencev iz Argentine ponovno obiskala Slovenijo maja 1971. Z ladjo Enrico so potovali do italijanske Genove, nato pa pot nadaljevali z avtobusom (Tudi letos skupinski obisk rojakov iz Argentine 1971: 15). V letu 1972 je Matica zabeležila приход 5393 izseljencev iz ZDA, ki so v Slovenijo pripotovali s čarterskimi poleti, poleg njih pa naj bi v tem letu prišlo še 540 izseljencev iz Kanade, 50 iz Avstralije in 80 iz Nizozemske (Rogelj 2001: 29).

Osemdeseta leta 20. stoletja so bila za turizem v Jugoslaviji rekordna, saj je bilo tedaj zabeleženo največje število prihodov tujih in domačih turistov do tedaj. V tem obdobju lahko iz pregleda publikacij Slovenske izseljenske matice razberemo tudi precejšnje število obiskov izseljencev, med katerimi pa je bilo opazno tudi občasno povečanje zanimanja za genealoško raziskovanje v Sloveniji. O tem pričajo članki organizacije Slovenian Genealogy Society iz mesta Lafayette v zvezni državi Indiana v ZDA, objavljeni v *Rodni grudi*, ki so bralce informirali o arhivskih virih za iskanje podatkov o prednikih (Slovenian Genealogy Society 1987: 1; Genealogical Column 1987: 1). Društvo je kasneje vzpostavilo tudi sodelovanje s Slovenskim rodoslovnim društvom, s katerim sta posameznikom skušali predstaviti metode in možnosti »iskanja korenin« (Izseljenci iščejo korenine 1999: 7).

Osamosvojitve Slovenije leta 1991 in negotove politične razmere so skoraj v celoti ustavile turistične tokove tujih obiskovalcev v državo. Število teh se je v enaki meri kot pred razglasitvijo neodvisnosti postopoma obnovilo šele konec devetdesetih let, k čemur so deloma prispevali tudi spopadi v nekdanjih jugoslovanskih republikah, ki so se stopnjevali v večletno vojno. Ti dogodki so pomembno vplivali tudi na obiske slovenskih izseljencev v Sloveniji. Vojna na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini v letih 1992 in 1993 je vplivala zlasti na manjši obisk izseljencev iz ZDA, o čemer je poročala tudi revija *Rodna gruda* (Prešeren 1992: 1). Agencija Kollander je bila zaradi pomanjkanja prijav poletij 1993 prisiljena odpovedati predvidene čarterske lete iz Clevelanda v Ljubljano, maloštevilne goste pa je preusmerila na letališče v Münchnu oziroma Frankfurtu, kjer so potovanje po Evropi in Sloveniji nadaljevali v organizaciji slovenskih agencij. Kljub upadu števila izseljencev iz ZDA pa so v istem obdobju zabeležili obisk večjih skupin iz Argentine in Avstralije, med katerimi so

bili tudi posamezniki, ki so Slovenijo zaradi političnih razlogov obiskali prvič po odselitvi (Repanšek 1993: 22; Skupine izseljencev na obisku 1993: 4; Šrekl 1993: 16).

Obdobje devetdesetih let je bilo zaznamovano tudi s prvimi poskusi celostnega preučevanja turističnih obiskov izseljencev v Sloveniji. Tovrstne turistične dejavnosti so označevali s pojmom »etnični turizem« (Cimerman 1996: 19; Cimerman 1998: 40), za njegov nadaljnji razvoj pa so predvidevali pripravo celovitejših turističnih ponudb in storitev, namenjenih izseljencem in njihovim potomcem. Koncept turističnih programov so zasnovali sodelavci Univerze v Ljubljani, med katerimi je bil tudi etnolog Janez Bogataj, sicer predsednik Slovenske izseljenske matice med letoma 1994 in 1999 (Rogelj, 2001: 44).

V zadnjih dveh desetletjih kljub velikem številu turističnih podjetij redko zasledimo programe, ki bi bili namenjeni izključno izseljencem in bi jih izvajale le agencije v Sloveniji. Te pri pripravi in izvedbi praviloma sodelujejo s turističnimi podjetji, ki delujejo v državah, v katerih živi večje število slovenskih izseljencev oziroma njihovih potomcev. Eden glavnih izvajalcev tovrstnih izletov, ki ga izpostavljamo zaradi dolgoletnih tovrstnih izkušenj in pestrih tematskih področij izletov, je podjetje Kompas d. d., ki je ob 20. obletnici samostojnosti Republike Slovenije v sodelovanju s Slovensko turistično organizacijo pripravilo programe izletov, namenjenih izseljencem, pod skupnim naslovom *2011 – Homecoming Slovenija*. Med izleti so izstopali tako splošni, med katerimi lahko omenimo sedemdnevno potovanje *Lepote Slovenije* (oziroma *Highlights of Slovenia tour*), kot tudi tematski, denimo sedemdnevni izlet *Kranjska klobasa & polka tour* in enajstdnevna *Kulinarična tura po Sloveniji* (oziroma *Gourmet tour of Slovenia*) (Koderman 2015: 120).

SKLEP

Zaključimo lahko, da se v razvoju turizma iskanja korenin v slovenskem prostoru v splošnem kaže znaten potencial, ki pa ne temelji le na številčno močni prisotnosti oseb slovenskega porekla v številnih državah po svetu. Dejstvo je, da so tovrstni obiski zaradi specifičnih in emocionalno intenzivnih motivov do neke mere neobčutljivi na nacionalna in/ali globalna ekonomska nihanja. Pri tem imata pomembno vlogo zlasti motiv obiskovanja širšega sorodstva, ki se po preteku določene časovne dobe ponovno vzpostavi, ter motiv spoznavanja z narodnostno dediščino. Ob tem, da so tovrstni turisti številčno že bolj ali manj opazno prisotni v Sloveniji, in dejstvu, da se v preteklosti v ta segment turistične dejavnosti ni vlagalo namenskih finančnih

sredstev, lahko le predpostavljamo, kakšne učinke bi lahko prinesli dolgoročnejshe financiranje in učinkovite promocijske akcije med populacijo slovenskih izseljencev in njihovih potomcev po svetu.

Turizem iskanja korenin ima lahko pomembno vlogo tudi kot eden od načinov ohranjanja narodnostne identitete. Njegov pojav lahko razumemo kot evolucijo starejših metod, ki so tradicionalno vključevale socializacijo in sodelovanje v aktivnostih etničnih organizacij znotraj posameznih skupnosti, kot sta udejstvovanje v pevskih zborih in folklornih skupinah ter branje literature in periodičnih publikacij v izvornem jeziku. Za te aktivnosti so bile mlajše generacije potomcev bolj ali manj dovzetne, saj so z njimi v večini pridobivale in utrjevale teoretično znanje, obiskovanje dežele prednikov pa jim v tem pogledu predstavlja konkretno srečanje z državo, o kateri so jim pripovedovali starši ali stari starši. Takšna stvarna izkušnja hkrati združuje potovanje in preživljanje prostega časa ter soočenje z delom družinske dediščine (tako v družinskem kot etničnem oziroma narodnostnem smislu), zato udeležence z vsemi omenjenimi elementi na nek način prisili k aktivnemu sodelovanju. Nedvomno predstavljajo takšna potovanja za mlajše (in tudi starejše) edinstveno življenjsko izkušnjo, ki jim v več pogledih približa nekdanjo domovino.

Prispevek je želel osvetliti migracijske procese v luči s turizmom povezanih strok ter s tem izpostaviti specifičen in do nedavnega zapostavljen segment kompleksnega in širokega področja migracijskih študij. Turizem in turistične znanosti so že v izhodišču izrazito interdisciplinarno naravnane in kot take vezane na preučevanje migracij oseb, ki potujejo zunaj kraja stalnega bivališča, zato je njihova obravnava v povezavi z migracijskimi študijami vsebinsko komplementarna. Tovrstni interdisciplinarni pristop se zdi še posebno smiseln pri obravnavi povratne mobilnosti nekdanjih izseljencev in/ali njihovih potomcev v izvorno domovino, saj pomembno prispeva k celostnemu razumevanju tega večplastnega pojava.

LITERATURA IN VIRI

- Badone, Ellen, Roseman, Sharon R. (2004). Approaches to the Anthropology of Pilgrimage and Tourism. *Intersecting Journeys: The Anthropology of Pilgrimage and Tourism* (ur. Ellen Badone, Sharon R. Roseman). Urbana, Chicago: University of Illinois Press, 1–23.
- Basu, Paul (2004). Route metaphors of 'roots-tourism' in the Scottish Highland Diaspora. *Reframing Pilgrimage: Cultures in Motion* (ur. Simon Coleman, John Eade). London, New York: Routledge, 150–190.
- Brejc, Tomo (1960). Vtisi. *Rodna gruda* VII/9.

- Cimerman, Ivan (1996). Etnični turizem in Slovenci. *Rodna gruda* XLIII/8–9.
- Cimerman, Ivan (1998). Prispevek k »etničnemu turizmu«. *Rodna gruda* XLV/8–9.
- Clarke, Kamari Maxine (2006). Mapping Transnationality: Roots Tourism and the Institutionalization of Ethnic Heritage. *Globalization and race: Transformations in the cultural production of blackness* (ur. Kamari Maxine Clarke, Deborah A. Thomas). Durham: Duke University Press, 133–153.
- Coles, Tim, Timothy, Dallen J. (2004). 'My field is the world': Conceptualizing diasporas, travel and tourism. *Tourism, Diasporas and Space* (ur. Tim Coles, Dallen J. Timothy). London, New York: Routledge, 1–29.
- Doma – z vseh vetrov (1970). *Rodna gruda* XVII/7–8.
- Drnovšek, Marjan. (2012). *Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Esman, Marjorie R. (1984). Tourism as ethnic preservation: The Cajuns of Louisiana. *Annals of Tourism Research* 11/3, 451–467.
- Friš, Darko (1996). Naši izseljenci na obisku v »stari domovini« (1836–1941): Razvoj turizma v Sloveniji. 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26.-28. 9. 1996 (ur. Franc Rozman, Žarko Lazarevič). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 165–176.
- Garraway, Jasmin (2006). *Untapped potential in "Roots Tourism"*, <http://www.panama-guide.com/article.php/20060912200451663> (4. 12. 2016).
- Genealogical Column (1987). *Rodna gruda* XXXIV/11.
- Haley, Alex (1978). *Korenine: Saga o ameriški rodovini*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Izleti po Sloveniji (1966). *Rodna gruda* XIII/2.
- Izseljenci iščejo korenine (1999). *Rodna gruda* XXXXVII/7.
- Jafari, Jafar, ur. (2003). *Encyclopedia of Tourism*. London, New York: Routledge.
- Kavrečič, Petra, Koderman, Miha (2014). Slovenski izseljenci in turistični obisk Dravske banovine s posebnim poudarkom na poročanju Izseljeniškega vestnika. *Annales, Series historia et sociologia* 24/1, 77–94.
- King, Brian (1994). What is Ethnic Tourism: An Australian perspective. *Tourism Management* 15/3, 173–176.
- Koderman, Miha, Mihelič Pulsipher, Lydia (2012). Social and Spatial Aspects of Root Tourism in Slovenia: The case of the Slovene-American Diaspora. *Dve domovini / Two Homelands* 35, 163–176.
- Koderman, Miha (2012). Selected characteristics of roots tourism in Slovenia. *Turizam / Tourism*, 60/4, 385–396.
- Koderman, Miha (2015). *Nazaj v domači kraj: Prostorske in turistične razsežnosti obiskovanja Slovenije s strani izseljencev in njihovih potomcev iz Avstralije*. Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Naši Avstralci (1970). *Rodna gruda* XVII/6.
- Otroci naših vestfalskih rojakov (1928). *Slovenec* 4 (9. 9. 1928).
- Pinho, Patricia de Santana (2008). African-American Roots Tourism in Brazil. *Latin American Perspectives* 160/35, 70–86.
- Pozdravljeni! (1930). *Izseljeniški vestnik (Izseljeniška knjižnica št. 2)*. Ljubljana: Družba sv. Rafaela.
- Pozdravljeni na domačih tleh (1955). *Rodna gruda* II/6.

- Prešeren, Jože (1992). Urednik vam. *Rodna gruda* XXXIX/8–9.
- Repaňsek, Janez (1993). Iz ZDA ponovno s čarter poleti v Slovenijo. *Rodna gruda* XL/5.
- Rogelj, Janez (2001). Petdeset let Slovenske izseljenske matice. *Slovensko izseljenstvo: Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (ur. Milica Trebše - Štolfa, Matjaž Klemenčič). Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 15–52.
- Rojaki so med nami (1954). *Rodna gruda* I/5.
- Schramm, Katharina (2004). Coming home to the Motherland: Pilgrimage tourism in Ghana. *Reframing Pilgrimage. Cultures in Motion* (ur. Simon Coleman, John Eade). London, New York: Routledge, 133–149.
- Skupine izseljencev na obisku (1993). *Rodna gruda* XL/7.
- Slovenian Genealogy Society (1987). *Rodna gruda* XXXIV/4.
- Slovenski otroci iz Vestfalije in Porenja v Sloveniji (1928). *Slovenec, političen list za slovenski narod* 4 (9. 8. 1928).
- Stokel, Krist (1956). Dragi Slovenci iz Amerike in Slovenije. *Rodna gruda* III/8.
- Svetovna turistična organizacija (2001). *Thesaurus on tourism and leisure activities: A structured list of descriptors for indexing and retrieving information on tourism and leisure activities*. Madrid: World Tourism Organization.
- Šrekl, Tadeja (1993). Skupinsko potovanje članov SNPJ v Slovenijo. *Rodna gruda* XL/8.
- Timothy, Dallen J., Boyd, Stephen. W. (2003). *Heritage Tourism*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Timothy, Dallen J., Teye, Victor B. (2004). American children of the African diaspora: Journeys to the motherland. *Tourism, Diasporas and Space* (ur. Tim Coles, Dallen J. Timothy). London, New York: Routledge, 111–123.
- Timothy, Dallen J., Guelke, Jeanne Kay (2008). Locating personal pasts: An introduction. *Geography and Genealogy: Locating Personal Pasts* (ur. Dallen J. Timothy, Jeanne Kay Guelke). Aldershot, Burlington: Ashgate, 1–20.
- Timothy, Dallen J. (2008). Genealogical mobility: Tourism and the Search for a Personal Past. *Geography and Genealogy: Locating Personal Pasts* (ur. Dallen J. Timothy, Jeanne Kay Guelke). Aldershot, Burlington: Ashgate, 115–135.
- Tudi iz Francije, Holandije in Westfalije so prišli (1954). *Rodna gruda* I/6.
- Tudi letos skupinski obisk rojakov iz Argentine (1971). *Rodna gruda* XVIII/3.
- V naročju domovine (1955). *Rodna gruda* II/8.
- Zahvala vestfalskih Slovencev (1927). *Slovenec, političen list za slovenski narod* 3 (16. 9. 1927).
- Zelinsky, Wilbur (2001). *The Enigma of Ethnicity: Another American Dilemma*. Iowa City: University of Iowa Press.

**PRISTOPI, METODE,
KATEGORIZACIJA**

IZZIVI IN ZAGATE STATISTIČNEGA PREUČEVANJA SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA

Damir Josipovič

UVOD

Preučevanje slovenskega izseljenstva je v Sloveniji zelo razvejano in tudi poglobljeno. Cela vrsta disciplin prispeva h krepitvi tega področja, ki je posebnega pomena za državo Slovenijo. Vsekakor bi lahko bilo tudi drugače: množica pokolonialnih držav je preučevanje lastnih izseljenstev zanemarila ali pa ni imela niti resursov, da bi se s tem področjem resneje spopadla, še zlasti v obdobju nedavnih migracij. Pri slednjih je Slovenija zavzela položaj nekakšnih evropskih vratarjev – seveda vratarjev v »razvito«, »jedrno« Evropo, Evropo najvišje »hitrosti« (po Jean-Claudeu Junckerju). Vendar pa bolj ko se odmika čas, močneje se izrisuje dejanska efemernost tako imenovane »balkanske migracijske poti«. Kot je na nedavni okrogli mizi v organizaciji Ministrstva za zunanje zadeve ena od govornic, novinarka Mojca Širok, sicer dolgoletna dopisnica iz Italije, dejala, je »balkanska pot« dejansko »anomalija« v siceršnji glavni preselitveni »mediteranski poti«, ki poteka od Libije do Lampeduse, Malte, Sicilije in drugih otokov v bližini Italije. Poleg tega moramo ugotoviti, da je »balkanska« pot anomalija predvsem zaradi nemško-turškega (enkratnega) dogovora o pripustitvi različnih skupin beguncev k (drago plačanemu) premiku proti osrčju EU. Pri tem so Slovenija in večina drugih držav na tej poti odigrale zgolj vlogo izvrševalcev tujih dogovorov, ne da bi same aktivno sodelovale pri oblikovanju najustrežnejšega odziva. Tako lahko nanje gledamo kot na nekakšne servilne podanike velesil, ki so uradno sodelovali pri eni od najbolj donosnih dejavnosti današnjega časa – industriji migracij (Josipovič 2016). Če se vrnemo k vprašanju preučevanja izseljenstva, so se »mlajše« (po času nastanka) in posledično manjše države (kot posledica razpada večjih državnih sistemov), ki so hotele *imeti* ali posedovati vse, kar so imeli »veliki«, pogosto podale na pot mistificiranja ali

glorificiranja ter mitologiziranja lastnega izseljenstva, kot bomo tudi na primeru Slovenije videli v nadaljevanju.

PROBLEM »STARIH« IN »NOVIH« MIGRACIJ TER »PROSTOVOLJNOSTI« MIGRACIJ

Ker se v strokovni in znanstveni literaturi, pogosto pa tudi v dnevnem časopisju ter po raznih forumih, ustvarja ločnica med t. i. novimi in starimi migranti, je že v začetku treba povedati, da so taka ločevanja popolnoma neutemeljena, o čemer je napisana obsežna literatura (npr. Josipovič 2014a). Pri tem je najpogostejša raba delitve naslednja: stare manjšine in nove (migrantske) manjšine. Kaj to pomeni? To pomeni, da se je zakoreninilo splošno prepričanje, da »stare« manjšine niso nikdar migrirale, da so od vedno tam, da jim zato pripadajo pravice »naselitvenega primata«. Da gre za zgrešeno utemeljevanje, najbrž ni treba posebej poudariti, dovolj si je zastaviti podvprašanje: kdo pa je bil »tam« pred »njimi«? To vsekakor ne pomeni, da določenih skupin prebivalstva ni treba posebej pravno zaščititi, temveč pomeni, da je treba vzpostaviti enake kriterije pravnega varstva.

Kaj potem pomenijo »migrantske«, »nove« manjšine? Pravzaprav nič, če ne vzpostavimo pendanta v »starih« manjšinah. Nove migrante se označuje na najrazličnejše načine v najrazličnejših jezikih, pogosto zelo žaljivo (npr. pritepenci, prišleki, tujci, dodoši, Ausländer, foreigners, immigrés). No, tudi do »tradicionalnih« manjšin je pogosto čutiti odklonilno diskurzivno nastrojenost eksponentov »populacije moči«, vendar pa se jim vsaj na splošno priznava poseben status. Poglejmo npr. uradno priznane manjšine v Sloveniji. Da bi se jim zamejilo pravice v odnosu do potencialnega večjega števila upravičenj do pravnega varstva, je parlament izglasoval princip »avtohtonosti«, ki pa ga ni utemeljil (Šumi, Josipovič 2008). Pri tem se je hitro pokazal ambivalenten položaj v odnosu do »lastne« imigracije in emigracije, čeprav se niti emigraciji (izseljenstvu) v smislu »kulturnega spoznavanja z matico« ni godilo dosti bolje (Žitnik Serafin 2008: 238–240). Slovenija v tem smislu ni izjema. Postavlja se ob bok jugoslovanskim naslednicam, državam brez posebne politične tradicije, ki vse po vrsti nekdanje enotne učbenike opremljajo s svojo verzijo ali interpretacijo preteklosti in s tem tudi svojega pogleda na izseljenstvo.¹ Taka

---

1 Analize učbenikov, zlasti zgodovinskih, na tleh jugoslovanskih naslednic kažejo pogosto diametralno nasprotna slikanja in izrazito repatriarhalizacijo (prim. Agičič 1998; Tomljenovič 2014). Denimo v Bosni in Hercegovini najdemo tri učbeniško-zgodovinske naracije. Tako so bili v srbski entiteti izgnani Hrvati iz Bosenske krajine in Posavine zgolj doseljenci in

invencija tradicije ni nič nenavadnega, saj na njej sloni sam *raison d'être* nacionalne države, ali kakor pravi Eric Hobsbawm:

Izumljanje tradicije, kot tukaj predpostavljamo, je v bistvu proces formalizacije in ritualizacije, ki ga zaznamuje obračanje v preteklost, če ne drugače, lahko tudi zgolj z vsiljenim ponavljanjem. Dejanski procesi kreiranja takih ritualov in simbolnih kompleksov niso bili dovolj preučeni. (Hobsbawm 1983)

Problem seveda nastopi v načinih udomačitve konceptov o izseljenstvu, ki lahko postanejo vir konfliktov. Tako lahko še danes poslušamo, kako so priseljenci v Slovenijo manj izobraženi in s tem manj kulturni, naši izseljenci pa mnogo bolje izobraženi, a zanje ni kruha doma, saj jim ga odžirajo prav priseljenci. Kako napačni in nevarni so taki pogledi, vidimo iz brošure o migracijah, ki je izšla tudi v slovenščini v okviru platforme Sloga (2016). V njej so s statističnimi podatki podprte trditve, ki ne podpirajo pavšalnih stereotipnih gledanj. Zavrnjeno je med drugim tudi najbolj razširjeno gledanje, da priseljenci jemljejo zaposlitev domačemu prebivalstvu. Podatki kažejo, da priseljenci zasedajo tista delovna mesta, ki sicer ostajajo nezasedena. Največkrat gre za slabo plačana in prekarna delovna mesta (prav tam). Glede izobrazbe sicer drži, da je denimo v Slovenijo prišlo v povprečju nekaj manj izobraženo prebivalstvo od tistega, ki se danes iz Slovenije izseljuje, vendar še pred desetletjem ni bilo tako (Josipovič 2006). Pri tem je pomembna optika, skozi katero gledamo. Razlika je namreč, ali primerjamo priseljence z odseljenimi neposredno ali pa preko državnega povprečja. Priseljevanje je v današnjem času izrazito povezano z zaposlovanjem, saj si je težko predstavljati človeka, ki se ne bi

---

so zaradi vojne pravzaprav zgolj odšli. Bošnjaki pa so vsi do zadnjega islamizirani Srbi, ki še vedno doma hranijo svetinjice iz časov, ko so bili njihovi pradedje še pravkar sveže spreobrnjeni v islam. V okviru Federacije BiH je pisanje učbenikov zgodovine shizofreno. V hrvaških kantonih in občinah najdemo inverzno sliko o Srbih kot zgolj o priseljenkih v Bosni in Hercegovini, ki so pribežali pred Turki ali pa so jih Turki sami naselili, medtem ko so Bošnjaki v islam spreobrnjeni Hrvati. In končno, bošnjaški kantoni in občine slikajo bosenske muslimane kot staroselce, ki so naravno izšli iz srednjeveške »cerkve bosenske« in so neposredni potomci »krstjanov« oziroma bogumilov. Kakopak niso v nobeni zvezi ne s Hrvati ne s Srbi. Učbeniki na Hrvaškem vztrajajo, da so Hrvati staroselci in da so Bošnjaki islamizirani Hrvati, Srbi pa priseljenci in islamizirani Vlahi. V zahodni Bosni in v Bosenski krajini v najboljšem primeru dopuščajo možnost prestopa iz katolištva v pravoslavje in posledično srbizacijo. Srbi podoben prestop, vendar v nasprotni smeri, omenjajo v srednji Bosni, kjer razlagajo pojav Hrvatov kot uniatizacijo tamkajšnjih donedavnih pravoslavcev (prav tam).

želel zaposliti oziroma delovno ustvarjati, karkoli že si pod slednjim predstavljamo. Zato pogosto slišimo besedno zvezo »ekonomski migrant«, kar pa ni najustreznejše, saj tudi v primeru, kadar države restriktivno omejujejo priseljevanje, da bi popolnile t. i. deficitarne poklice, to še ne pomeni, da gre za ekonomske migrante. Največkrat namreč sama »situacija«, v kateri se posameznik znajde, pripelje do migracije (vojna, rekrutacija za delo, iskanje česa novega, sprememba neprijaznega okolja itd.). Tudi sama zaposlitev še ne dela migranta za ekonomskega migranta, saj se v državah EU večinoma lahko zaposlijo npr. tudi begunci, ki so se bili prisiljeni preseliti oz. izseliti. Tudi izselitve za »boljšo plačo« ali za »izboljšanje življenjskega standarda« niso nujno ekonomske migracije, kajti ni rečeno, da se bodo »želje« oz. aspiracije tudi resnično izšle. Zato je bolj smiselno ločevati med prostovoljnimi, psevdoprostovoljnimi ter prisilnimi migracijami (Josipovič 2013), saj lahko znotraj te perspektive jasneje izluščimo motiviko, ki vodi k preselitvi. Taka perspektiva nam omogoča tudi boljše razumevanje slovenskega izseljenstva.

PROBLEM ŠTEVILČNEGA VREDNOTENJA SLOVENSKEGA IZSELJEVANJA

Statistično »vrednotenje« obsega izseljenstva, izseljevanja in priseljevanja ter migracij nasploh je eden ključnih problemov, ki razdiralno vplivajo na pojmovanje migracij že od mentalitetne formacije mladih, šolajočih se ljudi dalje. Slovenija pri tem ni izjema. Zelo rado se poudarja, tudi na uradni ravni, kako je slovenski državni ali etnični prostor izgubil enega najvišjih deležev »lastnega« prebivalstva. Občasno se v pogovorih omenjajo Irci ter morda Hrvati kot tisti, ki so »pretrpeli« višjo demografsko izgubo, prejkoslej pa je laična javnost prepričana, da so prav Slovenci izgubili največ. Tak pogled se odsliekava npr. v diskurzu o narodni spravi, ki ga je leta 1984 uvedla Spomenka Hribar, kjer ni besede o »drugem«, temveč le o bratomorni vojni dveh otrok iste matere (prim. Slabe 2006). Narodna sprava »hribarjanskega« tipa tako pomeni revitalizacijo redukcionizma Slovenije na etnične Slovence brez vseh ostalih (Šumi 2015). Pa tudi ta ni povsem nova. Spomnimo se le razprav o številu izgnancev iz časa druge svetovne vojne. Največkrat se navaja ocena Toneta Ferenc o 80.000 izgnanih (Ferenc 2005), pri čemer ocena velja le za nemško zasedbeno cono (Štajerska z dolenjskim Posavjem in Gorenjsko ter deli Koroške in obmejni predeli zahodnega Prekmurja oziroma približno polovica današnjega ozemlja Slovenije). Kljub temu, da so se v glavnem le še nekritično reproducirale, so Ferencove ocene klasičen primer metodološkega nacionalizma,

saj iz skupnega števila sistematično izpuščajo neslovenske etnične skupine (npr. Nemci, Judi, Romi itd.) ter velike kose današnjega ozemlja Slovenije. Če želimo natančneje oceniti obseg medvojnih izselitev in izгона, moramo torej dodati druge etnične skupine, ki so se našle pod izgonom ali eksterminacijo (npr. Judi, Romi), predvsem pa dodati ozemlja, ki so bila izpuščena kot posledica podatkovnega primanjkljaja ali centralističnih tendenc. Manjkajo torej primorske vasi, ki so bile leta 1944 prav tako žrtve prisilnega izгона v Nemčijo (Branik, Cesta, Komen ...), in pa izgon »zavednih Slovencev« (slovenskih antifašistov) iz Koroške (iz obeh območij okrog 5000). Končno moramo prišteti še slovenske Jude in slovensko nemško govorečo skupnost (skupaj 15.000). Ob 2000 deportiranih ali prebeglih Judih so namreč tu še med vojno v Posavje preseljeni Kočevarji (11.800) in Nemci iz ljubljanskega območja (1200) ter neznano število Romov. Če povežemo te podatke, pridemo do skupno 100.000 izgnanih, izseljenih ali preseljenih. Če pa govorimo o demografskih izgubah druge svetovne vojne, moramo dodati še 100.000 padlih in pobitih žrtev druge svetovne vojne med stalnim prebivalstvom na ozemlju današnje Slovenije.² Tako pridemo do številke 200.000 neposredno prizadetih zaradi vojne ter še na stotisoče drugih od vojne travmatiziranih prebivalcev Slovenije, ki po vojni ni štela več kot 1,4 milijona ljudi. Seveda moremo k temu dodati še demografsko izgubo 100.000 Slovencev, živčih na območju nekdanje SFRJ (Josipovič 2014b), in še podobno število Slovencev, ki so bodisi ostali v okviru Italije bodisi so se tja priselili v okviru istrskega eksodus.

PROBLEMI ZAJEMANJA PODATKOV PRI RAZISKOVANJU MIGRACIJ

Logična posledica vrednotenja obsega izseljenstva je tudi problem podatkovnih virov. Danes je to najboljše vidno pri migracijah otrok, ki so v zadnjem času znova zelo živahne. To je povezano zlasti z vidika aktualnih prisilnih in psevdoprostovoljnih migracij v primeru izgubljenih otrok ali otrok brez spremstva. Kadar pa govorimo o demografski analizi prisotnosti ali udeležbi otrok v statistiki migracij, je potrebna izločitev določenega starostnega kontingenta, če so podatki statistično primerno zbrani. Druga možnost je analiza podatkov o gospodinjstvih in družinah, o njihovi sestavi, številu in starosti otrok. Te podatke imamo navadno na voljo zgolj za

---

2 Ocena 100.000 smrtnih žrtev druge svetovne vojne temelji na doslej najpopolnejših seznamih oseb z imeni in priimki, ki jo je vzpostavil Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani.

prisotno prebivalstvo, kar spet otežuje analize aktualnih migracijskih trendov, saj je treba analizirati podatke po posamičnih državah.

Metodološke težave predstavljajo tudi podatki po ciljnih (izseljenjskih) državah, kjer podatki pogosto niso tako urejeni, da bi lahko natančno spremljali izseljevanje staršev in otrok. Z vidika slovenskega izseljenstva pa nas zanimajo prav strukture prebivalstva, ki so se časovno različno izseljevale iz Slovenije, vendar jih namesto časovno ločeno pogosto obravnavamo v enem časovnem košu ali pa sploh posplošimo, zanemarjajoč pri tem njihovo starostno strukturo. Najugodnejša rešitev za take primere bi bilo zbiranje individualnih podatkov, kar pa je drago in metodološko zahtevno opravilo. En tak primer zbiranja podatkov po slovenskih društvih na območju nekdanje SFRJ se je izkazal kot metodološko zelo uporaben (npr. Žitnik Serafin 2014). Slovenska društva postajajo pri raziskovalcih različnih strok čedalje bolj zanimiv predmet raziskovanja. Poleg pionirskih pristopov, ki so gradili zlasti na sami organiziranosti društev ob vnaprejšnji domnevi etnične homogenosti društev (npr. Kržišnik - Bukić 1995), se danes kaže izrazita potreba po preučevanju kompleksnih odnosov, ki vladajo v vmesnem področju med društvi, ter motivacijo njihovega članstva in drugimi družbeno-ekonomskimi akterji. Poseben vidik predstavlja analiza delovanja društev, s pomočjo katere postaja jasnejše, na kakšen način je organizirana interakcija relacij med oglišči prej omenjenega vmesnega prostora (Josipovič 2014b). Poleg družbeno-političnih so tu čedalje bolj izpostavljeni gospodarski akterji, kar je mogoče spravljati v zvezo s politično in družbeno-ekonomsko tranzicijo. Demografija društev predstavlja specifičen vidik te tranzicije. Na eni strani imamo klasično funkcijo »ohranjanja etnične posebnosti«, ki še vedno vztraja, na drugi pa čedalje močnejše izraženo željo in potrebo akterjev po večji vlogi v pospeševanju gospodarskih izmenjav. Pri tem ne gre zgolj za ambicijo (obeh) »matičnih« držav, pač pa tudi notranjih potreb drugih akterjev (Lukšič Hacin, Udovič 2014).

Če že poznamo čas priselitve ali odselitve starša, pa pogosto ne poznamo časa selitve otroka. To je velika dodatna težava nabora podatkov, saj bi bilo treba podatke zbrati tako, da je povezava starša in otroka razvidna. Humanitarne organizacije so opozarjale na ta problem zlasti v času povečanih migracij po balkanski poti, kjer se je izkazalo, da večina držav na njeni poti ni upoštevala Konvencije o pravicah otrok, saj ni poskrbela za učinkovito združevanje družin v primeru »izgubitve« otroka. Mnogi mediji so že pred zadnjo »begunsko krizo« poročali o hudih zlorabah otrok brez spremstva ali problematiki spremstva nezakonitih skrbnikov (kjer so otroke spremljali popolni tujci) ter o potrebi po sistematični skrbi zanje (npr. Gabaj 2013). Zato je ugotavljanje časa (sočasnost ali »različnočasnost«) preselitve

otrok v družinah migrantov izjemnega pomena. Tako nam preostane možnost, da obdelujemo podatke posamič za vsako državo, kar pa je izjemno zamudno in ni nujno metodološko usklajeno. To težavo je do neke mere mogoče reševati s skupno obdelavo podatkov na ravni evropskih statistik (Eurostat) in svetovne statistike (OZN). Vendar pa gre v obeh primerih za že nekaj let stare, »zgodovinske« podatke, saj je tudi postopek centralizacije podatkov zelo počasen. Le redka področja migracij že vsebujejo primerne podatke za analizo leta 2015, časa velikega vzpona »balkanske migrantske poti«.

Naslednji izziv predstavljajo statistični podatki, ki združujejo starostne skupine na način, ki ne omogoča ugotavljanja deleža starejših, delovno aktivnih ter neaktivnih, in deleža otrok med mladimi. Tak primer so denimo podatki za starostno skupino 0–20, 0–25 in 0–10 za mlade, mladostnike in otroke, ter 60+, 65+ ali 75+ za starejše skupine prebivalstva. Na osnovi takih podatkov lahko število posameznih podskupin migrantov le bolj ali manj natančno ekspertno ocenimo. Na srečo je prav zaradi statističnih grupiranj postalo objavljanje podatkov na ravni petletnih starostnih skupin relativno razširjeno in ga lahko kombiniramo z različnimi demografskimi metodami obdelave (npr. Malačič 2000: 19).

Še večji izziv predstavlja odsotnost sumarnih (zbirnih) podatkov o odseljenih, njihovi starosti, spolu in drugih demografskih znakih, predvsem pa problem individualizacije podatkov o selitvah. Slednje močno otežuje ugotavljanje, ali se je neka oseba dejansko preselila v ciljno državo ali pa se je izseljencem tam rodila. Na vsak način sta oba podatka zelo pomembna, vendar razlikovanje med njima metodološko ni vedno mogoče. Tak primer je izenačevanje statusa migranta tako za osebe oziroma otroke, ki so se dejansko selili samostojno ali s starši oziroma skrbniki, ter na drugi strani tistimi, ki so se rodili v državi priselitve in ki niso imeli neposredne izkušnje migracije. Na to opozarja tudi Konvencija OZN o pravicah otrok (UNCRC 1990), v kateri je že v drugem členu zapisano, da morajo države zagotavljati enako obravnavo otrok, ne glede na osebne okoliščine ali okoliščine staršev, etnično pripadnost, selitev ipd. Ta problematika pa je že del razvpite polemike o »generacijah« migrantov, o kateri so nekatere Sloveniji bližnje države (npr. Nemčija in Avstrija) že korigirale stališče in tehnično zamejile število »generacij« na dve (Deutsche Statistische Bundesamt; Statistisches Bureau Österreichs).

PROBLEM TIRANIJE »GENERACIJ«, »GENERACIJ MIGRANTOV« IN »MIGRACIJSKEGA OZADJA«

Kot smo videli v prejšnjem razdelku, je spremljanje statistike migracij izjemno zahtevno analitsko delo, v katerem se skrivajo številne pasti in nevarnosti napačnih interpretacij. Ogromen izziv pa predstavlja »jezik«, ta posrednik med mišljenim in izrečenim. Jedro problema predstavlja ne le neprimerna raba demografskega pojma »generacija«, ki pomeni celotno skupino ljudi, rojenih v določenem koledarskem letu (npr. Wertheimer Baletić 1999), temveč tudi vprašanje, kaj predstavlja sama oznaka migrant v povezavi z migracijo. Kako npr. uporabljati oznako »migrant druge ali tretje generacije« za človeka, ki ni nikoli imel migracijske izkušnje? Še večji absurd predstavlja situacija, ko je otrok označen za pripadnika npr. tretje generacije migrantov, če je migriral eden od starih staršev pred davnimi leti in ga morda ni niti poznal. Zato so z metodološkega vidika taka poimenovanja, predvsem pa etiketiranja, sporna. Seveda pa nastopi popolnoma drugačen položaj, kadar imamo oblikovane razvidne in razberljive skupnosti, ki socialno-geografsko delujejo kot samosvoje, segregirane ali kako drugače razločene populacije. V tem primeru je mogoče utemeljeno raziskovati npr. stopnjo diskriminacije pri potomcih pripadnikov teh skupnosti ne glede na njihov priseljenjski status.

Zato je potrebna vpeljava drugačnega koncepta spremljanja migracij v Sloveniji. Zelo uporaben se zdi trenutni nemški koncept. Ta je namesto tako imenovanih generacij vpeljal sistem »migracijskega ozadja v ožjem smislu«. Tudi ta ni idealen, saj predpostavlja razlikovanje med osebami »brez ozadja« (čiste osebe, etnične *tabule rase*) in z ozadjem (nečiste osebe). Ozadje vedno pomeni neko »prtjlogo«, pravzaprav kar psihološko breme, če pristanemo na tako razlikovanje. Popolnoma jasno je namreč, da ni osebe brez »migracijskega ozadja«. Naši dedki in babice so nam vedeli veliko povedati o tem, kako so se včasih ljudje selili sem in tja, kako so bile »in vojne in vojske« in da se je bilo treba že zaradi ženitve včasih celo v istem naselju preseliti v drugo hišo (ženina, neveste, ali koga tretjega). Vendar, če globlje pomislimo, gre za izkušnje, memorijo, ne pa za »ozadje«. O ozadjih lahko govorimo takrat, kadar nekega pojava ali dogodka ne poznamo dovolj, zaradi česar nosi temačnejšo, bolj obskurno konotacijo. To posledično pomeni, da vse priseljene osebe iz tujine avtomatično padejo v »temačnejšo« konotacijo, v diskriminiran položaj. Nasprotno se, z vidika pogleda, ujetega v »nacionalno«, prej omenjenim »čistim« osebam avtomatično prisoja status pripadnosti »dominantni kulturi«, večini s predpravico koriščenja in upravljanja resursov v okviru dane »nacionalne države«. To ni nič drugega kot metodološki nacionalizem, ki nacionalne državne

tvorbe ne razume kot zgodovinski nasledek specifičnih razmerij geografije moči, pač pa jo šteje za naravno družbeno in politično obliko modernega sveta (prim. Wimmer, Glick Schiller 2002). Če to »nacionalno« optiko obrnemo, ugotovimo, da so izseljenci (vendar zopet ne vsi, temveč le etnično ustrezni) v nedogled šteti kot izgubljeni otroci, ki jih matica vabi k povratku, oni pa ne uslišijo njenih prošenj. Prav zaradi omenjenih razlogov raba sintagme »migracijsko ozadje« ni ustrezna, po drugi strani pa je v nemškem primeru metodološko izredno poučna.

Nemška statistična metodologija deli »migracijsko ozadje« prebivalstva na ožji in širši vidik. »Migracijsko ozadje v ožjem smislu« pomeni omejitve rabe tega pojma na največ tretjo generacijo, vendar le v primeru, kadar so vse »tri generacije« brez nemškega državljanstva! To pomeni, da morajo v tem primeru biti pripadniki »prve generacije« osebe, ki so brez nemškega državljanstva in so se hkrati neposredno priselili v državo, pri čemer morajo biti brez državljanstva tudi njihovi otroci (»druga generacija«) ali vnuki (»tretja generacija«). Običajno nemška statistika spremlja osebe do generacije neposrednih potomcev migrantov z migracijsko izkušnjo (torej dve pokolenji, »koleni« oz. »generaciji«), saj večina potomcev priseljenih oseb pridobi nemško državljanstvo ali pa so »naturalizirani« že migranti sami (vir: Deutsche statistische Bundesamt). Glavni vzrok za to je ocenjevanje stopnje integriranosti v nemško družbo, kar je pomembno zlasti v primerih, kadar migranti prihajajo iz oddaljenejših krajev in dežel ali kadar so po državi naseljeni v predelih z višjo gostoto migrantov, zaradi česar so možne večje socialne razlike v primerjavi z ostalimi predeli Nemčije, saj nemški »državi blaginje« ni v interesu povečevanje socialne neenakosti (Knuth 2016). Ta metodologija se kaže kot primerna za uporabo v kontekstu najnovejših migracij v okviru t. i. begunske krize.

Kot rečeno, je že samo poimenovanje »migracijsko ozadje« neprimerno, saj označuje nekaj, kar aludira na prikritost, zatamnjenost, zato nemški sistem v okviru ločevanja na migracijsko ozadje v širšem, psihosocialnem smislu in v ožjem smislu izrazito izpostavlja obstoj »migracijske izkušnje«. Zato statistično obdeluje le podatke o prebivalstvu z migracijskim ozadjem v ožjem smislu. Znotraj te skupine sistem nadalje ločuje Nemce, to so osebe z nemškim državljanstvom, in tuje državljanke s prebivališčem v Nemčiji. Šele znotraj obeh skupin loči med tistimi, ki so imeli migracijsko izkušnjo, in tistimi brez nje. Zaradi nizke rodnosti in neugodne starostne strukture z velikim številom starejšega prebivalstva ter manjšim številom mladih in aktivnih so v Nemčiji dosegli pomemben družbeni konsenz o pogledu na priseljevanje. Slednje je imelo vlogo »rešitelja nemškega vprašanja«,

saj bi nemški pokojninski sistem brez tega kolabiral, izrazito izvozno usmerjeno gospodarstvo pa ne bi uspelo ustvariti tolikšnih presežkov (Knuth 2016).

Tabela 1: »Migracijske izkušnje« prebivalstva Nemčije (vir: Deutsche Statistische Bundesamt 2016)

	Prebivalstvo 2014 v milijonih	Brez migracijskega ozadja	Z migracijskim ozadjem				
			Skupaj	Nemci		Tuji državljani	
				z	brez	z	brez
				Migracijska izkušnja			
0–4	3,419	65,40%	34,60%	2,00%	81,70%	5,30%	11,00%
5–9	3,466	64,70%	35,30%	3,30%	78,30%	9,70%	8,70%
10–14	3,690	68,60%	31,40%	4,70%	74,80%	9,80%	10,80%
15–19	4,008	72,30%	27,70%	9,50%	56,30%	14,00%	20,30%
20–24	4,493	76,10%	23,90%	20,30%	31,90%	30,60%	17,10%
25–34	10,062	74,90%	25,10%	34,20%	8,50%	47,50%	9,80%
35–44	10,284	74,10%	25,90%	36,20%	4,80%	50,70%	8,40%
45–54	13,243	83,50%	16,50%	45,60%	1,60%	50,10%	2,70%
55–64	10,880	84,70%	15,30%	52,60%	1,00%	45,20%	1,10%
65–74	8,717	88,90%	11,10%	46,00%	1,00%	51,40%	1,70%
75–84	6,554	92,30%	7,70%	64,40%	-	33,70%	1,40%
85–94	1,995	93,80%	6,20%	78,90%	-	18,70%	-
95+	0,086	94,20%	-	-	-	-	-
Skupaj	80,897	79,70%	20,30%	30,60%	25,40%	35,80%	8,20%

Iz Tabele 1 vidimo, da je med vsem prebivalstvom dobrih 20 odstotkov oseb z »migracijskim ozadjem«, med njimi slaba tretjina Nemcev. Ko pa pogledamo poglobljeno, lahko opazimo, da je več kot tretjina rojenih v zadnjih petih letih imela migracijsko ozadje, a v več kot 80 odstotkih ni imela (neposredne) »migracijske izkušnje«. Prav zaradi zavedanja nepotrebnega žigosanja prebivalstva je Nemčija po letu 2000 uvedla pomembno spremembo, ki jo lahko štejemo kot odločni odmik od tradicionalnega, primordionalnega pojmovanja »nemštva po rodu/izvoru« (*Abstammungsprinzip*). Tradicionalnemu *ius sanguinis* je pridružila princip *ius soli*,

po katerem lahko nemško državljanstvo pridobi tudi oseba do dopolnjenega 10. leta starosti, katere oba starša sta brez nemškega državljanstva, a živčca v Nemčiji, če starša tako želita (vir: Statistisches Bundesamt). V tem primeru mladoletna oseba zadrži tudi državljanstvo enega ali obeh staršev, vendar se mora v starosti med 18. in 23. letom izjasniti, ali bo zadržala nemško državljanstvo, pri čemer se mora odreči drugemu in ostalim državljanstvom (prav tam).

Temu zgledu je sledila tudi Avstrija, ki pa je v nasprotju z nemškim modelom definirala dvogeneracijski princip. Pri tem je pomembno poudariti, da je avstrijska statistika k »drugi generaciji« migrantov štela le osebe, rojene v Avstriji, katerih oba starša sta bila priseljena, torej sta imela »neposredno migracijsko izkušnjo«, ne glede na državljanstvo (vir: Mikrocensus 2015)

Tabela 2: Prebivalstvo Avstrije po državljanstvu, kraju rojstva, času bivanja v Avstriji in migracijskim ozadjem (vir: Mikrocensus 2015)

	Skupaj	Rojeni v tujini	Rojeni v Avstriji
Tuji državljani	1.267.674	1.085.847	181.827
... 10 ali več let v Avstriji	498.709	...	...
... 5 do 10 let v Avstriji	222.402	...	...
... manj kot 5 let v Avstriji	546.563	...	...
Migracijsko ozadje	1.812.934		
... »prva« generacija (dejansko priseljeni)		1.334.257	-
... »druga« generacija		-	478.677
... brez migracijskega ozadja	6.678.096		
Avstrijski državljani	7.432.797	508.876	6.923.921
Skupaj	8.700.471	1.594.723	7.105.748

Posebej pomembno je, da je v nemškem primeru merilo integriranosti med drugim tudi pridobitev državljanstva, kar je smiselno posnemati pri presoji sprejema v slovensko državljanstvo. Slovenija ima namreč po novi definiciji prebivalstva iz

leta 2008 hitro naraščajočo skupino prebivalstva brez slovenskega državljanstva, ki je v začetku leta 2016 štela že okrog 108.000 ljudi (Tabela 3).

Tabela 3: Prebivalstvo Slovenije brez slovenskega državljanstva 2011–2016 (vir: SURS, 2017)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Osebe brez slovenskega državljanstva	82.746	85.555	91.385	96.608	101.532	107.766
Z območja nekdanje Jugoslavije*	72.595	74.388	78.868	74.153	77.555	82.337
...od tega Hrvaška*	7738	7966	8317	...	...	...
Z območja držav EU*	5363	6078	6925	16.317	17.165	17.597
...od tega Hrvaška*	...	...	...	8707	8805	8900
Iz drugih držav	4788	5089	5592	6138	6812	7832
	<i>delež (%)</i>	<i>delež (%)</i>	<i>delež (%)</i>	<i>delež (%)</i>	<i>delež (%)</i>	<i>delež (%)</i>
Nekdanja Jugoslavija	87,7	86,9	86,3	76,8	76,4	76,4
Evropska unija	6,5	7,1	7,6	16,9	16,9	16,3
Druge države	5,8	5,9	6,1	6,4	6,7	7,3

* 1. 7. 2013 Hrvaška postane članica EU

Če pogledamo podatke v Tabeli 3, vidimo, da je v Sloveniji velika večina priseljenih brez slovenskega državljanstva z območja nekdanje SFRJ. Leta 2016 je ta delež (vključujoč tudi Hrvaško z 8900 državljanji) znašal 84,7 odstotkov. Če pa pogledamo podatke o izseljevanju, ugotovimo, da je več kot 25.000 slovenskih državljanov trenutno v Nemčiji in skoraj 30.000 slovenskih državljanov, ki bivajo ali delajo v Avstriji. Od teh, ki so v Nemčiji, se jih je skoraj 20 odstotkov preselilo tja po izbruhu gospodarske krize leta 2008 (vir: Deutsche Statistische Bundesamt 2016).

ZAKLJUČEK

Zanimivost nemškega sistema beleženja migracij je v jasnem prepoznavanju tistih, ki so doživeli migracijsko izkušnjo. Na ta način ločujejo dejanske migrante od potomcev priseljencev. To pa je velika konceptualna razlika, ki je slovenski statistični sistem ni vpeljal, zaradi česar je tudi demografska analiza slovenskih

uradnih statističnih podatkov okrnjena. Prav uvedba »migracijske izkušnje« bi lahko bistveno nevtralizirala diskurz o migrantih in migracijah, hkrati pa omogočila aktivnejšo integracijsko politiko. Statistična delitev na neposredne udeležence migracij z »neposredno migracijsko izkušnjo« in na osebe z »migracijsko izkušnjo v družini«, bodisi enega bodisi obeh staršev, zagotavlja potrebno diferenciacijo podatkov, hkrati pa favorizira »mehkejši« pristop pred etiketiranjem. Migracijska izkušnja namreč izkustveno obogati posameznika, namesto da ga negativno zaznamuje, kakor je to v primeru »migracijskega ozadja«. »Migracijsko ozadje« ni le problematična sintagma, ki se v digitalni dobi nekontrolirano množi, pač pa vpeljuje tudi nekakšno žigosanje, ki se posamezniku »prilepi« ne le do konca njegovega življenja, temveč v nedogled do potomcev generacije X, ne glede na to, kolikšen delež predniške linije predstavljajo dejansko priseljeni predniki. Pri tem se vzpostavi absurdna ločnica v odnosu do tistih, za katere statistika v kritičnem trenutku »nič« ne poseduje statističnega znaka o prednikih. Vsekakor lahko sklenemo, da nas čaka še veliko dela.

LITERATURA

- Agičić, Damir (1998). Slika naroda jugoistočne Europe u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 31, 205–215.
- Deutsche Statistische Bundesamt 2016, www.destatis.de (20. 12. 2016).
- Ferenc, Tone (2005). Okupacija slovenskega ozemlja. *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1948–1992* (ur. Jasna Fišer idr.). Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 581–591.
- Gabaj, Živa (2013): *Izvajanje temeljnih standardov za skrbnike otrok brez spremstva v Evropi: Poročilo o oceni stanja v državi: Slovenija*. Ljubljana: Slovenska filantropija.
- Hobsbawm, Eric, Ranger, Terence (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Josipovič, Damir (2006). *Učinki priseljevanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Josipovič, Damir (2013). Pseudoprostovoljne migracije: Primer sistema notranjih migracij v nekdanji Jugoslaviji. *Ars & Humanitas* 7/2, 71–85.
- Josipovič, Damir (2014a). Avtohtonost, etničnost, narodnost in definicija narodne manjšine. *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji* (ur. Vera Kržišnik - Bukič, Damir Josipovič). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 9–34.

- Josipovič, Damir (2014b). Preseljevanje Slovencev med jugoslovanskimi republikami in poselitveni vzorec po letu 1945. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanjost* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 119–136.
- Josipovič, Damir (2016). Official Migration Industry: The Case of Central and Southern Europe. Paper presented at the RGS biennial conference. London: Royal Geographical Society.
- Knuth, Matthias (2016). Arbeitsmarktintegration von Flüchtlingen: Arbeitsmarktpolitik reformieren, Qualifikationen vermitteln. *Wiso Diskurs 21*. Bonn: Friedrich Ebert Stiftung.
- Kržišnik - Bukić, Vera (1995). O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju. *Slovenci v Hrvaški* (ur. Vera Kržišnik - Bukić). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 133–188.
- Lukšič Hacin, Marina, Udovič, Boštjan (2014). »Rajš ko Talijana, sem zbrala Slovana«: Analiza preseljevanj Slovencev na ozemlje držav nekdanje Jugoslavije in njegove posledice. *Prispevki za novejšo zgodovino* 54/2, 178–194.
- Malačič, Janez (2000). *Demografija: Teorija, analiza, metode, modeli*. 4. izdaja. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Mikrocensus 2015, Statistisches Bureau Österreichs, www.statistik.at (20. 12. 2016).
- Slabe, Janja (2006). Narodna sprava v slovenskih časopisih. *Borec* LVIII / 630–634, 8–63.
- SLOGA platforma (2016). Miti o migracijah in razvoju, <http://www.sloga-platform.org/wp-content/uploads/2016/01/SLOGA-Miti-o-migracijah-in-razvoju.pdf> (13. 3. 2017).
- Statistični urad Republike Slovenije 2016, www.stat.si (20. 12. 2016).
- Šumi, Irena (2015). Slovenski antisemitizem, živ pokopan v ideologiji slovenske narodne sprave. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 260, 69–84.
- Šumi, Irena, Josipovič, Damir (2008). Avtohtonost in Romi: K ponovnemu premisleku načel manjšinske politike v Sloveniji. *Dve domovini / Two Homelands* 28, 93–110.
- Tomljenović, Ana (2014). Slika Hrvata u srpskim i Srba u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu. *Povijest u nastavi* 19, 1–32.
- Wertheimer Baletić, Alica (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Nakladnička kuća MATE.
- Wimmer, Andreas, Glick Schiller, Nina (2002). Methodological nationalism and beyond: Nation-state building, migration and the social sciences. *Global Networks* 2/4, 301–334.
- Žitnik Serafin, Janja (2008). *Večkulturna Slovenija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Žitnik Serafin, Janja (2014). Aktualno delovanje slovenskih kulturnih društev na obravnavanem območju. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanjost* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 241–260.

METODOLOŠKI IZZIVI PREUČEVANJ MOBILNIH POSAMEZNIKOV IN SKUPIN V 21. STOLETJU: MED MIGRANTI, TURISTI IN POPOTNIKI

Martina Bofulin, Nataša Rogelja

UVODNE MISLI

Raziskovanje migracij v antropološki perspektivi vključuje refleksijo relacij med migranti, lokacijami in časi, vse to glede na materialne, strukturne in zgodovinske okoliščine krajev in obdobj, kot tudi upoštevajoč subjektivitete in poti migrantov. Združevanje življenjskih poti migrantov (časovna dimenzija) in njihovih stopinj v prostoru (prostorska dimenzija) usmeri našo pozornost na preplet časovnosti in prostorskega in pomembno prispeva k razumevanju migracij kot družbenega fenomena in hkrati intimnih praks posameznikov. Z osvetljevanjem skritih podrobnosti, ki pomembno prispevajo k razumevanju sodobnih okoliščin, kot tudi izkušenj in pričakovanj posameznikov, je prav antropološki pristop ključen pri raziskovanju sodobnih migracijskih procesov. Ti »antropološki detajli«, osredotočeni na posameznikove izkušnje in prakse, lahko ključno vplivajo na epistemološko raven, saj postavljajo pod vprašaj temelje osnovnih kategorij, kot so migrant, turist in popotnik. Mimi Sheller in John Urry (2006: 211) ugotavljata: »Četudi nekateri kritiki trdijo, da prinaša primerjava med tako široko zastavljenimi polji, kot so izgnanstvo, migracije, imigracije, migranti državljani, transnacionalizem in turizem, le malo analitičnega izplena, menimo, da so takšni naporu vredni nadaljnjega raziskovanja.« Kot poudarjata Amit in Rapport (2002: 4), se zdi nadaljnje raziskovanje v tej smeri nujno, saj mnoge kategorije družbenih akterjev (migranti, študenti, pogodbeni delavci, turistični delavci) premoščajo dislocirane in kontradiktorne situacije ekonomske rekonstrukcije na podoben način, a se kljub temu drug drugega ne zavedajo. Omenjeni akterji s svojimi praksami tako »pozivajo« znanstvenike, ki se ukvarjajo z migracijami, da ponovno premislijo etabrirane kategorije in paradigme znotraj današnjih migracijskih procesov.

Sodobne migracijske procese zaznamujejo raznolikost, krožnost in hibridnost (npr. v smislu poroznih meja med začasno in trajno migracijo), kar se posledično kaže v drobljenju raziskovalnih polj znotraj migracijskih študij, zaznavanju hibridnih procesov in množstvu terminoloških izrazov. Metodološka vprašanja pri tem nekoliko zaostajajo in jim je zato treba posvetiti več pozornosti. Kot poudarjajo številni avtorji, so transformacije prostora in časa ključne za razumevanje modernosti (Harvey 1999; Giddens 1991; Beck 1992; Urry 2000), prav te spremembe pa vplivajo tako na sodobne migracijske procese kot tudi na uporabljene metodološke pristope (Robertson 2014). Raziskovanje povečane mobilnosti posameznikov, ki imajo stalna bivališča v krajih, kjer ne živijo večino časa, ki se mesečno selijo, ki se družinskih srečanj udeležujejo preko Skypa, katerih družbene relacije so večkrat fluidne in instantne, njihovo gibanje pa se dogaja znotraj ohlapno določljivih prostorskih in časovnih poti, kliče po refleksiji tradicionalnih metodoloških pristopov in kategoričnih aparatov. Drugače povedano, opravljati terensko delo, vezano na migracije v 21. stoletju, predstavlja kljub tehnološko-metodološkim alternativam (npr. virtualna etnografija: Hine 2000; etnografija interneta: Miller, Slater 2000) precejšen izziv. Čeprav so virtualni dokumenti, kot npr. blogi, pogovori preko Skypa in elektronska pošta, dragocen material, pa meniva, da jih je treba kontekstualizirati z osnovnimi epistemološkimi vprašanji in dopolniti z drugimi metodami in viri. Na podlagi dolgotrajnega etnografskega terenskega dela meniva, da nam moderna tehnologija ne more omogočiti bližnjice ali rešitve v situaciji heterogenosti in hibridnosti migrantskih gibanj. Na osnovi analize dveh etnografskih primerov sva prišli do zaključka, da je pomembno vzdrževati raven fleksibilnih in prilagodljivih metodoloških pristopov, ki so prikrojeni specifičnim študijam primera (in ne obratno), če želimo relevantne rezultate. Kot antropologinji sva ostali zvesti tradicionalnemu pristopu opazovanja z udeležbo, ki se je izkazal za pomembnega prav ob raziskovanju sodobnih migracij v 21. stoletju, pristop pa sva kreativno in situacijsko dopolnili z nekaterimi podobnimi, a vendar pomembno različnimi pristopi, kot so sobivanje in etnografija longitudinalnega sledenja.

V tem prispevku bodo najprej predstavljena teoretična izhodišča s področja t. i. »nove paradigme mobilnosti«, predvsem v navezavi z metodološkimi pristopi. Nadalje bodo poleg dveh etnografskih portretov najinih sogovornikov predstavljeni tudi uporabljeni metodološki pristopi. Na podlagi dveh detajlnih prikazov heterogenega gibanja skozi čas in prostor bova v zaključku osvetlili nekatera pomembna metodološka in epistemološka vprašanja ob raziskovanju migracij v 21. stoletju. Čeprav se prispevek neposredno ne dotika topike slovenskega izseljenstva, pa kljub temu pomembno prispeva k refleksiji metodoloških pristopov, ki so relevantni tudi

za raziskovanje slovenskega izseljenstva v 21. stoletju. Prispevek namreč postavlja v središče zanimanja preplet med metodološko-ontološkimi vprašanji, ki so pogosta tematika diskusij med kolegi, ki se s poudarjeno interdisciplinarnih vidikov ukvarjajo s topikami slovenskega izseljenstva (npr. preko primerov raziskovanja mobilnih slovenskih umetnikov, materialne kulture ipd. (Mlekuž 2017; Toplak 2008)). Nadalje lahko predstavljeni splet metodološko-ontoloških zagat, ki postavlja pod vprašaj temelje kategorij, kot so migrant, turist in popotnik v kontekstu 21. stoletja, postavi v ospredje tudi spreminjajoče se pomene kategorij, kot so zdomci, zamejci in izseljenci.

STARA MOBILNOST, NOVI POGLEDI NANJO IN »PRIKROJENI« METODOLOŠKI PRISTOPI

Študije mobilnosti, ki so se pojavile v zadnjih dveh desetletjih, prinašajo različna razumevanja odnosov med teorijo in opazovanjem, postavljajo metodološka vprašanja v osrčje teh relacij in so prav zaradi tega osrednjega pomena za ta prispevek. O mobilnih študijah so med drugim razmišljali avtorji zbornika *Mobilne metode* (Büscher idr. 2011a: 2): »Študije pritegnejo v središče pozornosti nove raziskovalne entitete, novo ali ponovno odkrito domeno metodologije in odpirajo vrata novim kritičnim pogledom.« Preden se podrobno ustavimo pri metodoloških prijemih in vprašanjih, ki so glavni predmet tega prispevka, naj se za hip pomudimo še pri orisu tega »mobilnega« teoretičnega polja.

Študije mobilnosti združujejo gibanja ljudi, predmetov in informacij v vsej svoji kompleksni in dinamični odnosnosti, mobilnost opredeljujejo kot konstitutiven proces vsakdanje družbene realnosti, poudarjajo vez med mobilnostjo in nemobilnostjo ter postavljajo različne kategorije mobilnih (in nemobilnih) akterjev (migranti, turisti, popotniki) pod skupni imenovalac današnje globalizacije, upoštevajoč vprašanja razmerij moči. Zanimanja in teoretična izhodišča študij mobilnosti prav tako sovpadajo z določenimi aspekti globalizacijskih študij, migracijskih študij, študij turizma, transportne geografije ipd. (Sheller 2011; Sheller, Urry 2006). Teoretični obseg polja je zastavljen široko, saj kombinira tako družbene kot prostorske teorije na povsem nov način in premošča ločene pristope kot tudi teoretične premise makrostrukturnega in mikroetnografskega ter fenomenološkega pristopa, v svoje polje pa vključuje tudi elemente študij znanosti in tehnologije, postkolonializma idr. Študije mobilnosti ne zanikajo ali zmanjšujejo pomena gibanj v preteklosti, kot nekateri kritiki menijo, temveč poudarjajo, da so premiki

v današnjem svetu drugačni, bolj kompleksni, dinamični in dosti bolj sledljivi (Sheller 2011: 1). Študije mobilnosti prav tako ne spregledajo vprašanj razmerja med mobilnostjo in sedentarnostjo, saj je ena izmed osrednjih ugotovitev polja ta, da je mobilnost enih pogojena z nemobilnostjo drugih. Kot Sheller (2011) nadalje poudarja, smo dandanes priča novi konvergenci med fizičnim premikanjem ljudi, prevoznih sredstev in stvari, pri tem pa te nove družbeno-tehnološke spremembe prinašajo vrsto vprašanj in izzivov za družbene vede, tako na teoretičnem kot tudi na metodološkem nivoju. Študije mobilnosti tako poudarjajo potrebo po refleksiji obstoječih in novih metodoloških prijemov z namenom kompleksnejšega razumevanja »premikajočega se sveta« (Bücher idr. 2011). Pri tem raziskovalci prepoznajo pet različnih oblik mobilnosti, na katere naj bi se empirična vprašanja osredotočala (Büscher idr. 2011a: 5). Te vključujejo: telesne premike ljudi, fizične premike stvari, imaginativna potovanja (npr. vključujoč različne medije), virtualna potovanja (npr. prisotnost na konferenci »na daljavo«) in komunikacijska potovanja (e-sporočila, razglednice, pisma ...). Posamezni raziskovalci se največkrat osredotočajo na eno izmed teh oblik pa tudi na z njo povezano infrastrukturo, paradigma mobilnosti pa poleg relacij z infrastrukturo, ki omogoča določeno (ne)gibanje, poudarja še pomen povezav med vsemi petimi oblikami mobilnosti (prav tam). Poleg takšnega relacijskega razumevanja med različnimi oblikami in infrastrukturami izpostavljajo kot ključno za razumevanje celotnega konteksta tudi relacijo med mobilnostjo in nemobilnostjo, vezano na preučevani primer.

V povezavi z zgornjimi primeri so avtorji zbornika *Mobilne metode* (Bücher idr. 2011) predlagali nekatere konkretne metodološke pristope. Ti pristopi seveda niso novosti niti si ne želijo prilaščajo takšnega mesta, temveč gradijo na predhodnih idejah (kot npr. na delih Georgea Simmla, ki je opazoval različne ritme mesta, ali pa na »taktičnih sprehodih skozi New York« Michela de Certeauja, ki so se dogodili desetletja pred pojavom novih zanimanj za mobilnost in mobilno metodologijo (Simmel 1997; de Certeau 1984). Raziskovalci s področja mobilnih študij namreč prepletajo predhodne metode in ugotovitve z novimi situacijami. Tehnike, predstavljene v zborniku *Mobilne metode*, delujejo tako bolj kot skupek poskusov in sugestij, kot možne raziskovalne poti v okviru 21. stoletja. Med temi naj izpostavimo nekatere: a) opazovanje samega gibanja ljudi (voznje, teka, hoje ...), večkrat preko sledenja ljudi in stvari (Marcus 1995; Jirón 2011); b) participiranje v akterskih praksah (premikanje s sogovorniki); c) uporaba mobilne video etnografije; d) uporaba časovno-prostorskih dnevnikov (sledječ predhodnim pristopom v okviru časovne geografije); e) virtualna etnografija; f) umetniške intervencije (Cocker 2012); g) uporaba mobilne metode pozicioniranja (Ahas 2011); literarno-imaginativne

raziskave (npr. analiza vsebin z namenom razkrivanja kulturnih mehanizmov v ozadju (ne)mobilnosti); h) raziskovanje vloge spomina (npr. ob določenih predmetih, ki potujejo z ljudmi); g) raziskovanje »prostorov v gibanju« (npr. sledenje »gibanja« najpopularnejših turističnih destinacij); h) raziskovanje prostorov »na poti« (npr. čakalnic, motelov, pristanišč, letališč ...). Čeprav je zgornji spisek na prvi pogled kaotična mešanica metodoloških pristopov in raziskovalnih predmetov, pa je logika, ki stoji v ozadju takšne mešanice, prav ena izmed osrednjih idej mobilnih metod, in sicer, da so metode in raziskovalni predmeti v tesni povezavi, saj vplivajo drug na drugega in se medsebojno stimulirajo, s tem pa prisilijo tudi samega raziskovalca, da se »premakne«.

OPAZOVANJE Z UDELEŽBO IN ETNOGRAFIJA LONGITUDINALNEGA SLEDENJA: PRIMER DVEH ETNOGRAFSKIH PORTRETOV

Primer 1

Za namen tega prispevka je Nataša Rogelja izbrala enega izmed svojih terenskih etnografskih portretov, ki prikazuje »pot« nemške družine z dvema otrokoma, ki se je pred petnajstimi leti odločila zapustiti Nemčijo in se preseliti na jadrnico. Svoje potovanje je družina združila z delom, šolo in vsakodnevnimi opravili. Število takšnih primerov t. i. življenjskostilskih migracij¹ se je povečalo predvsem z odprtjem notranjih meja v Evropski uniji (tudi med Slovenci in tudi v Sloveniji), s hitrim razvojem infrastrukture, s povečanjem življenjskega standarda pa tudi z nezaupanjem v državo blaginje in pojavom ekonomskih in moralnih stisk predvsem srednjega razreda v okviru neoliberalne ekonomije (več Hoey 2014). Portret je kombinacija odlomkov iz terenskega dnevnika in intervjujev ter je napisan v esejističnem slogu z namenom, da bralca pripelje »bliže« nekaterim emocionalnim in drugim podrobnostim s terena, kot tudi z namenom prikaza uporabljenih metodoloških pristopov (etnografija longitudinalnega sledenja). V primeru etnografskega raziskovanja z metodo opazovanja z udeležbo je zaznavanje neizrečenih, a izjemno bogatih in zgovornih podrobnosti vezano na t. i. nelingvistično etnografsko razumevanje situacij in akterjev, če si opis izposodimo pri Blochu (1991). Sledeč

---

1 Več o življenjskostilskih migracijah glej Benson, O'Reily 2009; Korpela 2014; Benson, Osbaldiston 2014; Benson 2011.

Falzonu (2009: 10), je eden izmed problematičnih aspektov tega sicer izjemno bogatega znanja celovita predstavitev etnografskega gradiva potencialnim bralcem/poslušalcem. Z uvidom v omenjeno problematiko predstavitve nelingvističnega etnografskega materiala v tem prispevku predstavlja eksperimentalen prikaz esejistične etnografije v obliki portretov oz. življenjskih zgodb posameznikov, pri tem pa opisi temeljijo na podatkih, pridobljenih tako z metodo opazovanja z udeležbo kot tudi z metodo longitudinalnega sledenja sogovornikov v časovnem razponu petnajstih let. V procesu kreiranja takšnega »prikrojenega« metodološkega pristopa je raziskava sledila različnim fazam. *Preliminarna faza raziskave* (opazovanje z udeležbo na izbranih lokacijah in premikanje z informatorji) je pogojevala načrt dela v naslednjih fazah. Ker so se posadke in posamezniki veliko gibali in na svoji poti zamenjali več prostorov v različnih časovnih ritmih (ustaljeno gibanje pozimi in povečano gibanje posadk v spomladno-poletno-jesenskem obdobju), se je Nataša odločila, da se bo metodološko osredotočila na posamezne posadke. Drugi korak se je osredotočil na izbiro študij primera, na izbiro posadk, ta pa je vodil v tretji korak, v sistematično sledenje izbranim primerom. Sledenje je vključevalo tako klasično metodo opazovanja z udeležbo (gibanja z informatorji in sobivanja) kot tudi metodo sledenja na daljavo (npr. preko spletnega dopisovanja). Na podlagi zbranih podatkov je sledilo oblikovanje etnografskih portretov, ki naj bi celostno predstavili življenja in poti Natašinih sogovornikov. Portreti so še vedno lingvistična prezentacija etnografije, vendar narejeni na način, da zaobjemajo določene emocionalne poudarke, doživljanje različnih ritmov (ne)gibanja, časa in prostora, prinašajo pa tudi vpogled na migracijo kot proces. V procesu pisanja portretov je avtorica poskušala zaobjeti celostno »atmosfero in strukturo« dogodkov v smislu približevanja fokusa na podrobnosti, ki so bile pridobljene z metodo opazovanja z udeležbo, kot tudi z oddaljevanjem fokusa z namenom rekonstrukcije gibanja njenih sogovornikov v daljšem/širšem časovno-prostorskem neksusu.²

-
- 2 Portret družine je namenoma napisan v sedanjiku, avtorica pa se pri tem zaveda pasti, ki jih etnografski sedanjik lahko prinaša in zaradi katerih je bil v zgodovini antropologije večkrat kritiziran. Etnografski sedanjik je namreč lahko tudi praksa prikazovanja etnografskih podatkov v obliki brezčasnega opisa, saj glede na nekatere kritike tak pristop lahko implicitno zanika historično (in prihodnjo) dimenzijo preučevanih ljudi in skupin (Davies 1999: 156; De Pina-Cabral 2000: 341). V predstavljenem portretu avtorica ne uporablja sedanjika za detemporalizacijo sogovornikov, ampak z namenom, da bi določene čustvene poudarke pripeljala bližje bralcu. Pri tem zapis natančno sledi podatkom, pridobljenim skozi metodo opazovanja z udeležbo in metodo longitudinalnega sledenja sogovornikov.

ETNOGRAFSKI PORTRET POSADKE JADRNICE ANNA

Jonska Grčija. Poleg ribiških bark je na pomol privezana še stara lesena dvojambornica, iz katere se pokaže čokata postava z močnim glasom. »Barke ne smete zasidrati tu! Tu je moje mesto. V vasi bom ostal čez zimo!« neprijetno zadoni preko zaliva. Tako prvič srečam Fritz. Fritz je robusten, temnopolt človek v poznih štiridesetih letih. Vrh glave mu od ranega jutra do poznega večera krasi pisana kapa. Spomin na zahodno Afriko, kjer je nekoč plul, kot kasneje izvem. Danes, krinka za plešo.

V svojih poznih štiridesetih letih se Fritz odloči. Zapusti dobro plačano službo strojnega inženirja, spraska ves denar in kupi manjšo plastično jadrnico. Pravi, da noče biti del nemškega političnega Sistema; noče biti del nemoralne morale, noče podpirati sveta, v katerega ne verjame. Zato odstopi. »Nikoli nisem imel praznih žepov, a nikoli nisem bil zadovoljen. Življenje je prekratko, ne želim od jutra do večera projektirati dvigala za poslovne stavbe! Naj ljudje raje hodijo peš. Naj prenehajo z nemoralnimi projekti. Živeti in delati za tak sistem je ekološka, socialna in moralna katastrofa,« razlaga ... V začetku devetdesetih se zato vkrca na svoje prvo plovilo, ki ga kupi iz svojih prihrankov, prekine najemniško pogodbo za stanovanje v Nemčiji in izkušnje jadrnanja pridobiva po poti. Štiri leta kroži med zahodno Afriko, Kanarskimi otoki in Mediteranom. Služi v Mediteranu, živi v Afriki. Preživlja se s čarterjem, priložnostnimi deli v ladjedelnicah, pomaga na gradbiščih, menja svoje usluge za usluge drugih, piše članke, dela kot cenilec bark, se uči, pluje, se uči. Življenje je lepo, morje je nepredvidljivo, življenje je nepredvidljivo, morje je lepo. V Lyonskem zalivu nekoč skoraj utone. Tisto noč vihar pogoltne neko jadrnico. Fritz preživi. Fritz pravi, da je morje boj, je nalezljiv virus, je svoboda, je prostor, kjer se človek prekali, kjer se začasno umakne, kjer odvrže vse nepotrebno in začne znova. V tretjem letu novega življenja Fritz spozna Ines. Na Fritzovo barko pride kot čarter gostja in ostane. Fritz izbere, ker ima najcenejši čarter v Mediteranu. Ines želi spremembo. V Nemčiji dela kot vzgojiteljica v vrtcu. Pogosto razmišlja o spremembi. Morda prostovoljno delo v Afriki, morda ... Fritz se pojavi v pravem trenutku. Fritz je šarmanten, na krovu barke pod zvezdami razlaga najnenavadnejše zgodbe. Nekoč je rešil človeka, nekoč je človek rešil njega. Fritz se pojavi v pravem trenutku. Prodana plastično jadrnico in za enako vsoto na Kanarskih otokih kupita sto let staro leseno dvojambornico, nekoč ribiško barko severnih morij. Za čarter, za izobraževalne tečaje, za dom. Les je dober material, razlaga Fritz, »les ne škodi materi zemlji.« V zavetju toplih Kanarov preurejata barko, brusita les, barvata, režeta, lepita ... Prvi sin Nur ju iz svojega stolčka potrpežljivo opazuje. Fritz nikdar ne najema delavcev. Glavo vtakne v ladijski motor, sam zamenja lesen jambor, zapre plastično luknjo, zavari železno ograjo.

Fritz in Ines sanjata o jadraniu okoli sveta, o tem, kako bosta izdala knjigo, o tem, kako bo njun sin izdal knjigo, o tem, kako bosta ustanovila šolo na barki, izobraževalne tečaje za mlade o morju, o ekologiji ... Včasih sanjata tudi o ekološki hiši, o koščku zemlje, kjer bosta samozadostna. Morda nekoč, naprej potovanje. Potovanje z otroki je tudi naporno, ugotavljata. Življenje v Nemčiji je za družine nesprejemljivo, ugotavljata. Fritz in Ines imata prijatelje, ki sami pridelujejo hrano. Tudi oni so živeli na barki, tudi oni so bili iz Nemčije. Oče je bil hud srčni bolnik, mama socialna delavka. Delodajalci so se izogibali bolnega očeta, mama ni zaslužila zadosti. Tudi oni so se začeli odločati, pravi Fritz. Prodali so avto, vso lastnino, napraskali vse prihranke in kupili barko. Par let so živeli v Grčiji. Pred par leti so z barko in s tremi otroki odrinili proti Švedski. Najeli so zemljo in se začeli ukvarjati z biološko pridelavo hrane. Živijo skupaj z dvema družinama. Morda se jim nekoč pridružijo še sami.

Od sinovega prvega leta živita Fritz in Ines v Mediteranu. Mediteran je ugoden za otroke, v Mediteranu lahko bolje zaslužiš, Mediteran je drag za življenje, v Mediteranu je preveč turističnih plovil, v Mediteranu ne marajo takih, kot smo mi, mi razlagata nekega deževnega večera v jonski Grčiji. Vonj plesnobe in vlage se širi okoli nas. Še posebno v zahodnem Mediteranu ne marajo takih, kot smo mi, nadaljuje Fritz. Zato se Fritz in Ines pomakneta proti vzhodu. Nov načrt. Nekaj let bosta preživela v vzhodnem Mediteranu, da zaslužita, da sin zraste, potem gresta preko Rdečega morja na Madagaskar. A načrti se vedno spreminjajo. Fritz čuti pritisk s strani družine in prijateljev. Zakaj nima načrtane poti? Zakaj se ne drži načrtov? Zakaj spreminja načrte? Zato ker sem sam gospodar svojega življenja, odgovarja. Zato ker nisem utirjen v vlak, ki pelje na znano končno postajo. Zato ker je življenje eno samo gibanje. Kaos. Odločitve se spreminjajo glede na okoliščine. Okoliščine se spreminjajo glede na odločitve. Fritz vztraja, Ines vztraja. Ko je težko, Ines odide v Nemčijo in dela honorarno v vrtcu. Še sreča, da lahko živijo pri Inesinih starših. Fritz preureja barko. Zamenja kuhinjo, spremeni palubo, zašije jadra, popravi motor.

Nur postane šoloobvezen. Ines ga izobražuje na barki in kroži. Kroži med starši, končnimi izpiti v šoli, starimi prijatelji in novimi načrti. Šola življenje zakomplicira. Življenje zakomplicira šolo. Fritz se medtem ustali na pomolu neke grške vasi. Pravzaprav je vas pol grška, pol nemška. Nemci v hišah, Nemci na barkah, Nemci na pošti, v trgovinah, gostilnah ... Tako je življenje lažje. Fritz sovraži nemško skupnost, Fritz potrebuje nemško skupnost, Fritz razume nemško skupnost, Fritz prezira mornarje, ki se ne premaknejo en meter od pomola, Fritz ni del nemške skupnosti, Fritz ne pripada mornarjem na pomolu, Fritz vseeno izbere vas z nemško skupnostjo. Samo pozimi. Pozimi Fritz miruje, ostali del leta se premika. Tako mediteransko

vreme določa življenje na barki. Mediteran ni najugodnejši, a Fritz vseeno izbere Mediteran. V Mediteranu lahko več zasluži, Mediteran je varnejši za otroke. Ali pač ne? Nekoč jih na poti iz Grčije v Italijo ulovi vihar. Fritz ne gleda spletnih vremenskih napovedi. So imeli stari mornarji spletne napovedi? 25 ur borbe z morjem. Fritz se potrdi teorija. Morje je boj.

Nuru se neko pomlad pridruži bratec Hugo. Ines se odloči, da bo rodila v Nemčiji. Bolj zaupa nemškim porodničnicam, zdravniki govorijo njen jezik, mama je blizu, prijatelji so pri roki. Komaj dvomesečni Hugo iz otroškega stolčka opazuje dogajanje na barki. Fritz brusi, reže, zabija, lepi. Hugo opazuje. Barka začne puščati, motor se pokvari, pojavijo se stroški in še več stroškov. Fritz postaja nemiren. Hugo, šola, denar, barka, denar, barka, denar, barka, denar ... Zakaj mu Ines več ne pomaga? Zakaj mu ne teče gladko? Zakaj mora po dopolnjenem desetem letu za Nura plačati Nemčiji šolanje na domu? Zakaj ga stiskajo? Zakaj mu Ines ne pomaga? Ines se odloči. Zapustila bo Fritz. Neuvideven je, ne zna se obnašati, ne razume, da ima obveznosti z dvema otrokoma, ne podpira dovolj Nura ... Šla bo nazaj v Nemčijo. Nurove igrače razdeli otrokom na pomolu, plavutke podari mimoidoči punčki, masko fantku na sosednji barki, set barvic svojim otrokom. Samo še zadnjič se pogovorim s Fritzom, mi reče in mi porine svojega mlajšega fantka v roke. Otroci čakajo, starši se pogovarjajo. Mine ena ura, mineta dve. Otroci čakajo. Ines se prikaže na palubi. Ne gre v Nemčijo. Tokrat ne. Otroci nadaljujejo igro. Toplo pomladansko sonce sije na moder zaliv.

Ko Hugo dopolni dve leti, Ines dobi sporočilo. Mama. Srčna kap. Z otroki se vrne v Nemčijo, saj ne more pustiti očeta samega. Fritz ostane na barki, Nur začne hoditi v šolo, Hugo v vrtec, Ines v službo. Ines lahko Nura vpiše v slabšo šolo. Tako določijo njeni dohodki. V boljši šoli ji razložijo, da imajo težek šolski načrt. Ines ne bo mogla plačati nujno potrebnih privatnih inštruktorjev. Nur se redno vključi v slabšo šolo. Šole ne mara, ne mara računalniških iger, ne mara grobih dečkov. Poleti gre Nur na barko. Družina je skupaj, svet je lep, morje je modro. Samo poleti. Nekoč bodo odjadrali preko Rdečega morja do Madagaskarja. Ne še. Morajo pomagati Inesinemu očetu. Kdo mu bo pomagal, če ne hčerka? Nur je navezan na dedka. Fritz čaka, popravlja barko in se preživlja s čartermem. Leta tečejo.

Plataria, Grčija, December 2011

Primer 2

Vsako gibanje v prostoru je mogoče opazovati z več vidikov, v migracijskih študijah pa se je najbolj uveljavilo prav raziskovanje s perspektive države ali lokacije priselitve (najpogosteje v obliki etničnih študij, multikulturalnosti in integracije migrantov v družbi naselitve) ali pa s perspektive iz države izselitve (t. i. izseljenske študije). Tovrstne raziskave tako niso umeščene zgolj v specifična, največkrat nacionalna znanstvena polja, temveč nemalokrat tudi v nacionalne politične in zgodovinske narative, ki lahko zamejujejo raziskovalni pogled in krčijo posameznikovo ali skupinsko izkušnjo na specifičen prostorsko-časovni trenutek. Migracije, ki potekajo na območju Ljudske republike Kitajske (LR Kitajska), vanjo ali iz nje, so odličen primer takšnih raziskovalnih usmeritev. Ko govorimo o gibanju prebivalstva, lahko na najpomembnejše mesto po številu ljudi, vključenih v to gibanje, kot tudi po učinku tega gibanja, postavimo t. i. kitajske notranje migracije (Bofulin 2014). Te potekajo iz notranjih in zahodnih delov Kitajske proti vzhodnemu, obalnemu delu države. Zaradi številnih implikacij, ki jih ima to gibanje na gospodarstvo, razvoj urbanosti in drugih družbenih gibanj, se s to tematiko ukvarjajo številne kitajske institucije, podprte s precejšnjo družbeno močjo in utilitarističnimi raziskovalnimi vprašanji in izsledki. Kljub temu da gre za številne povezave med »notranjimi« migracijami in migracijami iz LR Kitajske, pa se s slednjimi, sedaj postavljenimi v kategorijo »kitajskih izseljencev«, ukvarjajo drugi inštituti in raziskovalci, združeni v tematskem polju »kitajskih izseljenskih študij«. Tudi ti spet v drugi perspektivi postanejo kitajski priseljenci ter kot taki del raziskovalnega polja držav priselitev, ki se ukvarja s sobivanjem priseljenih in staroselcev. Na takšen način velik del družboslovnih in humanističnih raziskav »upočasni in zamrzne človeško izkušnjo« (Merriman 2014). Raziskovalci naj bi se zato postavili v samo središče teh gibanj in se začeli premikati skupaj s svojimi sogovorniki. Gibanje, o katerem govorimo, pa nikakor ni samo fizično premikanje v prostoru, ampak lahko gre za virtualno gibanje, sledenje predmetom ali kakšno drugo obliko raznovrstnih premikov v prostoru in času. Takšni pristopi namreč osvetlijo večplastnost posameznikove izkušnje, ki je mnogo več kot zgolj pogosto zelo enoplastno razumljena »izkušnja« migranta, bodisi »priseljenca« ali »izseljenca«. V etnografskem opisu, ki sledi, je Martina Bofulin uporabila različne raziskovalne metode skozi daljše časovno obdobje, v katerem se je spreminjalo tako življenje njene sogovornice kot tudi njeno, obe pa sta kljub različnim premikom v prostoru ohranjali stik na načine, ki so jih okoliščine v določenem obdobju dopuščale. Raziskovalka je k sogovornici najprej pristopila z metodo klasičnega intervjuja, ki pa se je v štirih letih prelevila v opazovanje z

udeležbo, virtualno etnografijo, sledenje in tudi avtoetnografijo. Različne metode niso bile izbrane vnaprej, temveč so bile uporabljene dinamično, glede na okoliščine, v katerih sta se znašli tako sogovornica kot raziskovalka, obe pa sta o sebi razkrili mnogo več, kot bi se ujelo s priložnostnim vprašalnikom ali intervjujem. S takšnim pristopom se razkriva specifičen preplet okoliščin in posameznikove delovalnosti (angleško *agency*) pa tudi slučajnosti in mimobežnosti globalnih tokov.

Izkušnje sogovornice (H.), ki so predstavljene v nadaljevanju, se namreč v vseh potezah umeščajo v t. i. strukturne makropogoje, znotraj katerih se gibanja vzpostavljajo in vzdržujejo. Njena življenjska in karierna pot sledi najprej »ustaljenemu« gibanju prostorske in družbene mobilnosti na Kitajskem; dobra izobrazba ji najprej omogoči selitev iz manjšega mesta v večjega in končno v prestolnico.³ Ob velikem gospodarskem prestrukturiranju, ki je nastalo kot posledica uvedbe temeljitih reform po koncu kulturne revolucije, in s pomočjo vse bolj poudarjenih globalizacijskih tokov postanejo nekoč »dobre službe« hitro »slabe«, zaradi česar se tako Martinina sogovornica kot tudi številni drugi odločijo za odhod v tujino, predvsem na Zahod, kjer je prav zaradi dobičkov globalizacije velika potreba po delovni sili. Njena odločitev o odhodu je hkrati rezultat racionalne odločitve in vsesplošnega vzdušja, ki izselitev konstruira kot rešitev domačih ekonomskih in političnih problemov. Prav tako je obenem tudi rezultat naključja, zaradi katerega H. pristane v Srbiji. Ta selitev ji leta kasneje ne prinese svobode gibanja kot njenim rojakom, ki so morda zaradi drugačnih naključij in mimobežnosti pristali v Sloveniji, članici Schengenskega sporazuma, ki tudi migrantom z urejenim dovoljenjem za prebivanje omogoča svobodno gibanje po večjem delu Evrope. In čeprav so ti strukturni pogoji enaki tudi za številne druge, ki so migrirali, pa so prav metode, ki sledijo posamezniku in se mu prilagajajo, tiste, ki razkrivajo tudi posameznično aktivno vlogo v tem procesu. Ta je tista, ki se odziva na strukturne pogoje, si jih mestoma prilašča, se drugje z njimi bori, jih inventivno obide ali pa se jim dokončno podredi. V teh izkušnjah pogosto »ponavljajočega se in predspoznavnega značaja vsakdana« (Haldrup 2011) pogosta navzočnost v različnih obdobjih življenja sogovornice in drugih sogovornikov raziskovalcu omogoča vpogled v proces védenja, ki ga ne definira prehod med določenimi fazami in destinacijami, temveč je ta proces integriran v preplet (ang. *meshwork*) gibanj po divergentnih in križajočih se poteh (Ingold v Nordquist 2017).

---

3 V LR Kitajski družbena mobilnost še vedno v veliki meri temelji na pridobljeni izobrazbi, s tem pa je povezana tudi prostorska mobilnost. Priznane univerze in najbolj zaželena delovna mesta so najpogosteje v velikih urbanih središčih, ki privabljajo nadarjene posameznike iz odročnih ruralnih delov Kitajske (Bofulin 2014).

ETNOGRAFSKI PORTRET H., KITAJSKE DRŽAVLJANKE, PODJETNICE, MIGRANTKE, TURISTKE IN ŠE KAJ

H. sem spoznala na kitajski tržnici v Beogradu leta 2013. Pogovor z njo mi je uredil varnostnik v »Bloku 70«, znamenitem prodajnem središču kitajskih trgovcev na debelo in drobno na Novem Beogradu. »Govoriti moraš z mojo prijateljico,« mi je rekel, »ona je bila tu od začetka, vse pozna in vsi poznajo njo.« Poklical jo je, ji v srbsčini razložil, kaj iščem, in mi jo dal na telefon. Glas na drugi strani je v lahko razumljivem severnokitajskem izgovoru privolil v srečanje, vendar sem začutila tudi precej zadržanosti. Dogovorili sva se za naslednji dan, ob koncu delovnega dneva, pred enim od vhodov v pokrito tržnico. Prišla je z malo zamude in me presenetila s svojim videzom. Čeprav so bile številne moje sogovornice s kitajske tržnice zelo modno osveščene in so pogosto nakupovale v bližnjem novoizgrajenem nakupovalnem središču z najbolj trendovskimi blagovnimi znamkami, se je H. zdela drugačna, bolj svetovljanska – čudovito krilo, usnjena torba v ujemačem se odtenku in urejena pričeska. Pristopila je previdno, me nagovorila v srbsčini in mi zastavila nekaj uvodnih vprašanj. Kot da bi se prepričala, da nisem nevarna, me je nato povabila v bližnji lokal na sok s smetano. Tu se je nekoliko sprostita in pogovor je stekel, ko sva preklopili v kitajščino, pa jo je prevzelo veselje, da je spoznala nekoga, kot sem jaz, ki govori kitajsko in ga zanima, kako so se kitajski trgovci sploh znašli tukaj. Po prijetni urici sva se dogovorili za intervju o začetkih priseljevanja kitajskih trgovcev v Srbijo, takrat še Jugoslavijo.

S H. sem se odtelej pogosto srečevala in skozi številna kramljanja – bolj kot intervjuje – se je začela izrisovati njena življenjska zgodba. H. je pridobila visoko izobrazbo tehnične smeri in z njo dobro službo v veliki tovarni na severu Kitajske. Z začetkom gospodarskega prestrukturiranja na Kitajskem so nekoč spodobne plače postale mizerne, in H. se je odločila, tako kot mnogi rojaki, ki jih je prevzela »vročica odhoda«, da poišče nove priložnosti drugje. Najprej se je odločila za Ameriko, kjer je že prebival njen starejši brat, vendar ji vize ni uspelo pridobiti. Takrat sta s prijateljico zahajali v neko restavracijo, kjer sta spoznali zaposlene na jugoslovanski ambasadi. Ti so ju nagovorili, da naj zaprosita za jugoslovansko vizo, kar bo dosti lažje. H. mi je povedala, da je takrat le malo vedela o Jugoslaviji, razen tega, da je nekdanja socialistična država v Evropi. Ker pa je bila želja po odhodu velika, je storila, kot ji je bilo svetovano, in kmalu pridobila vizo za vstop v Jugoslavijo. Spomini o prvih mesecih večinoma niso bili lepi – spominja se izrednega mraza, izkoriščevalskih posameznikov, ki so kitajskim migrantom še tako osnovno storitev zaračunali desetkratno, policije, ki jih je občasno preganjala s pločnikov in obrobij velikega sejmišča na Novem Beogradu.

Vendar pa je H. kmalu rešilo dvoje: njen radoživi in radovedni značaj ter občutek za posel. Povezala se je s sorodnikom na Kitajskem, ki je bil zaposlen v tovarni, kjer so izdelovali čevlje višjega cenovnega razreda za ameriški in evropski trg. Ta je poskrbel, da so nekateri pari našli pot tudi do Beograda in H. Njena »roba« je postala zelo priljubljena, med drugim tudi med srbskimi večjimi in manjšimi estradniki, ki so jo sprejeli v svojo družbo. Kot je H. večkrat pripovedovala, so bili takrat zaslužki zares ogromni, predvsem po zaslugi embarga in vsesplošnega pomanjkanja dobrin v Srbiji. »Kitajci so bili edini, ki so kaj prodajali, in ljudje so nam bili hvaležni!« je pogosto pripovedovala. S prisluzenim denarjem je H. ravnala previdno – največ ga je vložila v nakup večje poslovne nepremičnine v samem središču Pekinga, kar se ji je kmalu dobro obrestovalo, saj so najemnine poslovnih prostorov v Pekingu hitro rasle.

O svoji družini na Kitajskem sprva ni veliko govorila. Izvedela sem, da ima odraslega sina in da je ločena. Šele ko je spoznala mojo družino, mi je zaupala, da je svojega sina pustila v varstvu pri svojih starših, njegovih starih starših, ko je bil otrok star šest let. S sinom sta sicer v dobrih odnosih, vendar pa med njima ni bližine, sploh ker ima sedaj že odrasel sin svoje življenje v kraju, ki si ga je sam izbral. Kljub temu je izrazila zaskrbljenost, ker ni še nič razmišljal o poroki, čeprav je star že čez 25 let.

Proti koncu mojega terenskega dela se je H. odločila, da bo odšla nazaj na Kitajsko. Posel ni več cvetel, a njej zaradi dobro vloženga denarja tako ni bilo več treba delati. Odločila se je, da bo odprodala svoje zaloge in se upokojila. Čas je sedaj nameravala posvečati zgolj potovanjem in uživanju. Pogosto si je privoščila konec tedna v kakšni od »banj« v Srbiji ali pa se je s turistično agencijo odpravila na izlet po seseščini. Že drugič je tudi odšla na oddih na kitajski tropski otok Hainan, kamor je pogosto vabila tudi mene. Ko sem odšla iz Beograda jeseni 2013, mi je obljubila, da bo kmalu prišla v Slovenijo.

V naslednjih letih sva ostali v stiku preko družabnih omrežij, občasno pa sva imeli tudi kakšen pogovor preko Skypa. Najini stiki so postali zopet bolj intenzivni, ko sem se sama preselila na Japonsko. V tem času je H. že večino leta živela na Kitajskem, med Pekingom, kjer si je kupila še eno stanovanje, in Šanghajem, kjer ima številne prijatelje. Morda zaradi (relativne) bližine ali pa istega časovnega pasu sva se v tem obdobju slišali pogosteje, najini polnočni pogovori pa so trajali tudi po uro. Ker sem takrat večkrat obiskovala Kitajsko, sem se vedno ustavila tudi v Šanghaju, kjer se je H. resnično potrudila, da bi mi razkazala dele mesta, ki so njej ljubi. V tem času je obiskala Srbijo morda samo enkrat, takrat pa je tudi odšla na potovanje po Avstriji in Madžarski, in to s schengenskim vizumom, ki ji ga je uspelo pridobiti le za nekaj dni. Skozi njeno pripoved o ponižanju, ker je morala zapustiti turistično skupino, da bi lahko še pravočasno izstopila iz schengenskega območja, se je izrisovala globoka

frustracija, povezana z omejitvijo njenega gibanja. Kitajski potni list ji je sicer omogočal prosto gibanje v Srbiji in Aziji, ne pa tudi po ostalem delu Evrope.

Po moji vrnitvi v Slovenijo me je poklicala in me prosila, če bi ji lahko napisala garantno pismo, da bi prišla v Slovenijo. Zagotovila mi je, da bo vse stroške krila sama, vendar pa je bolje zaradi pridobitve vize, da je uradno nastanjena pri meni. Z veseljem sem privolila in jo povabila, da se tudi dejansko nastani pri meni. Odločila se je, da bo prišla za tri tedne, »saj se za manj ne splača pridobiti vseh dokumentov za vizo«. Vizo je kmalu dobila, kar jo je neizmerno razveselilo. Kot mi je povedala, je v preteklosti že večkrat poskusila na evropskih in avstralski ambasadi, vendar pa je bila njena prošnja vedno zavrnjena. Po njenem mnenju so pri izdajanju vizumov samskim ženskam zelo previdni in nezaupljivi.

Prišla je jeseni 2016. Slovenija jo je že v nekaj dneh navdušila. Praktično ni bilo stvari, ki ji ne bi bila všeč – ljudje so bili prijazni, hrana odlična, življenje urejeno. Čeprav sem pogosto nakazala, da je pod to podobo, namenjeno turističnemu pogledu, tudi kaj drugega, mojih subtilnih namigov ni zaznala. Po enem tednu mi je povedala, da se je odločila, da je čas za spremembo v življenju. Stara je 50 let in čas bi bil, da vstopi v kakšno stabilno vezo, in po njenem mnenju so bili slovenski moški videti precej resni. Poleg tega je tukaj zaznala številne poslovne priložnosti. Zaradi tega je na eni izmed agencij za urejanje dovoljenj za prebivanje že izvedla poizvedovanje. Po njihovem nasvetu bi morala v Sloveniji odpreti podjetje, investirati zagonska sredstva, najeti ali kupiti nepremičnino in dovoljenje bo njeno. Vse skupaj okoli 30.000 EUR. Presenečena sem ji poskušala predstaviti tudi manj prijetne strani življenja v Sloveniji, vendar pa je bila H. že povsem zaposlena z načrtovanjem bodočega življenja v Sloveniji. Ko sem jo opozorila, naj premisli, če je vredno vložiti toliko denarja, ko pa je izid tako negotov, mi je odgovorila: »Ampak 30.000 EUR ni visoka vsota denarja, saj je vsaka podjetniška ideja tveganje. Sploh pa ni visoka cena za schengenski vizum, zaradi katerega se bom končno lahko prosto gibala po Evropi. Kot ti.«

Diskusija

Preko opazovanja z udeležbo, sobivanja, avtoetnografije, rekonstrukcije življenjskih zgodb najinih sogovornikov v daljšem časovnem obdobju (metoda longitudinalnega sledenja) in esejistične etnografije, ki pomembno izrisuje »nevidne« poudarke raziskovalne topike (tako bralcu kot piscu!), sva lahko zaznali več ključnih metodološko-ontoloških momentov, pomembnih za raziskovanje migracij v 21. stoletju. Prvič, življenjske zgodbe osvetljujejo migracijo znotraj trajektorij posameznikovega

življenja; drugič, longitudinalna biografska metoda prinaša vpogled v celoto migracijske izkušnje (brez ločnic med domnevnimi fazami *pred* migracijo in *po* njej); tretjič, skozi podroben študij posameznikovih poti v prostorsko-časovnem neksusu lahko bolje razumemo dinamični preplet posameznikovega delovanja, širše družbene strukture in materialnega prostora, saj lahko npr. opazujemo kulturne naracije (vezane na potovanja, prostore gibanja, kot so npr. morje, cesta, kitajska tržnica ...) v praksi, kot so te spremenjene/potrjene skozi posameznikove izkušnje; in četrtič, skozi vpogled v konkretne prakse posameznikov v daljši časovni perspektivi in skozi podrobno opazovanje z udeležbo v omejenem obdobju postanejo ustaljene kategorije mobilnih akterjev relativne, meje med njimi pa zabrisane. Za Fritzta je tako npr. morje prostor konstantnega boja (kot tudi svobode), za Ines pa pomeni morsko potovanje spremembo (in hkrati nadaljevanje) njenih predhodnih prizadevanj (prostovoljstvo v Afriki bi tudi lahko bila ena izmed možnosti), medtem ko za Friza in Ines kot par pomeni »živeti na barki« možnost, da lahko več časa preživita z družino ter da začneta (vsaj delno) vzpostavljati ravnotežje med ekonomskim, družinskim in moralnim imperativom. Kljub začetno poudarjeni pomembnosti morskih imaginarijev in morskega okolja oziroma morja je v longitudinalni perspektivi mogoče ugotoviti, da je njuna odločitev bolj povezana s tem, *kako* živeti, kot pa z vprašanjem, *kje* živeti. Njuno izbiro je mogoče razumeti tudi kot poskus združevanja prostega časa in dela na barki, kot poskus začasnega nepripadanja, ki pa ga nikakor ne moremo enačiti s pobegom. V tem poskusu sta Fritz in Ines pridobila nove izkušnje, veščine in spoznanja (npr. o izveninstitucionalnem času – času izven strogo strukturiranega šolskega sistema), njuni »odhodi« in »prihodi« v Nemčijo tako v longitudinalni perspektivi kot v perspektivi vsakodnevnega opazovanja z udeležbo ne morejo biti konceptualizirani kot *pred-* ali *pomigracijska* izkušnja ali pa kot kroženje med dvema domovinama (Grčijo in Nemčijo), temveč kot del njunega prostorsko-časovnega gibanja skozi totaliteto življenja, vključujoč osebno delovanje, družbeno strukturo in fizični prostor. Kljub vsemu pa prav tako ne moremo trditi, da sta Ines in Fritz pobegnili konvencionalni strukturi, ampak lahko, podobno kot ugotavlja Michaela Benson (2011) za svoje sogovornike (življenjskostilske migrante v Franciji), ugotovimo, da sta se zgolj repositionirala znotraj nje. Ines in Fritz sta na nek način začasno zapustila svoje predhodne rutine, nista pa se odrekla svojim privilegijem in obveznostim. Ines je rodila svoja sinova v nemški porodnišnici (znotraj nemškega zdravstvenega sistema), obdržala sta stanovanje znotraj družinske hiše in izbrala sta grško vas z nemško skupnostjo za preživljanje zime. Prav tako nista zanemarila svojih obveznosti, saj se je po smrti Inesine mame družina razdelila in preselila v Nemčijo. Upoštevali so vsa naštet

pričakovanja in izkušnje, ki jih lahko spremljamo skozi prvi etnografski portret, prispemo do četrtega pomembnega metodološko-epistemološkega momenta, in sicer do vprašanja reflektiranja kategorij, kot so migrant, turist, popotnik. Sta Ines in Fritz delovna migranta (Fritz vseskozi dela v državah zunaj Nemčije), sta popotnika, turista?

Odgovor se tako v njenem primeru kot v primeru H. skriva bolj v spraševalcu kot pa v vsakdanjih izkušnjah najinih sogovornikov. Prav longitudinalnost teh raziskav razkriva prehajanje med kategorijami ter kontinuiteto med gibanjem in negibanjem, ne pa stroge ločnice med mobilnostjo in sedentarnostjo, kot je pogosto konceptualizirana v migracijskih študijah. H. svojega življenja ne vidi kot zamejene premike med različnimi geografsko-temporalnimi točkami, med začetno in ciljno točko, temveč kot premikanje skozi življenje, ki se odvija na različnih geografskih širinah, včasih sočasno in včasih zaporedno. To gibanje ni nikoli povsem racionalno in utemeljeno na analizi stroškov in koristi, kot predvidevajo nekatere ekonomske teorije migracij, vendar pa tudi ni iracionalno in brezciljno. H. je v Srbijo pripeljalo naključje, ki pa ga je vseeno poganjala želja po spremembi, odhodu, novem. Hkrati je od prvega dne aktivno posegala v svojo usodo, si izborila prostor v družbi naselitve in si tudi znatno izboljšala ekonomski položaj z racionalnim delovanjem in poznavanjem trga in družbe, v kateri je živela. Poleg teh, za migracijske študije pomembnih topik, številni pogovori, virtualni in v živo, v različnih geografskih pasovih ob različnih življenjskih obdobjih postavljajo pod vprašaj smiselnost kategorij, ki so zakoličile prostor razmišljanja in produkcije znanja o gibanju in mobilnosti. Migracije in turizem so velike zgodbe sodobnosti, vendar se šele v zadnjem času vzpostavlja med njima dialog. Gre za določeno ironijo; migranti so namreč ključni za turistično industrijo, ki velikokrat spodbuja migracije (Hall 2005). Na drugi strani so skoraj vsi migranti kdaj tudi turisti, če ne drugače, kot obiskovalci prijateljev in družine, kar je hitro naraščajoča turistična zvrst. Znotraj tega se prav t. i. diasporični turizem kaže kot pomemben. Migranti pogosto obiskujejo svoje sorodnike, ki prav tako kot oni živijo razseljeni v različnih delih sveta. Po drugi strani se pogosto vračajo v kraj izvora, kjer njihove prakse med obiskom močno spominjajo na »klasične« turistične prakse. V vsem tem se raziskovalci še najmanj posvečajo turizmu migrantov kot vsakdanji praksi, ki tudi migrante postavlja v prostor potrošnje in ne zgolj produkcije. Na drugi strani pa je tudi občasno delo »turistov«, kot bi lahko marsikdo opredelil Fritza iz prvega portreta, raziskovalno prezrto. Martinina sogovornica H. je morda sedaj pogosteje zaznana kot »turistka«, vendar pa je kljub temu, da se je pogosto udeleževala izletov in potovanj še v času, ko je prodajala čevlje na kitajski tržnici, bila videna najprej

in predvsem kot »migrantka«. In čeprav sama v svoji izkušnji ne loči migracij od turizma, jo v te kategorije tiščijo prevladujoče dihotomije med mobilnostjo in nemobilnostjo ter med produkcijo in potrošnjo, ki se zrcalijo v pravno-formalnih dostopih do pravic, storitev in gibanja in celo v znanstvenih praksah produkcije znanja. Pomembno pa je poudariti, da čeprav se zdi prehajanje kategorij skoraj lahkotno, pa prav zaradi zgoraj omenjenega ni. Omejitev ali omogočanje gibanja, osnovne človekove pravice, še vedno izhajata iz umeščanja v vrsto kategorij, podkrepljenih s centri moči: EU državljan, turist, državljan tretjih držav, popotnik, delovni migrant, visoko kvalificiran posameznik itd. H. tako kljub svojemu v mnogočem »elitnemu« položaju ostaja za oblasti evropskih držav migrantka, in to migrantka iz tretje države, kar ji kljub skoraj dvema desetletjema, preživetima v Evropi, ne samo odreka pravico do evropejskosti, temveč tudi do prostega gibanja po večini evropske površine. Podobno oženje pogleda lahko zaznamo tudi na primeru Fritza in njegove družine, ki je kljub njihovi marginalni ekonomski poziciji v Nemčiji umeščena v veliko bolj elitni položaj, kot pa nam kažejo sama etnografska dejstva. Fritz je, kljub temu da v Grčiji dela, da večkrat nima dovolj denarja, da bi se prebil skozi mesec, ipd., viden v elitnem kontekstu jadrnice, navtičnega turizma in stereotipa turista ali popotnika, ki je največkrat zakoličen s parametri »belih Zahodnoevropejcev«.

SKLEPNA RAZMIŠLJANJA

Etnografske podrobnosti, predstavljene skozi portrete, gradijo na dveh metodoloških pristopih (longitudinalno sledenje sogovornikov ter opazovanje z udeležbo), vsebinski poudarki mobilnih praks predstavljenih posameznikov pa se spogledujejo tako s turizmom in popotništvom kot z migracijo ter odpirajo vsaj tri na prvi pogled enostavna vprašanja: 1) kdo so migranti; 2) kako lahko definiramo migracijo (ontologija); 3) kako metodološko pristopimo k mobilnim subjektom in katere primerjave so relevantne (metodologija). Na tretje vprašanje, ki je osrednjega pomena za ta prispevek, lahko odgovorimo zgolj skozi refleksijo prvih dveh. Sledeč Meeusu (2012), naj bi raziskovalci migracijskih procesov posebno pozornost posvetili vprašanju časovnih in prostorskih dimenzij, skozi katere odgovarjamo na vprašanje, kdo so migranti. Pri tem nam longitudinalno sledenje sogovornikov skozi etnografsko perspektivo odpira vpogled v gibanje kot proces, ki ga poganjajo mnogi slučajni, strukturni in akterski vplivi. Sledi, ki jih najini sogovorniki puščajo na tej prostorsko-časovni karti, so vse preveč kompleksne in raznolike, da bi se jih

dalo razumeti skozi dane kategorije turista, migranta in popotnika. Kljub temu da je nujno potrebno razumeti individualna in družbena izhodišča (omejitve in možnosti) posameznikov tudi skozi kontekst razmerij moči, ki postavljajo migranta (kot kategorijo in osebo) v nepriviligirano in turista v privilegirano pozicijo, je prav tako pomembno ne pristajati na neudobne kategorije, ki nam zapirajo oči pred spremembami v (i)mobilnem družbenem kontekstu 21. stoletja in opredeljujejo npr. migrante kot tiste, ki se premikajo zaradi dela, ter turiste kot tiste, ki »ne delajo«. Glede na katere časovne in prostorske dimenzije lahko Nataša govori o svojih sogovornikih kot o migrantih? O popotnikih? Turistih? Njeni sogovorniki so svoje nacionalne države zapustili (pred nekaj leti ali desetletji). Večina jih še vedno ohranja naslov stalnega prebivališča v državah, kjer imajo državljanstvo in predstavljajo statistično nevidno kategorijo migrantov. Jih ta taktika naredi za iregularne migrante? Jih lahko primerjamo z drugimi iregularnimi migranti? Njihova nevidnost jim onemogoča dostop do nekaterih storitev v državi prebivanja, omogoča pa jim ohranitev nekih drugih storitev v »državi izvora«. Kdo so ti ljudje? V okviru Mediterana se premiki Natašinih sogovornikov zgodijo večinoma znotraj meja EU, medtem ko se nekaj teh premikov zgodi tudi izven meja EU, v primeru, ko ljudje delajo v bogatejših mediteranskih državah, živijo pa v revnejših. Jih lahko imenujemo delovni migranti, ki jih »poganja« klasična situacija ekonomske neenakosti med regijami? Je to interna migracija EU, in če je, kako dogodki kot brexit spreminjajo pogoje premikanja in »migrantstva«? Poleti se nekateri Natašinih sogovornikov premaknejo v turistične centre zaradi zaslužka, drugi pa denar zaslužijo »kjerkoli«, tudi v gibanju (npr. specialisti za informacijsko tehnologijo). Slednji največkrat plačujejo davke v državah izvora in tisti, ki tam ne ohranjajo lažnih stalnih naslovov, postanejo kljub plačevanju davkov neupravičeni do zdravstvenega zavarovanja. In končno, prav vsi so videti kot turisti. Nosijo kroke, sončna očala in športna oblačila. Je to sploh migracija, in če je, kakšna?

V iskanju odgovora na to vprašanje je smiselno slediti napotilu Małgorzate Irek (2016), da nemigranti, migranti, turisti in popotniki niso različne vrste živih bitij in da imajo ljudje, tako v preteklosti kot sedaj, kompleksne osebnosti in sestavljene identitete ter lahko pripadajo različnim družbenim skupinam hkrati. Prav zaradi tega lahko posameznica združuje različne vloge, ki v izkušnji vsakdana niso razločene, temveč fluidne in se spreminjajo, ko se ta premika v prostoru in času. H. lahko prodaja na kitajski tržnici, zaradi česar je hitro umeščena med »Kitajce«, ki so v regiji jugovzhodne Evrope še do nedavnega bili zaznani le kot migranti. Vendar je tudi popotnica, ki še vedno išče idealni košček pod nebom, in občasno tudi turistka, ki pa hkrati nenehno opazuje nove možnosti bivanja v neskončnem

družbenem prostoru in času. Takšen etnografski uvid presega popredalčkano razumevanje družbene realnosti, pri katerem se neprestano trudimo, da bi čim bolj jasno zamejili in definirali družbene pojave, ki so v svojem bistvu neskončni in brezmejni.

Opirajoč se na predstavljeno etnografijo avtorici zato prevprašujeva *a priori* rabo kategorij, ki raziskavo (pre)pogosto neproduktivno zamejujejo, namesto da bi odpirale vprašanja o novih oblikah mobilnosti in razmerjih med njimi, vendar pa kot rešitev ne predlagava popolne opustitve mestoma smiselne kategorizacije. Namesto tega želiva omehčati pričakovane robove kategorij, kot so migrant ali turist, in jih obarvati z nepričakovanimi obrisi, ki vključujejo tako »trde« (razmerja moči) kot »mehke« (akterske taktike) omejitve in rešitve. Tak pristop, ki temelji predvsem na longitudinalnem sledenju in opazovanju z udeležbo, odpira možnost primerjave ljudi in ne kategorij. Če longitudinalno sledenje oddalji naš pogled in relativizira ustaljene časovne in prostorske omejitve termina migrant, pa opazovanje z udeležbo in predstavitev etnografskih podatkov skozi esejistično etnografijo napolni njihove sledi z detajli, ki izhajajo iz kvalitete opazovanja z udeležbo in so blizu nelingvističnemu etnografskemu razumevanju situacij in akterjev, kot ga opredeljuje Bloch (1991).

Iz takšnih metodoloških prijemov sledeča ugotovitev avtoric je nevidnost določenih fenomenov znotraj migracijskih študij. V primeru relativno elitnih mobilnosti sta med osrednjimi razlogi raziskovalnega primanjkljaja namreč prav ideja relativne statistične nepomembnosti fenomena (ontologija) ter praktična zadrega dostopa do tovrstnih »izmuzljivih« in »nevidnih« mobilnih subjektov (metodologija). Tema dvema zadregama se v kontekstu storilnostno naravnane projektnega raziskovalnega dela, pri katerem se zdi dolgotrajno etnografsko raziskovanje zgolj oddaljen historični eksot, pridruži še pomanjkanje časa, denarja in smisla za tovrstno raziskovanje. Zdi se, da se danes svet vrti vse prehitro, da bi se v njem lahko odvijala večmesečna etnografska raziskava. Posledice takšnih pogojev in predsodkov so z očiča razumevanja sodobnih migracijskih procesov drastične, saj se raziskovalci večkrat ne dotaknejo osnovnih značilnosti opazovanega fenomena, temveč ga opisujejo in razumejo zgolj skozi dane kategorije. Te večkrat ne ustrezajo realitetam, ki jih njihove subjekti živijo, temveč reproducirajo dominantne diskurze, ki ustrezajo bodisi nacionalnim ideologijam ali težnjam kapitala in financerjev raziskovalnih projektov. Obstaja pa še en razlog, ki močno vpliva na (ne)razumevanje tovrstnih »nevidnih« migracijskih fenomenov, kot so življenjskostilske migracije: »elitna mobilnost« je namreč še vedno težko razumljena kot »dostojen« predmet raziskovanja. Ta problem ima svojo zgodovino in ga lahko

razumemo v kontekstu težav, ki jih je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja imela antropologija turizma z dokazovanjem smiselnosti svojega početja – ali pa širše, v kontekstu tradicionalne vloge antropologije. Kot trdijo Heiman, Leichty in Freeman (2012: 6), je antropologija tradicionalno privilegirala etnografske subjekte na robu družbene moči z namenom vzpostavljanja »moralno angažiranega« akademskega polja (Scheper-Hughes 1995: 420). V tej perspektivi npr. subjekti srednjega razreda niso zgolj razvezani raziskovalnega pogleda zaradi domnevne eksploatacije nižjih razredov, temveč so spregledani tudi zaradi domnevne kulturne neavtentičnosti (Heiman, Leichty, Freeman 2012: 6).

Če lahko prepoznavanje ontologije, ki osmisli določena polja znotraj migracijskih študij, povežemo s trditvijo Favella (2003), ki zapiše, da se morajo raziskovalci migracij bolj zavedati kontekstualnih dejavnikov, ki vodijo vsebino njihove raziskave, pa lahko z ozirom na metodološka vprašanja dodava, da je treba k mobilnim subjektom 21. stoletja pristopiti fleksibilno in kreativno. Fleksibilni metodološki pristopi, ki sledijo realnim subjektom in njihovim praksam, namreč vodijo v prepoznavanje raznolikosti mobilnih vzorcev (ne zgolj med dvema krajema, državama ali domovinama in ne zgolj ciklično) in vzrokov gibanja (ki skoraj nikoli niso enoznačni). Z ozirom na raziskovanje slovenskega izseljenstva se zdi s tega stališča nujno troje: dopuščanje »nenavadnih« primerjav, kreativna uporaba različnih metodoloških pristopov, prikrojena izbranim raziskovalnim primerom, in osredotočanje na posameznike in njihove prakse in ne na njim pripisane identitete. Kot smo lahko videli v zgoraj predstavljenih portretih, vzpostavljajo najini sogovorniki specifične relacije med kraji, časi in drugimi (i) mobilnimi subjekti in s svojimi praksami prečijo in izzivajo etabrirane kategorije znotraj migracijskih študij pa tudi ustaljene metodološke prijeme. Prav ta mreža relacij, podobno kot vzorci gibanj kreativnih posameznikov, kliče po preseganju metodoloških pristopov, ki že vnaprej zakoličijo polja in »pravila igre«. S tega gledišča se zdi smiseln ponovni razmislek o danih kategorijah znotraj razpršenega polja migracijskih študij, ki naj upoštevajo časovne in prostorske dimenzije opazovanih primerov skozi metodološko-ontološki neksus. Na osnovi najinih terenskih primerov namreč ugotavljava, da lahko prav vzpostavljanje in nenehno vzdrževanje dialoga med ontologijo in metodologijo privede do smiselnih vprašanj pa tudi smiselnih odgovorov.

LITERATURA

- Ahas, Rein (2011). Mobile Positioning. *Mobile Methods* (ur. Monika Büscher, John Urry). London, New York: Routledge, 183–199.
- Amit, Vered, Rapport, Nigel (2002). *Trouble with Community: Anthropological Reflections on Movement, Identity and Collectivity*. London: Pluto Press.
- Beck, Ulrich (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Benson, Michaela (2011). *The British in Rural France: Lifestyle Migration and the Ongoing Quest for a Better Way of Life*. Manchester: Manchester University Press.
- Benson, Michaela, O'Reilly, Karen (ur.) (2009). *Lifestyle Migration: Expectations, Aspirations and Experiences*. Burlington: Ashgate Publishing.
- Benson, Michaela, Osbaldiston, Nick (2014). New Horizons in Lifestyle Migration Research: Theorising Movement, Settlement and the Search for a Better Way of Life. *Understanding Lifestyle Migration: Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life* (ur. Michaela Benson, Nick Osbaldiston). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–23
- Bloch, Maurice (1991). Language, Anthropology and Cognitive Science. *Man (N.S.)* 126/2, 183–198.
- Bofulin, Martina (2014). Sodobni migracijski procesi v Ljudski Republiki Kitajski. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 17/258, 125–136.
- Büscher, Monika, Urry, John, Witchger, Katian (ur.) (2011). *Mobile Methods*. Abingdon: Routledge.
- Büscher, Monika, Urry, John, Witchger, Katian (2011a). Introduction: Mobile methods. *Mobile Methods* (ur. Monika Büscher, John Urry, Katian Witchger). Abingdon: Routledge, 1–19.
- Cocker, Ema (2012). Border crossing: Practices for beating the bounds. *Liminal Landscapes* (ur. Hazel Andrews, Les Roberts). London, New York: Routledge, 50–66.
- Davies, Aull Charlotte (1999). *Reflexive Ethnography: Guide to Researching Selves and Others*. New York: Routledge.
- De Certeau, Michel (1984). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- De Pina-Cabral, João (2000). The Ethnographic Present Revisited. *Social Anthropology* 8, 341–348.
- Falzon, Mark-Antony (ur.) (2009). *Multi-sited Ethnography: Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*. Burlington: Ashgate.
- Favell, Adrian (2003). Integration Nations: The Nation-State and Research on Immigrants in Western Europe. *Multicultural Challenge: Comparative Social Research* 22 (ur. Grete Brochmann). Emerald Group Publishing Limited, 13–42.
- Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Haldrup, Michael (2011). Choreographies of leisure mobilities. *Mobile Methods* (ur. Monika Büscher, John Urry, Katian Witchger). Abingdon: Routledge, 54–71.
- Hall, Michael C. (2005). Reconsidering the geography of tourism and contemporary mobility. *Geographical Research* 43/2, 125–139.

- Harvey, David (1999). Time-space compression and the postmodern condition. *After Modernity* (ur. Matthew Waters). London: Routledge, 98–118.
- Heiman, Rachel, Freeman, Carla, Liechty, Marc (2012). Introduction: Charting an Anthropology of the Middle Classes. *The Global Middle Classes: Theorizing through Ethnography* (ur. Rachel Heiman, Carla Freeman, Marc Liechty). Santa Fe: School for Advanced Research Press, 3–29.
- Hine, Christine (2000). *Virtual Ethnography*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hoey, Brian (2014). *Opting for Elsewhere: Lifestyle Migration in the American Middle Class*. Nashville: Vanderbilt University Press.
- Irek, Małgorzata (2016). Theorizing the movement of people on an era of exploded mobility. *Mobility to the Edges of Europe: The Case of Iceland and Poland* (ur. Dorota Rancew-Sikora, Unnur Dís Skaptadóttir). Warsaw: Scholar Publishing House, 232–250.
- Jirón, Paola (2011). On becoming “la sobra/the shadow”. *Mobile Methods* (ur. Monika Büscher, John Urry). London, New York: Routledge, 36–53.
- Korpela, Mari (2014). Lifestyle of Freedom? Individualism and Lifestyle Migration. *Understanding Lifestyle Migration: Theoretical Approaches to Migration and the Quest for a Better Way of Life* (ur. Michaela Benson, Nick Osbaldiston). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 27–46.
- Marcus, George E. (1995). Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24, 95–117.
- Meeus, Bruno (2012). How to ‘catch’ floating populations? Research and the fixing of migration in space and time. *Ethnic and Racial Studies* 35/10, 1775–1793.
- Merriman, Peter (2014). Rethinking mobile methods. *Mobilities* 9/2, 167–187.
- Miller, Daniel, Slater, Don (2000). *The Internet: An Ethnographic Approach*. Oxford: Berg.
- Mlekuž, Jernej (2017). *Kranjsko klobasanje: Slovenska zgodovina, kot jo pišejo packe kranjske klobase na časopisnem papirju*. Ljubljana: Beletrina.
- Nordquist, Brice (2017). *Literacy and Mobility: Complexity, Uncertainty, and Agency at the Nexus of High School and College*. London, New York: Routledge.
- Robertson, Shanthi (2014). The temporalities of International Migration: Implications for Ethnographic Research. *Institute for Culture and Society Occasional Papers* 5/1, 1–16.
- Sheller, Mimi (2011). *Mobility*. Sociopedia.isa, Drexel University.
- Sheller, Mimi, Urry, John (2006). The new mobility paradigm. *Environment and Planning* 38/2, 207–226.
- Scheper-Hughes, Nancy (1995). The Primacy of the Ethical: Propositions for a Militant Anthropology. *Current Anthropology* 36/3, 409–440.
- Simmel, George (1997). *Simmel on Culture: Selected Writings* (ur. David Frisby, Mike Featherstone). London: SAGE.
- Toplak, Kristina. *Buenas artes: Ustvarjalnost Slovencev in njihovih potomcev v Buenos Airesu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Urry, John (2000). *Sociology Beyond Societies*. London: Routledge.

PREUČEVANJE SLOVENSКИH IZSELJENCEV V ZDA – OD POSAMEZNIKOV DO SKUPNOSTI, OD SKUPNOSTI DO POSAMEZNIKOV

Maruša Verbič Koprivšek

UVOD

V slovenski humanistiki so do danes precej raziskani splošni okvirji slovenskega izseljevanja v ZDA (smeri in obdobja izseljevanja, število izseljencev, vzroki za izselitev itd.) in posamezni segmenti iz življenja slovenskih izseljencev v novi domovini (npr. organiziranost slovenskih izseljencev, literarno ustvarjanje in druga umetnostna ter kulturna dejavnost, življenje in delo nekaterih pomembnejših slovenskih izseljencev). Nekaj je raziskav, ki celovito predstavljajo zgodovino slovenskih izseljenskih skupnosti v ZDA na mikroregionalni ravni (v okviru posameznega mesta ali manjše naravnogeografske ali upravno-politične enote), znotraj katere se običajno prepletajo družbeni procesi več družb, na katere marsikdaj vplivajo tudi dogodki v več državah (države priselitve, držav odselitve, sosednjih držav države odselitve itd.).

V tem prispevku so obravnavani različni pristopi k preučevanju slovenskega izseljenstva v ZDA, s poudarkom na razlikah med preučevanjem slovenskih izseljencev v ZDA z raziskovanjem življenjskih zgodb posameznikov na eni strani in z raziskovanjem izseljenskih skupnosti in naselbin na drugi. Gre za dva različna, a zelo prepletena pristopa, ki se ju raziskovalci pogosto poslužujejo ločeno. To je glede na naravo in metodologijo tovrstnih raziskav popolnoma razumljivo in ustrezno, vendarle pa bi bilo treba med temi različnimi raziskovalnimi »šolami« vzpostaviti tesnejše sodelovanje. Zgodbe posameznikov lahko primerno prikažemo le, če upoštevamo njihovo vključenost (ali tudi ne vključenost) v določeno družbeno skupnost, določeno skupnost pa lahko ustrezno raziščemo le, če upoštevamo zgodbe njenih posameznikov. To je še posebej bistveno, ko govorimo o raziskavah prebivalstva slovenskega etničnega porekla v ZDA (pa tudi drugod po svetu), saj je bila

zlasti v preteklosti uspešna integracija slovenskih izseljencev in njihovih potomcev v novo okolje zelo odvisna od stopnje njihove vključenosti v slovensko etnično skupnost. Priseljenske etnične skupine se namreč v procesu integracije povezujejo z dominantno večinsko skupino in med seboj. To povzroča, da priseljska družba deluje kot funkcionalno enotnejša, kohezivnejša družbena celota. Integracija (v nasprotju z asimilacijo¹) dopušča razlike med kulturo priseljske družbe in kulturami priseljskih skupnosti – priseljenci se prilagajajo kulturi priseljske družbe s svojo kulturo, jo spreminjajo, hkrati pa ohranjajo elemente svoje tradicionalne izvorne kulture. Priseljske skupnosti sprejemajo nekatere vrednote priseljske družbe in drugih etničnih skupnosti, ohranjajo nekatere svoje tradicionalne vrednote, hkrati pa tudi same prispevajo k skupnemu socialnemu življenju (Klinar 1976: 138–141).

V prispevku je podan pregled literature po posameznih tematskih sklopih, ki so razvrščeni v dve kategoriji na podlagi dveh temeljnih raziskovalnih pristopov. V okviru preučevanja slovenskih etničnih skupnosti in naselbin v ZDA so predstavljena dela, ki obravnavajo splošne okvire izseljevanja in priseljevanja v ZDA, dela, ki prikazujejo zgodovino slovenske skupnosti v ZDA z obravnavo več skupnosti oziroma naselbin, ter raziskave, ki obravnavajo posamezne slovenske naselbine v ZDA. V okviru preučevanja posameznikov slovenskega etničnega porekla in njihovih prispevkov k zgodovini slovenskih izseljencev v ZDA so predstavljena dela, ki biografsko in avtobiografsko opisujejo življenje in delo posameznih vidnih slovenskih izseljencev v ZDA, literatura, ki pregledno obravnava slovenske priseljence v ZDA, ki so se uveljavili na različnih področjih, raziskave, ki temeljijo na preučevanju življenjskih zgodb slovenskih izseljenk in njihovih potomk v ZDA, objave korespondenc ter zgodovinski pregledi slovenskih narodnih podpornih organizacij, v katerih so med drugim podane tudi zgodbe in prispevki številnih pomembnih posameznikov slovenskega porekla v ZDA. Izpostaviti je treba, da ta pregled literature nikakor ne zajema vseh del z obravnavanega področja in da je nabor tovrstnih raziskav še precej obsežnejši ter bogatejši, vendarle pa osvetljuje temeljne pristope, ki so se jih avtorji in raziskovalci slovenskega izseljenstva v ZDA do sedaj posluževali.

---

1 V procesu asimilacije priseljenci in njihove skupnosti prevzemajo ravnanje, mišljenje, vrednote, torej način življenja in kulturo priseljske družbe, pri čemer se neposrednih posledic svojega ravnanja niti ne zavedajo. Prevzemanje tuje kulture povzroča, da priseljenci izgubljajo svoje lastno kulturno obeležje in svojo etnično identiteto. Z novim socialnim okoljem se v končni fazi tako spojijo, da prenehajo obstajati kot posebna etnična skupnost.

PREUČEVANJE SLOVENSКИH ETNIČNIH SKUPNOSTI IN NASELBIN V ZDA

Splošni okviri slovenskega izseljevanja v ZDA, kot so smeri in obdobja izseljevanja, število in struktura izseljencev, vzroki za izselitev in za izbor kraja priselitve, različni poteki in okoliščine izseljevanja, so izčrpno na enem mestu predstavljeni v knjigah Vilme Brodnik in Marjana Drnovška *Množično izseljevanje Slovencev v ZDA: Priročnik za učitelje* (Brodnik, Drnovšek 2002) ter *Historical and cultural perspectives on Slovenian migration* (Drnovšek 2007) pa tudi v številnih objavah Vladimira Klemenčiča, ki se ukvarjajo z geografijo slovenskega izseljenstva. Jedrnato so ti okviri podani v posameznih (običajno uvodnih) poglavjih del, ki se posvečajo različnim vidikom slovenskega izseljenstva v ZDA. Relevanten je tudi članek Jožeta Velikonje *Slovenska naselja v Ameriki* (Velikonja 1996) o poteku priseljevanja Slovencev ter ustanavljanju naselbin na posameznih območjih, krajih v ZDA. Zanimariti ne smemo objav v slovenskem izseljenskem časopisu, zlasti uradnih glasilih slovenskih bratskih podpornih organizacij v ZDA, ki na različne načine obravnavajo tako splošne okvire priseljevanja v ZDA in na posamezna območja ZDA kot tudi razvoj posameznih slovenskih naselbin ter življenje tam živečih slovenskih izseljencev. Pri teh ne gre za znanstvene ali strokovne prispevke, temveč za priložnostne zapise, ki so jih pripadniki skupnosti o omenjenih tematikah zapisovali zlasti ob posebnih jubilejih ter vidnih dogodkih, vezanih na posameznike oziroma organizacije.

Nekaj je raziskav, ki celovito predstavljajo zgodovino slovenskih izseljenskih skupnosti v ZDA na mikroregionalni ravni, v okviru posameznega mesta, manjše naravnogeografske ali upravno-politične enote, torej raziskav o zgodovini slovenskih etničnih naselbin v ZDA. Prva večja prikaza zgodovine slovenske skupnosti v ZDA, temelječa na obravnavi posameznih skupnosti oziroma naselbin, sta knjigi Jurija Mateja Trunka *Amerika in Amerikanci* (Trunk 1912) in Jožeta Zavertnika *Ameriški Slovenci: Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote* (Zavertnik 1925). Do sedaj je izšlo kar nekaj del, ki obravnavajo posamezne slovenske naselbine v ZDA. Ti prikazi v večini primerov obravnavajo zgodovino posameznih mest, tamkajšnjih etničnih naselbin, razvoj slovenskih etničnih skupnosti, organiziranost prebivalcev slovenskega etničnega porekla pa tudi pomembne posameznike slovenskega etničnega porekla ter njihove prispevke k skupnosti.

S tovrstnimi raziskavami je začel Janez (John) Arnež z deloma *Slovenci v New Yorku* (Arnež 1966) in *Slovenian Community in Bridgeport, Conn.* (Arnež 1971),

nadaljeval pa Matjaž Klemenčič s knjigama *Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community: Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio* (Klemenčič 1995) in *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in San Franciscu, Kalifornija* (Klemenčič 1999). Sledili so članek *Razvoj slovenske izseljenske skupnosti v Rock Springsu, Wyoming, od naselitve do začetka 30. let 20. stoletja* (Klemenčič 2001a) ter knjigi *Jim Pugel and Other Slovenian Pioneers of Pueblo, Colorado* (Klemenčič 2009) in *Zgodovina skupnosti slovenskih Američanov v Pueblu, Kolorado* (Klemenčič 2011). V študiji *Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Bethlehemu v ZDA (1893–1924): Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti* (Kuzmič 2001) je Mihael Kuzmič temeljito raziskal slovensko etnično skupnost iz Prekmurja in Porabja v Bethlehemu, pri čemer je osvetlil zlasti najpomembnejše zgodovinske, socialne in kulturne dejavnike, ki so pomagali ohranjati jezikovno, narodnostno in versko identiteto tega segmenta slovenskega izseljenstva. Leta 2014 je sledila monografija Maruše Verbič Koprivšek *Razvoj etnične naselbine na primeru Slovencev v Denverju*. Naslovi teh del s krajevnimi imeni sami pričajo o tem, katere slovenske skupnosti oziroma naselbine obravnavajo. Naselbine za preučevanje so posamezni avtorji izbirali na osnovi krajev svojega bivanja (Janez Arnež), na osnovi prevladujočih pripadnikov priseljske skupnosti, ki so prihajali iz točno določenih delov slovenskega etničnega ozemlja (Mihael Kuzmič), na podlagi njihovega pomena za slovensko etnično skupnost v ZDA nasploh ali kot primere posameznih skupnosti v velikih mestih (Cleveland), rudarskih naselbinah (Leadville) in industrijskih središčih (Denver, Pueblo).

Študije posameznih slovenskih naselbin v ZDA so običajno osnovane na statističnih podatkih, pridobljenih iz popisov prebivalstva ZDA (United States Censuses) in župnijskih registrov, podatkih iz različnih krajevnih, mestnih in državnih imenikov oziroma direktorijev, podatkih iz krajevnih glasil in prispevkov krajevnih društev slovenskih bratskih podpornih organizacij v glasilih teh organizacij ter iz arhivskih gradiv različnih krajevnih organizacij, zlasti slovenskih etničnih. Med slednjimi izstopajo slovenske etnične župnije, lokalna slovenska društva in narodni domovi, organizacije, ki so navadno ključne za razvoj in obstoj etničnih naselbin. Pri preučevanju slovenskih skupnosti so vir podatkov nemalokrat tudi intervjuji, pisma in osebni dokumenti priseljencev slovenskega porekla, a v precej manjši meri kot pri raziskovanju posameznikov – njihovih življenjskih zgodb in prispevkov - ki ga obravnavamo v nadaljevanju.

Tudi v mednarodnem merilu študije ameriških etničnih skupnosti v veliki večini obravnavajo posamezne skupnosti vsako zase oziroma ločeno v zgodovinskem in

prostorskem smislu. Povezave in primerjave z drugimi etničnimi skupnostmi so največkrat vzpostavljene le v primerih, ko so te skupnosti oziroma njihove naselbine tesno sobivale v prostorskem in družbenem smislu – ko so na primer za svoje dejavnosti in druženje uporabljale iste prostore ter ustanovljale skupne organizacije ali ko so jih prizadeli isti družbeni ali prostorski pojavi in procesi. Zelo redke so študije, ki primerjalno obravnavajo razvoj posameznih etničnih skupnosti v krajih, kjer so sobivale, oziroma študije, ki celostno obravnavajo posamezne naselbine skozi obravnavo in primerjavo v njih živečih skupnosti (na primer: *The Globeville Neighbourhood in Denver* (Doepfers 1967); *The Immigrant Saloon in Denver* (Noel 1977); *Neighbors in conflict: The Irish, Germans, Jews, and Italians of New York City, 1929–1941* (Bayor 1978); *Lives of their own: Blacks, Italians, and Poles in Pittsburgh, 1900–1960* (Bodnar, Simon, Weber 1982); *For Bread with Butter: The Life-Worlds of East Central Europeans in Johnstown, Pennsylvania, 1890–1940* (Morawska 1985); *Identity, Conflict, and Cooperation: Central Europeans in Cleveland, 1850–1930* (Hammack, Grabowski, Grabowski 2002)).

PREUČEVANJE POSAMEZNIKOV SLOVENSKEGA ETNIČNEGA POREKLA IN NJIHOVIH PRISPEVKOV K ZGODOVINI SLOVENSКИH IZSELJENCEV V ZDA

Življenje in delo posameznih vidnih slovenskih izseljencev v ZDA sta bili doslej v številnih biografijah obravnavani ločeno od zgodovine priseljenskih skupnosti. Biografije mnogih Slovencev, ki so delovali v ZDA in dejavno posegli v narodov kulturni, znanstveni, umetniški, politični, gospodarski in drug razvoj, so predstavljene v *Slovenskem biografskem leksikonu* (SBL). SBL je izhajal med letoma 1925 in 1991 in ga sestavlja 15 zvezkov v štirih knjigah. Delo SBL nadaljuje *Novi Slovenski biografski leksikon*, katerega prvi zvezek je izšel leta 2013, dopolnjuje pa ga spletni portal z naslovom *Slovenska biografija*,² v kateri je trenutno okoli 5100 gesel.

Književnost Slovencev v ZDA je obširno predstavljena v delu *Slovenska izseljenska književnost 2: Severna Amerika* (Žitnik Serafin, Glušič 1999), v katerem je podan izčrpen pregled književnega dela Slovencev v ZDA od leta 1891 dalje, v dodatku *Biografije in bibliografije* pa je predstavljenih 70 pomembnejših slovenskih avtorjev, ki so delovali v ZDA in Kanadi. »Najslavnejši« med slovenskimi pisatelji v ZDA, Louis Adamič, je svojo izseljensko/priseljensko zgodbo popisal v knjigi *Smeh v džungli*:

---

2 Spletni naslov: <http://www.slovenska-biografija.si/>.

Avtobiografija ameriškega priseljence (Adamič 1933). Avtobiografija ima poseben pomen za preučevanje življenja slovenskih priseljencev v ZDA v prvih desetletjih 20. stoletja, saj je ob širokem vpogledu v življenje avtorja podana izkušnja večine slovenskih priseljencev v ZDA tistega časa. Večplasten pogled na življenje Louisa Adamiča pa omogoča njegova predstavitev skozi intervjuje z njegovimi sodelavci in sorodniki v knjigi Janje Žitnik Serafin *Pogovori o Louisu Adamiču* (Žitnik Serafin 1996). Avtobiografije slovenskih priseljencev v ZDA je sicer raziskovala Jerneja Petrič v svoji doktorski disertaciji *Avtobiografije slovenskih izseljencev v Združenih državah Amerike* (Petrič 1987) in kasnejših delih, avtorica pa je prispevala tudi obsežen pregled slovenske književnosti v ZDA. Ko govorimo o slovenski književnosti v ZDA, je treba izpostaviti tudi delo Janeza Stanonika, ki je poleg književnosti preučeval tudi zgodovino kulturnih vezi med Slovenijo in ZDA.

Slovenske priseljence v ZDA, ki so se uveljavili na številnih področjih, od umetnosti, znanosti, politike, do športa in gospodarstva, je raziskoval Edi Gobec (Giles Edward Gobetz), in sicer v knjigah *Adjustment and Assimilation of Slovenian Refugees* (Gobetz 1962), *Slovenian Heritage I* (Gobetz 1981) ter *Slovenski ameriški izumitelji in inovatorji* (Gobetz 2015), v kateri prvikrat na enem mestu podaja zgodbe prebivalcev slovenskega etničnega porekla v ZDA, ki se lahko pohvalijo z vrhunskimi znanstvenimi dosežki. Intelektualce v diaspori, tudi v ZDA, obravnava *Zbornik referatov simpozija 100. obletnica rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori* (Gantar Godina 1999), ki je rezultat mednarodnega znanstvenega sestanka s področja migracijskih študij v Portorožu leta 1998.

Življenjske zgodbe slovenskih izseljenk in njihovih potomk v ZDA so nazorno predstavljene v kar nekaj avtobiografijah. Svojo zgodbo in predvsem izkušnjo ženskega izseljenstva ter pogled na življenje v novi domovini v knjigi *From Slovenia – to America: Recollections and collections* (Prisland 1968) je popisala Marie Prisland, najslavnejša slovenska priseljenka v ZDA, ustanoviteljica in dolgoletna glavna predsednica Slovenske ženske zveze (Slovenian Women's Union of America) ter ustanoviteljica časopisa *Zarja – The Dawn*. Življenjske zgodbe slovenskih izseljenk v ZDA, pri katerih je poudarjen zlasti subjektivni vidik izseljevanja žensk, je v delih *Long live America, where women are first!* (Milharčič Hladnik 2009a: 109–132) in *Moje misli so bile pri vas doma: Poti prehodov v pismih* (Milharčič Hladnik 2009b: 23–58) predstavila Mirjam Milharčič Hladnik, ki je leta 2005 kot raziskovalka in scenaristka pripravila tudi dokumentarni film z naslovom *Američanke: Zgodbe slovenskih izseljenk*. Film pripoveduje zgodbo treh generacij žensk, ki so se v 20. stoletju izselile v ZDA. Mirjam Milharčič Hladnik se je v monografiji *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje* v prispevku *Otroci v migracijskih kontekstih*

(Milharčič Hladnik 2015: 13–31) dotaknila še ene manj raziskane izseljenske teme, ko je na podlagi življenjskih zgodb posameznic opisala otroštvo v slovenskem izseljenstvu v ZDA.

V slovenski izseljenski ter zgodovinopisni literaturi so precej pogosto obravnavani tudi slovenski katoliški misijonarji, duhovniki, župniki in visoki cerkveni dostojanstveniki v ZDA, med njimi najpogosteje misijonar in škof Irenej Friderik Baraga. Njegova življenjska zgodba ter vpliv njegovega delovanja na življenje severnoameriških Indijancev in belih priseljencev, med njimi tudi Slovencev, v ZDA sta opisana v monografiji Irene Marković *Irenej Friderik Baraga – misijonar in škof med Otavci in Očipvejci* (Marković 2017). Ob objavi korespondenc pomembnih posameznikov je običajno prikazano tudi njihovo življenje in delo, kot na primer v knjigah Darka Friša *Korespondenca slovenskih katoličanov v ZDA med leti 1882–1924* (Friš 1999), *Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1907–1928)* (Friš 1993) in *Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1928–1958)* (Friš 1995).

Zgodbe in prispevki številnih vidnih posameznikov slovenskega porekla v ZDA so predstavljeni tudi v zgodovinskih pregledih slovenskih narodnih podpornih organizacij, katerih člani in skoraj praviloma tudi glavni uradniki so ti posamezniki bili. Tovrstni zgodovinski pregledi so podani na primer v knjigah *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote: Pregled zgodovine KSKJ: 1894–1994* Darka Friša, Bogdana Kolarja in Andreja Vovka (1997) in *An inspired journey: The SNPJ story: The first one hundred years of the Slovene National Benefit Society* Jaya Sedmaka (2004) pa tudi v zbornikih z nekaterih konvencij bratskih podpornih organizacij ter ob njihovih pomembnejših obletnicah. V teh zgodovinskih pregledih so pogosto predstavljene tudi zgodovine krajevnih društev in ob tem pomembna dejstva iz zgodovine slovenskih etničnih naselbin.

CELOSTNI PRISTOP K RAZISKOVANJU SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA V ZDA

V praksi so se torej skozi čas uveljavili različni pristopi k preučevanju slovenskega izseljenstva v ZDA. Kot že omenjeno, so raziskovalci posameznih etničnih skupnosti v ZDA precejšen del svojega opusa posvetili etničnim naselbinam svojih etničnih skupnosti. Bogat je tudi nabor raziskav o zgodbah posameznikov v teh skupnostih, zlasti na osnovi ustne zgodovine. Da bi umestili položaj posameznikov v ameriški družbi in v slovenski skupnosti v ZDA, moramo poznati položaj posameznikov, živečih v etničnih skupnostih in naselbinah (pa tudi izven njih). Da bi poznali

položaj posameznikov, pa moramo poznati strukture in položaje posameznih skupnosti in naselbin.

V ZDA so slovenski priseljenci ustanovljali etnične naselbine, ki so predstavljale jedro njihovega socialnega življenja. Že ob prihodu v ZDA so se za pomoč pri iskanju nastanitve in zaposlitve obračali na svoje rojake. Ker so bili slovenski priseljenci večinoma slabo izobraženi, brez znanja angleškega jezika in poznavanja ameriškega načina življenja, so morali po prihodu »preko luže« opravljati najtežja in najslabše plačana dela, pri katerih so bili izpostavljeni številnim nevarnostim in možnostim poškodb, pogosti so bili tudi smrtni primeri. Vse do leta 2010³ v Združenih državah niso poznali obveznega nacionalnega nezgodnega in zdravstvenega zavarovanja, zato so začele posamezne etnične skupnosti ustanovljati svoje bratske podporne organizacije, ki so med drugim prevzele nalogo, ki jo še danes opravljajo najrazličnejše zavarovalnice. Osnovni namen bratskih podpornih organizacij je bila pomoč članom v primeru bolezni in nesreče ter njihov dostojni pokop v primeru smrti. Zelo pomembna je bila tudi vloga, ki so jo imele pri verskem, narodnem, političnem in kulturnem združevanju (Friš, Kolar, Vovko 1997: 15–18), ohranjanju kulturne dediščine ter zavesti o njihovem izvoru med potomci slovenskih in drugih priseljencev, nekatere pa so med drugim za nove priseljence iskale tudi zaposlitev (Klemenčič 1996: 24–28). Relativno veliko število bratskih podpornih organizacij je po eni strani posledica razpršenosti slovenske poselitve v ZDA, po drugi pa ideoloških razlik, ki so bile deloma prinesene iz matične domovine, deloma pa so jih spodbudile razmere v novem življenjskem okolju (Klemenčič 1987: 78–79). Prve slovenske podporne organizacije so bile katoliško usmerjene, po letu 1904, ko je bila ustanovljena Slovenska narodna podporna jednota, pa so začeli ustanovljati svoje podporne organizacije tudi liberalno usmerjeni slovenski priseljenci (Friš, Kolar, Vovko 1997: 15–18). Slovenski priseljenci so se včlanjevali v krajevna društva bratskih podpornih organizacij, ki so imela svoje sedeže na območju slovenskih etničnih naselbin.

Pomembno vlogo pri združevanju in organiziranju slovenskih izseljencev v ZDA so odigrali tudi slovenski narodni domovi, ki so služili kot narodna središča, kjer so se slovenski priseljenci zbirali ob različnih priložnostih. Prve zamisli o ustanavljanju slovenskih narodnih domov so se porodile v prvem desetletju 20. stoletja, ko so slovenske priseljenke naselbine zaradi naseljevanja večjega števila žensk in oblikovanja družin postajale vse trdnejše. Gradila so jih tako društva

---

3 Zakon o reformi zdravstvenega sistema, ki je prinesel zdravstveno zavarovanje 32 milijonom Američanov in zakonitim priseljencem, je ameriški predsednik Barack Obama podpisal 23. marca 2010 (Gay Stolberg, Pear 2010).

bratskih podpornih organizacij kot cerkvene organizacije, čeprav so župniki načelno nasprotovali gradnji narodnih domov in se zavzemali, da naj bi denar, ki so ga izseljenci namenili za gradnjo narodnih domov, raje porabili za izgradnjo cerkva in farnih dvoran. Številni narodni domovi so bili zgrajeni med prvo svetovno vojno, ko je ameriške Slovence združila skrb za usodo domovine in okreplila domoljubje do stare in nove domovine, njihova gradnja pa je dosegla vrhunec v dvajsetih letih 20. stoletja. Večinoma so bile to preproste lesene ali opečnate zgradbe sredi slovenske naselbine, v katerih so potekali društveni sestanki ter razne kulturne in zabavne prireditve. V večjih naselbinah so takšni domovi predstavljali dvonadstropne zgradbe z eno manjšo in eno večjo dvorano ter več manjšimi prostori za sestanke odborov posameznih društev. Nekateri večji domovi so imeli tudi lastno knjižnico in čitalnico, ki so jih upravljale kulturno-prosvetne sekcije, nekateri pa tudi balinišče. Velike dvorane, ki so bile po navadi dovolj velike za nastope pevskih zborov, gledaliških skupin ali telovadcev, so krasile slike s krajinskimi motivi iz Slovenije (npr. Blejsko jezero) in so jih pogosto oddajali društvom za srečanja in praznovanja. Večji narodni domovi so imeli tudi svojo kuhinjo, kjer je bilo mogoče pripraviti hrano za bankete ali poroke, v nekaterih - kjer je bilo to dovoljeno - pa je bila tudi gostilna. Najbolj redne družabne prireditve so bili plesi, na katerih so nastopali slovenski orkestri (Klemenčič 2001b: 179–186).

Poleg društev bratskih podpornih organizacij ter narodnih domov je bil za ustrezno delovanje posameznih izseljenskih skupnosti bistven tudi obstoj etničnih župnij, katerih nastanek je konec 19. stoletja podpirala tudi katoliška cerkev. Katoliško cerkev je namreč ob velikem izseljenskem valu, ki je zajel Evropo konec 19. stoletja, zanimalo predvsem ohranjanje vere med izseljenci. Zato so se tako evropski kot posamezni ameriški škofje in številni laiki pričeli vse bolj ukvarjati z vprašanjem, kako prepričati izseljence, da bi ostali zvesti veri. Rešitev problema so videli le v večji avtonomiji posameznih etničnih skupnosti v okviru katoliške cerkve. Organizacija slovenskih župnij v ZDA je potekala podobno po vseh slovenskih naselbinah. Duhovniki so bili bodisi iz stare domovine bodisi ljudje, ki so študirali za duhovniški poklic v ameriških semeniščih. Ob nastajanju teh župnij so se katoliški škofje vedno znova spopadali z vprašanjem pomanjkanja duhovnikov, ki bi govorili slovenski jezik, zato ob njihovem nastavljanju niso bili pretirano izbirčni. Jezik obredov je bil sprva samo slovenski, kasneje pa so imeli maše tako v slovenskem kot v angleškem jeziku. Duhovniki so bili pogosto ustanovitelji in vodje pevskih in glasbenih društev (godb) ter gledaliških skupin, župljani pa so se poleg bogoslužja zbirali tudi ob najrazličnejših drugih priložnostih. Tako so v župnijah prirejali tudi razne zabavne prireditve, piknike, plese in tombole, organizirali pa so tudi

izlete v »staro domovino«. Poleg etničnih župnij so, kjer je to omogočalo zadostno število vernikov, organizirali tudi župnijske šole. V župnijskih šolah so poučevali v angleškem jeziku, slovenščina pa je bila pogosto predmet v teh šolah. Župniki oziroma učitelji ali učiteljice v teh šolah so bili navadno slovenske narodnosti, tako da je obiskovanje šol oziroma organiziranje etničnih župnij imelo pozitiven učinek za ohranjanje narodnostne zavesti med slovenskimi priseljenci in njihovimi potomci. Slovenske župnije v ZDA so predstavljale središče verskega življenja slovenskih priseljencev, tiste župnije, ki so imele župnijsko šolo, pa tudi središče njihovega prosvetnega življenja. Pomembno vlogo so igrale tudi na kulturnem področju in v družabnem življenju (Klemenčič 2001b: 179–186).

Slovenski priseljenci v ZDA so čutili močno pripadnost svojim rodnim krajem oziroma rodni deželi svojih prednikov. Zato so se trudili na različne načine ohranjati in spodbujati slovensko kulturo, jezik, etnične navade in običaje (Verbič Koprivšek 2014: 239). Pripadnost, ki se je takrat izoblikovala v narodni čut, je bila pomemben dejavnik njihovega povezovanja in organiziranja in je močno zaznamovala življenje in delovanje skupnosti in posameznikov. Ti so bili v obdobjih razvoja in razcveta etničnih naselbin, ki je trajalo tja do sedemdesetih let 20. stoletja, vpeti v društveno in kulturno življenje tamkajšnje slovenske etnične skupnosti. Pri tem je nujno omeniti, da posamezniki še danes klasično organiziranost občutijo tudi kot vez s posameznim krajem naselitve, zato je ta organiziranost tudi pomemben del identitete kraja, kjer se (je) nahaja(la) slovenska naselbina.

Za uspešno preučevanje slovenskega izseljenstva v ZDA je torej treba upoštevati tako osebne zgodbe posameznikov kakor tudi zgodovino skupnosti, ki so jim ti posamezniki pripadali. Osebne zgodbe posameznikov raziskujemo z viri, kot so pisma izseljencev, zapisi v izseljenskem in drugem časopisju ter osebna pričevanja. Te zgodbe pa je smiselno umestiti v širši kontekst etnične skupnosti, ki ga raziskujemo z uradnimi dokumenti in statistikami različnih etničnih organizacij, javnimi objavami v njihovih in ostalih glasilih ter popisi prebivalstva za določena obdobja. Na ta način so lahko življenja posameznikov in skupnosti raziskana celostno in znanstveno točno ter kar se da objektivno. Osebne zgodbe posameznikov so namreč subjektivne in lahko vsebujejo netočne podatke, zato jih je treba preveriti z drugimi viri. Pri tem je treba omeniti, da so pogosto prav »netočnosti« v osebnih pričevanjih tiste, ki podajajo realno sliko doživljanja posameznikov; da bi to dosegli, pa jih moramo diagnosticirati in primerno interpretirati. Uradni dokumenti in statistike so zanesljiv znanstveni aparat, ki pa ne more razkriti globljih vidikov življenja posameznikov in skupnosti. Nekateri njihovi podatki lahko ostajajo tudi nerazumljivi ali dvoumni.

Zgodbe izseljencev in njihova pričevanja pa nudijo zanimive vpoglede, na primer tudi v njihove mišljenjske dimenzije in samopodobe.

Nazoren primer je izraz »Bojon«, s katerim so v Pueblu in Denverju v Koloradu označevali (in še danes označujejo) prebivalce slovenskega etničnega porekla. Obstaja več razlag o izvoru tega izraza, pripadnikom tamkajšnje slovenske skupnosti pa je najbolj pri srcu razlaga, ki jo je podal prebivalec Puebla slovenskih korenin John J. Kogovšek. Slovenci, Hrvati in Srbi, ko so z vlakom potovali do Pariza in nato z ladjo do New Yorka, naj bi v pristanišču Le Havre pogosto slišali opazke Parižanov: »Quels beaux gens!« (»Kakšni čedni ljudje!«). Ko so prispeli na Ellis Island, naj bi se raje kot državljani Avstro-Ogrske izjavljali za »beaux gens«, priseljski uradniki pa so v njihove priseljske dokumente napačno zapisali njihovo narodnost kot »Bojon« (Klemenčič 2011: 146–147). Izraza »Bojon«, ki bi označeval kakršno koli »raso ali narodnost« priseljencev, v uradnih ameriških priseljskih statistikah sicer ni mogoče zaslediti. Brez osebnih pričevanj priseljencev pa ne bi poznali te razlage o izvoru besede in odnosa priseljencev do tega izraza, ki je v Pueblu še danes močno razširjen in predstavlja del identitete tamkajšnje slovenske skupnosti. V obdobju priseljevanja Slovencev ter kasnejših desetletjih, ko so bili tamkajšnji Slovenci zaposleni na najslabše plačanih delovnih mestih, je izraz pomenil žaljivko, danes pa naj bi ga prebivalci drugih etničnih skupnosti za označevanje prebivalcev slovenskega porekla uporabljali kot kompliment.

Etnično skupnost lahko torej ustrezno raziščemo le, če upoštevamo osebne zgodbe, izkušnje in občutenja njenih posameznikov, zgodbe posameznih izseljencev pa lahko ustrezno raziščemo in prikažemo le, če upoštevamo njihovo pripadnost in delovanje znotraj organiziranih struktur etnične skupnosti oziroma njihovo ne vključenost vanje. Za učinkovito raziskovanje slovenskega izseljenstva v ZDA (in izseljenstva na sploh) je potreben celostni pristop, ki zahteva meddisciplinarno povezovanje, zlasti med zgodovinskimi, sociološkimi, družbenogeografskimi in kulturološkimi vedami, ter uporabo različnih raziskovalnih virov in metod.

SKLEP

Na podlagi pregleda literature po posameznih tematskih sklopih, razvrščenih v dve kategoriji na osnovi dveh temeljnih raziskovalnih pristopov, lahko sklenemo, da je slovensko izseljenstvo v ZDA danes dokaj dobro raziskano. Dela s tega področja so bogata in raznovrstna, številna med njimi so izjemno uporabna za nadaljnje raziskovanje. S preučevanjem slovenskih izseljencev v ZDA so se in se ukvarjajo

raziskovalci različnih ved, zaradi česar je tematika večdisciplinarno raziskana, pomanjkljivo pa je meddisciplinarno povezovanje. Boljše sodelovanje raziskovalcev različnih raziskovalnih »šol« bi omogočilo celostno obravnavo slovenskega izseljenstva v ZDA. Prav tako je treba izpostaviti potrebo po večjem mednarodnem sodelovanju. Ko govorimo o slovenskem izseljenstvu v ZDA pa tudi drugod po svetu, se je treba zavedati dejstva, da je bilo to, zlasti v preteklosti, močno podvrženo vplivom dogodkov v več državah (državi priselitve, državi odselitve, sosednjih državah države odselitve itd.), slovenske etnične skupnosti in naselbine pa so bile skoraj praviloma ob naselbinah drugih etničnih skupnosti. Med temi skupnostmi in njihovimi pripadniki se je tako vzpostavilo povezovanje na različnih ravneh, te vezi pa so mnogokrat ključnega pomena za poznavanje delovanja skupnosti in posameznikov. Tesnejše meddisciplinarno in mednarodno sodelovanje bi okrepilo vrednost, verodostojnost in uporabnost posameznih raziskav ter pogosto olajšalo delo raziskovalcem. Ti so ob odsotnosti sodelovanja nemalokrat primorani posegati tudi na njim manj poznana področja ali pa vsak zase opravljati podobne raziskave, zato bi boljše povezovanje omogočilo tudi večjo racionalizacijo raziskovalnega dela.

VIRI IN LITERATURA

- Adamič, Louis (1933). *Smeh v džungli: Avtobiografija ameriškega priseljence*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.
- Arnež, Janez (1966). *Slovenci v New Yorku*. New York: Studia Slovenica.
- Arnež, Janez (1971). *Slovenian community in Bridgeport, Conn.* New York; Washington: Studia Slovenica.
- Bayor, Ronald H. (1978). *Neighbors in conflict: The Irish, Germans, Jews, and Italians of New York City, 1929–1941*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Bodnar, John, Simon, Roger, Weber, Michael P. (1982). *Lives of Their Own: Blacks, Italians, and Poles in Pittsburgh, 1900–1960*. Chicago: University of Illinois Press.
- Brodnik, Vilma, Drnovšek, Marjan (2002). *Množično izseljevanje Slovencev v ZDA: Priročnik za učitelje*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Doepfers, Daniel F. (1967). The Globeville neighborhood in Denver. *Geographical Review* 57/4, 506–522.
- Drnovšek, Marjan (ur.) (2007). *Historical and cultural perspectives on Slovenian migration*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Friš, Darko (ur.) (1993). *Kazimir Zakrajšek: Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1907–1928)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Friš, Darko (ur.) (1995). *Kazimir Zakrajšek: Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1928–1958)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Friš, Darko (ur.) (1999). *Korespondenca slovenskih katoličanov v ZDA med leti 1882–1924*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

- Friš, Darko, Kolar, Bogdan, Vovko, Andrej (1997). *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote: Pregled zgodovine KSKJ: 1894-1994*. Ljubljana: Ilex.
- Gantar Godina, Irena (ur.) (1999). *Intelektualci v diaspori: Zbornik referatov simpozija »100. obletnica rojstva Louisa Adamiča« = Intellectuals in diaspora: Proceedings of the symposium »100th birth anniversary of Louis Adamic«*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo.
- Gay Stolberg, Sheryl, Pear, Robert (2010). *Obama Signs Health Care Overhaul Bill, With a Flourish*, <http://www.nytimes.com/2010/03/24/health/policy/24health.html> (20. 3. 2017).
- Gobetz, Edward (1962). *Adjustment and Assimilation of Slovenian Refugees*. New York, New York: Arno Press.
- Gobetz, Edward (1981). *Slovenian Heritage. Vol. 1*. Willoughby Hills, Ohio: Slovenian Research Center of America.
- Gobetz, Edward (2015). *Slovenski ameriški izumitelji in inovatorji: njihove sledi na Zemlji in v vesolju*. Ljubljana: Družina.
- Hammack, David C., Grabowski, Diane L., Grabowski, John J. (ur.) (2002). *Identity, Conflict, and Cooperation: Central European Migrants in Cleveland, 1850–1930*. Cleveland: Western Reserve Historical Society.
- Klemenčič, Matjaž (1987). *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji – naseljevanje, zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne*. Maribor: Obzorja.
- Klemenčič, Matjaž (1995). *Slovenes of Cleveland: The Creation of a New Nation and a New World Community: Slovenia and the Slovenes of Cleveland, Ohio*. Novo mesto: Dolenjska založba; Ljubljana: Scientific Institute of the Faculty of Arts.
- Klemenčič, Matjaž (1996). *Fraternal benefit societies and the Slovene immigrants in the United States of America. Etnični fraternalizem v priseljenjskih deželah: Referati s simpozija Razvoj in pomen fraternalističnega gibanja in fraternalističnih organizacij v priseljenjskih državah = Ethnic Fraternalism in Immigrant Countries: Papers from the Symposium The Development and Significance of the Fraternal Movement and Fraternal Organizations among Immigrants in Immigrant Countries, Maribor, May 18 – May 21, 1994* (ur. Matjaž Klemenčič). Maribor: Pedagoška fakulteta, 24-28.
- Klemenčič, Matjaž (1999). *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in San Franciscu, Kalifornija*. Celovec; Ljubljana; Dunaj: Mohorjeva založba.
- Klemenčič, Matjaž (2001a). *Razvoj slovenske izseljenske skupnosti v Rock Springsu, Wyoming, od naselitve do začetka 30. let 20. stoletja. Dve domovini / Two Homelands* 13, 73–99.
- Klemenčič, Matjaž (2001b). *Slovenske naselbine v Združenih državah Amerike. Slovensko izseljenstvo: Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (ur. Milica Trebše - Štolfa). Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 179-186.
- Klemenčič, Matjaž (2009). *Jim Pugel and Other Slovenian Pioneers of Pueblo, Colorado*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Klemenčič, Matjaž (2011). *Zgodovina skupnosti slovenskih Američanov v Pueblu, Kolorado*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta; Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

- Klinar, Peter (1976). *Mednarodne migracije: Sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi*. Maribor: Obzorja.
- Kuzmič, Mihael (2001). *Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Bethlehemu v ZDA: 1893–1924: Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Marković, Irena (2017). *Irenej Friderik Baraga – misijonar in škof med Otavci in Očipvejci*. Celovec: Mohorjeva družba; Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2009a). Long live America, where women are first! *Go girls! When Slovenian women left home* (ur. Marina Lukšič Hacin, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 109-132.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2009b). Moje misli so bile pri vas doma: Poti prehodov v pismih. *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 23-58.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2015). Otroci v migracijskih kontekstih. *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 13-31.
- Morawska, Ewa (1985). *For Bread with Butter: The Life-Worlds of East Central Europeans in Johnstown, Pennsylvania, 1890–1940*. New York: Cambridge University Press.
- Noel, Thomas J. (1977). The Immigrant Saloon in Denver. *The Colorado Magazine* 53/3, 201–219.
- Novi Slovenski biografski leksikon* (2013-), <http://www.slovenska-biografija.si/> (10. 3. 2017).
- Petrič, Jerneja (1987). *Avtobiografije slovenskih izseljencev v Združenih državah Amerike* [doktorska disertacija]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za germanske jezike in književnost.
- Prisland, Marie (1968). *From Slovenia – to America: Recollections and collections*. Chicago, Illinois: The Slovenian Women's Union of America.
- Sedmak, Jay (2004). *An inspired journey: The SNPJ story: The first one hundred years of the Slovene National Benefit Society*. Imperial, Pennsylvania: Slovene National Benefit Society.
- Slak, Hanna A. W. (režija), Milharčič Hladnik, Mirjam (scenarij) (2005). *Američanke: Zgodbe slovenskih izseljenk* [dokumentarni film]. Ljubljana: Televizija Slovenija, Uredništvo kulturno-dokumentarnih oddaj.
- Slovenski biografski leksikon (1925–1991)*, <http://zalozba.zrc-sazu.si/sl/publikacije/slovenski-biografski-leksikon-19251991#v> (10. 3. 2017).
- Trunk, Jurij Matej (1912). *Amerika in Amerikanci*. Celovec: samozaložba.
- Velikonja, Jože (1996). Slovenska naselja v Ameriki. *Zgodovinski časopis* 50/3, 383-389.
- Verbič Koprivšek, Maruša (2014). *Razvoj etnične naselbine na primeru Slovencev v Denverju*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Zavertnik, Jože (1925). *Ameriški Slovenci: Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote*. Chicago, Illinois: Slovenska narodna podpora jednota, 1925.
- Žitnik Serafin, Janja (1995). *Pogovori o Louisu Adamiču*. Ljubljana: Prešernova družba, Vrba.
- Žitnik Serafin, Janja, Glušič, Helga (ur.) (1999). *Slovenska izseljenska književnost 2: Severna Amerika*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba Rokus.

AKTUALNA VPRAŠANJA

POVEZOVANJE SLOVENCEV V NEMČIJI NA PREHODU STOLETIJ IN GENERACIJ

Marijanca Ajša Vižintin

UVOD¹

Slovenci so odhajali v drugi polovici 20. stoletja v Zvezno republiko Nemčijo (Nemčijo) največkrat za nekaj let kot gostujoči delavci (t. i. gastarbajtersko obdobje), z namenom privarčevati nekaj denarja, zgraditi hišo v Sloveniji in se vrniti – a so v Nemčiji ostali. Niso samo delali, ampak so se med seboj družili, sodelovali in se povezovali, kajti v Nemčijo ni odhajala le delovna sila, ampak so se izseljevali ljudje.² Ustanovili so številna slovenska društva, znotraj katerih so organizirali ali podprli pouk slovenskega jezika, prirejali kulturne in športne prireditve, se družili v različnih sekcijah (pevska, folklorna, šahovska itd.) in bili drug drugemu v oporo. K ohranjanju slovenske identitete, kulture in jezika ter vzdrževanju stikov s Slovenijo so pripomogli tudi iz izvirne države napoteni učitelji dopolnilnega pouka slovenščine (DPS) in duhovniki.

Posveti slovenskih društev, katoliških misij, učiteljev, socialnih delavcev in članov folklornih skupin v Nemčiji (1996–2014, 2017) oz. posveti slovenskih organizacij v Nemčiji (2015, 2016) potekajo v Nemčiji od leta 1996 naprej, torej že 22 let. Udeležila sem se zadnjih šestih posvetov (2012–2017). V prispevku navajam delne rezultate kvalitativne raziskave, ki temelji na opazovanju z udeležbo na šestih posvetih (Bad

---

1 Del vsebin tega prispevka je bil objavljen v avtoričinem znanstvenem članku (Vižintin 2016).

2 »Man hat Arbeitskräfte gerufen, und es kommen Menschen.« [Poklicali smo delovno silo in prišli so ljudje.] Max Frisch (1911–1991), prvič v predgovoru v knjigi *Siamo italiani – Die Italiener: Gespräche mit italienischen Arbeitern in der Schweiz* [Smo Italijani – Italijani: Pogovori z italijanskimi delavci v Švici], Alexander J. Seiler, Zürich: EVZ 1965. Citat, prvič zapisan 1965, kasneje nešteto krat citiran in parafraziran, danes še vedno aktualen.

Urach 2012, Baasem 2013, Althütte 2014, Wiesbaden 2015, Baasem 2016, Violau 2017), na katerih sem izvajala tudi polstrukturirane intervjuje (npr. Intervjuji 2014) ali vodila okrogle mize. Med drugim sem iskala odgovore na vprašanja, kako se ohranja slovenska identiteta, zavedajoč se, da se vprašanje o identiteti »postavi le tedaj, če smo izpostavljeni 'skupnostim' drugega tipa – in še tedaj le zato, ker obstaja več kot le ena ideja, ki prebuja ali povezuje 'idejne skupnosti', ki smo jim izpostavljeni v našem raznoličnem in večkulturnem svetu.« (Vecchi 2008: 15) Osredotočam se predvsem na spremembe v društvenem delovanju v 21. stoletju. Zanima me, kakšna je vloga mlajše generacije, tako rojenih v Nemčiji, katerih starši so se preselili v Nemčijo v drugi polovici 20. stoletja, kot tistih, ki so se v Nemčijo izselili v 21. stoletju. Statistični podatki namreč pričajo, da se izseljevanje Slovencev v Nemčijo ponovno povečuje: med 14.000–15.000 izseljenimi iz Slovenije v zadnjih letih je okoli 8000 slovenskih državljanov, med njimi jih gre približno polovica iskat zaposlitev v Avstriji ali v Nemčijo.

IZSELJEVANJE SLOVENCEV V NEMČIJO KOT STALNICA

Izseljevanje Slovencev v Nemčijo je bilo stalnica od konca 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne, ko se je večina Slovencev izseljevala na sever Nemčije. Izseljevanje se je nadaljevalo po drugi svetovni vojni, ko se je preusmerilo tudi na jug Nemčije (Drnovšek 2008, Wörsdörfer 2017). Nelegalno izseljevanje pred letom 1963, ko je Jugoslavija uradno odprla meje, se je legaliziralo in povečevalo do leta 1973, ko je Nemčijo zajela gospodarska kriza. Migracije so v letih 1974–1979 stagnirale, a število tujcev se ni zmanjševalo; ravno nasprotno, s prenehanjem kroženja so se v Nemčijo preselile še družine delavcev (Slavec 1982: 59, v Štumberger 2007: 35). Ker je brezposelnost v Nemčiji v osemdesetih letih 20. stoletja naraščala, so poskušale nemške oblasti vračanje zagotoviti s finančno pomočjo pri vrnitvi, s poostrenim nadzorom nad izdajanjem in podaljševanjem dovoljenj za delo ter z ostrejšimi pogoji za doseljevanje otrok. Vračanje je zavirala tudi ekonomska, družbena in politična kriza v Jugoslaviji. Slovenska osamosvojitve na selitvene tokove ni imela bistvenega vpliva, je pa »spodbudila ustanavljanje novih društev in poživila delo starih.« (Štumberger 2007: 40; Drnovšek 2009: 59)

Največ so se Slovenci v drugi polovici 20. stoletja priseljevali na jug Nemčije, v Baden-Württemberg; po ocenah je od izseljenih 80.000 Slovencev v šestdesetih letih 20. stoletja živelo v Nemčiji nad 50.000 Slovencev (Lukšič Hacin 2007). Marjan Drnovšek (2009: 59–60) na podlagi statističnih podatkov ocenjuje, da je v šestdesetih

in sedemdesetih letih 20. stoletja migriralo v evropske države 80.000–100.000 Slovencev. Leta 1991 je bilo na začasnem delu v tujini 40.427 Slovencev,³ skupaj z družinskimi člani pa je živel zunaj Slovenije 116.986 slovenskih državljanov. Ulf Brunnbauer (2009) ocenjuje, da je izseljevanje pomembno vplivalo na jugoslovansko družbo. Kot primer navaja hiše, ki so jih zidali izseljenci v svoji izvorni državi, in izpostavlja finančno podporo družinam. Povratniki so v svoje prvotno okolje prinesli nove kulturne navade in vrednote, vzpostavljene so bile vezi med lokalnimi skupnostmi in svetom. Že vzpostavljene migrantske (prijateljske in sorodstvene) mreže so bile velikokrat pomembnejše od uradnih in so pomembno vplivale na to, kam so se izseljevali novi izseljenci. V veliko podporo so bile tudi mnogim beguncem, ki so zbežali iz jugoslovanskih nasledstvenih vojn (Brunnbauer 2009: 33, 49). Jugoslovani skupaj so v šestdesetih letih 20. stoletja predstavljali drugo najštevilnejšo skupino, takoj za turškimi delavci (Lukšič Hacin 2007).⁴

Sociološka raziskava o Slovencih v Nemčiji, v kateri je leta 1974 sodelovalo tisoč izseljenih delavcev, je pokazala, da so Slovenci odhajali v Nemčijo predvsem z željo po izboljšanju življenjskega položaja, zaradi nizkega zaslužka in slabih stanovanjskih razmer doma, prisotni pa sta bili tudi želji po spoznavanju sveta in novih izkušnjah (Klinar, Toš, Mežnaric v Toplak 2005: 123; Toš idr. 2014: 13). Izseljeni iz Slovenije (v drugi polovici 20. stoletja) sodijo po Paulu Schefferju (2011) v drugi in tretji val priseljevanja v zahodno Evropo. Kljub prvotnemu pričakovanju, da se bodo sčasoma vrnili, od koder so prišli, se je izkazalo, da je njihova naselitev trajna: z/za njimi so prišli družinski člani, ki predstavljajo zdaj tretjo in največjo skupino priseljencev v večini zahodnoevropskih držav (Scheffer 2011: 144),⁵ o čemer pričajo tudi zgodbe slovenskih izseljencev in njihovih potomcev:

- 3 Število je bilo zelo podobno tudi leta 2011: po podatkih iz popisov prebivalstva 2011 je živel v drugih državah članicah Evropske unije (28 držav) 44.000 slovenskih državljanov. Največ državljanov Slovenije od tistih, ki so leta 2011 živeli v drugih državah članicah Evropske unije, je živel v Nemčiji, skoraj 24.000. Petina jih je bila starejših od 64 let, otrok (0–14 let) je bilo manj kot 3 %. Približno desetina se jih je v to državo priselila po letu 2000. Zaposlenih je bilo 54 %, neaktivnih pa 44 % (44.000 državljanov Slovenije v drugih državah EU 2014).
- 4 Drugi sporazumi Nemčije: z Italijo 1955, s Španijo in z Grčijo leta 1960, s Turčijo 1961, s Portugalsko 1964.
- 5 V sedemdesetih letih 20. stoletja je prizadela vse industrijske države naftna kriza, zato so države omejile število priseljencev. Konec 20. stoletja je sledila četrta (begunska) skupina (Scheffer 2011: 144–145).

Iz Celja sem se priselil v Köln leta 1972. Prišel sem zaradi ljubezni, ona, Slovenka, je že delala in živela v Kölnu. Spoznala sva se, preden sem šel služiti vojaški rok. Ko sem se vrnil, mi je poslala telegram, naj pridem v Nemčijo tudi jaz – in sem šel. (Intervjuji 2014, Michael Medved) Živel sem pri stari mami in na Ptuju zaključil peti razred, ko so se starši odločili, da bodo ostali v Nemčiji. V Nemčijo sem prišel leta 1979. Zame je bil to velik šok. (Intervjuji 2014, Albert Mlakar) Najprej se je v Nemčijo zaradi službe priselil oče. Sam je živel v Nemčiji sedem let. Ko je bila mami noseča, je prišla še ona v Nemčijo. Tu sta že več kot 45 let. (Intervjuji 2014, Katja in Lidija Kos)

Nemčija je postala v drugi polovici 20. stoletja izrazito priseljenška država, čeprav je to zanikala (Castles, Miller 2009: 263) in pričakovala, da se bodo nemški priseljenci vrnili v izvirne dežele. Za to je skrbela tudi z uradnimi predpisi, ki so urejali začasno (!) zaposlitev, a onemogočali dostop do nemškega državljanstva in iz tega izhajajočih pravic. Priseljenci niso imeli volilne pravice, tudi generacija otrok, rojenih v Nemčiji, je težko pridobila državljanstvo, le počasi se je urejal bivanjsko-pravni položaj, počasi so se omilili predpisi o delovnih dovoljenjih (Slavec v Toplak 2005: 121). Izseljani iz Slovenije v šestdesetih, sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja, poimenovani zdomci, ker naj bi odšli *z doma* le za nekaj let, so večinoma postali izseljenci. V Nemčijo so največkrat odšli za nekaj let, z namenom privarčevati nekaj denarja, zgraditi hišo v Sloveniji in se vrniti, ali pa so, kot piše Maša Marty (2015: 91), ki je raziskovala vlogo glasbe pri slovenskih izseljencih v Švici, šli »za eno leto, da bi zaslužili, se nekaj naučili, in se vrnili domov.« Vrnitev domov po nekaj letih je bila sestavni del načrtov ob odhodu v tujino. Nekaj Slovencev se je po upokojitvi vrnilo v Slovenijo, a večina jih je ostala – Nemčija je (že davno) postala njihov (drugi) dom, tako zanje kot za njihove otroke in (pra)vnuke:

Načrtovala sva, da bova v Nemčiji nekaj let, da si zgradiva hišo – a sva ostala, v Nemčiji sva že 35 let. Otroci zrastejo, gredo v šolo, iščejo partnerje, poiščejo si službo – doma so v Nemčiji. Partnerji so največkrat domačini, Nemci – ali drugi priseljenci, druge nacije – kamor ljubezen pade. Otroci živijo tu in zato smo se tudi mi odločili, da ostanemo. Večkrat se vračamo v Slovenijo, domov, s celo družino, tudi vnuki, približno petkrat na leto. Vsi radi potujejo domov – in se tudi radi vračajo nazaj, domov v Nemčijo. (Intervjuji 2014, Jana Kolman)

IZSELJEVANJE SLOVENCEV V NEMČIJO V 21. STOLETJU

Na spletni strani Koordinacije za južno Nemčijo je bil zaradi povečanega priseljevanja Slovencev v Nemčijo v 21. stoletju dodan nov zavihek »Dobrodošli v Nemčiji« z informacijami za nove priseljence (Koordinacija 2017). Ti iščejo (prvo) zaposlitev, saj je v Sloveniji ne dobijo ali so jo izgubili. V letih 2013–2014 se je letno izselilo iz Slovenije okoli 14.000 ljudi (od tega jih je okoli 8000 slovenskih državljanov), približno toliko ljudi se je v Slovenijo tudi priselilo. Približno polovica izseljenih slovenskih državljanov je odšla v Avstrijo ali Nemčijo. Za leto 2015 so številke, kot navajajo uradni statistični podatki, podobne, pri čemer je bil selitveni prirast v nasprotju z letom prej pozitiven: leta 2015 se je v Slovenijo priselilo 15.420 prebivalcev, iz države pa se jih je odselilo 14.913. Izseljeni slovenski državljani so se leta 2015 odselili iz Slovenije v 92 različnih držav po vsem svetu. Več kot četrtina teh oseb (26 %) je odšla v Avstrijo, za največ preostalih pa so postale države njihovega prihodnjega prebivališča Nemčija (21 %), Švica in Hrvaška. Na drugi strani so se državljani 89 tujih držav odselili iz Slovenije v 87 različnih držav. Verjetno gre v večji meri za osebe, ki so se vrnille v izvirne dežele, največ v Bosno in Hercegovino (20 %), Hrvaško (12 %) in Srbijo (11 %), v večjem številu pa so se selili tudi v Nemčijo (10 %) (Selitveno gibanje 2014; Selitveno gibanje 2015).

Med izseljenimi v Nemčijo v drugi polovici 20. stoletja in njihovimi potomci ter izseljenimi na začetku 21. stoletja sem opazila pomembno razliko: priseljeni v Nemčijo v 21. stoletju večinoma ne gradijo hiše v Sloveniji in ne razmišljajo o vrnitvi v Slovenijo po nekaj letih. Cestne in letalske povezave med obema državama so hitre in cenovno dostopne, v stiku z domačimi in prijatelji so tudi preko Skypa in na različnih družbenih omrežjih. Družbena omrežja, med njimi predvsem Facebook, so postala pomemben vir ohranjanja stikov z domačimi, posledično pa tudi pomemben vir za ohranjanje slovenske identitete. Facebook je postal stična točka za izmenjavo informacij: ne le o slovenskih društvenih ali drugih kulturnih prireditvah, ampak tudi za izmenjavo informacij o možnosti skupnega prevoza iz Nemčije v Slovenijo in nazaj, za urejanje dokumentacije ob preselitvi v obeh državah, za iskanje zaposlitve in za skupno druženje, nevezano na društveno delovanje, pogovor (v slovenščini) ob pijači. Jure Gombač (2015: 67) navaja, da so v večji meri začeli uporabljati »tudi Youtube in druge podobne spletne strani, na katere lahko naložijo svoje videoposnetke in jih delijo z drugimi uporabniki.«⁶

---

6 Ko sem se v Stuttgartu udeležila 45-letnice društva Triglav Stuttgart in 40-letnice istoimenske folklorne skupine (21. 11. 2015), smo si kot uvod v kulturno prireditev in slavlje najprej ogledali posnetek, narejen pet let prej, ob 40-letnici društva Triglav Stuttgart. Na Youtube

Gabrijela Žagar, Andrej Vudler, Igor Križnar in Karolina Štuhec Meglič (Intervjuji 2014) – vsi sodijo med t. i. nove priseljence, ki so se preselili iz Slovenije v Nemčijo okoli leta 2000 – menijo, da potrebujejo priseljenci najprej nekaj let za ureditev zasebnega življenja (zaposlitev, najem stanovanja, učenje jezika), šele potem nekateri poiščejo stik s slovenskimi društvi in skrbijo za ohranjanje slovenske identitete. Pri tem izhajamo iz predpostavke, da posameznikova »identiteta ni enovita (singularna), temveč je sestavljena (pluralna), glede na različna polja signifikantnih identifikacij in razlikovanj, skozi katere 'potuje' oseba v svojem življenju.« (Ule 2004: 427)

DRUŠTVENO DELOVANJE IN POVEZOVANJE SLOVENCEV V NEMČIJI

Jugoslovani oz. Slovenci so ustanavljali društva skoraj v vseh državah priselitve. V Nemčiji, na Švedskem, v Veliki Britaniji in Italiji je bilo društveno življenje zelo živahno. Marjan Drnovšek (2008: 252) opozarja, da moramo poleg ekonomskih upoštevati tudi politične emigrante in njihova združenja ter delovanje slovenskih katoliških misij, Marina Lukšič Hacin (2001) pa, da Slovenci, ki so zapuščali izvorno okolje, niso (bili) neka monolitna in homogena skupina, ampak obstajajo med posamezniki velike razlike,

izrazita diferenciacija glede na čas, v katerem so se izselili, in glede na prostor, iz katerega so se izselili (mesto, vas, regija). S seboj so odnesli slovenstvo v vsakdanje ravni življenja.⁷ Pestrosti prve generacije dodajmo še v drugih okoljih in v različnih časovnih obdobjih rojene druge in tretje generacije, ki so slovenstvo doživljale na simbolni ravni, skozi ustno izročilo svojih staršev iz časa, ko so starši zapuščali slovensko okolje. [...] Prav tako pa je po svoje diferencirano in kompleksno okolje, v katero so se ljudje priselili. (Lukšič Hacin 2001: 60–61)

---

je naložen posnetek skupne plesne točke folklorne skupine Triglav Stuttgart in gostujoče srbske folklorne skupine Sloga Stuttgart (SKSK »Sloga« und SKUD »Triglav« Stuttgart 2015), posnet ta večer; na portalu Youtube se najdejo še drugi posnetki s folkloriad, martinovanj in drugih kulturnih prireditev.

- 7 S seboj so odnesli takratno slovensko kulturo in jo ločeno od izvirnega konteksta, ki se je spreminjal, ohranjali v novem okolju. Takšno so predali tudi naprej svojim potomcem (Lukšič Hacin 2001: 60).

Leta 1960 je bila v Stuttgartu ustanovljena prva povojna slovenska župnija v Nemčiji. Leta 1970 je bilo ustanovljeno prvo povojno slovensko društvo: Slovensko kulturno umetniško društvo Triglav Stuttgart, ki je leta 2015 praznovalo 45-letnico delovanja in 40-letnico folklorne skupine (Vižintin 2016). Najbolj množično so nastajala slovenska društva v sedemdesetih letih 20. stoletja, leta 1978 jih je bilo enajst. Njihovo število se je bistveno povečalo po osamosvojitvi Slovenije (1989: 29; po 1991: 39), med Slovenci je delovalo dvanajst katoliških duhovnikov, organiziran je bil dopolnilni pouk slovenščine (DPS). Leta 2002 je delovalo v Nemčiji 30 slovenskih društev, od tega jih je bilo leta 2003 povezanih v Koordinacijo južne Nemčije devetnajst (Štemberger 2007: 39–45).

V šolskem letu 2016/17 je bilo iz Slovenije napotenih šest učiteljev, ki so v Nemčiji izvajali za slovenske izseljence in njihove potomce DPS: Velimir Brunski, Mira Delavec Touhami, Vinko Kralj, Magdalena Novak, Natalija Robnik, Martina Tomšič Kramberger (Dopolnilni pouk, Nemčija 2017).⁸ »Delo učiteljev je zelo naporno, ker so v istem razredu učenci različnih starosti in z različnim znanjem slovenščine. Poleg tega pa poteka pouk v različnih mestih, tako da naredi učitelj ob tem vsak teden tudi po več sto kilometrov.« (Štumberger 2016: 132) Nekateri potujejo po 1500–1700 km na teden (Intervjuji 2014, Mira Delavec Touhami).

Na 21. posvetu slovenskih organizacij v Nemčiji (Baasem, 4.–6. 3. 2016) sem vodila okroglo mizo »Vpetost slovenskih društev v nemško lokalno okolje: večkulturne prireditve, sodelovanje z drugimi organizacijami, društveni prostori«. Na njej so sodelovali predstavniki osmih slovenskih društev, minister Gorazd Žmavc in drugi predstavniki Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, predstavniki Zavoda RS za šolstvo in Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport RS, učitelji DPS. Predsedniki in člani osmih slovenskih društev v Nemčiji so me presenetili s svojim mnenjem, da deluje v slovenskih društvih v Nemčiji le okoli šest do sedem odstotkov Slovencev, živečih v Nemčiji, medtem ko večina priseljenih Slovencev v Nemčiji ni društveno dejavnih.

8 Kraji, v katerih izvajajo DPS: Velimir Brunski (München, Kirchheim (Teck), Weingarten, Memmingen, Ingolstadt, Augsburg, Ulm); Vinko Kralj (Sindelfingen, Pforzheim, Stuttgart, Schömburg); Mira Delavec Touhami (Wittnau bei Freibrug, Schwenningen (Schwarzwald), Worms, Karlsruhe, Duttonberg bei Heilbron, Pfullingen, Reutlingen, Mannheim); Magdalena Novak (Berlin); Natalija Robnik (Frankfurt); Martina Tomšič Kramberger (Hilden, Dusseldorf, Essen, Gütersloh) (Dopolnilni pouk, Nemčija 2017).

Tabela 1: Podatki o osmih slovenskih društvih v Nemčiji, 2015

Društvo	Članarina 2015 (€)	Plačanih članarin	Redno delujoči člani	Ocena št. Slovencev v okolici društva	Udeleženci prireditvev
1 Sindelfingen	10	68	40	300	60–250
2 Hilden	10	65	25	400–500	150–200
3 Essen	20	70	10	250	150
4 Frankfurt	prispevki	50	6–8	1500–2000	70–90
5 Augsburg	/	/	15	650–1400*	100–130
6 Krefeld	10	40	40	60	60
7 Triglav Stuttgart	15	70	40	25.000**	250–300
8 Slovenija Stuttgart	15/družino	45	2–5	3000	70 + 200***

*1400 po podatkih Cerkve, 650 uradni podatki. **Stuttgart in München z okolico. *** 70 v Nemčiji, 200 v Sloveniji (Srečanje v moji domovini).

Kljub temu je leta 2015 v Nemčiji delovalo 26 slovenskih društev, in sicer v mestih Augsburg, Berlin, Bönningheim, Burscheid, Essen, Frankfurt na Majni, Hannover, Hilden, Ingolstadt,⁹ Krefeld, Mannheim, München (dve društvi), Neuss, Radolfzell, Ratheim, Ravensburg, Reutlingen, Schorndorf, Sindelfingen (dve društvi), Stuttgart (dve društvi), Tuttlingen, Uhingen – Ebersbach, Ulm (Vižintin 2016). Še več, leta 2016 so novi priseljenci ustanovili še eno novo društvo, in sicer v Nürnbergu. Poleg DPS in društvenih dejavnosti so v Nemčiji pomemben povezovalni element slovenske identitete tudi duhovniki, ki delujejo leta 2017 v desetih slovenskih katoliških misijah: v krajih Augsburg, Berlin, Essen, Frankfurt, Ingolstadt, Köln, Mannheim, München, Stuttgart, Ulm (Slovenske katoliške misije 2017). V okviru (slovanskih) študijskih programov je v študijskem letu 2015/16 v Nemčiji delovalo tudi pet lektoratov: Berlin, Köln, München, Regensburg in Tübingen (Štumberger 2016).

Nekatera slovenska društva v Nemčiji so zelo dejavna in imajo veliko članov, druga so tik pred zaprtjem. Večina društev se srečuje in povezuje na skupnih prireditvah v Nemčiji dvakrat letno: na posvetih in na folkloriadi. Na slednji se zberejo slovenske folklorne skupine iz Nemčije ter gostujoče folklorne skupine iz Slovenije in Nemčije. Obenem se na sestankih večkrat letno srečujeta koordinaciji slovenskih društev za južno in severno Nemčijo – podobno kot se v koordinacije

⁹ Podrobno predstavlja delovanje društva Lastovka Ingolstadt in življenje Slovencev v Ingolstadtu Rolf Wörsdörfer (2017).

oz. zveze povezujejo slovenski izseljenci in njihovi potomci drugod po svetu, prav tako pa tudi različni priseljenci v Slovenijo. Mirjam Milharčič Hladnik (2012: 12) opozarja: »naši izseljenci [so] tudi priseljenci, priseljenci v Slovenijo pa so izseljenci od nekod drugod. Za vse veljajo enaki motivi migriranja – ustvariti bolj kakovostno življenje zase in prihodnost za svoje otroke – in enake poti do cilja: socialna vključenost in spoštovanje etničnega porekla.«

Posveti slovenskih organizacij v Nemčiji (1996–2017) imajo pomembno vlogo: z delavnicami (folklorna, pevska, dramska, retorična), ki jih vodijo povabljeni mentorji iz Slovenije, strokovnjaki na svojem področju, in z izbranimi predavanji pridobijo udeleženci posvetov novo in kvalitetno znanje. Seznanijo se z najnovejšimi usmeritvami v Sloveniji in nove večine vključujejo v svoje nadaljnje društvene dejavnosti, kar v polstrukturiranih intervjujih potrjujejo tudi udeleženci delavnic. Pokrovitelj posvetov je Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu. Posveti slovenskih organizacij v Nemčiji so organizirani en konec tedna (od petka do nedelje) v prvi polovici leta. Organizacijo posvetov prevzame vsako leto drugo društvo. Trudijo se, da je eno leto posvet na jugu Nemčije, drugo leto na severu. Prostorsko organizacijo posvetov usklajujejo tudi s folkloriada: če je posvet na jugu Nemčije, je folkloriada na severu, npr. leta 2013 je društvo Bled Essen organiziralo 18. posvet v Baasmu, društvo Drava Augsburg pa 27. folkloriada v Augsburgu. Namen te premišljene rotacije je čim pogostejše druženje in povezovanje Slovencev, zavedajoč se, da so Slovenci v 80-milijonski Nemčiji razpršeno naseljeni (Vižintin 2016). Posveti so postali, če se izrazim z besedami Marine Lukšič Hacin (2001: 62), ena od alternativnih oblik življenja (slovenske) kulture, ki ima velik pomen za ohranjanje etnične (narodne) identitete in predstavlja pomemben vidik posameznikove identitete, upoštevajoč seveda dejstvo, da

sodobne globalne kulture niso homogene, kar pomeni, da ne obstaja ena narodna in nacionalna kultura, npr. slovenska. Kulturne razlike znotraj globalne kulture nastopajo tako v diahroni kot sinhroni perspektivi. Danes se globalne kulture delijo na subkulture, ki so nosilke male tradicije, velika tradicija, ki je vplivnejša, pa je v rokah elit in vladajoče strukture. Razlike med tradicijama se najbolj izpostavljajo v ekstremnih situacijah in izseljenska je ena od njih. (Lukšič Hacin 2001: 61–62)

SLOVENSKA DRUŠTVA SE POMLAJUJEJO IN NASTAJAJO NOVA

Vodenje slovenskih društev v Nemčiji in njihovo delovanje v 21. stoletju postopoma prevzema mlajša generacija, pri čemer sta opazni dve možnosti: 1. vodstvo so prevzeli t. i. novi priseljenci, priseljeni v Nemčijo v 21. stoletju; 2. vodstvo so prevzeli potomci slovenskih izseljencev, t. i. druga generacija, torej otroci slovenskih izseljencev, rojeni v Nemčiji.¹⁰ Mlajša generacija je prevzela vodstvo najprej v društvih, naštetih spodaj, in se aktivno vključila v povezovalne dejavnosti vseh društev v naslednjih letih:

- Slovensko kulturno umetniško društvo Triglav Stuttgart (2008/2009) → organizacija 19. posveta (2014)
- Slovensko kulturno društvo Sava Frankfurt (2012) → organizacija 20. posveta (2015)
- Slovensko kulturno športno društvo Slovenija Ulm (2014) → organizacija 28. folkloriade (2014)

Do leta 2015 se je pomladilo tudi vodstvo Kulturnega društva Slovenija Stuttgart (2013) in Slovenskega kulturnega društva Triglav Sindelfingen. Prehod je bil najprej mogoč v društvih, v katerih sta obe generaciji sodelovali, bili spoštljivi druga do druge in odprti za nove ideje:

Iz Slovenije sem se priselil leta 2009. Predsednik društva Sava Frankfurt sem postal 2012 – a starejša generacija sodeluje in pomaga. Mora biti kontinuiteta. Vzorci, ki so pozitivni, koristni za društvo, se prenašajo naprej. Vzameš povezave, ki jih imaš, kontakte, ki so že postavljeni. V društvu je bilo veliko stvari, ki so dobro funkcionirale, to je treba spoštovati. Neumnost bi bilo porušiti nekaj, kar je že postavljeno – to ni revolucija, to je evolucija. (Intervjuji 2014, Igor Križnar)

Pri generacijskem prehodu se v društvih soočajo s številnimi izzivi: mladi so preobremenjeni s svojimi službenimi in družinskimi obveznostmi, nekateri so odselili v druge kraje, drugim je dovolj občasno srečanje brez društvenih obveznosti

---

¹⁰ »Otroci, ki niso sami izbrali življenja v tujini in so bili določeni kot otroci druge generacije migrantov, kjer so se kot večina drugih otrok z migrantskim ozadjem srečali s selektivnostjo nemškega oz. bavarskega izobraževalnega sistema. Vsak njihov uspeh je dosežen z dvojnimi trudom,« če uporabim besede Maje Ježovnik (2015: [3]) za vse potomce slovenskih izseljencev, ne le za njeni hčeri.

in prevzemanja odgovornosti (Intervjuji 2014, Franc Kolman, Fran Vodopivec). Prehod je možen, če mlajši dobijo priložnost, da uresničujejo svoje ideje:

Vesel sem, imamo v Slovenskem kulturno športnem društvu Slovenija Ulm predsednika mlajše generacije. Upam, da se bo zdaj v društvu razvilo bolj moderno delovanje, da bo mlajši predsednik pritegnil generacijo svojih let. Mladim je treba pustiti, da spremenijo društvo in ga posodobijo, da bo primerno današnjemu času. Tudi mi smo tako začeli, da smo delali po svoje. Tako bo društvo zagotovo uspevalo, naprej bo delovalo posodobljeno. (Intervjuji 2014, Vinko Majcen)

Nekatera slovenska društva v Nemčiji so na začetku 21. stoletja zaprla svoja vrata – sočasno pa novi priseljenci ustanavljajo nova društva, npr. leta 2014 v Berlinu, kjer je leta 2013 prejšnje društvo prenehalo z delovanjem, ali leta 2015 v Münchnu, kjer zdaj delujeta dve društvi, ali leta 2016 novoustanovljeno društvo v Nürnbergu. Opažam, da pri novoustanovljenih društvih v ospredju (za zdaj, prva leta po ustanovitvi) ni toliko kulturno in jezikovno povezovanje, ampak bolj gospodarsko: povezovanje med različnimi gospodarskimi partnerji v Nemčiji in potreba po uradni podpori Republike Slovenije pri gospodarskem poslovanju med Nemčijo in Slovenijo, kar je bilo tudi tema okrogle mize na 22. posvetu slovenskih organizacij v Nemčiji (Violau, 21.–23. 4. 2017).¹¹ Spremembe se dogajajo tudi v povezovanju že desetletja delujočih društev:

- pri načrtovanju skupnih dejavnosti se povezujejo slovenska društva na jugu in severu Nemčije (dve koordinaciji);
- pri posameznih dejavnostih se povezujejo slovenska društva, ki delujejo v bližini, npr. Slovenija Stuttgart, Triglav Stuttgart in Slovenska katoliška misija Stuttgart; še posebej povezovalno je deloval prejšnji župnik Zvone Štrubelj (Intervjuji 2014, Karolina Štuhec Meglič); Drava Augsburg in Slovenija Ulm se povezujeta v eno folklorno skupino, da ohranita dejavnost (Intervjuji 2014, Franc Kolman);

---

¹¹ Na okrogli mizi o gospodarskem sodelovanju z ZRN so sodelovali: minister Gorazd Žmavc, Zvone Žigon, Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu; Franc But, veleposlanik, sektor za bilateralno gospodarsko sodelovanje, Ministrstvo RS za zunanje zadeve; Jožef Keček, generalni konzul RS v Münchnu; Matej Leskovar, sodelavec za ekonomske zadeve na Generalnem konzulatu RS v Münchnu; BSG e. V., ICS München e. V., GERIS Nürnberg e. V., BC Slovenija Düsseldorf, slovenski podjetniki in predstavnštva v Nemčiji.

- slovensko društvo se povezuje z drugimi organizacijami v lokalnem okolju, z nemškimi in z drugimi priseljskimi (Intervjuji 2014, Andrej Vudler), npr. Triglav Stuttgart je na 45-letnico društva in 40-letnico folklorne skupine (21. 11. 2015) v goste povabilo srbsko folklorno skupino Sloga Stuttgart; na 28. folkloriadi v Ulmu, na kateri so obeležili tudi 35-letnico delovanja društva Slovenija Ulm (27. 9. 2014), so poleg slovenskih folklornih skupin, delujočih v Nemčiji, zaplesale tudi dve gostujoči folklorni skupini iz Slovenije in portugalska folklorna skupina iz Ulma;
- slovensko društvo med svoje člane sprejema nemške prijatelje, prijateljice, ki sodelujejo na slovenskih prireditvah, npr. Planinka Ravensburg (Intervjuji 2014, Fran Vodopivec).

Benedetto Vecchi (2008: 75) opozarja: »Identitetni spopadi ne morejo opraviti svojega identifikacijskega dela, ne da bi prav toliko – ali še bolj – razdruževali kolikor združujejo. To, da hočejo vključevati, se prepleta (bolje, dopolnjuje) s segregacijo, z izločanjem in izključevanjem.« Vendar delovanje Slovencev v Nemčiji priča, da so se izognili pastem »zamišljenih skupnosti« (Anderson 1998), zaradi slovenske identitete se niso osamili in ne izločajo neslovenskih prijateljev. Zavedajoč se, da ohranjanje slovenske identitete ne pomeni le znanja slovenskega jezika, so medse povabili svoje nemške prijatelje, sprejeli so družinske člane iz mešanih zakonov, povezujejo se z organizacijami v svojem lokalnem okolju, tako z nemškimi kot z drugimi priseljskimi.

Mnogi potomci slovenskih izseljencev v prekomorskih državah se ponosno predstavljajo kot Slovenci, čeprav znajo po slovensko zapeti le nekaj pesmi in naštetih nekaj tradicionalnih slovenskih jedi (so se pa večji del življenja udeleževali slovenskih kulturnih prireditev). V slovenska društva se povezujejo ljudje, ki se identificirajo kot Slovenci ali sprejemajo slovensko identiteto kot eno od možnih znotraj svoje ali partnerjeve sestavljene identitete.¹² Slovenci se povezujejo z ljudmi, s katerimi si delijo skupne interese, ne pa le etnično pripadnost. Mirjam Milharčič Hladnik, ki je raziskovala uporabo spleta v slovensko-ameriški skupnosti, navaja

---

12 Sestavljena identiteta omogoča, da se oseba svobodno, ponosno in prostovoljno opredeli kot pripadnica več kultur, več jezikov, več etničnih skupnosti, več ver. Sestavljena identiteta (in – in – in) ne ocenjuje, ali je ena identiteta več vredna kot druga, ampak postavlja vse možnosti enakovredno drugo ob drugo. Ne sili nas, da smo nepopolni (pol – pol), ampak naša jezikovna/kulturna/etnična izhodišča predstavi kot enakovredna (Vižintin 2015).

primer podružnice Twin Cities, ki je del Slovenian Women's Union of America (ustanovljene 1926). Pridruži se lahko

vsak, ki je slovenskega porekla ali pa je prijatelj slovenske kulture: »Če si slovenskega porekla, si želiš, da bi bil, ali si samo prevzet od te zelo majhne in zelo lepe dežele,« govori besedilo, ki nagovarja ljudi, ne pa njihove etničnosti. Morda je končno prav splet kraj, kjer se lahko razširi ideja, ki je v slovenskih etničnih skupnostih – ali vsaj nekaterih od njih – že dolgo prisotna: da se Slovenci lahko končno razumejo – ali pa ne razumejo – kot ljudje, ki jih ne družijo kri, pač pa nekaj drugega. (Milharčič Hladnik 2008: 60–70)

Premalo se zavedamo, da so Slovenci, živeči v Nemčiji in drugod po svetu, tudi veliki promotorji slovenske kulture. Številna slovenska društva so pomembno prispevala h kulturnemu in gospodarskemu sodelovanju med nemškimi in slovenskimi mesti (t. i. pobratena mesta), npr. Augsburg – Piran (Vižintin, Kolman 2014), Ingolstadt – Murska Sobota (Wörsdörfer 2017: 412–422). Na mnogih nemških prireditvah, medkulturnih¹³ in gospodarskih, predstavljajo slovensko kulturo in slovenske turistične kataloge. Kot primer navajam sejem AFA, ki sem se ga udeležila v Augsburgu (Augsburg, 16.–24. 3. 2013) po 18. posvetu slovenskih organizacij v Nemčiji (Baasem, 15.–17. 3. 2013). Na gospodarskem spomladanskem sejmu so se v sedmih dvoranah razstavišča predstavljala številna južnonemška podjetja, v četrti dvorani pa se je predstavljal »Mednarodni Augsburg«, saj živi, kot je pisalo v sejmskem časopisu, v Augsburgu več kot 140 različnih narodnosti. Da je »Augsburg res pisan« (Augsburg ist bunt!, AFA Magazin 2013: 16, 17), je na sejmu dokazovalo okoli 20 kulturnih in/ali športnih društev, ki so se predstavljala na stojnicah: albansko, ameriško, italijansko, kirgizistansko, korejsko, slovensko, srbsko, tajsko, tunizijsko, vietnamsko, več turških in drugih društev. Med slovenskimi društvi se je predstavljalo društvo Drava Augsburg. Predstavljale so se tudi organizacije, ki novim priseljencem nudijo informacije ter podporo pri vključevanju v nemško družbo (Vižintin 2013).

---

13 Za nemška mesta so npr. značilne medkulturne povorke in božične medkulturne stojnice, na katerih se predstavljajo različne priseljske skupnosti oz. društva priseljencev v Nemčiji, tudi slovenska.

ZAKLJUČEK

Vodenje slovenskih društev v Nemčiji in njihovo delovanje v 21. stoletju postopoma prevzema mlajša generacija: novi priseljenci, priseljeni v Nemčijo v 21. stoletju, ali otroci slovenskih priseljencev iz 20. stoletja, rojeni v Nemčiji. Nekatera slovenska društva v Nemčiji so na začetku 21. stoletja prenehala s svojim delovanjem, obenem pa novi priseljenci ustanovljajo nova društva. Slovenska društva se v 21. stoletju povezujejo med seboj, sodelujejo z drugimi organizacijami v lokalnem okolju, z nemškimi in z drugimi priseljenškimi; nekatera slovenska društva med svoje člane sprejemajo nemške (in druge) prijatelje, prijateljice, zavedajoč se, »da vsak dejanski človek vedno pripada različnim skupinam, prek svojega rojstva, zvez in zavezništev.« (Sen 2009: 18) Pomembna je skrb za arhive slovenskih društev, da se ne izgubi vedenje o njihovih številnih dejavnostih, za kar je konec 20. stoletja skrbel Marjan Drnovšek (2008), v 21. stoletju pa urejanje arhivov podpira Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu v sodelovanju z Arhivom Republike Slovenije. Urad podpira delovanje društev z vsakoletnim sofinanciranjem (npr. Javni razpis ... 2016), podpira pa tudi znanstveno raziskovanje, npr. projekt Sodobne strategije slovenskih izseljencev za ohranjanje etnične identitete (2016–2018). Slovensko izseljevanje v Nemčijo od konca 19. do konca 20. stoletja sta najtemeljiteje raziskovala Marjan Drnovšek (2008) in Rolf Wörsdörfer (2017). Nadaljnje raziskave – tudi preko zbiranja ustnih virov in interpretacije osebnih pričevanj – omogočajo poglobljeno analizo vzrokov za (ne)vklučenost Slovencev v Nemčiji v delovanje tamkajšnjih slovenskih društvenih in drugih organiziranih oblik druženja, npr. v okviru pravkar potekajočega raziskovalnega programa Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva v kontekstu raziskovanja migracij (2013–2022).

Slovenskim izseljencem iz 20. stoletja in njihovim otrokom, vnukom se v 21. stoletju pridružujejo novi slovenski izseljenci iz Slovenije v Nemčijo. O ohranjanju slovenske identitete in jezika v Nemčiji skozi več desetletij priča v letu 2017 poleg šestih učiteljev dopolnilnega pouka slovenščine, napotenih iz Republike Slovenije, tudi 27 slovenskih društev, deset katoliških misij, folkloriade (leta 2016 je bila v Ingolstadtu 30. folkloriada), posveti slovenskih organizacij (leta 2017 je bil v Violau organiziran 22. posvet), srečanja pevskih zborov, redna potovanja (vsaj 3–4 letno) k sorodnikom v Slovenijo. Izhajajoč iz opazovanja z udeležbo na šestih posvetih slovenskih organizacij v Nemčiji (2012–2017), okroglih miz in polstrukturiranih intervjujev, izvedenih med kvalitativnim raziskovanjem na posvetih, se ne morem strinjati z ugotovitvijo Saške Štumberger (2016: 133), da se je »v Nemčiji velik del

Slovencev izredno hitro asimilirala.« Res je, da nekateri lažje in hitreje govorijo nemško, toda slovenske identitete ne dokazuje le znanje slovenskega jezika, ampak nanjo kažejo tudi druge številne dejavnosti, ki ne pričajo o asimilaciji, temveč o integraciji/vključevanju. Ugotavljam pa, da pri novoustanovljenih društvih ni toliko v ospredju kulturno in jezikovno povezovanje, ampak bolj gospodarsko povezovanje. Na podlagi izvedenih intervjujev in izkušenj preseljevanja lahko pričakujemo, da se bosta skrb za slovenski jezik ter želja po obiskovanju dopolnilnega pouka slovenščine in večji vpetosti v društveno delovanje povečali, ko se bodo novi priseljenci v Nemčiji ustalili (zaposlitev, stanovanje), ko se bodo v nemški družbi znašli in spoznali številna (nenapisana) pravila prav tako raznolike nemške družbe in ko bodo dobili potomce. V intervjujih (Intervjuji 2014) ugotavljam tudi, da priseljeni v Nemčijo v 21. stoletju večinoma ne gradijo hiše v Sloveniji in ne razmišljajo o vrnitvi v Slovenijo. Nekateri bi se tudi vrnili oz. preselili, če bi v Sloveniji dobili primerno zaposlitev in plačilo. Pomembno pa je še eno spoznanje: ne le društveno delovanje, tudi neformalna srečanja in družbena omrežja (Skype, Facebook) so pomembne dejavnosti za ohranjanje stikov med Slovenci v Nemčiji in z domačimi v Sloveniji, posledično pa tudi za ohranjanje spreminjajoče in razvijajoče se slovenske identitete med slovenskimi izseljenci v Nemčiji.

LITERATURA

- 44.000 državljanov Slovenije v drugih državah EU: Mednarodni dan migrantov 2014. Statistični urad Republike Slovenije, <http://www.stat.si/StatWeb/News/Index/4782> (19. 6. 2017).
- Anderson, Benedict (1998). *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Brunnbauer, Ulf (2009). Labour Emigration from the Yugoslav Region from the late 19th Century until the End of Socialism: Continues and Changes. *Transnational societies, transterritorial politics: Migrations in the (Post-) Yugoslav region: 19th–21st century* (ur. Ulf Brunnbauer). München: R. Oldenbourg, 17–49.
- Castles, Stephen, Miller, Mark J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Guilford Press.
- Dopolnilni pouk, Nemčija (2017). Zavod Republike Slovenije za šolstvo, <http://www.zrss.si/sticisce/dopolnilni-pouk/drzave/nemcija/> (19. 6. 2017).
- Drnovšek, Marjan (2008). Društveni arhivi v Nemčiji: Med preteklostjo in sedanjostjo. *Arhivi* 31/2, 251–261.
- Drnovšek, Marjan (2009). Fragments from Slovenian migration history, 19th and 20th centuries. *Transnational societies, transterritorial politics: Migrations in the (Post-) Yugoslav region: 19th–21st century* (ur. Ulf Brunnbauer). München: R. Oldenbourg, 51–72.

- Drnovšek, Marjan (2012). *Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Gombač, Jure (2015). Transnacionalne dinamike otrok in mladih potomcev slovenskih izseljencev na internetu. *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 59–75.
- Intervjuji (2014) z udeleženci 19. posveta slovenskih organizacij v Nemčiji (izbor): Albert Mlakar, Katja in Lidija Kos, Gabrijela Žagar, Andrej Vudler, Igor Križnar, Karolina Štuhec Meglič, Jana Kolman, Mira Delavec Touhami, Andrej Medved, Franc Kolman, Vinko Majcen, Fran Vodopivec. Nemčija, Althütte (9.–11. 5. 2014), zvočni zapisi. Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, projektna dokumentacija, raziskovalno gradivo.
- Javni razpis za razpisno področje B v letu 2017: finančna podpora Slovincem po svetu* (2016). Urad Vlade republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, http://www.uszs.gov.si/si/o_organu/javne_objave/ (10. 7. 2017).
- Ježovnik, Maja (2015). *Izobraževanje druge generacije migrantov: diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Ježovnik].
- Koordinacija slovenskih društev v južni Nemčiji, <https://koslovenija.wordpress.com/> (19. 6. 2017).
- Lukšič Hacin, Marina (2001). Pomen kulturno-umetniške dejavnosti med slovenskimi izseljenci – Zahodna Evropa. *Dve domovini / Two Homelands* 14, 53–65.
- Lukšič Hacin, Marina (2007). Normativni vidiki in delovne razmere za migrante v Zvezni republiki Nemčiji. *Dve domovini / Two Homelands* 25, 187–208.
- Marty, Maša (2015). Glasba gre na pot – pomen in vloga glasbe v izseljenstvu. *Dve domovini / Two Homelands* 41, 89–99.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2008). Internet in preobrazbe ohranjanja kulturne dediščine v slovenskoameriških etničnih skupnostih. *Dve domovini / Two Homelands* 28, 57–72.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2012). Medkulturni odnosi in socialne participacije v kontekstu migracij. *Dve domovini / Two Homelands* 36, 7–18.
- Scheffer, Paul (2011). *Immigrant Nations*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Selitveno gibanje, 2014, Slovenija, Statistični urad Republike Slovenije, <http://www.stat.si/StatWeb/News/Index/5318> (19. 6. 2017).
- Selitveno gibanje, 2015, Slovenija, Statistični urad Republike Slovenije, <http://www.stat.si/StatWeb/News/Index/6016> (19. 6. 2017).
- Sen, Amartya (2009). *Identiteta in nasilje: Iluzija usode*. Ljubljana: Sophia.
- SKSK »Sloga« und SKUD »Triglav« Stuttgart (2015), <https://www.youtube.com/watch?v=PdgTPj5V0Y> (19. 6. 2017).
- Slovenske katoliške misije v tujini, Nemčija (2017), *Družina*, <http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/cerkvene-informacije/slovenske-katoliske-misije-v-tujini> (19. 6. 2017).
- Štumberger Saška (2007). *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Štumberger, Saška (2016). In tud z mojim staršam se pogovarjam nemško, oni pa slovensko nazaj – da se najboljše zastopimo: Izginjanje slovenščine v Nemčiji po osamosvojitvi leta 1991. *Dialogi* 52/7–8, 127–134.

- Toplak, Kristina (2005). Umetniška ustvarjalnost migrantov: Primer Slovencev v Nemčiji. *Dve domovini / Two Homelands* 22, 115–127.
- Toš, Niko (ur.) (2014). *Vrednote v prehodu IX.: Iz zakladnice socioloških raziskav: Migracije Slovencev (1973–1987) in socialne strukture jugoslovanske družbe (1983–1987)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV-CJMMK; Dunaj: Echoraum.
- Ule, Mirjana (2004). *Socialna psihologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Vecchi, Benedetto (2008). *Identiteta: Pogovori z Benedetto Vecchijem* (intervjuvanec Zygmunt Bauman). Založba /*cf.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2012). Poročilo s 17. posveta slovenskih društev, katoliških misij, učiteljev, socialnih delavcev in članov folklornih skupin v Nemčiji (Bad Urach, 23.–25. 3. 2012). *Dve domovini / Two Homelands* 36, 177–178.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2013). Poročilo z 18. posveta slovenskih društev, katoliških misij, učiteljev, socialnih delavcev, članov folklornih skupin in pevskih zborov ter z AFA-sejma v Nemčiji. *Dve domovini / Two Homelands* 37, 137–139.
- Vižintin, Marijanca Ajša, Kolman, Franc (2014). Društvo Drava Augsburg praznovalo 35 let s turnejo po Sloveniji. *Moja Slovenija* 7/9, 24–25.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2015). Prepoznavanje kulturne mešanosti in sestavljene identitete znotraj državnih meja. *Annales, Series historia et sociologia* 25/1, 211–222.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2016). Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji: Dvajset let povezovanja slovenskih organizacij na posvetih. *Dve domovini / Two Homelands* 43, 157–170.
- Wörsdörfer, Rolf (2017). *Vom "Westfälischen Slowenen" zum "Gastarbeiter": Slowenische Deutschland-Migrationen im 19. und 20. Jahrhundert*. Paderborn: F. Schöningh.

SODOBNO IZSELJEVANJE IZ SLOVENIJE (2004–2017) IN ETNIČNO POVEZOVANJE »NOVOIZSELJENCEV«

Dejan Valentinčič

UVOD

Prispevek obravnava nov izselitveni val, ki je Slovenijo zajel v zadnjih letih. Zaradi velikega števila ljudi, ki odhajajo, lahko slišimo mnenja, da smo pravkar priča četrtemu valu; zaradi velikega števila mladih izobražencev, ki se zaradi brezposelnosti v Sloveniji selijo v tujino, pa današnje izseljevanje označujejo tudi kot »eksodus mladih«.

V prvem delu prispevka prikazujem – s statistikami in primerjalnim zgodovinskim kontekstom – sodobno izseljevanje iz Slovenije, v drugem delu pa analiziram etnično povezovanje novodobnih izseljencev – tako njihovo medsebojno povezovanje kot njihovo vključevanje v tradicionalne izseljenske skupnosti. Pri pripravi prispevka sem kolebal, ali naj kot mejnik za obravnavo vzamem leto 1991 in osamosvojitve Slovenije, ali leto 2004 in njen vstop v EU, ali pojav ekonomske krize leta 2009. Odločil sem se za srednjo možnost, saj je ta prelomnica pomenila nov pravni okvir za slovenske državljane in torej migracije postavlja v obstoječi kontekst.

Za empirično raziskavo sem si izbral pet mest v različnih državah (London, San Francisco, Stockholm, Stuttgart in Toronto), ki sodijo med ciljne destinacije trenutnih izseljencev, tam pa so prisotne tudi starejše slovenske skupnosti. Vseh pet mest sem imel priložnost v zadnjih letih osebno obiskati ter situacijo spoznati iz prve roke. Idealno bi bilo, če bi lahko vključil še katero izmed avstralskih mest, glede na to, da je Avstralija priljubljena destinacija za trenutne slovenske migrante. A ker izhajam iz osebne izkušnje, Avstralije pa (še) nisem obiskal, sem moral ta dodatni primer izpustiti. Namerno pa sem izpustil tudi Bruselj. Evropska prestolnica zagotovo predstavlja eno izmed mest, kjer je največ Slovencev, ki so domovino

zapustili po letu 2004. A ker gre za drugačno vrsto selitev, najpogosteje vezanih na službe v evropskih institucijah, gre vendarle za tako različne razmere, da bi jih bilo treba obravnavati v posebnem prispevku.

Metodološko v prispevku kombiniram dve raziskovalni metodi: opazovanje z udeležbo (glej npr. Lamut, Macur 2012: 132-135) ter polstrukturirane intervjuje (glej npr. prav tam: 143-150). S triangulacijo teh dveh metod sem v raziskavi imel najboljšo možnost za interpretacijo pridobljenih podatkov ter postavitev v kontekst (glej npr. Maxwell 2004: 8). Na potovanjih v ta mesta sem obiskoval tako prireditve in posameznike starejših slovenskih skupnosti kot se družil z novejšimi slovenskimi priseljenci v teh mestih. Tako sem preko številnih neformalnih pogovorov (glej npr. Cencič 2009, 77-81) dobil sliko o situaciji po posameznih mestih. Za namene tega prispevka sem opravil še ducat polstrukturiranih intervjujev (glej npr. Muršič 2011: 98-99). Poskušal sem identificirati posameznike, ki imajo stike tako s »staro-« kot z »novonaseljenci« in tako širši vpogled, ter posameznike, ki po izselitvi ne kažejo interesa za povezovanje z drugimi Slovenci – glede na to, da je to splošen pojav, je ta vidik pomemben. Prvo skupino intervjuvancev sem detektiral med svojimi obiski, do druge skupine pa sem prišel z metodo snežne kepe, preko znancev, ki imajo prijatelje ali sorodnike, ki so se pred kratkim izselili v ta mesta, pa tudi preko povabila za sodelovanje v relevantnih facebook skupinah. Intervjuji so bili osredotočeni predvsem na dejstva, tako da je bila nevarnost t. i. *defence effecta*, torej da bi sogovorniki povedali, kar menijo, da bi raziskovalec želel slišati, minimalizirana (Bernard 1995: 231).

SODOBNA SLOVENSKA EMIGRACIJA V ŠTEVILKAH

Od osamosvojitve Republike Slovenije leta 1991 dalje govorimo o »sodobni slovenski diaspori«. Poleg tega, da do pojava svetovne ekonomske krize leta 2009 izseljevanje ni bilo množičen pojav, obstaja še nekaj drugih pomembnih značilnosti. Selitve so razpršene in ni osrednjega ciljnega območja ali območij, kakor je bilo to značilno pri treh velikih izselitvenih valih (Lapuh 2011: 70). To je absolutno držalo do leta 2009, s povečanjem izseljevanja pa lahko spet opazimo določena mesta, v katera je izseljevanje bolj izrazito. Še vedno pa to ni tako enoznačno kot v preteklosti. Značilnost izseljevanja zadnjih 25 let je tudi, da izseljevanje enakomerno poteka tako iz mest kot s podeželja. Bolj kot

periferna nerazvita območja so sicer izvorni kraji sodobnih selivcev regionalna središča (prav tam: 82). V preteklosti ni bilo tako, za prva dva vala je bilo namreč značilno izseljevanje s podeželja, pri povojnih političnih beguncih se je težišče pomembno pomaknilo tudi v smeri bega iz mest, to se je delno ohranilo tudi pri ekonomskih izselitvah v naslednjih desetletjih, a večina izselitev je vendarle bila iz ruralnih območij, ki jih je pestila slabša ekonomska razvitost (glej npr. Drnovšek 2010).

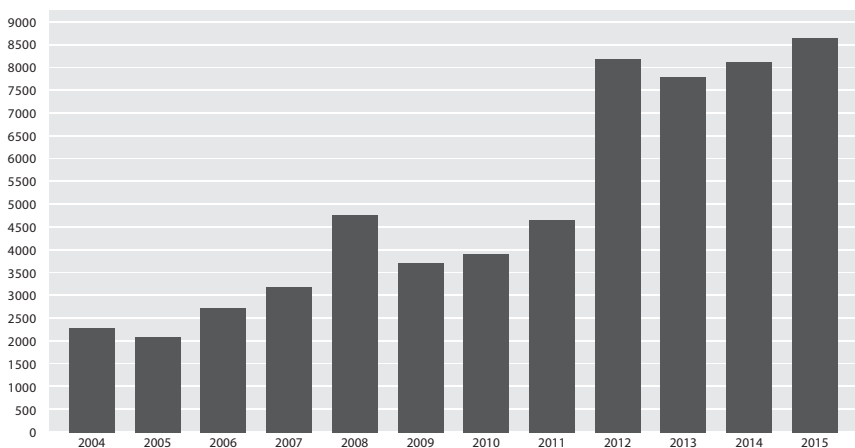
Pomembna značilnost, ki z ekonomsko krizo postane vse bolj izrazita, je, da se konstantno zmanjšuje delež izseljenih, ki že pred prihodom v drugo državo najdejo zaposlitev v novem okolju (Lapuh 2011: 84). Po osamosvojitvi so bile značilne izselitve zaradi osebnih razlogov (ljubezen, večje karijerne ambicije, pustolovski duh itd.). V zadnjih letih pa je pomemben delež teh, ki v Sloveniji ne najdejo službe ali pa najdejo le takšno, ki je za njihovo kvalifikacijo in želje neprimerna, ter posledično iščejo kruh v tujini. V številnih pogovorih s posamezniki, ki se srečujejo s to okoliščino, sem ugotovil, da je splošna značilnost, da najprej začnejo iskati službo že iz Slovenije, a nato ugotovijo, pogosto tudi z nasveti znancev, ki so to že izkusili, da je službo veliko lažje najti na licu mesta. Tako se pogosto podajo v tujino brez službe in jo začnejo iskati po preselitvi. Čeprav je vse od osamosvojitve Slovenije prisoten tudi beg možganov, se je kontekst z ekonomsko krizo precej spremenil. Čeprav se je brezposelnost vse od leta 1993 do ekonomske krize konstantno zmanjševala, se je izseljevanje od leta 1998 povečevalo. Z BDP-jem je rastle tudi število odseljenih (prav tam: 76). Beg možganov je torej potekal predvsem kot odseljevanje najambicioznejših zaradi večjih profesionalnih ambicij. To se je radikalno spremenilo s pojavom ekonomske krize, ko številni odhajajo, ker ne najdejo nikakršne (primerne) službe v Sloveniji.

Z osamosvojitvijo Slovenije je izseljevanje z njenega teritorija zelo upadlo. Nato je bilo izseljevanje do leta 2008 stabilno in glede na številke tudi ne zaskrbljujoče. Pri tej trditvi izhajam iz predpostavke, da nobena država izseljevanja s svojega ozemlja ne more opredeliti kot zaželen pojav. A v demokratični družbi bi bilo tudi preprečevanje kakršnegakoli izseljevanja nemogoče in tudi nedemokratično. Če pa je število izselitev tako visoko, da je to za državo z demografskega in socialno-ekonomskega vidika zaskrbljujoče, moramo prizadevanja države, da bi z javnimi politikami poskušala prebivalstvo odvracati od izseljevanja oziroma ga zadržati doma, razumeti kot nekaj pričakovanega.

Graf 1: Izselitve državljanov iz Slovenije 2004–2015¹ (vir: SURS 2017)²**Meddržavne selitve**

Dimenzije: LETO.

Odseljeni v tujino, Starostne skupine – SKUPAJ, Državljeni Republike Slovenije, Spol – SKUPAJ.

Prvi skokoviti porast izseljevanja iz Slovenije se je zgodil leta 2008. Upoštevajoč dejstvo, da se je izseljevanje v naslednjih treh letih zopet zmanjšalo, je to težko pojasniti (zаметki ekonomske krize torej niso mogli biti vzrok). Kot najverjetnejša se ponuja razlaga, da je Slovenija 21. decembra 2007 vstopila v schengensko območje in je izseljevanje postalo lažje. Upoštevajoč padec števila izseljenih naslednje leto lahko poskušamo to razložiti tudi z določeno evforijo po vključitvi v evropski gospodarski prostor – to je bilo nekaj povsem novega, zato bi bilo mogoče, da bi številni želeli to izkoristiti. Leta 2009 je število izseljenih manjše, v naslednjih dveh letih postopoma narašča, a še ne doseže števila iz leta 2008. Razumljiv razlog za to bi bilo postopno poglobljanje ekonomske krize in vse manj možnosti na trgu dela.

Velik »poskok« izseljenih zaznamo v letu 2012. To je bilo leto, ko so se v Sloveniji v življenju ljudi najbolj odrazile posledice ekonomske krize – velika brezposelnost, zadolženost v tujini, zamrznitev zaposlovanja in napredovanj v javnem sektorju, krčenje javne porabe itd. Do vsega tega je v tem letu prišlo tudi v kombinaciji z negativno politično klimo in splošnim družbenim vzdušjem.

1 Podatki za leto 2016 ob zaključku prispevka še niso bili dosegljivi.

2 Po metodologiji, ki je v veljavi od leta 2008, štejemo izselitev za statistično tedaj, kadar je bilo prebivališče odjavljeno ali kadar veljavnost prijave začasnega prebivališča ni bila obnovljena v zakonskem roku.

Slovenijo so pretresale t. i. vseslovenske vstaje, v medijih je mrgolelo negativnih zgodb. To je očitno številne (predvsem mlade) spodbudilo k temu, da si možnosti za nadaljnjo poklicno kariero in življenje raje poiščejo v tujini. Zelo pomembno je bilo brez dvoma tudi dejstvo, da se slovenski državljani lahko od 1. maja 2011 dalje prosto zaposlujejo v državah EU. Takrat je namreč minilo prehodno obdobje, ki so ga »stare« države članice uveljavile pred uresničitvijo načela prostega pretoka ljudi. To je izseljevanje torej zelo olajšalo, saj je od takrat bistveno lažje najti službo v EU, kar je zagotovo botrovalo povečanju izseljevanja.

Leta 2013 je število izseljenih sicer malenkostno upadlo, a še vedno ostalo zelo visoko. Leta 2014 je še malo naraslo, tik pod številom iz leta 2012, leta 2015 pa je doseglo rekord vse od osamosvojitve Slovenije.³ Leta 2015 se je povprečno vsak dan izselilo 23 ljudi. Med 8000 in 8500 ljudi, po kolikor se jih zadnjih pet let vsako leto izseli iz Slovenije, z drugimi besedami pomeni, da se vsako leto izseli več (mladih) ljudi, kot jih šteje celotna slovenska vojska. V petih letih je Slovenija izgubila eno celo generacijo prebivalcev. Pri tem trendu zdravstvena in pokojninska blagajna čez deset let ne bosta več vzdržni, primanjkovalo bo tudi usposobljene delovne sile (Tarča 2016).

Ob tem je treba dodati še nekaj informacij, ki osvetljujejo vprašanje o celovitosti informacij, ki jih zbira SURS. Slovenskega državljan, ki se izseli v tujino, statistika zabeleži šele 12 mesecev po odjavi stalnega bivališča. Lucija Lapuh (2011: 85) je pri svoji raziskavi v anketi ugotovila, da jih je od 777 anketirancev le 20 % odjavilo stalno bivališče, torej jih 80 % SURS ni zajel. Po pravilih bi vsak, ki se vsaj za tri mesece preseli v tujino, moral to javiti upravni enoti, a je bivanje v EU brez prijave bivališča dovoljeno do šest mesecev. Težko si je sicer predstavljati, da se kdo trajno ne bi odjavil, sploh če si stabilizira življenje v novi državi. Zagotovo pa kaže, da podatki niso najbolj ažurni – gotovo marsikdo, ki mu v tujini ne uspe in se vrne nazaj v Slovenijo, bivališča nikoli ne odjavi in država ne zazna, da je vmes živel v tujini. Marsikdo to ureja šele z davčnim rezidentstvom, ko ne želi plačevati davkov tudi v Sloveniji; kdo pa mogoče tega sploh nikoli ne stori. Statistika ne zajema študentskih izmenjav in približno 80.000 Slovencev, ki gredo vsako leto za nekaj tednov ali mesecev v tujino kot napoteni delavci. Poudariti je treba tudi, da je veliko število delavcev iz Slovenije (predvsem Gorenjske, Koroške in Štajerske) – ocene se gibljejo od 13.000 pa do precej več, tudi do 60.000, točnih števil pa ni – zaposlenih v Avstriji in Nemčiji, večina jih migrira dnevno ali tedensko (RTVSLO 2014; Nova24TV 2016). Ti so registrirani so kot zaposleni v Sloveniji, kruh pa si služijo v tujini.

---

3 Na portalu Siol.net so enega od tematskih člankov o tem nasloveli »Več izselitev slovenskih državljanov iz domovine le še v času vojn« (Siol.net 2016).

Za pričakovane trende pri izseljevanju so zelo zaskrbljujoči podatki, ki so jih predstavili v televizijski oddaji Tarča (2016). Leta 2011 naj bi o odhodu v tujino razmišljalo 30 % mladih, leta 2016 pa že 70 %. Več kot polovica jih do raziskave za to ni še nič naredila. V oddaji so zato argumentirali, da tudi če eksodusa še ni, se ta pripravlja.

Spreminja se tudi struktura selivcev. Leta 2011 je imelo 12 % odseljenih visokošolsko izobrazbo, leta 2014 pa 20 %. Največ se jih izseljuje med 25. in 39. letom starosti, v zadnjih letih precej narašča izseljevanje mlajših, starih med 20 in 24 let. A vendar je kriza zvišala povprečno starost oseb, ki se izseljujejo (SURs 2017). V letu 2015, ko se je iz Slovenije izselilo 8654 ljudi, je bilo med njimi 5122 starih do 34 let. Med izseljenimi je bilo 156 doktorjev znanosti. Osrednje ciljne destinacije starih do 34 let v letu 2015 so bile naslednje: 2273 jih je odšlo v Avstrijo, 1790 v Nemčijo, 785 v Švico, 495 v Veliko Britanijo (Odmevi 2016).

Tabela 1: Povprečna starost izseljenih po letih (vir: SURs 2017)

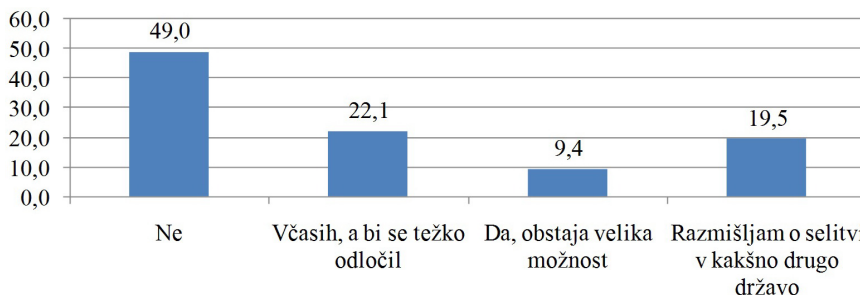
Leto	Povprečna starost izseljenih
1991	25,8
2004	34,1
2010	36
2011	37,6
2012	38,1
2013	36,7
2014	35,6
2015	35,1

Tabela 2: Izselitve državljanov in nedržavljanov iz Slovenije 2004–2015 (vir: SURs 2017)

<i>Leto</i>	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Izselitve skupaj	8269	8605	13749	14943	12109	18788
Državljeni Republike Slovenije	2265	2077	2703	3178	4766	3717
Tuji državljani	6004	6528	11046	11765	7343	15071
<i>Leto</i>	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Izselitve skupaj	15937	12024	14378	13384	14336	14913
Državljeni Republike Slovenije	3905	4679	8191	7789	8129	8654
Tuji državljani	12032	7345	6187	5595	6207	6259

Poleg državljanov se iz Slovenije izseljujejo tudi nedržavljeni, torej delavci, ki so imeli delovna dovoljenja in bili na (začasnem) delu v Sloveniji. Kot je razvidno iz tabele 2, število izselitev nedržavljanov po letih precej niha. Čeprav to za Slovenijo ni tako problematično z vidika vlaganja v te ljudi (predvsem izobraževanje), pa je z demografskega in socialno-ekonomskega vidika to zagotovo pojav, ki ga ne smemo spregledati.

Graf 2: Ali anketiranci neslovenskega etničnega porekla razmišljajo o selitvi v izvorno domovino? (vir: Valentinčič 2017: 91)

Ob koncu tega uvodnega statističnega prikaza dodajam še ugotovitve iz svoje doktorske disertacije. V anketi sem zajel 149 posameznikov neslovenskega etničnega porekla, ki živijo na območju Mestne občine Nova Gorica (deleža v anketi zajetih priseljencev in njihovih otrok sta približno enaka, nekaj je tudi vnukov). Pri vprašanju, ali razmišljajo o možnosti vrnitve/preselitve v izvorno domovino, jih je kar petina, kar lahko ocenimo za visok delež, odgovorila, da razmišljajo o selitvi v kakšno drugo državo. Slaba tretjina jih razmišlja o možnosti selitve v izvorno domovino, torej jih je le slaba polovica prepričana, da namerava nadaljevati življenje v Sloveniji. Kot razlog za razmišljanje o selitvi v tretje države jih večina navaja željo po boljšem ekonomskem položaju – ali so v Sloveniji brez službe (izgubili so jo med ekonomsko krizo) ali pa menijo, da bi v drugih državah (najpogosteje so omenjali Nemčijo in Avstrijo, tudi Švedsko in Švico) imeli boljšo plačo. Pri razlaganju tega pojava moramo spomniti na izjavo uglednega slovenskega pisatelja Borisa Pahorja, ki je ob pojavu begunske/migrantske krize leta 2015, kot tudi ob sodobnih migracijskih trendih nasploh, dejal, da Evropa dobiva veliko število »izkoreninjenih ljudi« (Siol.net 2015; Moja Slovenija 2009). Torej ljudi, ki ostajajo brez doma in s tem brez korenin, brez povezanosti s svojo, družinsko in narodno

preteklostjo. To zanimivo opazko bi lahko razširili na vse ljudi, ki se selijo. Znano je, da je na primer ameriška družba veliko bolj mobilna kot evropska, da so selitve po vsej prostrani državi nekaj običajnega. Nekateri to pripisujejo temu, da imajo vsi Američani selitev »že v genih«. Če na to preslikam rezultate tega anketnega odgovora, lahko rečem, da bi se dalo pojav enako opisati. Ljudje, ki so se v Slovenijo priselili (ali njihovi starši), kljub morda dolgoletnemu bivanju v tej deželi še niso razvili tako povezanega in intimnega odnosa z okoljem in deželo, kot je to lahko značilno za Slovence, katerih zgodovinski spomin na to okolje seže nazaj, kolikor sploh seže njihov spomin. Občutek domovine imajo torej veliko bolj ponotrjen in so na Slovenijo kot deželo in okolje podzavestno očitno veliko bolj navezani. Posameznikom neslovenskega etničnega porekla, ki živijo v Sloveniji, je torej selitev zaradi boljšega življenja lažja in bolj samoumevna, saj je njih ali njihove prednike pogosto prav ta motiv pripeljal že v Slovenijo.

Ta ugotovitev je za pričujoči prispevek zanimiva z dveh vidikov. Najprej, ker ni razloga za dvom o tem, da lahko za ugotovitev iz Mestne občine Nova Gorica apliciramo na vso Slovenijo. Torej obstaja v Sloveniji pomemben delež ljudi, ki so zelo mobilni in ne bodo imeli resnejših zadržkov pred izselitvijo. Drugič pa zato, ker se lahko vprašamo, ali ne velja enako tudi za Slovence, ki se (zadnja leta) izseljujejo iz Slovenije. Bodo tudi ti ostali vse življenje zelo mobilni (»izkoreninjeni«), bi morala Slovenija, če želi z njimi gojiti stike, na to računati in ustrezno prilagoditi politike?

ORGANIZIRANOST SLOVENSКИH DIASPORIČNIH SKUPNOSTI NEKOČ IN DANES

V preteklih izselitvenih valih, ko je bilo izseljevanje bolj enovito in strnjeno, so Slovenci kmalu po priselitvi v novo državo razvili svoje organizacije. Značilnost je bila samoorganiziranost in pogosto relativna samoizoliranost od dominantne družbe. Začetni namen organizacij je bila pomoč pri premagovanju izolacije in lajšanje integracije (Genorio 1989: 141), danes pa te organizacije pomenijo združevanje z namenom ohranjanja identitete. Ob tem združujejo tudi ljudi z drugimi skupnimi interesi in prostočasnimi dejavnostmi (npr. petje, ples, lovstvo, balinanje ...), le da imajo dejavnosti v tem kontekstu izrazito etnični poudarek. Brez dvoma pa je prav etničnost za mnoge sploh motivacija, da jih takšne aktivnosti zanimajo. Številne organizacije slovenskih izseljencev ostajajo dokaj nespremenjene že od same naselitve, nekatere so se s časom spreminjale, pojavile so se nove organizacije, nekatere pa so izginile.

Klinar (1976: 108) razlikuje dve vrsti etničnih organizacij: stare institucije, ki so jih imigranti preslikali iz izvornih domovin (npr. cerkev, družina ...), in nove institucije, ki so ustanovljene zaradi potreb imigrantov (podporne jednote, banke ...). Genorio (1989: 142) pravi, da za oboje velja, da se priseljenci vanje vključujejo z namenom zadovoljevanja potreb na področju kulture, sociale, ekonomije in politike. Klinar (1976: 111) trdi, da te institucije »prenašajo v etnično skupnost vrednote in norme imigrantske družbe, ki jih interpretirajo po svoje in priseljence tako povezujejo z novim socialnim okoljem.« Genorio (1989: 142) opaza, da čim popolnejša je mreža imigrantskih institucij, manjša je možnost hitre asimilacije.

Če primerjamo organiziranost izseljenskih skupnosti, opazimo, da so med državami precejšnje razlike v tem, kako so bile organizacije postavljene in kako so se kasneje razvijale. Pogosto pa so takšne razlike vidne tudi znotraj držav. Poleg ideološko-političnih težav, zaradi katerih so si bile posamezne skupnosti nekompatibilne, so na medsebojno razumevanje vplivali tudi drugi dejavniki, kot so na primer kulturne razlike med posameznimi priseljskimi vali. Čeprav na splošno velja, da se slovenski izseljenci različnih valov med seboj pogosto niso najbolje ujeli, lahko vendarle rečemo, da se je z vsakim novim pritokom ljudi del teh vključil v tradicionalne skupnosti, jim dal nov zagon ter podaljšal njihovo življenje. Zato nas zanima, koliko lahko to pričakujemo tudi od najnovejšega izselitvenega vala.

Današnjim izseljencem je lažje, saj politično breme nikakor ni več tako težko kot v preteklosti. Skupnosti, v katerih je bil politični vidik v ospredju, so ostale razklane, kjer pa je bilo v središču vprašanje osebnih stikov in pogledov na ohranjanje kulture, so pripadniki različnih skupin po začetnih krčih našli skupno pot sodelovanja. A demokratizacija Slovenije nikakor ni edina družbena sprememba, ki je zajela svet v zadnjega četrto stoletja. Za nove priseljence je naravno, da so v začetku dezorientirani in je medsebojna pomoč zelo pomemben vidik za uspešnejše vključevanje v novo družbo. A danes imajo novonaseljenci pred izselitvijo vendarle na voljo veliko več informacij, tudi po prispetju v nov kraj bivanja lažje pridejo do informacij, si pomagajo z internetom itd. S tega vidika torej organizirane etnične skupnosti postajajo za prišleke manj potrebne. Kaj pa z drugih vidikov? Si želijo druženja z rojaki in pogovora v maternem jeziku? Menijo, da bo tako lažje ohraniti slovensko identiteto? Si to sploh želijo? Hočejo za otroke tudi družbo slovenskih otrok? To so vprašanja, na katera poskušam odgovoriti v empiričnem delu prispevka.

EMPIRIČNA ŠTUDIJA

Pri ugotavljanju etničnega povezovanja novoizseljencev in njihovega vključevanja v tradicionalne slovenske skupnosti izhajam iz normativne predpostavke, da je ohranjanje etnične identitete nekaj pozitivnega ter v interesu Slovenije. Ker je etnična identiteta poleg individualne identifikacije tudi skupinska pripadnost, trdim, da jo je lažje ohranjati v povezovanju z drugimi. Zato kot izhodišče študije medsebojno povezovanje novoizseljencev in njihovo vključevanje v tradicionalne izseljenske skupnosti štejem za pozitivno.

London

London nikoli ni veljal za mesto, kjer bi slovenski izseljenci živeli zelo množično. Kljub temu je bilo v preteklosti družabno življenje tamkajšnjih Slovencev živahno, skoncentrirano predvsem okoli slovenske katoliške misije. Z leti je ta skupina številčno in aktivnostno precej oslabela, Slovenci, ki zadnja leta množično prihajajo v London, pa se v tem socialnem okolju ne udeležujejo. Slovenska državljanka, po rodu iz Italije, ki je svojo slovensko identiteto odkrila šele v poznih mlajših letih, sedaj pa živi v Angliji zaradi službe, pravi, da vedno, ko se udeleži maše ali kakšnega drugega dogodka v okviru slovenske katoliške misije, je edina mlajša med majhno skupinico ljudi v tretjem življenjskem obdobju. Zaradi poznejšega »odkritja« slovenske identitete pravi, da jo takšne stvari zelo pritegnejo, da pa je opazila, ko se je spoznala z drugimi mladimi Slovenci, ki so se priselili v London, da »oni do tega nimajo nobene afinitete«. S katoliško misijo je povezanih sicer tudi nekaj družin, večinoma pripadnikov druge generacije, a se obredov in drugih prireditev zaradi oddaljenosti ne udeležujejo redno.

Ob mojem obisku so srečanja potekala individualno, saj je vsakdo imel svojo življenjsko dinamiko. Med tremi intervjuvankami, ki so se izselile iz Slovenije v London v zadnjih letih, nobena ni vedela za obstoj slovenske katoliške misije. Dve tudi nista poznali nobene druge povezave, ena pa je omenila Britansko slovensko društvo, v katerem se udeležuje božičnega dogodka. Vse tri so poznale facebook skupino Slovenci v Londonu, ki šteje preko 9000 članov (zagotovo vsi ne živijo dejansko v Londonu). A dve se tudi te skupine izogibata, ena nam je to argumentirala takole: »Ne, tudi administratorji Slovencev v Londonu so malce starejši in zelo strogi z dogajanjem v skupini. Kar velja med mojimi prijatelji, je to, da se poskusimo čim bolj izogniti pisanju v skupini, saj nikoli ne veš, zakaj in kdo se bo užalil.« Ena pa

pravi, da je to glavni vir njenih informacij. Vse tri zatrjujejo, da je velika večina njihovih trenutnih prijateljev drugih narodnosti. Ena je Slovence spoznala preko facebook skupin, dve pa vse le po naključju. Ena pravi, da se je do sedaj le enkrat srečala z enim kolegom Slovencem, dve pa se s kakšnim rojakom srečata »nekajkrat letno«. Obe poudarjata neformalnost srečanj. Ena izmed njiju tudi enkrat letno priredi »Srečanje Slovencev v Londonu«, na katero vabi udeležence preko skupin na socialnih omrežjih. Pravi, da se dobijo v kakšnem pubu ali parku, običajno jih pride med 50 in 60. Občasno Slovenci priredijo tudi kakšno drugo družabnost, ena od sogovornic je omenila pustovanje s skupino Midva v februarju, ki se ga sicer ni udeležila. Dve pravita, da nimata nobenih stikov s slovenskim veleposlaništvom, »za to ne čutim potrebe,« pravi ena, tretja pa se nanje obrne za pomoč pri razpošiljanju vabil. Kot vzrok za tako redko povezovanje med Slovenci so vse tri omenile hiter življenjski tempo (ena omenja tako imenovano podganjo dirko – »rat race«) ter to, da živijo raztreseni po vsem Londonu.

Del njihovega socialnega kroga torej niso Slovenci, a zanimivo je, da tudi Angleži ne. Večinoma gre za priseljence drugih narodnosti. Dve na vprašanje o morebitni vrnitvi domov odgovarjata, da tega v prihodnosti ne izključujeta, »a zagotovo ne v naslednjih letih«, ena pa pravi, da »je izselitev zagotovo dokončna«. Vse tri kot razlog za izselitev navajajo brezposelnost kljub številnim poslanim prošnjam za zaposlitev, medtem ko so v Londonu hitro našle zaposlitev.

Toronto

Dokaj sorodna je situacija v Torontu. Tradicionalna skupnost je dobro organizirana z dvema župnijama, dvema hranilnicama ter preko desetimi »letovišči« v provinci Ontario. Gre za posestva v naravi, večinoma na obrobju Toronta, kjer so dvorane za prireditve, poleg tega pa Slovenci lahko tam postavljajo še svoje prikolice ali vikend hiške. Zelo aktivna je tudi še mladina, najbolj preko folklorne skupine Planika. Čeprav je Toronto ciljna destinacija številnih novoizseljencev (v Kanado je precej lažje priti kot v ZDA, Toronto pa je ekonomsko središče države), je vključevanje mladih v tradicionalno organizirano skupnost le izjema. Ob mojem obisku sem doživel situacijo, ko je prišlo do manjšega konflikta med obema skupinama. Na prireditve tradicionalne skupnosti se je pripeljal en avtomobil novonaseljencev, predvsem na pobudo enega izmed njih, ki je imel s staronaseljenci poslovne povezave. Ob začetku prireditve, ko je začela plesati mladinska folklorna skupina, so se novonaseljenci posmehovali narodnim nošam in so raje odšli v bazen, ki

ga je letovišče ponujalo. To je nekaj pripadnikov tradicionalne skupnosti užalilo in ujezilo. Kasneje je ena izmed novonaseljenc, ko je zagledala kip škofa Barage, ki s knjigo poučuje Indianca, to interpretirala kot »duhovnik z otrokom« in glasno posmehljivo vprašala, ali to pomeni, da podpirajo pedofilijo. To je nekaj pripadnikov starejše skupnosti prizadelo in razjezilo. Kasneje se je tudi izkazalo, da dekle ni vedelo, kdo sploh je škof Baraga, ki ga kanadski Slovenci zelo častijo. Ob tej ugotovitvi se je nekaj staronaseljencev zelo zgražalo nad izobraženostjo in šolskim sistemom v Sloveniji.

Pri intervjuvanju pripadnikov obeh skupin se je nekaj novonaseljencev pritoževalo, da so se želeli vključiti v skupnost, »a nič nam niso dovolili spremeniti, vse hočejo zastarelo naprej in vse mora biti po njihovo. Jasno so nam dali vedeti, da nismo enakopravni,« kot je to argumentiral eden od intervjuvancev. Član tradicionalne skupnosti nam je razlagal ravno obratno: »Malo jih pride, ti ki so prišli, pa so hoteli vse po svoje. Spremenili bi vse, kar smo mi desetletja gradili in se trudili. Postali bi kar predsedniki in ukinili prireditve, predvajali neke filme, ki res ne vem, ali so odraz Slovenije, in angleško glasbo, kot jo oni poslušajo.« Razpoke se kažejo tudi med starimi priseljenci ter njihovimi otroki in vnuki, ki so generacijsko primerljivi s številnimi novonaseljenci. Eden izmed intervjuvanih novonaseljencev nam je tako opisal svoje videnje: »Nimamo skupnih točk zaradi drugačnih ozadij. Mi pogrešamo Slovenijo in prijatelje doma, oni tega nimajo, ker so bili tukaj rojeni, ampak le gojijo kulturo, ki so jim jo predali starši.« Potomka pripadnika tradicionalne skupnosti pravi, da je tudi obnašanje prvih in drugih različno: »Ko pridejo ti ta novi, se radi kar napijejo, saj mi tudi kaj popijemo, a oni potem izgubijo vse zavore, fantje potem te njihove roke povsod po nas tlačijo, tako da se punce raje bolj proč držimo.«

Tudi v župnije se mladi vključujejo le izjemoma. Ugotovil sem, da jih del tudi doma ni bil versko aktiven, del pa je bil versko vzgojen, a je z aktivnostmi prenehal vsaj ob preselitvi ali že prej. Nekaj novonaseljencev, ki se občasno udeležujejo obredov, je nekoliko starejših, v začetnih srednjih letih in običajno že z družinami in otroki.

Novonaseljenci se med seboj neformalno srečujejo, večinoma po svojih domovih, ob filmskih večerih (večinoma ne gre za slovenske filme, torej je motiv druženje) ali zgolj klepetu. Skoraj nihče ne razmišlja o vrnitvi v Slovenijo, to dopuščajo kot možnost le, če ne bi dobili podaljšanih delovnih dovoljenj.

San Francisco

V San Francisku delujeta slovenska župnija (ki sicer nima stalnega slovenskega duhovnika, nedeljsko mašo imajo skupaj s Hrvati, opravi jo poljski duhovnik, ki tudi upravlja cerkev, ali kakšen gostujoči slovenski ali hrvaški duhovnik) in dom, imenovan »slovenska hala«, kjer ima sedež več slovenskih organizacij. Tudi pri obisku te skupnosti so mi postregli z opisom kulturnega nesporazuma. Tako naj bi nekaj mladih nekoč prišlo na prireditev v halo, kjer so ob koncu pripadnikom organizacijsko povezane slovenske skupnosti dejali: »Saj ste čisto fajn ljudje, bomo še prišli, mi smo mislili, da ste sami stari komunisti tukaj.« Struktura mladih, ki se izseljujejo v Silicijevo dolino, je drugačna od tistih v Londonu in Torontu. Večinoma gre za vrhunsko izobražene ljudi s službami, ki zahtevajo visoko kvalifikacijo. Od tod očitno tudi njihov podjetniški duh ter drugačni predsodki do tradicionalne skupnosti kot v Torontu, a enaka težava nepoznavanja.

Tudi tukaj novi izseljenci omenjajo kot oviro za več druženja hiter in naporen življenjski tempo, dolge delovne urnike ter naseljenost po celotni Silicijevi dolini, kar zahteva veliko časa za prihod na druženje. Opisovali so mi občasna neformalna druženja ob pijanci ali pri kom doma ter filmske večere, niso pa se odločili svojih druženj formalizirati. Neformalno se dobivajo po skupinah, kot so pač osebno povezani.

Občasno se udeležujejo tudi prireditev v slovenski hali, a nihče redno, tudi med običajnimi obiskovalci gre le za (manjši) del novoizseljencev. V precej večji meri kot v Londonu in Torontu so udeleženi v slovenski župniji, kjer sicer niso redni obiskovalci bogoslužij (kot težavo zopet omenjajo razdaljo, ki se še potencira s prometom), a nekateri se čutijo del tega občestva in se versko udeležujejo v slovenskem kontekstu. S koncem leta 2015 je ena izmed novonaseljenk prevzela tudi poučevanje ene od skupin v okviru sobotne šole slovenščine v slovenski hali. A je morala po enem letu zaradi službenih obveznosti in pomanjkanja časa to opustiti.

Izseljenka, ki je v Kalifornijo prišla leta 1996 po več letih selitev po zahodni Evropi in ki ima stik tako s staronaseljenci kot novonaseljenci, je povedala, da v začetku Slovencev ni iskala, dokler nista s sosedom ob vljudnostnem klepetu ugotovila, da sta oba Slovenca. (On se ji je najprej predstavil kot Avstrijec, dokler ni izvedel, da je ona Slovenka. Pravi, da je bilo to edinkrat, ko se ji je to zgodilo v ZDA.) Ta ji je povedal za slovensko halo; pravi, da sta se tam posebej povezala s starejšim Istranom (tudi ona je iz Istre), in tako je postala vpeta v slovensko skupnost. Poudarja, da je takrat in danes prihajalo v halo zelo malo drugih slovenskih novonaseljenec. O tem, zakaj se v skupnosti ne udeležuje več novonaseljenec, razmišlja:

Veliko mladih priseljencev je zelo uspešnih v poslu in usmerjajo svojo energijo v posel in kariero. Morda nekateri ne čutijo potrebe po druženju s Slovenci v hali, saj imajo svoje ustaljene in zaključene slovenske družbice, s katerimi imajo veliko skupnega; ali pa jih to celotno slovenstvo sploh ne zanima, in pač živijo življenje brez razmišljanja o slovenskih koreninah.

Kot zelo pomemben poudarja tudi spremenjen življenjski slog:

Kolikor je težko celo zadevo poenostaviti, imam osebno eno svojo teorijo glede razlik med druženjem včasih in danes: danes smo z lahkoto povezani, kar v preteklosti naši predniki priseljenci niso bili, in zato jim je druženje v Slovenski in podobnih halah bila edina možnost komuniciranja v lastnem jeziku, poslušanja domače glasbe, in ohranjanja tradicij. Danes imamo internet in socialna omrežja, kjer se lahko družimo iz udobja naših kavčev. Lahko iz ZDA brezplačno pokličemo v Slovenijo in obratno. Pošiljamo si fotografije in videoposnetke, in celo v živo se lahko snemamo, in si mahamo skozi pametni telefon. Veliko lažje je danes se vračati v domovino; včasih po celih 10 in več let priseljenci niso mogli v Slovenijo na obisk, sedaj jih veliko obišče Slovenijo vsaj enkrat ali celo večkrat na leto. Poleg vseh povezav, je tudi življenje danes veliko bolj kompleksno, veliko več je distrakcij, veliko več opcij za instantno zadovoljevanje naših duš.

Stuttgart

Tudi za Stuttgart, ki je ena osrednjih destinacij novih izseljencev iz Slovenije v Nemčijo, velja nekaj enakih značilnosti: (1) novonaseljenci se med seboj občasno neformalno srečujejo,⁴ (2) srečanja temeljijo na manjših skupinah in niso redna ter (3) velika večina novonaseljencev se v tradicionalno organizirano skupnost ne vključi. A v Stuttgartu je situacija vendarle drugačna in je število novonaseljencev, vključenih v tradicionalno skupnost, višje. Po moji lastni presoji je na to pomembno vplivala izseljenka iz leta 2006, ki se je preselila zaradi nemškega partnerja. Najprej slovenske družbe ni iskala, nato pa se je zaradi domotožja aktivirala in postala

---

4 Edini primer, kjer so izseljenci iz zadnjih let poskušali ustanoviti tudi svoje novo društvo, sem zaznal v Münchnu.

vključena v številne slovenske aktivnosti. Verjetno bolj zaradi spleta okoliščin se je nekaj interesentov za preselitev v Stuttgart obrnilo nanjo, pomagala jim je in tako se je to nadaljevalo kot snežna kepa. Predstavila jim je tudi organizirano slovensko skupnost in jih vključila vanjo. Nekateri se s skupnostjo niso tesneje povezali, nekateri se prireditev občasno udeležujejo, v enem primeru pa je posameznik že tudi prevzel funkcije v društvu ter koordinaciji društev. To je sicer kasneje moral opustiti zaradi pomanjkanja časa zaradi službe. Opisana intervjuvanka izseljevanje mladih pojasnjuje z »neperspektivnostjo v Sloveniji«. Ti, ki so v skupnost vključeni, so mi omenjali predvsem to, da so tukaj spoznali prijazne ljudi, ki so jim veliko pomagali z nasveti in napotki. Ti, ki niso vključeni, so navajali predvsem pomanjkanje časa in odsotnost.

Tudi za Stuttgart so razlogi za preselitev ekonomske narave. Izseljenec iz leta 2012 mi je svojo izkušnjo takole opisal:

Minimalno plačilo ne glede na izobrazbo ob pogoju, da moram biti podjetju dosegljiv 24 ur na dan vse dni v tednu, grožnje in nenehna dokazovanja o opravljenih urah, šefovo iskanje napak po načelu iskanja dlake v jajcu, predvsem pa to, da slovenska zakonodaja takšnim lastnikom podjetij enostavno ne stopi na prste, je botrovalo k temu, da sem si enostavno rekel, da zmorem in si zaslužim več. Verjamem, da niso vsi delodajalci v Sloveniji takšni, ampak na podlagi slabe izkušnje sem se odločil. Sledile so zavrtnite prošnji, neuspeli razgovori, razočaranja ... ampak nisem odnehal. Nato sem službo le našel. O zgoraj omenjenih »težavah«, na katere sem naletel pri slovenskem delodajalcu, tukaj ni ne duha ne sluha. Prav morda zaradi tega, ker organi pregona tukaj bolje opravljajo svojo nalogo in ker se tukajšnji delodajalci zavedajo pomena delovanja in lastnega obstoja na dolgi rok.

Stockholm

Podobna Stuttgartu je tudi situacija v Stockholmu. Večina novonaseljencev se v skupnost ne vključuje, med seboj se občasno neformalno dobivajo na pijači. Razlogi, ki so jih navajali, so enaki kot v vseh prejšnjih primerih. Najdemo pa nekaj mladih, ki se vsaj občasno vključujejo v tradicionalno skupnost – društva in katoliške misije. Tudi tukaj sem zaznal dve izseljenki, ki sta vez med obema valoma. Prva svoje izkušnje opisuje takole:

Odgovor glede vključevanja je pravzaprav: da in ne. So ljudje, ki stikov sploh ne iščejo. Pred leti sem se srečala z znanko, ki je bila na Švedskem takrat že dve leti. Sicer se je družila z drugo Slovenko, ko pa sem omenila slovensko skupnost, je bil odgovor: »Nimam potrebe, da bi se kaj več kot toliko družila s Slovenci.« Poznam še precej drugih primerov, ko ljudje živijo tukaj na Švedskem in preprosto nikoli ne poiščejo stikov z drugimi Slovenci ali vsaj ne z društvu. Po drugi strani pa obstajajo različne FB strani, kjer se povezujejo med seboj (če pa se v realnem življenju tudi srečajo, je pa že težje reči, nekateri se, drugi nikoli, in všečkanje na FB običajno ne pomeni prisotnih na prireditvah – sama opažam, da tisti, ki največ »všečkajo«, še najmanj pridejo na takšne stvari). Poznam pa kar obširno skupnost novih Slovencev, ki se srečujejo med seboj, na kavah, večerjeh ipd. Ta mreža je kar široka in običajno vključijo/-mo vanjo tudi nove priseljence. Odvisno je seveda, kako novi priseljenec poišče stik oz. na koga naleti, pa seveda tudi od njegove želje, ali bi se rad družil s Slovenci. Tradicionalne, starejše slovenske skupnosti imajo žal nekoliko manj privlačen spekter dejavnosti, morda tudi drugačen, bolj tradicionalen glasbeni okus, kar marsikoga novega priseljenca lahko na začetku odbije. Menim sicer, da se po nekaj letih življenja v tujini zagotovo pri priseljenecih pojavi želja, da bi se družili s sonarodnjaki, vendar je zelo pomembno, kakšen program društvo pripravi. Poleg tega je težava tudi v tem, da če pride v društvo in tam ne vidi mlajše generacije, potem verjetno drugič ne bo več z veseljem prišel. Tudi na prireditve je nova generacija pripravljena hoditi, če imajo zanimivo vsebino in so dovolj privlačne zanje. Težava je tudi v razmišljanju društev. Ni dovolj samo tarnati, da ni mladih, treba je spremeniti način razmišljanja in ponuditi drugačen program, ki bo pritegnil tudi mlajšo generacijo. V nekaterih društvih je dejavna tudi druga generacija, kar je zanimivo in obetavno. Novo priseljsko generacijo bo mogoče pritegniti zgolj s kakovostnimi programi v društvih (novi priseljenci so, vsaj po mojem poznavanju, večinoma precej izobraženi, od univerzitetnih diplom, magisterijev ali doktoratov). Njim v tem hipu ni zgolj do druženja ob kavi ali »na pijači«, sem pa prepričana, da jih je mogoče pritegniti. Kar se tiče slovenske katoliške misije in obiskovanja svetih maš, je pa stvar takšna, da tisti, ki so že iz Slovenije bili redni obiskovalci maš, raje prihajajo k maši kot pa tisti, ki so bolj tradicionalno (torej samo »praznično«) verni. Seveda pa sem ravno v zadnjem času ugotovila, da nekateri pa preprosto ne

izvedo takoj, da obstaja Slovenska katoliška misija in da so vsaj enkrat na mesec maše v slovenskem jeziku. Velikokrat takšne informacije preprosto posredujemo na zasebni ravni, saj ima oseben pristop običajno tudi največji učinek.

Zelo podobne izkušnje navaja tudi druga intervjuvanka:

Družim se tako s Slovenci, ki so na Švedskem že dlje časa, kot tistimi, ki so se preselili pred kratkim (zadnja leta). Druženja so formalne (društvo) ter neformalne (FB, zasebno) narave. Z mladimi Slovenci sem prišla v stik predvsem ko sem ustanovila FB stran Slovenci v Stockholmu, z manjšim deležem pa tudi preko društva na dogodkih. V sklopu formalnih druženj z društvom se srečujemo ob kulturnih praznikih (večerje, recitali), piknikih na prostem (pomladi, jeseni), badmintonu in podobno. V sklopu neformalnih druženj se srečujemo na Pivčku Slovencev v Stockholmu in drugih športnih aktivnostih. Neformalno se srečujemo enkrat mesečno, število ljudi se giblje od 5–15, formalno pa približno vsak 2. mesec, zbere pa se 10–150 ljudi (od tega ca. 1/5 mladih) – odvisno od dogodka. Vedno se trudimo da v vse aktivnosti Slovencev v Stockholmu vključujemo vse generacije. Starejše gospe/gospodje tako rade volje gredo z nami mladimi na Pivček Slovencev v Stockholmu ali pa na bowling, pa še luštno se imamo. Njihovi potomci se le v manjši meri udeležujejo slovenskih aktivnosti, saj v veliki meri ne govorijo slovenskega jezika. Največkrat pridejo na letni kulturni dogodek, verjetno bolj zaradi staršev kot samih sebe (osebni občutek).

SKLEP

Namen tega prispevka ni generalno idealizirati ali kritizirati pripadnike posameznega vala slovenske emigracije. V preteklosti so vedno bili krči pri sodelovanju med pripadniki različnih valov emigracije. A v večini primerov so se nato skozi leta zblížali in novonaseljeni so revitalizirali starejše skupnosti. Ali bo tako tudi s sodobnimi izseljenci, bo pokazal le čas. Kljub določenim podobnostim situacija v vseh petih obravnavanih mestih ni enaka. Opazimo lahko, da igra pomembno vlogo splet okoliščin, predvsem obstoj kakšne osebe, ki ima voljo in karizmo za povezovanje obeh skupin.

Nedvomno dejstvo je, da današnji izseljenci slabo poznajo obstoj starejše slovenske diaspore in jim niti ne pride na misel, da bi jo lahko uporabili kot vzvod za lažjo integracijo v novo okolje. To je posledica nerazumljive odsotnosti tematike v slovenski javnosti in še posebej šolskih programih. 5. člen Ustave Republike Slovenije, ki zagotavlja posebno skrb države za rojake izven matice, bi bilo treba razumeti širše, tudi kot skrb za medsebojno poznavanje in sodelovanje.

Danes se tudi tradicionalne izseljenske skupnosti spreminjajo, nanje vplivajo globalni trendi (npr. individualizacija, fluidnost sodobnih družb, vse večja mobilnost, vse širši nabor možnih prostočasnih dejavnosti in interesov, novi komunikacijski kanali). Slovenija svojo politiko do rojakov po svetu še vedno gradi na izrazitem konceptu skupnosti. O tem bi morali razmisliti, saj tako pripadniki starih skupnosti kot novoizseljenci postajajo vse bolj individualisti, torej bi bilo treba v politike Republike Slovenije dodati pristope, ki bi privabljali in nagovarjali tudi posameznike.

Večina teh, ki se zadnja leta izseljujejo, je visoko izobraženih in karierno uspešnih. Zelo težko si je predstavljati, da bi jih Slovenija (vsaj večino) privabila nazaj. Zato je zanjo toliko pomembneje, da z njimi ohrani vezi. Tako bomo lahko govorili o preskoku z bega možganov h kroženju možganov (zdi se, da je koncept kroženja možganov v Sloveniji večinoma napačno razumljen – kot dejstvo, da ker je Slovenija deležna tudi priseljevanja, je to kroženje in ne beg možganov). Lahko rečemo, da je Slovenija z osamljenimi politikami v tej smeri že začela, kar je zelo pohvalno. Kot takšna primera lahko navedemo razpisa Financiranje študijskega oziroma znanstvenega obiska slovenskih študentov pri profesorjih slovenskega rodu, ki delujejo na tuji univerzah, in Financiranje projektnih gostovanj profesorjev slovenskega rodu, ki delujejo na tujih univerzah, na slovenskih visokošolskih zavodih, ki ju je v letu 2016 razpisal Javni sklad za razvoj kadrov in štipendije. Sistematičnih politik za povratništvo in povezovanje z novimi diasporami Slovenija še nima, a bi bile nujno potrebne. Pri tem bi se lahko zgledovala po državah, ki temu namenjajo veliko pozornosti (npr. Portugalska).

surs ima dokaj natančne podatke o izseljevanju iz Slovenije, nima pa točnih podatkov o tem, koliko slovenskih državljanov se vrne iz tujine. Po zbranih podatkih ocenjujejo, da se jih v prvih nekaj letih vrne petina (Globus 2016). Na eni strani to lahko štejemo kot potencial, ki bo domov prinesel novo znanje in izkušnje. Na drugi strani pa so mi ob obiskih prav novoizseljenci te, ki so se vrnili, opisali pogosto kot tiste, ki niso bili prilagodljivi in pripravljeni delati ter so ob selitvi pričakovali, da jim bo vse ponujeno na pladnju. To sicer zagotovo ne drži v vseh primerih. Pogosto gre tudi za družine, ki se za vrnitev odločijo ob prelomnici, ko je treba otroke vpisati v šolo, in želijo, da se šolajo v slovenščini. Intervjuvanci v Stuttgartu so mi opisovali,

da se je marsikdo moral izseliti tudi zato, ker je zelo težko najti stanovanje ter brez tekočega znanja nemščine tudi službo in jim to preprosto ni uspelo.

V intervjujih sem kot zadnje postavil vprašanje, kaj bi si želeli od Slovenije. Tu so se izseljenci zelo jasno ločili v dve skupini. Ti, ki so aktivni tudi v tradicionalnih skupnostih, so navajali želje po skrbi za promocijo kulture in države. Ena intervjuvanka je dejala takole: »'Stari' vidijo sofinanciranje s strani Slo podobno kot jaz, 'novi' pa itak ne pričakujejo nič, saj večinoma precej razočarani pridejo v tujino in znajo precej pljuvati čez situacijo v Slo, politiko in posameznike, ki politiko oblikujejo. Osebo me taka pavšalna pljuvanja brez prave osnove precej motijo.« Druga je svojo izkušnjo opisala takole:

Na primer, ko sem iskala promocijski material v Sloveniji za naš dogodek, sem morala zapraviti teden dni, da sem dejansko prišla do osebe, ki mi je bila pripravljena poslati material na Švedsko, nakar mi tega materiala ni nikoli poslala. Drugi primer: Spletna stran www.slovinci.si. Kličem na Urad ker našega društva ni bilo na zemljevidu društev po svetu na njihovi strani. Po dogovoru pošljem email, na kar dobim odgovor, da bo vse urejeno v roku tedna dni. Hkrati pošljem še članek o nedavnem dogodku, ki naj bi ga objavili kot novico. Čakam teden dni, dva, tri. Pišem ponovno. Zopet odgovorijo, da bo urejeno v roku par dni. Čakam mesec dni več. Ničesar. Zopet kličem. Prelagajo odgovornost z ene osebe na drugo. Obljubijo, da bodo uredili. Prvič sem kontaktirala novembra, zadeva se je končno izvedla v januarju. Po mojem zadnjem zelo jeznem klicu. Članek o dogodku ni bil nikoli objavljen.

Med temi, ki v društvih niso aktivni, je izstopalo zgolj pritoževanje nad urejanjem osebnih statusov ter kako bi želeli lažje s Slovenijo pretrgati vezi. Intervjuvanka nam je to opisala takole:

Velik delež Slovencev je razočaranih nad pogoji, ki jim jih je zagotavljala njihova matična država in se zato tudi trudijo čimbolj distancirati od vsega kar je slovenskega. Danes je veliko Slovencev, ki komaj čakajo, da se nekako izvozijo iz Slovenije in si zagotovijo boljše življenje. Danes se zdi da obstaja določena zamera do Slovenije zaradi katere veliko mladih ne čuti navezanosti na domovino, niti nimajo nobene želje po ohranitvi jezika ali kulturnega izročila svojih prednikov. Po domače povedano, po pol leta so Švedi in doma z otroci govorijo izključno švedsko. Mladi, ki smo

bili rojeni in smo odraščali v obdobju po osamosvojitvi Slovenije nismo bili deležni neke domoljubne vzgoje. Zdi se, kot da so si po osamosvojitvi vsi tako oddahnili da končno imamo svojo državo, da so kar pozabili na vsodbujanje narodne zavesti pri podmladku. To se danes odraža kot posamezniki brez občutka pripadnosti, brez narodnostne zavesti.

Druga pa se svoje izkušnje spominja takole:

Fantu so v Nemčiji ukradli denarnico, notri je bila tudi vozniška. Ravno je odhajal v SLO, tako da je osebni dokument lahko uredil, vozniške pa ne, ker nima urejenega bivališča v SLO. V Nemčiji so mu rekli, da ga že lahko najdejo v sistemu, vendar potrebujejo dovoljenje Slovenije, butasta birokracija pa je zahtevala, da je najprej uredil začasno bivališče v SLO, in potem je lahko po 6 mesecih dobil novo vozniško. Torej v tem času sem lahko samo jaz vozila avto. Debilno, a ne?

Vsi ostali so se pritoževali predvsem zaradi ureditve davčnega rezidentstva. Dejstvo je, da je velik del sodobnih izseljencev nad Slovenijo razočaranih in posledično zagrenjenih. To lepo prikazuje tudi spodnja slika nekaterih komentarjev na facebook skupini, kjer sem objavil vprašanja za to raziskavo in prosil za odgovore (slika 1).

Slika 1: Komentari k objavljenim vprašanjem za to raziskavo na facebook strani (vir: Facebook 2017)

Obema skupinama pa so skupni komentarji, ki jih lepo povzema misel izseljenca iz Stuttgarta: »Seveda pa me žalosti, da se Slovenija ne trudi dovolj, da bi mlad, motiviran in deloven kader poskušala zadržati v domovini. Tukaj enostavno po mojem mnenju manjka 'gledanja na dolgi rok'«.

Treba je tudi poudariti, da veliko izseljevanja v zadnjih letih nikakor ni težava, ki bi pestila le Slovenijo. Dejansko je ta tegoba skupna vsem vzhodnoevropskim in južnoevropskim državam. Najuspešnejše zahodnoevropske in svetovne države (Nemčija, Velika Britanija, Kanada, Avstralija itd.) so svoj gospodarski napredek zadnjih let gradile tudi na občutnem demografskem opustošenju določenih regij. Mednarodni denarni sklad je tako v letu 2016 opozoril, da je v zadnjih 25 letih vzhodno Evropo zapustilo 20 milijonov ljudi, 80 % v smeri zahodne Evrope. To je po njihovih ocenah prispevalo k povprečnemu padcu BDP-ja za 7 % v teh državah (Časnik 2016). Trenutno naj bi zaradi pomanjkanja delovne sile zaradi izseljevanja delalo 800.000 ukrajinskih delavcev na Poljskem, 100.000 na Češkem, Madžarska pa naj bi z uvažanjem delovne sile iz Ukrajine začela (RTVSLO 2017a). Iz Rusije se je med letoma 2000 in 2014 izselilo 1,8 milijona izobražencev (Domovina 2017). Opažamo sicer tudi, da se v zadnjem obdobju zaradi boljših gospodarskih obetov konstantno povečuje število ljudi, ki se z zahoda zopet vračajo v domovine na vzhodu (glej npr. RTVSLO 2017b). Raziskavo o sodobnem izseljevanju in begu možganov bi bilo v bodoče torej smiselno zastaviti tudi v primerjalni perspektivi.

VIRI IN LITERATURA

- Bernard, H. Russell (1995). *Research methods in anthropology: Qualitative and quantitative approaches*. London: Altamira Press.
- Cencič, Majda (2009). *Kako poteka pedagoško raziskovanje*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Časnik (2016). Eksodus iz Vzhodne Evrope lahko sproži začaran krog, <http://www.casnik.si/index.php/2016/07/22/eksodus-iz-vzhodne-evrope-lahko-sprozi-zacaran-krog/> (20. 3. 2017).
- Domovina (2017). Beg izobražencev se ne dogaja le Sloveniji, ampak tudi Rusiji: Skoraj 2 milijona v zadnjih 15 letih, <https://www.domovina.je/beg-izobrazencev-se-ne-dogaja-le-sloveniji-ampak-tudi-rusiji-skoraj-2-milijona-v-zadnjih-15-letih/> (20. 3. 2017).
- Drnovšek, Marjan (2010). *Izseljevanje, »rakovina« slovenskega naroda: Od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije*. Ljubljana: Nova revija. Facebook.
- Genorio, Rado (1989). *Slovenci v Kanadi*. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Globus (2016). RTVSLO, <http://4d.rtvsl.si/arhiv/globus/174402584> (14. 3. 2017).

- Klinar, Peter (1976). *Mednarodne migracije*. Maribor: Obzorja.
- Lamut, Urška, Macur, Mirna (2012). *Metodologija družboslovne raziskovanja*. Ljubljana: Vega.
- Lapuh, Lucija (2011). Geografski vidiki sodobnega izseljevanja iz Slovenije. *Dela* 36, 69–91.
- Maxwell, John (2004). Casual Explanation, Qualitative Research, and Scientific Inquiry in Education. *Educational Researcher* 33/2, 3–11.
- Moja Slovenija (2009). Intervju: Boris Pahor, pisatelj, <http://www.mojaslovenija.net/ljudje/igralci-pevci-slikarji-umetniki/41-intervju-boris-pahor-pisatelj> (19. 3. 2017).
- Muršič, Rajko (2011). *Metodologija preučevanja načinov življenja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Nova24TV (2016). 60.000 Slovencev je zaposlenih v Avstriji, vlada pa se hvali z nižjo brezposelnostjo, <http://nova24tv.si/slovenija/janez-jansa-o-razvojnih-potencialih-slovenije-ni-prav-da-se-denar-najde-samo-za-ljubljano/> (14. 3. 2017).
- Odmevi (2016). RTVSLO, <http://4d.rtvlo.si/arhiv/odmevi/174446140> (14. 3. 2017).
- RTVSLO (2014). Vse več Slovencev brez dela, s trebuchom za kruhom tudi v Avstrijo, <https://www.rtvlo.si/gospodarstvo/vse-vec-slovencev-brez-dela-s-trebuchom-za-kruhom-tudi-v-avstrijo/330033> (14. 3. 2017).
- RTVSLO (2017a). Madžarska bo gradbene delavce vabila iz Belorusije in Ukrajine, <http://www.rtvlo.si/svet/madzarska-bo-gradbene-delavce-vabila-iz-belorusije-in-ukrajine/416434> (20. 3. 2017).
- RTVSLO (2017b). Vse več ljudi se z zahoda Evrope vrača na vzhod, <http://www.rtvlo.si/svet/vse-vec-ljudi-se-z-zahoda-evrope-vraca-na-vzhod/425150> (15. 6. 2017).
- Siol.net (2015). Kako bi pisatelj Boris Pahor reševal begunsko krizo v Evropi, <http://siol.net/novice/slovenija/kako-bi-pisatelj-boris-pahor-reseval-begunsko-krizo-v-evropi-video-396440> (19. 3. 2017).
- Siol.net (2016). Več izselitev slovenskih državljanov iz domovine le še v času vojn, <http://siol.net/novice/slovenija/vec-izselitev-slovenskih-drzavljanov-iz-domovine-le-se-v-casu-vojne-infografika-419779> (15. 3. 2017).
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije (2017), <http://www.stat.si/> (15. 3. 2017).
- Tarča (2016). RTVSLO, <http://www.rtvlo.si/slovenija/smo-na-pragu-eksodus-a-mladih/404489> (16. 3. 2017).
- Ustava Republike Slovenije. *Uradni list RS*, št. 33/91, s spremembami.
- Valentinčič, Dejan (2017). Stopnja družbene integriranosti neslovenskega etničnega prebivalstva v Mestni občini Nova Gorica v kontekstu obče slovenske družbe. Doktorska disertacija. Nova Gorica: Fakulteta za uporabne družbene študije.

ETNIČNO PODJETNIŠTVO MED SLOVENC V DRŽAVAH NEKDANJE JUGOSLAVIJE: SITUACIJE, MOŽNOSTI IN PRILOŽNOSTI

Jure Gombač

UVOD

Poleg na prvi pogled bolj uveljavljenih in zelenih destinacij, po navadi na zahodni polobli sveta, so Slovenci skozi zgodovino zaradi najrazličnejših razlogov odhajali tudi v dele nekdanje skupne države Jugoslavije. Tja so bili bodisi poslani ali napoteni po uradni dolžnosti, lahko pa so, podobno kot drugi migranti, iskali boljšo prihodnost in priložnosti zase in za svoje družine. Statistika in številke govorijo svojo skopo zgodbo in nam le približno lahko dajo slutiti usode, doživetja in izkušnje ljudi, ki so se selili po »Balkanu« (Mlekuž 2008) oz. »Orientu« (Said 2007) v prostor, ki ga dandanes imenujemo nekdanja Jugoslavija. To ni bilo nič nenavadnega, saj je že leta 1880 na tem področju živelo in delalo 28.512 ljudi, ki so navedli slovensko popisno opredelitev; očitno pa je preko socialnih polj v Slovenijo prišlo dovolj dobrih in spodbudnih novic, da je leta 1931 v »domači tujini« živelo že 72.857 Slovencev (Josipovič 2014). Njihova poklicna sestava je bila pestra in je poleg kmetov zajemala tudi obrtnike, uradnike, duhovnike, učitelje, trgovce, rudarje, zdravnike, inženirje, veterinarje, železničarje, delavce v tovarnah, težake, gospodinske pomočnice, orodjarje, mehanike, zlatarje, orožnike, »financarje«, vojaške častnike, rokodelce, predice, gostince, samostojne obrtnike vseh vrst, od mizarjev, čevljarjev, krojačev, ključavničarjev itd. (Kržišnik - Bukič 2003; Drnovšek, Kalc 2014; Koblar 2008 ...). Po drugi svetovni vojni število počasi začne upadati, preseljujejo se predvsem kmetje kolonisti, državni nameščenci, strokovnjaki v rudarska in industrijska središča, uradniki, oficirji ... Leta 2011 slovensko popisno predelitev tako navede 16.804 ljudi (Josipovič 2014).

Kar se podjetništva tiče, prav gotovo lahko razlikujemo med obdobjem pred drugo svetovno vojno in obdobjem po njej, ko je z modernizacijo spodbujeni

kapitalistični sistem zamenjal socializem pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije in so na podjetnike začeli gledati kot na »privatne pridobitnike, ki stalno špekulirajo in rušijo temelje socialistične ureditve in komunistično prihodnost.« (Beltram 1986) Podjetništvo je postalo eden od državnih sovražnikov in načrtna gospodarska politika je preko nacionalizacije, planskega gospodarstva in birokratskih ter drugih ovir iz malih in srednjih podjetij začela ustvarjati za sistem veliko bolj sprejemljive zadruge. V tem času je bilo torej iskanje poslovnih priložnosti, ustanavljanje podjetij in dobička kjerkoli v SFRJ zelo težko, če ne nemogoče. Situacija se je, kar se podjetništva tiče, sicer v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja nekoliko sprostila, a res le nekoliko in le na nekaterih področjih (gostinstvo, prodaja sadja in zelenjave ...). Gre torej za obdobje, katerega vplivi so pomembni tudi za obdobje po razpadu SFR Jugoslavije, ko se je preko tranzicije skušalo ujeti kapitalistični vlak, kar je bivšim socialističnim republikam le deloma uspelo. Posledicam tranzicije smo priča še dandanes in jim lahko sledimo v obliki stečajev in razprodaj podjetij, korupcije in klientelizma, delavskih bojev za pravice, izseljevanja in negotovega trga dela, ko je samozaposlovanje postalo ena (edina!?) od možnih strategij preživetja. (Musić 2016; Ivandić, Livada 2016)

Znanje o etničnem podjetništvu smo na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije (ISIM ZRC SAZU) nabirali skozi projekt »Etnična ekonomija: izziv ali ovira za gospodarstvo v Sloveniji in EU«, ki ga je financirala Agencija za raziskovalno dejavnost RS ter sofinancirala Slovenska akademija znanosti in umetnosti in je potekal med letoma 2011 in 2013. Raziskovanje smo vsaj deloma lahko nadaljevali v okviru projekta »Poklicne migracije Slovencev v prostor nekdanje Jugoslavije: od naseljencev do transmigrantov«, ki je od leta 2011 do 2015 prav tako potekal na ISIM ZRC SAZU in kjer nas je poleg zgodovine, dinamik preseljevanja, števil, kulturnega ustvarjanja in društvenega življenja zanimalo tudi, kako Slovenci v državah nekdanje Jugoslavije dandanes razumejo podjetništvo, ali so med njimi podjetniki, ki bi jih lahko uvrstili v kategorijo etničnih podjetnikov, in ali je za njih etnično podjetništvo razpoznavno kot pomembna strategija ali ne. Zanimalo nas je tudi, ali so slovenska podjetja, ki delujejo v tej regiji, dajala prednost zaposlovanju slovenskih izseljencev in s tem izkoristila njihovo znanje, povezave, potencial za razvoj in širitev trga. V ta namen smo si zastavili naslednje raziskovalno vprašanje: »Ali je med slovenskimi migranti iz držav nekdanje Jugoslavije etnično podjetništvo razpoznavno kot uspešna strategija ali pa gre za potencial, ki je še neizkoriščen in čaka na konkretne ideje in z njimi povezane strategije s strani vseh potencialno vpletenih?«

TEORETSKI OKVIR

Raziskovalci se pri preučevanju tega tipa podjetništva ukvarjajo predvsem s tremi vprašanji:

- Kaj je etnično podjetništvo?
- Zakaj se posamezni migranti odločijo ustanoviti podjetje?
- Zakaj so nekatere etnične skupine bolj uspešne pri podjetništvu kot druge?

Kot odgovor na prvo vprašanje je na voljo kar nekaj razlag in definicij etničnega podjetništva ter etnične ekonomije. Rastoče število sodelujočih etničnih manjšin na trgu dela in istočasno tudi pomembna rast števila podjetij, ki jih imajo v lasti etnične manjšine, je namreč vodilo k pojavu novega koncepta in posebnega interesa na polju podjetništva, t. i. etničnega podjetništva. Veliko raziskav je bilo usmerjenih k možnostim in oviram za etnično podjetništvo s pomočjo identificiranja razmer za uspešnost etničnih podjetnikov. Strukturni dejavniki, kot so recimo družbena izključenost in diskriminacija, težak dostop do trga dela in visoka brezposelnost, ter kulturni dejavniki, kot so recimo notranja solidarnost in zvestoba, fleksibilnost, osebna motiviranost, močna delovna etika, neformalne mreže z ljudmi iz iste etnične skupine in fleksibilni finančni dogovori, ali pa mešanice vseh teh faktorjev spodbujajo ljudi k etničnemu podjetništvu. (Baycan-Levent, Gulumser, Kundak, Nijkamp, Sahin 2003)

Po prvem valu obrata k etničnim izdelkom, etničnim trgov in strankam so etnični podjetniki postopoma postali pomemben del lokalne ekonomije, še posebno v velikih mestih in metropolah, kjer se je zgodila nagla širitev njihovega tržnega potenciala zaradi pokrivanja vedno širšega nabora urbanih potreb (Nijkamp, Sahin, Bycan-Levent 2009). Etnično oz. priseljsko podjetništvo je definirano tudi kot »niz povezav in interakcij med ljudmi, ki delijo skupno nacionalno ozadje ali migracijske izkušnje.« (Waldinger idr. 1990) Koncept etnične ekonomije pa se nanaša na vse samozaposlene iz katerekoli etnične ali priseljske skupine, na njihove delodajalce, zaposlene iz iste etnične skupine in njihove družinske člane. Etnična ekonomija obstaja, če etnična skupina vzdržuje privatni ekonomski sektor, v katerem ima večinski lastniški delež – ne glede to, ali potrošniki so ali niso pripadniki iste etničnosti. Koncept se posveča etničnim resursom in socialnim mrežam, ki jih etnični podjetniki uporabljajo, da bi vzpostavili in vodili malo podjetje. Pojem etnična ekonomija se uporablja za opis aktivnosti pripadnikov manjšin in priseljencev, zaposlenih v malih podjetjih in specifičnih ekonomskih sektorjih, po navadi tistih sektorjih, ki so delovno intenzivni, a ne potrebujejo

izurjene delovne sile. Člani iste etnične skupine so torej bodisi samozaposleni bodisi zaposleni znotraj istega ekonomskega sektorja. Kar ni del etnične ekonomije, pripada splošnemu delovnemu trgu. (Light, Gold 2000)

Obstajata dve glavni teoriji o tem, zakaj se migranti odločajo za samozaposlitev v državi gostiteljici. Prva je t. i. »kulturna« teorija, ki raziskuje možnost, da imajo etnične in priseljske skupine kulturno določene značilnosti, recimo predanost trdemu delu, pripadnost močni etnični skupnosti, skromnost, pripravljenost na tveganje, solidarnost in občutek lojalnosti, željo po samozaposlitvi in z njo povezani svobodi odločanja. Te značilnosti lahko omogočijo in spodbujajo podjetništvo med pripadniki teh skupin. (Bonacich 1973; Zhou 2007)

Druga teorija govori o možnosti, da so priseljenci in pripadniki drugih etničnih skupin izključeni iz »main stream« ekonomije zaradi diskriminacije, pomanjkanja potrebnih znanj in spretnosti, kot so recimo formalna izobrazba, izkušnje, znanje jezika, zato je ena od možnosti samozaposlitev. Etnično podjetništvo se tako ne razume kot znamenje uspeha, temveč kot ena/edina možnost za zaposlitev. (Waldinger idr. 1992)

Tretjo možnost predstavlja tako imenovani interaktivni model. Glede na ta model je uspeh etničnega podjetja odvisen od zapletenih interakcij med strukturami možnosti in resursi skupine. Strukture možnosti so sestavljene recimo iz razmer na trgu, možnosti dostopa do lastništva, pravnih okvirov, med resurse skupine pa spadajo skupna kultura, tradicija in etnične socialne mreže. Model tudi predvideva, da večje ko so kulturne razlike med etnično skupino in državo gostiteljico, večja je potreba po etničnih dobrinah, s čimer se večja potencialni nišni trg. (Volery 2009)

METODOLOGIJA

Naše kratke raziskave smo se lotili s pomočjo mešane metode raziskovanja. Ta metoda vključuje zbiranje, analizo in združevanje kvantitativnega in kvalitativnega raziskovanja. Smiselna je takrat, ko to združevanje nudi boljše razumevanje raziskovalnega problema, kot če bi uporabili le kvalitativno oziroma le kvantitativno metodo. (Flick 2014)

Kot kvantitativni del smo uporabili anketna vprašanja. V okviru raziskave današnje organiziranosti in delovanja slovenskih društev v republikah nekdanje Jugoslavije je bil namreč tja med marcem 2012 in decembrom 2013 na naslov 44 slovenskih društev poslan anketni vprašalnik z 58 vprašanji. Med njimi so bila tudi tri vprašanja, s katerimi smo skušali potipati utrip s področja podjetništva med

slovenskimi izseljenci, njihovo potencialno povezovanje s slovenskimi podjetji in zaposlitveno strukturo med člani društev. S prvim vprašanjem smo skušali ugotoviti, kako pomembno se članom slovenskih društev zdi podjetništvo oz. koliko je etničnih podjetnikov med njihovimi člani. Z drugim vprašanjem smo skušali ugotoviti povezave med podjetji slovenskih izseljencev in društvi preko različnih donacij, sponzorskih sredstev, povezovanja, zaposlovanja slovenskih izseljencev in njihovih potomcev. S tretjim vprašanjem smo želeli ustvariti približno sliko zaposlitvenih profilov članov društev. Na ta način bi lahko vsaj približno določili, koliko članov slovenskih društev se ukvarja s podjetništvom, potencialno etničnim podjetništvom.

Kot kvalitativni del smo pripravili vprašanja znotraj fokusnih skupin, ki smo jih s člani slovenskih kulturnih društev organizirali v Banja Luki, Novem mestu in Subotici. Fokusna skupina ali skupinski intervju je ena izmed najpogosteje uporabljenih kvalitativnih raziskovalnih metod, ki vključuje manjše število udeležencev. Ti se med seboj največkrat ne poznajo. Uporabimo jo takrat, ko želimo s pomočjo skupinske interakcije spodbuditi posameznike k bolj poglobljenemu razmišljanju o svojih prepričanjih, navadah, mnenjih ipd. Fokusno skupino vodi moderator, ki je za to posebej usposobljen in dobro pozna obravnavano tematiko. Pogovor se zvočno snema zaradi boljše in lažje transkripcije. Pogovor traja do dve uri, tako imajo udeleženci dovolj časa, da podajajo svoje mnenje. Pogovor poteka v sproščenem vzdušju, kjer moderator sogovornike spodbuja k razmišljanju in poglobljanju v tematiko fokusne skupine. (Flick 2014)

Na teh srečanjih smo skušali razširiti znanje, ki smo ga pridobili s pomočjo odgovorov na anketna vprašanja. Vprašanja so se nanašala predvsem na obstoj in delovanje podjetij slovenskih izseljencev ter na zaposlovalno politiko slovenskih podjetij, ki so svoj trg (ponovno) širila v omenjene regije. Ta so imela namreč možnost uporabiti potencial, ki ga nudijo izseljenci preko poznavanja razmer in priložnosti v okolju, kjer živijo. Kot se to pri fokusnih skupinah večkrat zgodi, smo včasih odgovore na vprašanja dobili, včasih pa je diskusija zavila v druge vode.

ANALIZA

Na prvo vprašanje iz ankete, ki se je glasilo: »Prosimo, naštejte uspešna podjetja slovenskih izseljencev, ki delujejo v vaši državi,« je odgovorilo 31 odstotkov vseh društev, od tega eno iz BiH, eno iz Črne gore, pet iz Hrvaške, eno iz Makedonije in pet iz Srbije. Ostala društva na to vprašanje niso odgovorila. Med odgovori so

prevladovali predvsem »ne vemo«, »ne poznamo«, »takih podjetij ni«, »usmerjeni v kulturo, ne v gospodarstvo« ipd. Ostali odgovori so vsebovali imena podjetij, kot so recimo Plešče GEC (Hrvaška), Seam-Era group, LTH Castings (Makedonija), Podjetje Zavrtnik, ACV Ventures, Atrikod (Srbija). Nikjer ni bilo omenjeno, da člani društev vodijo lastno podjetje, oz. podatki o tem so izredno skromni. Iz tega lahko v prvi točki sklepamo, da v slovenskih društvih etničnim podjetjem slovenskih izseljencev ne pripisujejo večje vloge oz. to vprašanje za njih ni relevantno, ker so večinoma usmerjeni v kulturo in jezik, manj pa v gospodarstvo in podjetništvo.

Na drugo vprašanje, ki se je glasilo: »Prosimo opišite, na kakšen način se ta podjetja vključujejo v društvene dejavnosti (sponzorska podpora, delovanja vašega društva),« je prav tako odgovorilo 31 odstotkov vseh društev. Ostalih 69 odstotkov društev tega iz najrazličnejših razlogov, o katerih lahko le špekuliramo, ni storilo. Odgovori na to vprašanje so bili vsebinsko bogatejši in lahko bi rekli, da smo z njihovo pomočjo že posegli v kvalitativni del raziskave oz. da smo s tem vprašanjem »dregnili v živce«, saj so anketiranci kritično analizirali situacijo na področju etničnega podjetništva in odnos slovenskih podjetij do slovenskih izseljencev iz držav nekdanje Jugoslavije in njihovih potomcev oz. potenciala, ki je na voljo. Ponekod (v 11 odstotkih primerov) so podjetja pomagala s sponzorskimi sredstvi, donacijami, sodelovanjem pri aktivnostih in včlanjevanjem v društva. V 20 odstotkih primerov pa podjetja niso sodelovala s slovenskimi društvi in njihovimi člani. V odgovorih lahko poleg nekaterih primerov dobrih praks zaznamo kar nekaj nezadovoljstva in frustracij: »(V delovanje društva se slovenska podjetja) ne vključujejo«, »uprava neslovenska in jih slovenski problemi ne brigajo«, »se ne udeležujejo«, »nimamo takšnih izkušenj«, »sponzorski denar bi prav prišel«, »Slovenci po poreklu ostanejo brez službe, ker slovenska podjetja, ki delujejo v okviru regije ne obveščajo oz. ne iščejo«, »neuspešno sponzorstvo«, »od podjetij le lažne obljube in razočaranje«, »se ne da zagotoviti delovna mesta v slovenskih podjetjih za tiste, ki imajo slovenske korenine«. Glede na nizek odstotek odgovorov, med katerimi je bila več kot polovica kritična do situacije, se zdi, da so podjetja slovenskih podjetnikov spregledala potencial in možnosti, ki bi jih lahko ponudili slovenski izseljenci v posameznih državah nekdanje Jugoslavije.

Tretje vprašanje se je glasilo: »Kakšna je poklicna struktura članov društva?« Nanj niso odgovorili le v štirih društvih. Z odgovori »zajeti vsi profili«, »različno«, »skoraj vsi poklici«, »8 fakulteta, 53 srednja šola« in »od oš do magistrrov« si nismo mogli veliko pomagati. Ostali odgovori pa govorijo o dejstvu, da je očitno med člani društev le malo podjetnikov, poslovnežev, managerjev in nasploh samozaposlenih podjetnikov. Le enkrat je namreč omenjen manager, dvakrat privatniki, malo večkrat

gostinci, obrtniki in trgovci. Naslednja večja skupina so poklici, kot so ekonomisti, odvetniki, inženirji, zdravniki, zobozdravniki, veterinarji, grafiki, turistični vodiči, turistični delavci, farmacevti, vozniki, tehniki, orodjarji, knjigovodje, pri katerih obstaja možnost samozaposlitve v okviru lastnega podjetja. Veliko skupino predstavljajo tudi poklici, kot so recimo učitelji, zaposleni v javnih podjetjih in službah, umetniki, glasbeniki, profesorji, vzgojiteljice, pomorci, arhivisti, športni delavci, trenerji, strokovni delavci, delavci v tovarnah, zaposleni v gospodarstvu, administraciji in javni upravi ali tam, kjer je samozaposlitev manj verjetna. Kot zadnjo skupino bi omenil še brezposelne in upokojene, ki niso zaposleni, temveč živijo od podpor, pokojnin.

Glede na analizo anketnih odgovorov smo v okviru fokusnih skupin zastavili predvsem vprašanja, povezana s podjetniki, ki so člani društev, in področjem povezovanja s slovenskimi podjetji. Če že v prvem primeru nismo dobili kakih konkretnih odgovorov na temo etničnih podjetnikov med člani slovenskih društev, smo v drugem primeru uspeli nekoliko poglobiti naše znanje o situaciji na tem področju. Izzivi, ki so jih člani slovenskih društev iz držav nekdanje Jugoslavije izpostavili v okviru fokusnih skupin v Banja Luki, Novem mestu in Subotici, so si bili precej podobni. V grobem jih lahko razdelimo v tri skupine:

1. Ločevanje kulture od gospodarstva: kot že omenjeno, se t. i. »kulturna« teorija ukvarja s preučevanjem možnosti, da imajo nekatere etnične in priseljske skupine kulturno določene značilnosti, kot so npr. predanost trdemu delu, skromnost, pripravljenost na tveganje, solidarnost, želja po samozaposlitvi in z njo povezani svobodi odločanja. Te značilnosti lahko omogočajo in spodbujajo podjetništvo med pripadniki teh skupin. (Bonacich 1973; Light, Gold 2000) Večina slovenskih društev na področju nekdanje Jugoslavije je bila ustanovljena z namenom kulturnega delovanja, vendar pa so postavila ostro ločnico med kulturo, podjetništvom in gospodarskim udejstvovanjem. Izleti v gospodarske vode so članstvu relativno tuji, včasih celo nezaželeni. To se je izkazalo že v anketi, ko je bilo vprašanje o podjetnikih in njihovih podjetjih največkrat razpoznano kot nepomembno, podobno spregledano je bilo tudi med pogovori znotraj fokusnih skupin, saj so bile druge teme zanje precej bolj pomembne. Podobno je bilo tudi v primeru, ko so slovenske firme iskale možnosti za prodor na ta tržišča in so se obračala na društva za pomoč, ta pa so o njih razmišljala tudi na naslednji način:

Mi kot društva nismo, kako bi reku, pripravljeni na to. To ni naše delo.
Ko mi dobimo ta obvestila, poznamo ljudi, poznamo situacijo in lahko

obvestimo nekaj te potencialne ljudi, ki bi se lahko s tem ukvarjali. Kok bo to uspešno ... ne vem ... (Tone)¹

2. Kot smo že omenili, se koncept etnične ekonomije nanaša na vse samozaposlene iz katerekoli etnične ali priseljske skupine, na njihove delodajalce, zaposlene iz iste etnične skupine in njihove družinske člane. Zato nas je nekoliko natančneje zanimalo tudi potencialno povezovanje gospodarskih podjetij iz Slovenije s člani društev. Glede na odgovore sodelujočih na fokusnih skupinah je postalo jasno, da je do takšnih povezovanj bolj redko prihajalo. Prisotno je bilo kar precej frustracij s strani slovenskih migrantov in njihovih potomcev.

Nemamo razumijevanje ni privrede. Znana slovenska firma je napravila proizvodni pogon, gdje smo mi pokušali jedan ili dva člana našeg udruženja, to su ti mlađi, da zaposlimo, međutim, mi smo uspeli rukovodstvo nije našlo za shodno da primi predsjednika, i eto mene, ko predsjednicu na razgovor. (Martina)

Men se zdi, da ima takih primerov, da so imeli Slovence za zaposlit s kvalifikacijami in da niso jih. Torej, oni so imeli konkreten primer ... (Tone)

3. Naslednje vprašanje se dotika problematike resursov etnične skupine. Glede na interaktivni model je uspeh etničnega podjetja odvisen od zapletenih interakcij med strukturami možnosti in resursi skupine. Strukture možnosti so sestavljene recimo iz razmer na trgu, možnosti dostopa do lastništva, pravnih okvirov, med resurse skupine pa spadajo skupna kultura, tradicija in etnične socialne mreže. V ta kontekst smo vključili sponzorstva, donacije in podporo društvom s strani slovenskih podjetij in podjetij slovenskih izseljencev. Tudi tu gre za kompleksno situacijo in številne različne prakse, v društvih pa prevladuje mnenje, da je takšnega sodelovanja premalo. To dobro odražajo tudi naslednji odgovori na naša vprašanja:

Mi smo pokušavali od njih da dobijemo neko od tih oprema, mislim, to su moćne firme, koje imaju dosta toga. E, to mi je nekako žao, nismo uspeli nikako da naiđemo razumjevanje u onom momentu, kada mi razgovaramo sve to zvuči vrlo brzo ali se zaboravi da smo mi slali i pismo i tako. (Metka)

---

¹ Imena oseb so izmišljena. Magnetogrami so na voljo na ISIM ZRC SAZU.

I ove godine smo uspeli, da dobijemo najprije donaciju od slovenske firme, nato še od ene, nato pa še jedna fabrika cementa nam je dala isto tako neku donaciju sa nekim skromnim sredstvima ... ali u svakom slučaju. znate, al to su neka toliko mala sredstva ... (Barbara)

Mi mamu sigurno deset, enajst sponzorjev, ko so z nami že od prvega leta. Sponzorji, niso slovenska društva (slovenska podjetja, op. avtorja), to lahko pozabte, podjetja, to niso. Mi mamu več od teh naših lokalnih ... velik ljudi poznam in zelo je važno, da poznate ljudi, brez tega ni nič. Ko boš nekomu potrkal na vrata, ko ga ne poznaš, ne bo nič ... (Metka)

Kje god grem v Mercator, dobim račun. (Iztok)

ZAKLJUČEK

V okviru projekta »Poklicne migracije Slovencev v prostor nekdanje Jugoslavije: od naseljencev do transmigrantov« smo s krajšo raziskavo skušali preveriti tudi utrip etničnega podjetništva med slovenskimi migranti v državah nekdanje Jugoslavije. V ta namen smo si zastavili tudi sledeče raziskovalno vprašanje: »Ali je med slovenskimi migranti iz držav nekdanje Jugoslavije etnično podjetništvo razpoznano kot uspešna strategija ali pa gre za potencial, ki je še neizkoriščen in čaka na konkretne ideje in z njimi povezane strategije s strani vseh potencialno vpletenih?«

V ta namen smo s pomočjo teoretskega okvirja, ki temelji na literaturi in definicijah etnične ekonomije in etničnega podjetništva, ter mešanih metod raziskovanja preko vprašanj v anketi in znotraj fokusnih skupin uspeli pridobiti in analizirati podatke, ki vsaj deloma pomagajo pri osvetlitvi te problematike. Odgovor na raziskovalno vprašanje bi se glede na analizo podatkov glasil nekako takole: med slovenskimi migranti v državah nekdanje Jugoslavije etnično podjetništvo (še) ni razpoznano kot uspešna strategija. Gre za potencial, ki se ga v manjši meri sicer že izkorišča, vendar pa je možnosti in priložnosti glede na literaturo o etničnem podjetništvu in primerih dobrih praks po svetu še ogromno.

Razlogov za takšno situacijo je kar nekaj. Omenimo lahko socialistično zapuščino SFRJ, ki ni bila naklonjena privatnim pridobitnikom in je dolga leta na različne načine preganjala podjetništvo. Prav tako ne smemo pozabiti, da gre v primeru slovenskih migrantskih društev za kulturne ustanove, ki so se izogibale

gospodarskim dejavnostim. Glede na teoretski okvir bi lahko tudi sklepali, da slovenski migranti v SFRJ in kasneje novih državah niso bili izključeni iz »main stream« ekonomije zaradi diskriminacije, pomanjkanja potrebnih znanj in spretnosti, kot so recimo formalna izobrazba, izkušnje, znanje jezika, zaradi česar bi jim kot edina možnost ostala samozaposlitev. To nam kaže zaposlitvena struktura članstva slovenskih društev, kjer je stopnja izobrazbe glede na navedene poklice relativno visoka, zelo pogosta pa je tudi zaposlitev v javnih upravah in državnih podjetjih.

Kar se tiče t. i. »kulturne teorije«, ki poudarja kulturno določene značilnosti, recimo predanost trdemu delu, pripadnost močni etnični skupnosti, skromnost, pripravljenost na tveganje, solidarnost in občutek lojalnosti, željo po samozaposlitvi in z njo povezani svobodi odločanja, lahko iz dela slovenskih kulturnih društev v državah nekdanje Jugoslavije sklepamo, da kulturno določenih značilnosti pri njihovih članih sicer ne manjka, niso pa usmerjene v podjetništvo, gospodarstvo in tovrstno povezovanje.

A glede na trenutno »krizno« situacijo v jugovzhodni Evropi lahko predvidevamo velike spremembe na trgu dela in v gospodarstvu te regije. Strukture možnosti, ki so sestavljene iz razmer na trgu, možnosti dostopa do lastništva in pravnih okvirov, se lahko drastično spremenijo in tedaj lahko prav skupna kultura, tradicija in etnične socialne mreže, ki jih povezujejo med seboj in s Slovenijo, postanejo pomembni resursi za slovensko gospodarstvo ter slovenske migrante in njihove potomce iz držav nekdanje Jugoslavije.

VIRI IN LITERATURA

- Baycan-Levent, Tuzin, Gulumser, Alie Ahu, Kundak, Seda, Nijkamp, Peter, Sahin, Mediha (2003). *Diversity and ethnic entrepreneurship: Dialogue through exchanges in the economic arena*, http://www.susdiv.org/uploadfiles/RT4_4_PP_Tuzin.pdf (1. 6. 2017).
- Beltram, Julij (1986). *Pomlad v Istri*, Koper: Založba Lipa.
- Bonacich, Edna (1973). A theory of middleman minorities. *American Sociological Review* 38, 583–594.
- Drnovšek, Marjan, Kalc, Aleksej (2014). Poklicne migracije Slovencev v Jugoslovanskem prostoru med svetovnimi vojnami. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 91–118.
- Flick, Uwe (2014). *Introducing Research Methodology: A Beginner's Guide to Doing a Research Project*. Thousand Oaks: Sage.
- Ivandić, Marina, Livada, Igor (2016). *Lines of (Dis)Continuity: Forms and Methods of Labour Struggle in Croatia 1990–2014*. Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe; Beograd: Standard 2.

- Josipovič, Damir (2014). Preseljevanje Slovencev med jugoslovanskimi republikami in poselitveni vzorec po letu 1945. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 119–136.
- Koblar, Stanislav (2008). 110 let združevanja. *Četrta stran trikotnika: Znameniti Slovenci in slovenska društva v Bosni in Hercegovini: 1878–2000* (ur. Stanislav Koblar). Ljubljana: Mladinska knjiga, 334–455.
- Kržišnik - Bukić, Vera (2003). Slovenci v Hrvaški, Bosni in Hercegovini, Srbiji in Črni gori ter Makedoniji med preteklostjo in sedanjostjo. *Traditiones* 32/2, 117–135.
- Light, Ivan H., Gold, Stephen J. (2000). *Ethnic Economies*. San Diego: Academic Press.
- Mlekuž, Jernej (2009). *Burek.si?! Koncepti / recepti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Said, Edward (1995). *Orientalism*. London: Penguin Books.
- Musić, Goran (2016). *Radnička klasa Srbije u tranziciji 1988–2013*. Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe; Beograd: Standard 2.
- Nijkamp, Peter, Sahin, Mediha, Bycan-Levent, Tuzin (2009). Multicultural Diversity and Migrant Entrepreneurship. *ITU A/Z Journal of Faculty of Architecture* 46, 22–46.
- Volery, Thierry (2007). Ethnic entrepreneurship: A theoretical framework. *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship: A Co-Evolutionary View on Resource Management* (ur. Leo Dana). Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing, 30–41.
- Waldinger, Roger, Aldrich, Howard, Ward, Robin (1990). Opportunities, Group Characteristics, and Strategies. *Ethnic Entrepreneurs* (ur. Roger Waldinger, Howard Aldrich, Robin Ward). Newbury Park/London/New Delhi: Sage Publications, 13–48.
- Zhou, Min (2007). Revisiting Ethnic Entrepreneurship: Convergencies, Controversies, and Conceptual Advancements. *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives* (ur. Alejandro Portes, Josh DeWind). New York; Oxford: Berghahn Books, 219–253.

OKOLJSKE MIGRACIJE KOT DISKURZIVNI FENOMEN

Jerneja Brumen

UVODNI EKSKURZ

V času nastajanja tega prispevka mineva več kot šest let od začetka nemirov v Siriji, ki so jih vpleteni uspeli pripeljati do krvave vojne (prim. Videmšek 2015). V temu času se je pojavilo več interpretacij, ki odgovarjajo na vprašanje, zakaj je do nemirov prišlo. V množici razlag in medijskih (dez)informacij se je leta 2015 pojavil tudi odmeven znanstveni članek z naslovom »Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought« (Kelley idr. 2015), ki ga je v svoji periodični znanstveni publikaciji objavila Nacionalna akademija znanosti v ZDA. V omenjenem članku je bila podana razlaga, da so nemiri v Siriji leta 2011 nastali kot rezultat učinkov podnebnih sprememb. Natančneje, vstaje proti Basharju al-Assadu, ki so potekale leta 2011, naj bi bile posledica dlje časa trajajoče suše (med letoma 2007 in 2010), ki je na območju rodovitnega polmeseca prizadela tamkajšnje kmetijstvo, kar je posledično povzročilo dvig cen hrane in nato migracije družin iz ruralnih predelov v urbana središča, kar naj bi prispevalo k nastajanju konfliktov, ki so nato pripeljali do nemirov (vstaj) in kasneje do vojne.¹

Trditev avtorjev članka, »da so človeški vplivi na podnebni sistem implicirani v trenutnem sirskega konfliktu« (Kelley idr. 2015: 3241), postane problematična, že

---

1 Teorijam migracij, ki nekritično izhajajo iz podmene, »da ljudi k emigraciji prisilijo revščina, pomanjkanje in nesreče, ki možnost preživetja postavijo pod vprašaj in jih usmerijo v kraje, kjer so na razpolago delovna mesta in blagostanje,« pravimo tudi mizerabilistične teorije migracij (Baskar 2013: 33). »Ruralni eksodus« ni problematičen pojem le zaradi drugega dela besedne zveze, »ki z biblično metaforo sugerira dramatičen odhod celotnih prebivalstev na novo destinacijo, temveč je tak tudi zaradi pridevnika, ki sugerira enosmerno ter izključno migracijo iz ruralnega v urbani svet.« (prav tam: 34)

če izhajam iz dejstva, da imamo na Bližnjem vzhodu opravka z več kot desetletnim vojnim dogajanjem, pri čemer nikakor ne gre zanemariti aktivne vloge vojaških velesil (prim. Šterbenc 2017). A način sklepanja Kelleya in sodelavcev, ki temelji na enosmerni in enodimenzionalni vzročno-posledični zvezi, ki povezuje vse od podnebnih sprememb do vojne, postane problematičen, če ga posplošim in postavim ob bok prevladujoči definiciji okoljskih migracij. Ta opisuje okoljskega migranta kot osebo, ki se je primorana začasno ali trajno preseliti zaradi (nenadnih) sprememb v okolju, ki vplivajo na pogoje bivanja (Marolt Maver 2010: 25).² Z »metodo« vzpostavljanja linearne vzročno-posledične verige, ki je bila v članku uporabljena za področje človeških zadev – področje, na katerem je človek dejaven in ga sooblikuje in ni od njega samo zunanje odvisen (prim. Arendt 1996) –, bi trditev Kelleya in sodelavcev lahko »nadgradila« in dodala nov sklep, ki bi se glasil, da so sirski begunci v bistvu okoljski begunci, kar je absurd *par excellence*.

Pri tem ni problematično zgolj to, da so v argumentaciji povsem spregledane siceršnje (družbene in politične) razmere na Bližnjem vzhodu in dejstvo, da imajo vojaške velesile svoje razloge, da vzdržujejo vojno v Siriji. Kar želim posebej izpostaviti, je, da je področje človeških zadev, kjer so lahko reči »takšne ali drugačne«, saj so posledica človeškega delovanja, izenačeno z vzročno-posledičnimi zakonitostmi, ki veljajo v naravi. Problem vidim v tem, da so avtorji članka podatke, ki so posledica delovanja narave, vzročno korelirali s področjem človeških zadev.³ Če izhajam iz dejstva, da je vojna plod besed in (ne)dejanj na področju človeških zadev, potem do nje lahko tudi ne bi prišlo in ne more biti enoznačno odvisna od določene spremembe v naravi. Problem članka Kelleya in sodelavcev vidim v tem, da vojno naturalizira, ker povezuje posledice podnebnih sprememb v naravi z vojno. Poleg

- 2 Natančneje rečeno, gre za *prisilne migracije* zaradi: ekoloških katastrof, podnebnih sprememb, ekstremnih hidrometeoroloških pojavov, širjenja puščav, zasoljevanja zemlje, preperevanja tal, zmanjšanja količin naravnih in energetskih virov, izgube ozemlja zaradi dviga morske gladine itd. Prisilne migracije zaradi posledic podnebnih sprememb spadajo tudi med aktualna vprašanja na področju mednarodnega prava (McAdam 2012; Polychronidi 2014).
- 3 Področje človeških zadev (*tà tôn anthrópon prágmata*) povzemam po Hannah Arendt (prim. Arendt 1996: 27; Arendt 2006: 25), ki je besedno zvezo povzela po Platonu in jo opredelila kot področje vsega, »kar pripada skupnemu življenju ljudi v skupnem svetu.« (Arendt 2006: 25) V nasprotju s tradicijo politične misli (filozofov), ki se je ukvarjala z »nebom večnih idej« in je poskušala filozofe odvrniti od področja človeških zadev, je H. Arendt to področje razumela politično, pri čemer sta jo zanimali zlasti politični človeški dejavnosti – delovanje (*práxis*) in govorjenje (*léxis*) –, ki utemeljujeta politiko kot možnost, da se človeške zadeve lahko odvijajo tako ali drugače, ne pa po vnaprej predpisani kavzalnosti.

tega človeštvo že stoletja uspešno kljubuje naravi oziroma prekomerno deluje vanjo, a je apokaliptični narativ o koncu sveta zaradi podnebnih sprememb že tako samoumeven, da skorajda vsak dogodek pripisujemo posledicam podnebnih sprememb. Toda na kaj kaže ta članek v zvezi z okoljskimi migracijami?

Članek Kelleya in sodelavcev sem vzela za izhodišče predvsem zato, ker se v načinu razmišljanja, na katerem temelji sklep, zgošča večji del problema samega pojma okoljske migracije. Članek implicira »enodimenzionalno« definicijo tega pojma, saj povsem zanemarja siceršnjo kompleksnost in sploh kontekst situacije ter vzroke za migracije pojasnjuje z elementom okolja. S tem prispevkom želim zato izpostaviti predvsem pojem okoljske migracije in razmisliti o protislovjih, ki jih pojem generira. Zmeda ne nastaja samo zaradi različnih poimenovanj, ki se pojavljajo, temveč sta povedni zlasti zgodovina pojma in spreminjanje njegovega pomena skozi čas. Previdnost narekuje tudi dejstvo, da aktualna popularnost pojma figurira praktično neodvisno od spoznanj migracijskih študij. Zato se v nadaljevanju osredotočam zlasti na razumevanje »okoljskih migracij«, »ekoloških migracij«, »podnebnih migracij«, »ekoloških beguncev«, »podnebnih migrantov« itd. kot diskurzivnega fenomena in konstrukta (Saunders 2000), pri čemer se v prvi vrsti iz etičnih razlogov distanciram od katastrofičnega diskurza, katerega primer najdemo tudi v slovenskem jeziku (prim. Valenčič 2006).⁴

Vsebina prispevkov raziskovalk in raziskovalcev, ki so vezani na lokalni prostor (prim. Valenčič 2006; Marolt Maver 2010; Bahor, Lukšič 2012; Kočar 2013a; Kočar 2013b; Zavratnik 2015; Gnezda 2016; Kajfež Bogataj 2016; Kočar 2017), me je spodbudila, da svoj prispevek v nasprotju z njihovo vsebino osredinim predvsem na zgodovino pojma. Struktura prispevka je naslednja: v prvem delu se ukvarjam z nastankom pojma okoljske migracije, njegovo zgodovino in umestitvijo v znanstveni kontekst. Pri tem bom izpostavila zlasti »novo« pojavitev pojma, ki je nastala praktično neodvisno od spoznanj migracijskih študij. Pojem okoljske migracije se je namreč najprej pojavil na področju varstva okolja – oziroma, najbolj splošno rečeno, pojavil se je na področju politične ekologije, ki se je zgodovinsko razvila kot poddisciplina geografije. V drugem delu se ukvarjam z aktualnostjo pojma in razpravami o njem, ki so plod spoznanj migracijskih študij. V sklepnem delu predlagam, da okoljske migracije razumemo kot diskurzivni fenomen, ki kot takšen igra vlogo v »zeleni ideologiji« (Humphrey 2015).

---

4 Članek Erika Valenčiča vsebuje apokaliptične napovedi o milijonih ekoloških beguncev v prihodnosti in ne temelji na znanstvenih virih, ampak na žurnalističnih zapisih, zapisih okoljskih think-tankov in se opira na napovedi iz poročila, ki ga je v imenu nacionalne varnosti ZDA izdal Pentagon.

NASTANEK POJMA, NJEGOVA ZGODOVINA IN UMESTITEV V ZNANSTVENI KONTEKST

Naravno okolje in spremembe v njem so se kot pojasnjevalni dejavnik pri razlaganju vzrokov za migracijo ljudi najprej pojavili pri pionirjih migracijskih študij. Etienne Piguet izpostavlja očeta politične geografije Friedricha Ratzla, Ellen Churchill Semple, Ellswortha Huntingtona in Ernsta Georga Ravensteina (Piguet 2013: 149–150). Prav tako je o neposrednih vplivih podnebnih sprememb na migracije ljudi razmišljal tudi Eduard Brückner, eden izmed prvih klimatologov (Stehr, von Storch 2010: 81).

Vsem štirim avtorjem, ki jih izpostavlja Piguet, je bil skupen okoljski determinizem, v katerega so »zašli« znotraj širšega področja družbene geografije. Glavni problem okoljskega determinizma je (bil) nazor, ki precenjuje vpliv fizičnega okolja na človeka in kulturo (prim. Viazzo 2014: 5–8). Avtorji so argumentacijo v glavnem zgradili na posameznih komponentah fizične geografije, na podlagi katerih so vzročno-posledično izpeljevali rasistične sklepe.⁵ Ellen Semple in Huntingtona so kritizirali predvsem zaradi tega, ker sta podnebje jemala kot podlago rasnemu razvrščanju človeštva (Livingstone v Piguet 2013: 151). Ratzel je v vplivnem delu *Anthropogeographie* združil družbo z naravo preko konceptov organske države in življenjskega prostora (*Lebensraum*) (Mitchell 2000: 18). Trdil je, da je država v svojem bistvu živa stvar, ki – tako kot druge organske stvari – mora rasti, da lahko živi. Država kot *naravna* povezava med ljudmi in okoljem je tako v veliki meri bila prostorski izraz tega, kar je v nacistični Nemčiji postalo znano kot ideologija *Blut und Boden* (Mitchell 2000: 18). Sklepi okoljskega determinizma so se izkazali za zelo problematične, saj je bil denimo koncept *Lebensraum* v času Tretjega rajha politično zlorabljen za imperialistični ekspanzionizem. Kritiki so okoljski determinizem označili kot podlago rasizmu in imperializmu, zaradi česar okoljski determinizem v geografiji še danes velja za dejavnik diskreditacije.⁶

- 5 Podnebje naj bi na primer imelo velik vpliv na temperament in sposobnosti posameznikov, kar naj bi nadalje vplivalo na družbo kot celoto. Tako naj bi tropsko podnebje povzročalo lenobo, medtem ko naj bi zmerno podnebje bilo glavni razlog za delavnost in boljše sposobnosti. Usedline okoljskega determinizma nekateri še danes uporabljajo v rasistični izjavi »južnjaki so leni, Slovenci pa pridni«.
- 6 Ratzlov determinizem so na primer napadli v Franciji, »kjer je geograf Paul Vidal de la Blache opozoril svoje kolege, naj ne podcenjujejo človeške sposobnosti spreminjanja naravnega okolja.« (Viazzo 2014: 6) Vidal de la Blache je svoje kolege spodbudil, »da so osredotočili svoje študije na tisto, kar je imenoval 'recipročne izmenjave' med geografskimi okoliščinami in družbenimi dejstvi.« (Vidal de la Blache v Viazzo 2014: 6) Ta nauk je postal splošno znan kot »posibilizem«, v nasprotju z Ratzlovim »okoljskim

To je bil tudi eden izmed glavnih razlogov, zakaj je naravno okolje pričelo izginjati iz migracijskih teorij. Zaton zanimanja za naravno okolje znotraj migracijskih študij Piguet pojasnjuje s štirimi glavnimi razlogi. Prvič, z vzponom zahodne ideje napredka, saj je napredek pridobil pomen, da zmanjšuje vplive narave na človekovo usodo. Vpliv narave naj bi se zmanjšal na podlagi gospodstva nad njo oziroma naj bi bil posledica tehnološkega napredka. Kot drugi razlog, ki je zmanjšal zanimanje za naravno okolje znotraj migracijskih študij, Piguet navaja zaton okoljskega determinizma. Tretji razlog se po Piguetu skriva v vzponu ekonomske paradigme v teoriji migracij. In kot četrti razlog Piguet opredeljuje konstituiranje posebnega področja begunskih študij (Piguet 2013: 151–152). Lahko torej sklenem, da je sočasno z naraščanjem kompleksnosti migracijskih teorij okoljski determinizem izgubil »vodilno« vlogo znotraj migracijskih študij.

Toda s pojavom okoljskega gibanja v ZDA, ki ga je izjemno spodbudila knjiga *Nema pomlad* (Carson 1972), z objavo odmevne študije *Meje rasti* (Meadows idr. 1974) z maltuzianskimi »koreninami«, z nastankom globalne okoljske zavesti in z rastjo konsenza v znanosti glede (prihajajočih) podnebnih sprememb so zlasti nevladne okoljske organizacije ponovno obudile *nekus* okolje – migracije z napovedmi o milijonih okoljskih beguncev v prihodnosti. Veliko avtoric in avtorjev, ki se raziskovalno ukvarjajo s fenomenom okoljskih migracij, pripisuje avtorstvo pojma Essamu El-Hinnawiju, ki je leta 1985 napisal publikacijo z naslovom *Okoljski begunci* (El-Hinnawi 1985).⁷ Prvi poudarek, ki ga želim izpostaviti na tem mestu, je, da je El-Hinnawi omenjeno poročilo izdal znotraj Programa za okolje pri OZN (UNEP).⁸ Zanimivo pri tem je, da se je pojem okoljski begunec v nadaljevanju začel pojavljati v okoljskih dokumentih, ki so sledili in pri pripravi katerih je sodeloval UNEP. Pojem je pod vplivom okoljskih lobistov »posvojil« tudi Visoki komisariat

---

determinizmom« (Viazzo 2014: 7). Toda tudi Vidalova geografija je bila zaznamovana z imobilizmom (prim. Baskar 2013: 36).

- 7 El-Hinnawijeva publikacija je nastala v času, ko so se ljudje v Afriki soočali s hudo lakoto in migracijami, ki so domnevno potekale zaradi pomanjkanja hrane (McLeman 2014: 8). Publikacija je bila izdana v Nairobiju, glavnem mestu Kenije, ki jo je leta 1984 prizadela huda suša.
- 8 Program za okolje je nastal kot najvidnejša odločitev znamenite mednarodne konference, ki se je odvila leta 1972 v Stockholmu. Stockholmska konferenca se je vpisala v zgodovino kot prva velika mednarodna konferenca, ki je bila v celoti posvečena okoljskim vprašanjem ter vse očitnejši ekološki krizi. Konferenci je uspelo, da so okoljski problemi, še posebej onesnaževanje, postali del mednarodne politične agende (Reid 1995: 38). Na konferenci so se posvetili tudi vzpostavljanju povezav med okoljem in razvojem, kar se za nazaj izkazuje kot ključno za nastanek trajnostnega razvoja. Program za okolje pri OZN je na splošno igral pomembno vlogo pri uveljavljanju trajnostnega razvoja.

Združenih narodov za begunce (UNHCR), ampak »šele« leta 1993, eno leto po pomembni okoljski konferenci v Riu (prim. Lonergan 1998: 5; Morrissey 2009: 8–9).

Toda naj se vrnem k okoljskim dokumentom. Pojem okoljski begunec lahko zasledimo na več mestih v Brundtlandinem poročilu *Naša skupna prihodnost* iz leta 1987, ki je bilo sicer usmerjeno v popularizacijo trajnostnega razvoja.⁹ Da ne gre zgolj za naključje, potrjuje tudi dokument *Skrb za Zemljo: Strategija za življenje po načelu trajnosti* iz leta 1991, ki je bil prav tako pomembnejši za afirmacijo trajnostnega razvoja, vendar tudi v njem najdemo okoljske begunce.

Klimatske spremembe, izčrpavanje ozona, onesnaženje zraka, rek in morij so grožnje celemu svetu. Ne bogastvo in ne suverenost nas ne moreta zaščititi pred temi povsod prisotnimi vplivi. Bogatim deželam Zahodnega Pacifika, Zahodne Evrope in Severne Amerike – otokom bogastva v oceanu pomanjkanja, preti naraščajoča plima migrantov, ki skušajo pobegniti pred okoljsko degradacijo in gospodarsko stagnacijo. [...] Ključno vprašanje za prihodnost je, če bodo meje zdržale, če jih bodo ohranjali s silo ali se bodo zrušile pred plimo okoljskih beguncev. (IUCN, UNEP, WWF 1993: 74)

Nato je leta 1992 v Riu de Janeiru potekala konferenca, ki je bila posvečena *okolju in razvoju* ter je bila simbolično podnaslovljena *Vrh o Zemlji*. Konferenca v Riu predstavlja enega najpomembnejših mejnikov v prizadevanjih mednarodne skupnosti za trajnostni razvoj, saj sta bila na njej sprejeta dva temeljna dokumenta na področju trajnostnega razvoja – *Deklaracija o okolju in razvoju* ter *Agenda 21*, načrt za uresničitev trajnostnega razvoja. Slednje omenjam zato, ker so v *Agendi 21* ponovno omenjeni okoljski begunci. Pri tem se porodi vprašanje, kaj ima trajnostni razvoj skupnega z napovedmi o okoljskih beguncih. Kaj nam ta povezava razkriva o pojmu okoljski begunci? Skratka, čemu vzpostavljanje te povezave in zakaj se je uporabil apokaliptični oziroma katastrofični ton pisanja (»preti naraščajoča plima migrantov«)?

Gaim Kibreab pojasnjuje prvotni pomen pojma okoljski begunec, ki deloma razjasni vprašanje, zakaj se je prvič pojavil v okoljskih dokumentih. Kibreab izpostavlja, da je za dejanski izvor pojma okoljski begunec »zaslužen« *International Institute for*

---

9 V tem poročilu je bila podana tudi najbolj znana opredelitev trajnostnega razvoja (WCED 1987: 43): »Trajnostni razvoj je razvoj, ki zadovoljuje današnje potrebe, ne da bi s tem ogrožal sposobnost prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb.«

the Environment and Development (IIED),¹⁰ ki je sicer bolj znan zaradi trajnostnega razvoja. Izvorni pomen pojma okoljski begunec je bil namreč definiran takole (Kibreab 1997: 21): »Okoljski begunci tretjega sveta bežijo iz uničenih, izrabljenih zemljišč v industrializirane države severa.« Temu pritrjuje tudi Betsy Hartmann, ko izpostavlja narativ degradacije okolja v povezavi z nastankom pojma okoljski begunec. Naraščanje zanimanja za trajnostni razvoj in alternativne vizije varnosti¹¹ so sočasno povečale avtoriteto narativa degradacije, pri čemer se je izpostavila zlasti skrb v zvezi z domnevno nevarnostjo, ki jo predstavljajo okoljski begunci (Hartmann 2010: 234).

Osrednja predpostavka, ki jo lahko najdemo v genezi pojma, je, da je populacijski pritisk glavni med vzroki za okoljsko degradacijo in za migracije, ki sledijo (Hartmann 2010: 234–235), kar naj bi skupaj predstavljalo določeno nevarnost. Izpostavljanje in problematiziranje povečevanja števila prebivalstva je sicer povsem domače v okoljski ortodoksiji in ima korenine v maltuzianizmu (Saunders 2000: 219). Malthus je bil politični ekonomist in njegova teorija o eksponentni rasti prebivalstva ter linearni rasti pridelave hrane, kar naj bi povzročilo pomanjkanje in nazadnje kolaps družbe, je bila že predmet Marxove in Engelseve kritike (Hughes 2000: 48–57). Maltuzianizem je od šestdesetih let 20. stoletja temelj mnogih okoljskih teorij in zanj je med drugim značilno, da generira apokaliptični narativ, ki pripoveduje o koncu sveta (prim. Dryzek 2013: 27–33).

Zgodovinsko gledano, pojav pojma okoljski begunec nedvomno sovпада z omejitvami azilnega prava in omejevanjem dostopa do azilnih postopkov, s čimer naj bi beguncem iz »tretjega sveta« otežili prihod v Evropo (Kibreab 1997: 20). Kibreab namreč poudarja, da je diskurz o okoljskih migracijah nastal na globalnem Severu z namenom ustvarjanja prepričanja, da ljudje iz azijskih in afriških držav ne bežijo zaradi socialnih in zlasti političnih neenakosti, ampak zaradi revščine ter lakote, ki je posledica okoljske degradacije. V tem smislu argumentira, da je bil pojem okoljski begunec vsaj delno izumljen zato, da depolitizira vzroke za migracije in da se s tem državam omogoča derogacijo obveznosti, ki bi jih sicer morale izpolniti

10 Nekdanja direktorica inštituta IIED Barbara Ward naj bi prva »skovala« in dejansko uporabila besedno zvezo trajnostni razvoj (Borowy 2014: 4).

11 V kontekstu konca hladne vojne so se pojavile redefinicije varnosti, v okviru katerih je nastal tudi pojem okoljska varnost (Floyd 2008). Hladno vojno je zaznamovalo »ročljanje« z jedrskim orožjem, ki je naletelo na močan odpor javnosti. Varnostni strategiji in vojaško-obrambni sektor (predvsem v ZDA) so zato »morali« izumiti nov pojem (ne) varnosti, da so lahko upravičili svoj nadaljnji obstoj in financiranje svojega delovanja (Floyd 2008: 53).

pri zagotavljanju azila (Kibreab 1997: 21). Poleg tega izvorni pomen pojma okoljski begunec zanemarja vzroke za uničeno in izrabljeno zemljo ter vprašanje, v kolikšni meri so nastali vzroki posledica (neo)kolonializma na globalnem Jugu.

Kibreab ob tem še dodaja, da sta El-Hinnawijevo poročilo (El-Hinnawi 1985) in poročilo, ki ga je za WorldWatch Institute¹² pripravila Jodi Jacobson (Jacobson 1988), zgolj popularizirala pojem okoljski begunec, ki je tako kmalu postal »catch-all«
pojem oziroma fraza. Myers denimo navaja, da je bil pojem okoljski begunec kmalu sprejet predvsem med vodilnimi politikami in vladnimi institucijami v ZDA, med voditelji v organih OZN, v Svetovni Banki, OECD-ju in Evropski komisiji (Myers v Kibreab 1997: 21). In Kibreab je že leta 1997 opazil, da države pogosto uporabljajo pojem okoljske migracije, da bi opravičile vse bolj restriktivne begunske politike (Kibreab 1997: 21). Morrissey omenja celo obstoj lobija, ki je pojem izkoriščal pri zavzemanju za omejevanje azilnih postopkov (Morrissey 2009: 9).

OKOLJSKE MIGRACIJE KOT DISKURZIVNI FENOMEN?

Okoljske migracije so zato v zadnjih nekaj letih postale izjemno popularna medijska in (mednarodna) politična tema, saj je pojem pridobil podporo v ključnih odločevalnih institucijah. Val razprav o okoljskih migracijah se je sicer začel že v osemdesetih letih 20. stoletja, toda izjemno intenzivno prisotnost je dosegel šele v zadnjem desetletju, ko so se v diskurz o podnebnih spremembah, ki ga reprezentira *Medvladni panel za podnebne spremembe* (IPCC) s svojimi poročili, prikradle napovedi o neposrednem vplivu podnebnih sprememb na množične migracije v prihodnosti (prim. Zetter, Morrissey 2014: 343). Gemenne (2011: 225–226) meni, da agenda podnebnih sprememb dominira v razpravah o okoljskih migracijah in da je zasenčila vse ostale tipe okoljskih sprememb, ki lahko potencialno (v kombinaciji s številnimi drugimi dejavniki) vplivajo na migracije.¹³

---

12 El-Hinnawijevo poročilo iz leta 1985 velja za mejnik pri preučevanju okoljskih migracij. Toda na drugi strani Richard Black izpostavlja, da je pojem okoljski begunci v svojih govorih in poročilih promoviral že Lester Brown iz WorldWatch Institute v sedemdesetih letih (Black 2001: 1). WorldWatch Institute je okoljski think-tank v ZDA, ki prisilne migracije uporablja oziroma zlorablja za to, da bi vzbudil pozornost glede okoljskih problemov (Gemenne 2011: 228), s katerimi se sicer izdatno ukvarja.

13 Da »podnebne migracije«
dominirajo v razpravah o okoljskih migracijah, morda niti ni tako presenetljivo, glede na to, da doba ekspanzije znanstvenega raziskovanja o vzrokih in posledicah podnebnih sprememb še traja. Poleg tega se je pojem okoljskih migracij pojavil na začetku »podnebne dobe«, tj. v osemdesetih letih 20. stoletja.

V primerjavi z začetno popularnostjo pojma na področju varstva okolja so se okoljske migracije kot raziskovalna tema na področju migracijskih študij pojavile *post festum*. Maksimalistične napovedi o vzročno-posledičnem vplivu podnebnih sprememb na množične migracije, kot sta jih denimo predstavila Myers in Kent (1995), so avtorji in avtorice migracijskih študij razgradili in zlasti deterministične napovedi postavili pod vprašaj na podlagi omejitev empiričnih raziskav (Zetter, Morrissey 2014: 343).

Slednje Gemenne pojasnjuje kot delno posledico disciplinarnih razlik med naravoslovnimi in družboslovnimi znanostmi, saj se na preučevanje okoljskih sprememb običajno osredotočajo naravoslovne znanosti, medtem ko je preučevanje migracij praviloma v domeni družboslovnih in humanističnih znanosti (Gemenne 2011: 226). Zato je veliko znanja, ki ga imamo o povezavi med okoljem in migracijami, nastalo zunaj področja migracijskih študij (McLeman 2014: 8). Preučevanje okoljskih migracij je tako izrazito multidisciplinarno, kar se kaže tudi v raznoliki uporabi metod pri dosedanjem raziskovanju tega fenomena. Ob tem bi morali še posebej razmisliti, kako zasnovati interdisciplinarno raziskovanje tega fenomena. Poleg tega avtorji in avtorice migracijskih študij poudarjajo pomen uporabe tako kvalitativnih kot kvantitativnih metod pri raziskovanju okoljskih migracij (npr. Piguet 2010; Warner 2011).

Avtorji in avtorice znotraj področja migracijskih študij v zadnjih letih prav tako poudarjajo, da dejansko preseljevanje povzročajo številni vzroki (ne izključno okoljski). Gre za preplet okoliščin, kar pomeni, da je okoljsko degradacijo treba postaviti v kontekst socialnih, političnih in ekonomskih (ne)enakosti (Richmond 1994: 76; Lonergan 1998: 8; Morrissey 2009: 9; Hugo 2010: 10). Anthony H. Richmond poleg naštetih izpostavlja še tehnološki razvoj, ki ustvarja pogoje, ki imajo lahko potencialno uničevalni učinek na okolje (Richmond 1994: 79). Prav tako empirične raziskave potrjujejo, da so okoljski vzroki spleteni v kompleksne procese, ki ne vplivajo linearno na (mednarodne) migracije (Obokata idr. 2014). Skratka, spreminjajoče se okoljske pogoje je treba postaviti v širši kontekst, ki vpliva na odločitev ljudi za migracijo (Zetter, Morrissey 2014: 343–344). (Nenadna) sprememba v okolju kvečjemu lahko deluje kot intenzifikator, skratka kot nekaj, kar morda dodatno spodbuja k sprejetju odločitve za migracijo, ki je bila pred tem pogojena že z drugimi razlogi.

Toda zakaj kljub številnim drugačnim argumentom prihaja do reprodukcije apokaliptičnih narativov o »poplavih podnebnih beguncev« v prihodnosti, ki usodo prizadetih ljudi potiskajo v humanitarni okvir ali jo predstavljajo kot problem nacionalne in/ali mednarodne varnosti? Komu koristi ta strah, ki ga nekateri vzbujajo

z napovedmi? Imamo še kakšno drugačno možnost razumevanja okoljskih migracij oziroma dejanskih zagat, ki smo jih proizvedli? Apokaliptični narativ namreč proizvajajo zlasti vlade, mednarodne agencije, nevladne in medvladne organizacije, za katere François Gemenne še posebej izpostavlja, da njihova številna poročila in dokumenti tvorijo tako imenovano »sivo literaturo«, ki sicer (pre)pogosto vpliva na raziskovalno agendo (Gemenne 2011: 226).

Menim, da je postavljeno vprašanje treba povezati z vprašanjem moči, ki jo imajo nekatera znanstvena področja. Pri tem je treba omeniti zlasti sekuritizacijo podnebnih sprememb in močan (politični) vpliv podnebne znanosti. Sekuritizacija podnebnih sprememb, ki vzpostavlja denimo pojem podnebne varnosti, se naslanja na vzročno-posledično povezovanje podnebnih sprememb in konfliktov oziroma vojn. Prav tako je treba reflektirati čas, v katerem se je pojem okoljske migracije pojavil. Pojavil se je namreč v času, ko se je afirmiral pojem okoljska varnost.

Izjemno popularen diskurzivni fenomen, ki govori o tem, da so se ljudje prisiljeni preseljevati, razseljevati zaradi (nenadnih) sprememb v okolju, nosi zelo različna poimenovanja, kar sem že nakazala z omenjanjem različnih sintagem, ki se pojavljajo tako v medijih kot znanstvenih besedilih. Pogosto se govori o okoljskih migracijah kot o »novi« obliki migracij, ki nastanejo kot posledica naravne nesreče ali »nesreče«, za katere naj bi bil odgovoren človek in njegov »mačehovski odnos do narave«, kot se pogosto poudari. Eksotika poimenovanj »novodobnih« migracij je pestra, saj lahko poleg »okoljskih« in »podnebnih« beguncev zasledimo tudi »food refugees« (begunci zaradi pomanjkanja hrane) in »water refugees« (begunci zaradi pomanjkanja vode). Slednje omenja tudi najbolj znana klimatologinja v Sloveniji:

Spori zaradi vode na našem planetu niso nov pojav, opazimo pa lahko, da postajajo vse pogostejši in intenzivnejši. Za to je mnogo vzrokov, od povečevanja števila prebivalstva na planetu do sprememb življenjskega sloga, zlasti prehrane, in nenehne gospodarske rasti, ki je tudi »žejna«. Če k temu dodamo še vse očitnejše podnebne spremembe, nas naraščajoče število sporov ne preseneča. V celotnem 19. stoletju je bilo 13 resnih vodnih sporov, v 20. stoletju pa že 101. Samo v desetih letih tega stoletja jih je bilo že 108. Pri tem gre predvsem za spore med različnimi narodi glede istega vodnega vira oziroma porečja. [...] Nekateri spori se srečno končajo, drugi prerastejo v krizna žarišča. Značilna posledica sporov za vodo so tudi begunci. Na svetu je že sedaj več milijonov ljudi, ki so zaradi pomanjkanja vode postali begunci (Kajfež Bogataj 2014: 225).

Lučka Kajfež Bogataj opozarja tudi na podnebne begunce (prim. Kajfež Bogataj 2016). Kar je pri okoljskih migracijah kot diskurzivnem fenomenu zanimivo, je to, da se – abstraktno rečeno – med naravo in politiko poskuša zabrisati vsakršno razlikovanje oziroma da se področje človeških zadev povsem naturalizira. V izpostavljenem primeru, ki ga navaja Lučka Kajfež Bogataj, se med sporom, ki je na strani politike (spor se dogaja na področju človeških zadev), in dejstvom, da v nekaterih dela sveta primanjkuje vode, vpeljuje »vezni člen« ali »prijemalno ograjo« (nov pojem – »vodni begunec«), ki bi naj pojasnil nastalo situacijo. Ko izpostavljam problematičnost tovrstnega sklepanja, želim zavestno opozoriti zgolj na to, da med begunstvom in sporom zaradi vodnega vira obstaja še cela vrsta razlogov za migracije, ki so povezani z revščino, siceršnjimi nestabilnostmi v določenih regijah sveta, geostrateškimi konflikti, vojaškimi posredovanji velesil, delovanjem multinacionalnih korporacij itd.

Toda vse pravkar naštetu sodi na področje človeških zadev, kar pomeni, da je posledica človeškega delovanja in spremenljivo, s tem pa nikakor popolnoma in v celoti odvisno od »mačehovske narave«. Gre za to, da številni članki, ki se reproducirajo na temo pomanjkanja naravnih virov, degradacije okolja in migracij, puščajo v ozadju politično »naravo« sporov, pogojev bivanja, ki (lahko) ljudi »potisnejo« v dejansko begunstvo oziroma jih prisilijo v migracije. V geografski stroki Bangladeš velja za študijski primer preučevanja podnebnih migracij (Kočar 2013b: 68). Toda Jurij Kočar je na podlagi terenskega dela v Bangladešu ugotovil, da so podnebni selitveni dejavniki povsem v ozadju gospodarskih selitvenih dejavnikov (Kočar 2013a), kar pomeni, da enostavno vzročno-posledično sklepanje ni primerno.

ZAKLJUČKI

Namen prispevka je bil ugotoviti, od kod pojem okoljske migracije sploh prihaja, kako ga razumeti in misliti, znotraj katere znanstvene discipline se je najprej pojavil in kaj to mesto nastanka pove o pojmu. Kar lahko z gotovostjo trdim, je, da so okoljske migracije postale izjemno popularna politična, medijska, NGO-jevska in raziskovalna tema. Načeloma kratka zgodovina razprav o okoljskih migracijah priča o tem, kako hitro lahko nek pojem spreminja svoj pomen. Pri razpravi o pojmu okoljske migracije moramo biti še posebej pozorni na dejstvo, da so »korenine« pojma okoljskih migracij v politični ekologiji in na področju okoljskih študij. Epizodi zatona pomena okolja znotraj migracijskih študij je sledil »nov« vznik, ki je bil na to področje vnesen *post festum*.

Kako torej sploh preučevati okoljske migracije znotraj migracijskih študij? V prvi vrsti se je treba zavedati, kje in kako se je pojem izvorno pojavil (znotraj politične ekologije), ter ga vedno »krtačiti proti dlaki«. Okoljska zgodovina pojma okoljske migracije izpričuje šokantno in (vsaj zame) problematično rabo pojma. Mislim na to, da je bil pojem izumljen ob koncu hladne vojne, ko je potekal tudi proces redefinicije varnosti in so ga uporabljali tudi različni lobiji, da bi javnost prepričali o velerazsežnosti (prihajajočih) podnebnih sprememb ali da bi »ljudem z Juga« preprečili vstop na Sever. Toda ne glede na prvotno rabo pojma se zaradi okoljskih katastrof in sprememb porajajo pogoji, ki potencialno lahko vplivajo na migracije. To je pomembno v prvi vrsti postaviti v kontekst socialnih in političnih neenakosti. Spričo (prihajajočih) podnebnih sprememb, naravnih nesreč in tudi neposrednih človeških vplivov na lokalno okolje postajajo »okoljske migracije« v prihodnji perspektivi zanimive tudi v okviru preučevanja slovenskih migracij.¹⁴

Pojmovanje okoljskih migracij kot diskurzivnega konstrukta znotraj okoljske ortodoksije (Saunders 2000) razpira možnosti razumevanja okoljskih migracij kot diskurzivnega fenomena, ki igra vlogo v zeleni ideologiji. Kot takšne jih je smiselno reflektirati v povezavi z razpravo o okoljski varnosti, geopolitičnimi temami in aktualno sekuritizacijo podnebnih sprememb. Okoljska ortodoksija po drugi strani generira številna protislovja, pri čemer je še posebej problematična depolitizacija področja človeških zadev. Če postavimo pojem okoljskih migracij v kontekst dognanj politične geografije, kritike politične ekologije, refleksije okoljskih diskurzov in kritike sekuritizacijskih teorij v povezavi s podnebno znanostjo (oziroma podnebnimi spremembami), dobimo povsem drugačno sliko o predmetu preučevanja. Nenazadnje bi bilo treba premisliti tudi to, ali imamo v primeru okoljskih migracij nemara opravka s ponovnim vznikom okoljskega determinizma.

---

14 Toda pri pojasnjevanju migracije okoljskega elementa ne moremo osamiti. Poleg tega naj navedem primer naravne nesreče, ki je nepričakovano pozitivno vplivala na delovanje manjšine v zamejstvu in je povezana z zgodovino slovenskega izseljenstva. Miran Komac (1990: 185) v svoji doktorski disertaciji med drugim razpravlja o vplivu potresa v Furlaniji in Beneški Sloveniji leta 1976 na delovanje Zveze emigrantov: »Ta 'dogodek', ki je v mnogočem spremenil življenje v Benečiji, je odprl tudi novo fazo v delovanju Zveze beneških izseljencev.« Komac še posebej izpostavlja pomoč Jugoslavije in zlasti Slovenije v obliki prenosa tehnologije pri popotresni sanaciji, ki je spodbujevalno vplivala na slovensko manjšino, na organizirani del emigrantstva in celo na italijanske oblasti (prim. Komac 1990: 188–199). Popotresna obnova pa je prispevala tudi k oblikovanju ter ustanavljanju drugih institucij »preporoda« slovenske manjšine v Videmski pokrajini (Komac 1990: 199).

LITERATURA IN VIRI

- Arendt, Hannah (1996). *Vita Activa*. Ljubljana: Krtina.
- Arendt, Hannah (2006). *Med preteklostjo in prihodnostjo: Šest vaj v političnem mišljenju*. Ljubljana: Krtina.
- Bahor, Maja, Lukšič, Andrej A. (2012). Green citizenship in the light of environmental migration. *ClimMig Conference on Human Rights, Environmental Change, Migration and Displacement*, 20.–21. september 2012, Dunaj, http://www.humanrights.at/climmig/wp-content/uploads/Andrej_Luksic+Maja_Bahor.pdf (23. 5. 2017).
- Baskar, Bojan (2013). Hribovske migracije in nova antropologija Alp: Prispevek h kritiki Braudelovega rezidualnega sedentarizma in imobilizma. *Ars & Humanitas* VII/2, 33–44.
- Borowy, Iris (2014). *Defining Sustainable Development for Our Common Future: A History of the World Commission on Environment and Development (Brundtland Commission)*. London, New York: Routledge.
- Carson, Rachel (1972). *Nema pomlad*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Dryzek, John S. (2013). *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*, Third Edition. Oxford: Oxford University Press.
- El-Hinnawi, Essam (1985). *Environmental Refugees*. Nairobi: United Nations Environmental Programme.
- Floyd, Rita (2008). The Environmental Security Debate and its Significance for Climate Change. *The International Spectator*, 43/3, 51–65.
- Gemenne, François (2011). How they became the human face of climate change: Research and policy interactions in the birth of the »environmental migration« concept. *Migration and Climate Change* (ur. Etienne Piguët, Antoine Pécoud, Paul De Guchteneire). New York, Cambridge, Paris: Cambridge University Press, UNESCO, 225–259.
- Gnezda, Andrej (2016). *Okoljske migracije: Vprašanje varnosti ali pravičnosti?* Ljubljana: Umanotera.
- Hartmann, Betsy (2010). Rethinking Climate Refugees and Climate Conflict: Rhetoric, Reality and the Politics of Policy Discourse. *Journal of International Development* 22/2, 233–246.
- Hughes, Jonathan (2000). *Ecology and Historical Materialism*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Hugo, Graeme (2010). Climate Change – Induced Mobility and the Existing Migration Regime in Asia and the Pacific. *Climate Change and Displacement: Multidisciplinary Perspectives* (ur. Jane McAdam). Oxford, Portland: Hart Publishing, 9–35.
- Humphrey, Mathew (2015). Green Ideology. *The Oxford Handbook of Political Ideologies* (ur. Michael Freeden, Lyman Tower Sargent, Marc Stears). Oxford: Oxford University Press, 422–438.
- IUCN – Svetovna zveza za ohranitev narave, UNEP – Program Združenih narodov za okolje, WWF – Svetovni sklad za naravo (1993). *Skrb za Zemljo: Strategija za življenje po načelu trajnosti*. Ruše: Aram.
- Jacobson, Jodi L. (1988). *Environmental Refugees: A Yardstick to Habitability*. Washington, DC: Worldwatch Institute.
- Kajfež Bogataj, Lučka (2014). *Planet Voda*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Kajfež Bogataj, Lučka (2016). Begunci prihodnosti. *Večer*, 5. september, <http://www.vecer.com/begunci-prihodnosti-6234879> (20. 7. 2017).
- Kelley, Colin P., Mohtadi, Shahrzad, Cane, Mark A., Seager, Richard, Kushnir, Yochanan (2015). Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112/11, 3241–3246.
- Kibreab, Gaim (1997). Environmental Causes and Impact of Refugee Movements: A Critique of the Current Debate. *Disasters* 21/1, 20–38.
- Kočar, Jurij (2013a). Podnebne selitve v okraju Shyamnagar v Bangladešu. *Dve domovini / Two Homelands* 38, 113–128.
- Kočar, Jurij (2013b). Problem podnebnih migracij na primeru ljudstva Munda v Bangladešu. *Geografija v šoli* 22/1, 67–77.
- Kočar, Jurij (2017). Polstrukturirani intervju Jerneje Brumen z avtorjem. Ljubljana, 23. maj 2017. Projektni arhiv ISIM ZRC SAZU, raziskovalno gradivo J. Brumen.
- Komac, Miran (1990). Politična kultura, narodnostna identiteta, migracijski procesi in etnorazvoj: Protislovja narodnostnega razvoja Slovencev v Videmski pokrajini: Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Lonergan, Steve (1998). The Role of Environmental Degradation in Population Displacement. *Environmental Change and Security Project Report* 4, 5–15.
- Marolt Maver, Dominika (2010). Okoljski migranti. *Pravna praksa* 29/24–25, 24–26.
- McAdam, Jane (2012). *Climate Change, Forced Migration, and International Law*. New York: Oxford University Press Inc.
- McLeman, Robert A. (2014). *Climate and Human Migration: Past Experiences, Future Challenges*. New York: Cambridge University Press.
- Meadows, Donella H., Meadows, Dennis L., Randers, Jørgen, Behrens III., William W. (1974). *Meje rasti: Poročilo za raziskavo Rimskega kluba o težavnem položaju človeštva*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Mitchell, Don (2000). *Cultural geography: A critical introduction*. Oxford, Malden: Blackwell Publishers.
- Morrissey, James (2009). *Environmental Change and Forced Migration: A State of the Art Review*. Oxford: Oxford University, Refugee Studies Centre, <https://www.rsc.ox.ac.uk/files/files-1/dp-environmental-change-forced-migration-2009.pdf> (21. 5. 2017).
- Myers, Norman, Kent, Jennifer (1995). *Environmental Exodus: An Emergent Crisis in the Global Arena*. Washington, DC: The Climate Institute.
- Obokata, Reiko, Veronis, Luisa, McLeman, Robert (2014). Empirical research on international environmental migration: A systematic review. *Population and Environment*, 36/1, 111–135.
- Piguet, Etienne (2010). Linking climate change, environmental degradation and migration: A methodological overview. *WIREs Climate Change*, 1/4, 517–524.
- Piguet, Etienne (2013). From »Primitive Migration« to »Climate Refugees«: The Curious Fate of the Natural Environment in Migration Studies. *Annals of the Association of American Geographers* 103/1, 148–162.
- Polychronidi, Evgenia (2014). People displaced for environmental reasons (EDPs): Facts and initiatives for their legal recognition and protection. *International Environmental Law: Contemporary Concerns and Challenges in 2014* (ur. Vasilka Sancin, Maša Kovič Dine). Ljubljana: IUS Software, GV Založba, 491–504.

- Reid, David (1995). *Sustainable Development: An Introductory Guide*. London: Earthscan.
- Richmond, Anthony H. (1994). *Global Apartheid: Refugees, Racism and the New World Order*. Toronto, New York, Oxford: Oxford University Press.
- Saunders, Patricia L. (2000). Environmental Refugees: The Origins of a Construct. *Political Ecology: Science, Myth and Power* (ur. Sian Sullivan, Philip Anthony Stott). London, New York: Oxford University Press, Arnold Publishers, 218–246.
- Selby, Jan (2014). Positivist Climate Conflict Research: A Critique. *Geopolitics* 19/4, 829–856.
- Stehr, Nico, von Storch, Hans (2010). *Podnebje in družba: Podnebje kot vir, podnebje kot tveganje*. Ljubljana: Sophia.
- Šterbenc, Primož (2017). Zakaj nas svet islama mora zanimati. *Islam: Zgodovina velike religije* (ur. Grega Repovž). Posebna izdaja tednika *Mladina*. Ljubljana: Mladina časopisno podjetje, 2–7.
- Valencič, Erik (2006). Ekološki begunci. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIV/226, 100–111.
- Viazzo, Pier Paolo (2014). *Alpske skupnosti: Okolje, prebivalstvo in družbena struktura*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Videmšek, Boštjan (2015). Človeška tragedija: Sirska vojna je največja človeška in humanitarna tragedija 21. stoletja. *Delo*, 17. marec, <http://www.delo.si/mnenja/komentarji/cloveska-tragedija.html> (25. 5. 2017).
- Warner, Koko (2011). Environmental change and migration: Methodological considerations from ground-breaking survey. *Population and Environment* 33/1, 3–27.
- WCED – World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future: World Commission on Environment and Development*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Zavratnik, Simona (2015). Okoljske spremembe in migracije: Trasiranje diskusije o ekoloških pregnancih. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XLIII/262, 38–54.
- Zetter, Roger, Morrissey, James (2014). The Environment – Mobility Nexus: Reconceptualizing the Links Between Environmental Stress, (Im)mobility, and Power. *The Oxford Handbook of Refugee & Forced Migration Studies* (ur. Elena Fiddian-Qasmieh, Gil Loescher, Katy Long, Nando Sigona). New York, Oxford: Oxford University Press, 342–354.

SLOVENIAN EMIGRATION RESEARCH: ASPECTS, APPROACHES, SUBSTANCE (SUMMARY)

Janja Žitnik Serafin

The book is dedicated to the 30th anniversary of the affiliation of the Slovenian Migration Institute to the Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. In its opening chapter, Aleksej Kalc outlines early beginnings of Slovenian emigration research, presents the motifs and circumstances that have led to the publication of this book, and briefly summarizes its contents. A special introductory essay by Janja Žitnik Serafin titled “The development of the Slovenian migration institute ZRC SAZU and its contribution to emigration studies” focuses on the beginnings and the development of the Institute and above all on its contribution in the framework of Slovenian emigration research. The Institute’s more recent predecessor, the Emigration Institute at the Slovenian Academy of Sciences and Arts was established in 1982. It soon turned out that it could employ researchers only through the newly-founded Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (ZRC SAZU). For this reason the Institute joined the ZRC in 1986, and this brought about the employment of new researchers and the implementation of their interdisciplinary research programme. Since the early 1990s, the Institute’s researchers have published – besides other books and an impressive number of articles, conference papers and other published items – around 40 academic monographs focused specifically on Slovenian emigration. Their academic treatment has covered (either more generally or more in detail) all Slovenian emigration destinations and all the periods of emigration from the Slovenian ethnic territories as well as all the periods of organisation and cultural-artistic activities of the Slovenian diaspora. Social impact of the Institute’s research results can be observed at different levels, mostly in terms of updating and upgrading educational contents for primary and secondary schools as well as university programmes. Vital social involvement of the Institute’s researchers is reflected in a changed attitude of the Republic of Slovenia towards Slovenian diaspora and towards other ethnic groups

living in Slovenia; this change also concerns the increase of public funds for cultural activities of the former and the latter. Indirect impact shows in various segments of society in terms of the changes for which the Slovenian Migration Institute researchers had striven for years, often in close cooperation with NGO's, various associations and individuals. The role of the Institute has recently become even more relevant since a pronounced need for a more open and inclusive society arose in Slovenia upon the arrival or passage of increased numbers of refugees in 2015 and the simultaneous radicalisation of Slovenian nationalism. The essay concludes with the thought that it might be almost impossible to fully understand the situation of the people involved in contemporary migration movements to Europe without a deeper understanding of the experiences of Slovenian and other European emigrants and refugees in the past.

The central part of the book is thematically divided into three sections: "Selected aspects of Slovenian emigration research", "Approaches, methods, categorisation", and "Topical issues". The first section begins with "The sociology of international migration and its beginnings in Slovenia, with an emphasis on studies dealing with Slovenian emigrants" by Marina Lukšič Hacin. The author discusses the 1990s as the time of intense research focused on the integration of immigrants and other policies of the management of diversity. The 1990s were also the time of increased numbers of forced migrations within Europe. The attention of the sociology of international migration started to shift from the so-called labour migration or temporary work abroad to forced migration, the population of refugees and the asylum policies, which led to the development of the theory of forced migration. The author then outlines the development of the sociology of international migration in Slovenia since the country's independence in 1991. Her final emphasis is on the challenge of how to merge the achievements of classical migration studies with contemporary views on the subject, and how to approach to the academic discussion of migration in a more wholesome way. The sociology of forced migration – the author stresses – should be considered as a constituent part of the sociology of international migration just as forced migration itself is closely intertwined with labour and environmental migration.

The next chapter, "Migrations and economic interactions" by Žarko Lazarević, deals with the link between emigration and economic conditions. It aims primarily at contributing to the understanding of the economic situation in sending regions after the migration. The chapter is further divided into three subchapters which show the economic contexts of migration up until the First World War, the possible economic consequences in sending regions and the potential impacts of migrant remittances on the economic situation of families or regions as a whole. In the conclusion, two

examples that illustrate some particular aspects of the possible economic consequences of Slovenian emigration are presented.

This is followed by a chapter titled “Slovenian emigration research in the perspective of gendered migration”, contributed by Mirjam Milharčič Hladnik. It has been only three decades – the author observes – since the research of women migrations and a bit later gendered migrations started to develop. The chapter presents how Slovenian women emigrants as well as women immigrants to Slovenia have become a significant part of the migration studies conducted by the Slovenian Migration Institute and other research organizations. Women have been discovered as being an important part of Slovenian emigration in the past and constituted a few exclusively women migrations; and women who have immigrated to Slovenia have become a part of the contemporary social changes as Slovenia has turned from a country of historically strong emigration to a country of immigration. On the other hand, the research has been focused on gendered migration and has revealed different ways of structuring power relationships, social practices and institutions, organized according to gender principle as well as subjective processes of the construction of identities in the migration context. The chapter also focuses on the methodological development, mentioning especially the narrative and autobiographical approach, which added the real voices of women migrants in the past and present to the subject matter of the analysis of migration, and thus enriched different disciplines with personal experiences, individual interpretations and the variety of emotions of women on the move.

The last chapter of this section, “Slovenian emigrant communities from the perspective of roots tourism” by Miha Koderman, examines the process of “return migration” of emigrants and their descendants when they are visiting the country of origin. With time, such visits have for various reasons gained a tourist connotation; therefore they also became subjects of scientific research in the tourism-related disciplines. Due to its specific characteristics, the phenomenon of this kind of return migration became widely known as the “roots tourism” in the Anglo-Saxon scholarly literature, while the term is referred to as “turizem iskanja korenin” in the Slovenian language. The author presents the concept of this tourist segment in which, apart from the cultural and economic aspects, researchers emphasize the emotional component that derives from an individual’s family heritage and national or ethnic background. The chapter provides a brief chronological overview of the (organized) visits of Slovenian emigrants to their former homeland, and highlights the main features and milestones that have marked the development of this segment since the first half of the 20th century.

The second thematic section deals with research approaches, methodological issues and (within its first two chapters) also more specifically with categorisation. Damir Josipovič discusses “Challenges and quandaries of statistical studies on Slovenian diaspora”. His chapter sheds light on some important dilemmas in which migration researchers often find themselves, knowingly or unknowingly. First the author tackles the problem of the so-called new and old migration, and conceptual problems stemming from such differentiation. The next important stalemate is quantitative evaluation of Slovenian emigration and immigration per se. The latter crucially depends on the accession and quality of statistical and other data sources. In this sense, the author presents conceptual background of data formation for the assessment of immigrants’ integration. The prism of ‘generation’ is scrutinized through the cases of Germany, Austria and Slovenia, and is found analytically useless and even discriminating. The author proposes a methodological approach which reduces the discrimination of individuals and families by distinguishing persons in relation to the so-called migration experience rather than migration background.

Martina Bofulin and Nataša Rogelja contributed the chapter “Methodological challenges in researching mobile individuals and groups in the 21st century: Among migrants, tourists and travellers. It addresses heterogeneous migration processes in contemporary society through the lens of diverse methodological issues in the context of anthropology. Migration processes today are characterized by enhanced hybridity (e.g. in the form of the porous border between categories of temporary and permanent migration) that in turn produces fragmentation of the research field of migration studies, increased presence of dynamic and overlapping processes of movement, and a multitude of competing classifications and theoretical concepts. Still, the methodological issues underlying these developments remain comparatively under-researched. Through two detailed accounts of heterogeneous movements through space and time, the authors attempt to highlight some of the key methodological issues in researching migration and movement in the 21st century also important for the Slovenian emigration research.

“Studies on Slovenian immigrants to the USA - from individuals to the community, from the community to individuals” is the title of the chapter written by Maruša Verbič Koprivšek. It discusses different research approaches observed in studies on Slovenian immigrants to the USA, with an emphasis on the differences between those based on exploring life stories of individuals on the one hand, and those based on exploring immigrant communities and settlements on the other. The author provides a general overview of the literature by individual themes that are classified into two categories based on these two fundamental research approaches. For successful research into this subject matter – stresses the author – it is necessary to consider both personal stories

of individuals and the history of the communities that these individuals belonged to; a holistic approach that requires interdisciplinary collaboration is needed.

The last thematic section, “Topical issues” consists of four chapters. The first two deal with the relationship between more recent Slovenian emigrants and traditional Slovenian ethnic organizations in the receiving countries. Marijanca Ajša Vižintin focuses on Slovenian immigrants to Germany as this country is still one of the most popular destinations of the present emigration from Slovenia. Dejan Valentinčič, on the other hand, includes in his study a discussion on Slovenian immigrants to Germany, Sweden, the UK, the USA and Canada, which all are final destinations of the present emigration wave. The first part of his chapter presents current emigration from Slovenia (2004–2017) on the basis of statistical data, and puts it into a comparative context by presenting it through different historical periods. The second part deals with ethnic-related connections of new emigrants. The cases of Slovenians living in five different cities that the author visited during his fieldwork (London, San Francisco, Stockholm, Stuttgart and Toronto) are analyzed in the empirical study. The author tries to find out whether most recent Slovenian immigrants living there socialize among themselves and whether they choose to connect with traditionally organized Slovenian emigrant communities in those countries.

The following chapter, written by Jure Gombač, summarizes the author’s research into the realities and possibilities of ethnic entrepreneurship among members of Slovenian immigrant associations in the ex-Yugoslav states. The research question was: “Is ethnic entrepreneurship already understood as a successful business strategy, or is it looked upon as a potential that needs an actual set of strategies, ideas and possibly some push by (possible) entrepreneurs themselves, the involved states through various policies, and Slovenian companies that are active in the region?” A mixed method research was used including a questionnaire and focus groups. The author concludes that among Slovenian immigrants and their offspring in the former Yugoslav states ethnic entrepreneurship has not been recognized as a successful economic strategy.

The last chapter, contributed by Jerneja Brumen, discusses environmental migration as a discursive phenomenon playing a role in the “green ideology”. Among the pioneers of migration studies, environment was an important determinant in explaining the reasons for human migration. With the increasing complexity of migration theories, environmental determinism during the 20th century lost the leading role within migration studies. But with the growing consensus in science as regards the (upcoming) climate change, in particular environmental organizations revived the environment-migration nexus to start forecasting millions of environmental refugees in the near future. Environmental migration has thus become a popular research and

political theme in the last two decades. The chapter focuses on the understanding of the history of this term, the placing of the term in a scientific context, and on some current discussions on environmental migration.

With such thematic structure and contents, the book is primarily aimed at touching upon some new questions concerning the present state (and future development) of Slovenian emigration research, taking into account contemporary international trends in migration studies as well as some specificities pertaining to Slovenian emigration.

AVTORJI / AUTHORS

Martina Bofulin, raziskovalka na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU. V preteklosti je bila podoktorska raziskovalka na programu Erasmus Mundus Basileus na Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu in JSPS (Japan Society for promotion of Science) tuja podoktorska raziskovalka na Global Collaboration Center Univerze v Osaki. Njena raziskovalna področja vključujejo migracije in mobilnost med Ljudsko Republiko Kitajsko in Evropo kot tudi različne vidike sobivanja kitajskih migrantov v družbah naselitve. Leta 2016 je izšla njena znanstvena monografija *Daleč doma: Migracije iz LR Kitajske v Slovenijo*. Njen zadnji podoktorski projekt se je ukvarjal s kitajskimi turisti v Sloveniji in jugovzhodni Evropi, trenutno pa vodi mednarodni projekt DRIM – Informacijska platforma Podonavske regije za ekonomsko integracijo migrantov.

Martina Bofulin is researcher at the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU. She has been an Erasmus Mundus Basileus postdoctoral fellow at the Faculty of Arts, University of Belgrade, Serbia, and a JSPS postdoctoral fellow at the Osaka University in Japan. Her fields of interest involve migration and mobility processes between China and Europe as well as immigration and cohabitation of the Chinese in the countries of settlement. She has recently published a monograph titled Home and Away: Migration from People's Republic of China to Slovenia. Her latest postdoctoral project dealt with Chinese tourists and their hosts in Slovenia and Southeast Europe; she is currently leader of the international project titled DRIM – Danube Region Information Platform for Economic Integration of Migrants.

Jerneja Brumen je politologinja. Diplomirala in magistrirala je iz politične teorije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Leta 2014 se je vpisala na

---

interdisciplinarni doktorski študijski program Varstvo okolja na Univerzi v Ljubljani, v okviru katerega povezuje politično teorijo Hannah Arendt in razumevanje okoljskih fenomenov. Zaposlena je kot mlada raziskovalka na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, kjer se ukvarja z raziskovanjem okoljskih migracij.

***Jerneja Brumen** is a political scientist. She has graduated and earned her M.A. in political theory from the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. In 2014 she became PhD Candidate at the interdisciplinary doctoral programme in Environmental Protection at the University of Ljubljana. In her PhD thesis she considers environmental phenomena through the Hannah Arendt's political theory. She is employed as a young researcher at the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU, where she deals with environmental migration.*

Jure Gombač je višji raziskovalni sodelavec na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU in predavatelj na Univerzi v Novi Gorici. Ima doktorat s področja sociologije. Ukvarja se predvsem z raziskovanjem migracij in meja. Sodeluje pri projektih, ki se dotikajo migrantskega podjetništva, transnacionalne komunikacije migrantov prek interneta, diaspore, napotenega dela, vključevanja migrantov po evropskih mestih in preprečevanja sovražnega govora v primeru beguncev. Je avtor številnih člankov in poglavij v znanstvenih publikacijah.

***Jure Gombač** is senior researcher at the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU, and a lecturer at the University of Nova Gorica. He has a PhD in sociology. His main interest lies in migration and borders. He is involved in projects exploring migrant entrepreneurship, transnational communication of migrants on the Internet, diaspora formation, inclusion of migrants into the EU cities, the posting of workers, and the prevention of hate speech in the case of refugees. He is the author and co-author of numerous scientific articles and chapters.*

Damir Josipovič je socialni geograf in demograf. Diplomiral, magistriral in doktoriral je na Oddelku za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Zaposlen je na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Je avtor več znanstvenih in strokovnih monografij ter okrog 80 znanstvenih sestavkov. Zanimajo ga zlasti študiji meja, manjšin, prebivalstva in postsocializma. Veliko pozornosti namenja tudi spremljanju dogajanja v jugoslovanskem prostoru.

Damir Josipovič is a social geographer and demographer. He has graduated and earned his MSc and PhD at the Department of Geography, Faculty of Arts, University of Ljubljana. He works as a researcher at the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana. He authored or co-authored half dozen scientific monographs and some 80 articles. His fields of interest are boundaries, minorities, post-socialism, and population studies. Much of his research is oriented to former Yugoslav space.

Aleksej Kalc je zgodovinar, višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU in izredni profesor na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem. Ukvarja se z zgodovino prebivalstva in migracij s poudarkom na družbenih vidikih, migracijskih politikah, problematiki nadzora migracij in metodoloških vprašanjih preučevanja zgodovine migracij.

Aleksej Kalc is a historian and senior research fellow at the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU. He is also associate professor of history at the Faculty of Humanities of the University of Primorska in Koper. His research interests are focused on the history of population and migrations, especially its social aspects, migration policies, migration control and the methodological issues of migration history research.

Miha Koderman je raziskovalec in docent na Oddelku za geografijo Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem v Kopru, kjer je izvajalec več predmetov s področja geografije turizma, ekonomske geografije in geografije migracij. Z raziskovanjem teh področij je povezana tudi glavnina njegovih znanstvenih člankov, samostojnih sestavkov in konferenčnih prispevkov, ki jih je kot avtor oziroma soavtor objavil v znanstvenih in strokovnih revijah ter publikacijah doma in v tujini.

Miha Koderman is researcher and assistant professor at the Department of Geography, University of Primorska, in Koper-Capodistria, Slovenia. His main research fields include tourism and economic geography as well as geography of migration. He is the author or co-author of numerous scientific articles, independent monograph chapters and conference papers published in Slovenian and foreign scientific and professional journals and publications.

Žarko Lazarevič je zaposlen kot znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, na Fakulteti za humanistične študije Univerze v Novi Gorici pa predava gospodarsko zgodovino. Prvenstveno se ukvarja z gospodarsko zgodovino. Vsebinsko

---

posega s svojimi raziskavami na različna področja gospodarskega razvoja Slovenije. Tematika njegovega raziskovalnega dela sega od preučevanja razvoja kmetijstva, procesa industrializacije, razvoja finančnega sektorja, združništva, podjetništva, nacionalizma v ekonomiji / nacionalnega interesa, oglaševanja in blagovnih znamk do vsebin upravljanja z zgodovino. Sloveniji. Temu se pridružuje tudi raziskovanje vpliva gospodarskih procesov na družbeno strukturo in v tem okviru zlasti dolgoročno strukturno spreminjanje gospodarsko-socialne podobe Slovenije.

Žarko Lazarevič is research advisor at the Institute of Contemporary History in Ljubljana. He is also Professor of Slovenian and European Economic History of the 19th and 20th centuries at the Department of History, University of Nova Gorica. His research field encompasses many aspects of the economic development of Slovenia, and in particular the development of agriculture, the processes of industrialization, co-operatives, entrepreneurship, the role of nationalism in economy, representation and perceptions of national interest, advertising, brands and development of financial institutions. His research interests also include the long-term changes in the structure of the economic and social picture of Slovenia in the contexts of European social and economic development.

Marina Lukšič Hacin, znanstvena svetnica ZRC SAZU in izredna profesorica za sociologijo na Univerzi v Novi Gorici, je predstojnica Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU. Je odgovorna urednica mednarodne znanstvene revije *Dve domovini / Two Homelands*, članica mednarodnega uredniškega odbora znanstvene revije *Thesis Kosova* (Priština, Kosovo) in uredniškega odbora znanstvene monografske zbirke *Thought, society, culture* (Frankfurt am Main: Peter Lang). V zadnjih letih je (bila) članica in podpredsednica Upravnega odbora ZRC SAZU, direktorica programa mednarodnega magistrskega študija migracij in medkulturnih odnosov na Fakulteti za humanistiko Univerze v Novi Gorici, vodja ali nacionalna koordinatorica mednarodnih in nacionalnih raziskovalnih in izobraževalnih projektov in (so)mentorica pri več uspešno zaključenih doktorskih disertacijah in magistrskih delih. Je avtorica treh samostojnih znanstvenih monografij in (so) avtorica številnih drugih znanstvenih publikacij o mednarodnih migracijah.

Marina Lukšič Hacin, research advisor at ZRC SAZU and associate professor of sociology at the University of Nova Gorica, is the head of the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU. She is the editor-in-charge of the international academic journal Dve domovini / Two Homelands: Migration Studies, a member of the international editorial board

---

of the academic journal Thesis Kosova (Priština, Kosovo) and of the editorial board of the research monograph series Thought, society, culture (Frankfurt am Main: Peter Lang). In recent years she has been a member and deputy chair of the ZRC SAZU Board of Directors, the director of the international master study programme Migration and Intercultural Relations at the School of Humanities, University of Nova Gorica; national coordinator of international research and educational projects; leader of the currently ongoing national project; and mentor or co-mentor in several successfully completed doctoral dissertations and master's theses. She is the sole author of three academic monographs and (co-)author of numerous other scholarly publications on international migration.

Mirjam Milharčič Hladnik je znanstvena svetnica na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU v Ljubljani. Je tudi izredna profesorica na Univerzi v Novi Gorici in glavna urednica znanstvene revije *Dve domovini / Two Homelands*. Po izobrazbi je sociologinja, ukvarja se s sociologijo izobraževanja in migracijskimi ter ženskimi študijami. V okviru sociologije se ukvarja s politiko šolskih reform, državljsko vzgojo ter človekovimi pravicami, v zadnjem času v kontekstu integracije migrantov. V okviru ženskih študij se ukvarja z analizo neenakopravnosti med spoloma in zgodovinskimi primeri izbrisanih družbeno in politično pomembnih žensk v Sloveniji ter z migrantkami. V okviru migracijskih študij jo zanimajo interdisciplinarni pristopi – zgodovinski, sociološki in feministični – ter izvirni metodološki prijemi, od metod ustne zgodovine do analiz družinskih migrantskih korespondenc in migrantskih (avto)biografskih tekstov. Redno objavlja in predava doma in v tujini.

Mirjam Milharčič Hladnik is research advisor at the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU in Ljubljana. She is also associate professor at the University of Nova Gorica, and editor-in-chief of the academic journal Dve domovini / Two Homelands. Her main research and study interests are wide and interdisciplinary: Sociology: school reform policies, citizenship education, human rights and integration of migrants. Gender studies: gender inequalities, historical cases of the erased (socially and politically important) women in Slovenia, and women migrants. Migration studies: interdisciplinary approaches and innovative methodology, ranging from oral history to analyses of correspondence and (auto)biographic texts of migrants themselves. She regularly publishes and lectures in Slovenia and abroad.

Nataša Rogelja je leta 2005 doktorirala na področju socialne antropologije na Fakulteti za podiplomski humanistični študij ISH v Ljubljani. Od leta 2011 je kot znanstvena sodelavka zaposlena na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU v Ljubljani, kjer se ukvarja s področjem življenjskostilskih migracij v Mediteranu, pomorsko antropologijo in ženskimi delovnimi migracijami v Istri. Nataša Rogelja je obširno objavljala na teme Šavrink, razvoja turizma v zahodni Sloveniji in življenjskostilskih migracij v Mediteranu. Njena knjiga z naslovom *Fish on the Move: Fishing between Borders and Discourses in the North Adriatic* je v soavtorstvu z Alenko Janko Spreizer izšla pri založbi Springer (Mare series 2017). V letu 2017 je izdala tudi antropološko monografijo *Sinja Obzorja: Antropološka refleksija pomorskih življenjsko-stilskih migracij v Mediteranu* (Založba ZRC, 2017), ki opisuje poti navtičnega turizma in življenjskostilskih migracij v vzhodnem Mediteranu. Kot sourednica je skupaj s prof. Michaelo Benson uredila tematski blok z naslovom *Življenjsko-stilske migracije (Dve domovini / Two Homelands, 2015)*.

Nataša Rogelja completed her PhD in social anthropology at the Postgraduate School of the Humanities (ISH) in Ljubljana in 2005. Since 2011 she has been working as a research fellow at the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU, where she deals with lifestyle migration in the Mediterranean, maritime anthropology and women labour migration in Istria. Nataša Rogelja has published extensively on Šavrinkas, tourism developments in western Slovenia and on lifestyle migration in the Mediterranean. Together with Alenka Janko Spreizer she published the book Fish on the Move: Fishing between Borders and Discourses in the North Adriatic in 2017 (Springer, Mare series). In 2017 she also published the anthropological monograph Blue Horizons: Anthropological Reflections on Maritime Lifestyle Migrations in the Mediterranean (ZRC Publishing), describing routes of maritime lifestyle migrants in the East Mediterranean region. She has co-edited a thematic issue on lifestyle migration with Professor Michaela Benson (Two Homelands, 2015).

Dejan Valentinčič je zaposlen kot direktor Inštituta ASEF za izobraževanje in raziskovanje ter kot predavatelj in raziskovalec na Fakulteti za državne in evropske študije ter Fakulteti za uporabne družbene študije v Novi Gorici. Z odliko je diplomiral in magistriral na Evropski pravni fakulteti, doktoriral pa na Fakulteti za uporabne družbene študije. V preteklih dveh letih je gostoval tudi na Centru za evropske študije univerze Harvard in na univerzah Cleveland State in Santa Clara v ZDA ter na Pontificia Universidad Catolica Argentina v Buenos Airesu. Raziskovalno se ukvarja predvsem z manjšinskimi pravom in politikami, migracijskim pravom in

---

politikami, položajem Slovencev v zamejstvu in po svetu ter manjšin v Sloveniji. Je avtor znanstvene monografije *Slovenci v Reziji?*.

Dejan Valentinčič is employed as the Director of the ASEF Institute and lecturer and researcher at the Graduate School of Governmental and European Studies and the School of Advanced Social Studies in Nova Gorica. He obtained both his LL.B degree and LL.M degree with honours from the European Faculty of Law, and his PhD from the School of Advanced Social Studies. In the past two years he also conducted research at the Centre for European Studies of Harvard University, Cleveland State University and Santa Clara University in the USA, and Pontificia Universidad Catolica Argentina in Buenos Aires. His research is primarily based on minority law and policies, migration law and policies, the status of the Slovenian minorities in the neighbouring countries and around the world, and the status of the minorities living in Slovenia. He is the author of the research monograph *Resia: A valley and its people between Slovenian, Italian and its own identity*.

Maruša Verbič Koprivšek je univ. dipl. geografinja in doktorica znanosti s področja ameriških študij. Za doktorsko disertacijo »Razvoj slovenske skupnosti v Denverju, Kolorado«, za katero je opravila obsežno dvomesečno terensko raziskavo v ZDA, je prejela 1. nagrado Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Leta 2014 je izšla njena znanstvena monografija *Razvoj etnične naselbine na primeru Slovencev v Denverju*. Trenutno je zaposlena kot asistentka z doktoratom na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.

Maruša Verbič Koprivšek has obtained her BSc in Geography and her PhD in American Studies. For her dissertation "Development of the Slovenian settlement in Denver, Colorado", for which she conducted an extensive two-month field research in the U.S., she received the 1st award from the Republic of Slovenia Government Office for Slovenians Abroad. In 2014 she published a scientific monograph titled *Razvoj etnične naselbine na primeru Slovencev v Denverju (The Development of an Ethnic Settlement in the Case of Slovenes in Denver)*. Currently she is employed as a PhD research assistant at the Department of Geography at the Faculty of Arts, University of Maribor.

Marijanca Ajša Vižintin je znanstvena sodelavka na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU. V letih 2013–2014 je bila sourednica znanstvene revije *Dve domovini / Two Homelands*. Deluje na področju vključevanja učencev priseljencev

---

v slovenski šolski sistem in razvoja medkulturnega modela vključevanja. Raziskuje tudi izseljevanje Slovencev v Nemčijo ter v Bosno in Hercegovino. Za doktorsko disertacijo »Vključevanje otrok priseljencev prve generacije in medkulturni dialog v slovenski osnovni šoli« je prejela nagrado srebrni znak ZRC (2014). Udeležuje se slovenskih in tujih konferenc ter koordinira nacionalni projekt »Le z drugimi smo« (2016–2021). Med drugim je avtorica dvanajstih znanstvenih člankov in znanstvene monografije *Medkulturna vzgoja in izobraževanje: vključevanje otrok priseljencev* (2017).

Marijanca Ajša Vižintin is research fellow at the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU. She was co-editor of academic journal *Dve domovini / Two Homelands* in 2013–2014. Her main research and study interests are the inclusion of migrant students in Slovenian school system and the development of an intercultural education model. Her research subjects also include Slovenian emigration to Germany and Bosnia and Herzegovina. She was awarded the ZRC Silver Emblem in 2014 for her PhD thesis “The Inclusion of Immigrant Children of the First Generation and Intercultural Dialogue in Slovene Primary Schools”. She actively participates at Slovenian and international conferences and coordinates the national project “Only (with) others are we” (2016–2021). Besides her other publications she has published twelve scientific articles and the scientific monograph *Intercultural education: Inclusion of migrant children* (2017).

Janja Žitnik Serafin je znanstvena svetnica na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU. Je avtorica šestih samostojnih monografij o slovenski izseljenki književnosti in kulturi ter o priseljencih v Slovenijo. V letih 1992–1994 je bila predstojnica Inštituta, 1996–2000 glavna urednica znanstvene revije *Dve domovini / Two Homelands* in 2001–2008 glavna urednica monografske zbirke *Migracije*. Do leta 2016 je bila predsednica Znanstvenega sveta Inštituta in podpredsednica Znanstvenega sveta ZRC SAZU. V okviru raziskovanja slovenskega izseljenstva je trenutno vodja raziskovalnega programa Inštituta ter treh potekajočih raziskovalnih in enega bilateralnega projekta s tega področja.

Janja Žitnik Serafin is research advisor at the Slovenian Migration Institute ZRC SAZU. She is the sole author of six academic monographs on the literature and culture of Slovenian emigrants and immigrants to Slovenia. She was head of the Slovenian Migration Institute (1992–1994), editor-in-chief of the academic journal *Dve domovini / Two Homelands* (1996–2000), and editor-in-chief of the scholarly

---

monograph series Migracije / Migration (2001–2008). She was chair of the Institute's Research Committee and vice-chair of the Research Committee of the ZRC SAZU (2008–2016). In the framework of Slovenian emigration research she is currently the leader of the Institute's research programme, three ongoing research projects and one bilateral project in this field.

IMENSKO KAZALO

A

Adamič, Louis 22, 23, 24, 26, 33, 142, 149, 150
Agičić, Damir 102, 113
Ahas, Rein 118, 135
Aldrich, Howard 203
Amit, Vered 115, 135
Anderson, Benedict 164, 167
Anthias, Floya 75, 79, 82
Antić Gaber, Milica 78
Arango, Joaquín 37, 38, 39, 47, 65
Arendt, Hannah 206, 217, 228
Arnez, Janez (John) 139, 148

B

Bade, Klaus 11, 18, 19, 52, 64
Badone, Ellen 85, 95
Bahor, Maja 207, 217
Baines, Dudley 55, 64
Bajec, Jože 22
Bajt, Veronika 78, 81, 82
Bajuk Senčar, Tatiana 71, 79
Baraga, Irenej Friderik 143, 150, 182
Barbič, Ana 70, 72, 79
Barnard, Alan 37, 47
Baskar, Bojan 205, 209, 217
Basu, Paul 85, 95
Baycan-Levent, Tuzin 195, 202
Bayer, Ronald H. 141, 148
Beck, Ulrich 116, 135
Behrens III., William W. 218
Beltram, Julij 194, 202
Benson, Michaela 119, 129, 135, 136, 232
Bernard, H. Russell 172, 191
Bevc, Milena 71, 79
Beznec, Barbara 28
Black, Richard 212

Bloch, Maurice 119, 133, 135
Bodnar, John 141, 148
Bonacich, Edna 196, 199, 202
Borowy, Iris 211, 217
Boyd, Stephen. W. 85, 97
Brejc, Tomo 92, 95
Broadberry, Stephan 51, 64
Brodnik, Vilma 139, 148
Brown, Lester 212
Brückner, Eduard 208
Brumen, Jerneja 17, 28, 205, 218, 225, 227, 228
Brunnbauer, Ulf 8, 18, 155, 167
Brunski, Velimir 159
Burgess, Ernest W. 38, 48
Büscher, Monika 117, 118, 135, 136

C

Cane, Mark A. 218
Carson, Rachel 209, 217
Castels, Stephen 39, 43, 46, 47, 156, 167
Čebulj - Sajko, Breda 9, 10, 18, 22, 24, 26, 32, 33, 77, 80
Ceglar, Dean 28
Cencič, Majda 172, 191
Churchill Semple, Ellen 208
Cimerman, Ivan 94, 96
Clarke, Kamari Maxine 85, 96
Cocker, Ema 118, 135
Coleman, Simon 95, 97
Coles, Tim 83, 96, 97
Corbett, John 38, 47
Cukut Krilić, Sanja 78, 79

D

Davies, Aull Charlotte 120, 135
De Certeau, Michel 118, 135

-
- De Guchteneire, Paul 217
Delavec Touhami, Mira 159, 168
De Pina-Cabral, João 120, 135
Doepfers, Daniel F. 141, 148
Donato, Katharine M. 68, 73, 80
Drnovšek, Marjan 9, 10, 19, 24, 25, 28, 29,
33, 50, 56, 58, 62, 64, 69, 70, 72, 74, 77,
80, 89, 96, 139, 148, 154, 158, 166, 167,
168, 173, 191, 193, 202
Dryzek, John S. 211, 217
- E
- Eade, John 95, 97
Ehrenreich, Barbara 67, 80
El-Hinnawi, Essam 209, 212, 217
Engels, Friedrich 37
Esman, Marjorie R. 84, 96
- F
- Fabinc, Ivo 23, 33
Falzon, Mark-Antony 119, 135
Farrant, Macha 60, 61, 64
Fauri, Francesca 49, 65
Favell, Adrian 134, 135
Ferenc, Tone 104
Fischer, Jasna 51, 65
Flick, Uwe 196, 197, 202
Floyd, Rita 211, 217
Freeman, Carla 134, 136
Frisch, Max 153
Friš, Darko 88, 89, 90, 96, 143, 144, 148, 149
- G
- Gabaccia, Donna 68, 75, 80
Gabaj, Živa 106, 113
Gantar Godina, Irena 24, 25, 33, 77, 80, 142,
149
Garraway, Jasmin 84, 96
Gay Stolberg, Sheryl 144, 149
Gemenne, François 212, 213, 214, 217
Genorio, Rado 10, 19, 178, 179, 191
Gestrin, Ferdo 51, 65
Giddens, Anthony 116, 135
Glick Schiller, Nina 109, 114
Gliha, Mateja 28
Glušič, Helga 25, 34, 141, 150
Gnezda, Andrej 207, 217
Gobetz, Giles Edward 142, 149
Gold, Stephen J. 196, 199, 203
Gombač, Jure 17, 24, 29, 33, 37, 39, 46, 47,
157, 168, 193, 225, 228
Gordon, Milton 38, 43
Gostič, Maja 28
Grabowski, Diane L. 141, 149
Grabowski, John J. 141, 149
Graeme, Hugo 65, 217
Guček, Milan 28
Guelke, Jeanne Kay 83, 85, 97
Gulumser, Alie Ahu 195, 202
- H
- Haldrup, Michael 125, 135
Haley, Alex 85, 96
Hall, Michael C. 130, 135
Hammack, David C. 141, 149
Hartmann, Betsy 211, 217
Harvey, David 116, 136
Hatton, Timoty 57, 59, 65
Heiman, Rachel 134, 136
Hine, Christine 116, 136
Hobsbawm, Eric 103, 113
Hochschild, Arlie R. 67, 80
Hoerder, Dirk 11, 19
Hoey, Brian 119, 136
Holdaway, Jennifer 80
Hollifield, James F. 39, 47
Hrženjak, Majda 71, 80
Hughes, Jonathan 211, 217
Hugo, Graeme 65, 123, 213, 217
Humphrey, Mathew 207, 217
Huntington, Ellsworth 208

-
- I
Irek, Małgorzata 132, 136
Ivandić, Marina 194, 202
- J
Jacobson, Jodi L. 212, 217
Jafari, Jafar 85, 96
Jeglič, Anton Bonaventura 89
Ježovnik, Maja 162, 168
Jirón, Paola 118, 136
Josipovič, Damir 15, 101, 102, 103, 105, 106,
113, 114, 193, 203, 224, 228, 229
Juncker, Jean-Claude 101
- K
Kajfež Bogataj, Lučka 207, 214, 215, 217,
218
Kalc, Aleksej 7, 28, 70, 72, 80, 193, 202, 221,
229
Kalčič, Špela 28
Kastelic, Špela 28
Kavrečič, Petra 88, 89, 96
Keček, Jožef 163
Keeley, Brian 65
Kelley, Colin P. 206, 207
Kent, Jennifer 213, 218
Kibreab, Gaim 210, 211, 212, 218
Kidrič, Boris 22
King, Brian 86, 96
Klemenčič, Matjaž 10, 19, 97, 139, 140, 144,
145, 146, 147, 149
Klinar, Peter 13, 38, 39, 42, 43, 46
Knuth, Matthias 109, 110, 114
Koblar, Stanislav 193, 203
Kočar, Jurij 207, 215, 218
Koderman, Miha 14, 83, 84, 86, 87, 88, 89,
90, 91, 92, 94, 96, 223, 229
Kogovšek, John K. 147
Kolar, Bogdan 143, 144, 149
Kollander, August 90, 93
Kolman, Franc 156, 163, 165, 168, 169
Kolman, Jana 156, 163, 165, 168, 169
Komac, Miran 216, 218
Kontos, Maria 82
Koprivec, Daša 70, 76, 77, 80
Korpela, Mari 119, 136
Kos, Katja 156, 168
Kos, Lidija 156, 168
Kouaouci, Ali 65
Kovič Dine, Maša 218
Kralj, Vinko 159
Kresal, France 57, 65
Križnar, Igor 158, 162, 168
Kržišnik - Bukič, Vera 106, 113, 114, 203
Kundak, Seda 195, 202
Kushnir, Yochanan 218
Kuzmič, Mihael 140, 150
- L
Lamut, Urška 172, 192
Lapuh, Lucija 172, 173, 175, 192
Lazarevič, Žarko 49, 50, 51, 55, 65, 96, 222,
229, 230
Lazaridis, Gabriella 75, 79
Lee, Everett S. 38, 48
Leskovar, Matej 163
Liapi, Maria 82
Ličen, Mariza 77
Liechty, Marc 134, 136
Light, Ivan H. 196, 199, 203
Livada, Igor 194, 202
Livingstone, David N. 208
Loescher, Gil 219
Logar, Janez 22
Lokar, Metka 28
Lonergan, Steve 210, 213, 218
Long, Katy 142, 150, 219
Lucassen, Jan 11, 19
Lucassen, Leo 11, 19
Lukšič, Andrej A. 217

-
- Lukšič Hacin, Marina 10, 13, 19, 24, 26,
28, 29, 33, 37, 44, 45, 48, 71, 72, 75, 77,
80, 81, 106, 114, 150, 154, 158, 161, 168,
222, 230
- M
- MacDonald, Anna 60, 61, 64
- Maček, Jože 57, 65
- Mačkovšek, Janko 8, 19
- Macur, Mirna 172, 192
- Mahler, Sarah J. 74, 82
- Majcen, Vinko 163, 168
- Makuc, Dorica 70, 72, 81
- Malačič, Janez 107, 114
- Manalansan, Martin 80
- Marcus, George E. 118, 136
- Marinšek, Špela 24
- Marković, Irene 143, 150
- Marolt Maver, Dominika 206, 207, 218
- Marty, Maša 156, 168
- Marx, Karl 37, 211
- Massey, Douglas S. 37, 39, 48, 51, 58, 65
- Maxwell, John 172, 192
- McAdam, Jane 206, 217, 218
- McLeman, Robert A. 209, 213, 218
- Meadows, Donella H. 209, 218
- Medved, Mihael 156, 168
- Meeus, Bruno 131, 136
- Merriman, Peter 124, 136
- Mežnarić, Silva 23, 44, 48
- Mihelich, John L. 90
- Mihelič Pulsipher, Lydia 84, 96
- Miklavčič Brezigar, Inga 70, 72
- Mikola, Maša 24, 33
- Miletić, Aleksandar 8, 19
- Milharčič Hladnik, Mirjam 14, 24, 29, 33,
34, 67, 70, 77, 79, 81, 82, 142, 150, 161,
164, 165, 168, 223, 231
- Miller, Daniel 39, 43, 47, 116, 136, 156, 167
- Miller, Mark 39, 43, 47, 116, 136, 156, 167
- Mitchell, Don 208, 218
- Mlakar, Albert 156, 168
- Mlekuž, Jernej 24, 29, 33, 34, 70, 75, 77, 79,
81, 82, 117, 136, 150, 193, 203
- Mohtadi, Shahrzad 218
- Momsen, Janet H. 79
- Morawska, Ewa 141, 150
- Morrissey, James 210, 212, 213, 218, 219
- Mulaček, Ivan 8, 9, 19
- Muršič, Rajko 172, 192
- Musić, Goran 194, 203
- Myers, Norman 212, 213, 218
- N
- Nijkamp, Peter 195, 202, 203
- Noč, Apolonija 77, 80
- Noel, Thomas J. 141, 150
- Nordhaus, William 51, 65
- Nordquist, Brice 125, 136
- O
- Obama, Barack 144, 149
- Obokata, Reiko 213, 218
- O'Rourke, Kevin H. 51, 64
- Osbaldiston, Nick 119, 135, 136
- Özden, Çağlar 65
- P
- Pajnik, Mojca 75, 78, 81, 82
- Park, Robert Ezra 38, 43, 48, 203
- Passerini, Luisa 75, 82
- Pear, Robert 144, 149
- Pečnik, Karol 81
- Pécoud, Antoine 217
- Pellegrino, Adela 65
- Pessar, Patricia R. 74, 80, 82
- Peternel, Miroslav 57, 65
- Petrič, Jerneja 142, 150
- Piguet, Etienne 208, 209, 213, 217, 218
- Pinho de Santana, Patricia 85, 96
- Piore, Michael J. 39, 48
- Plummer, Ken 82

-
- Polychronidi, Evgenia 206, 218
Prešeren, Jože 80, 93, 97
Prisland, Marie 77, 81, 142, 150
Pugel, Jim 140, 149
- R
- Rancew-Sikora, Dorota 136
Randers, Jørgen 218
Ranger, Terence 113
Rapport, Nigel 115, 135
Ratzel, Friedrich 208
Ravenstein, Ernst Georg 37, 47, 48, 67, 82, 208
Razpotnik, Špela 78, 82
Reid, David 209, 219
Richmond, Anthony H. 213, 219
Robertson, Shanthy 116, 136
Robnik, Natalija 159
Rogelja, Nataša 15, 28, 115, 119, 224, 232
Rogelj, Janez 91, 92, 93, 94, 97
Roseman, Sharon R. 85, 95
Roškar, Saša 70, 82
Rowbotham, Sheila 70, 82
Rozman, Franc 22
- S
- Sahin, Mediha 195, 202, 203
Said, Edward 193, 203
Saksida, Stane 44, 48
Samuelson, Paul 51, 65
Sancin, Vasilka 218
Saunders, Patricia L. 207, 211, 216, 219
Scheffer, Paul 155
Scheper-Hughes, Nancy 134, 136
Schiff, Maurice 65
Schramm, Katharina 85, 97
Seager, Richard 218
Sedmak, Jay 143, 150
Seiler, Alexander J. 153
Selby, Jan 219
Sen, Amartya 166, 168
- Šenk, Mila 23
Sheller, Mimi 115, 117, 136
Šifrer, Živko 9, 19, 22
Sigona, Nando 219
Simmel, George 118
Simon, Roger 95, 97, 141, 148
Singer, Paul 38, 39
Sinke, Suzanne 75, 82
Širok, Mojca 101
Skaptadóttir, Unnur Dís 136
Škrlič, Katja 75, 77, 82
Slabe, Janja 104, 114
Slak, Hanna A. W. 150
Slany, Krystyna 75, 82
Slater, Don 116, 136
Slavec Gradišnik, Ingrid 10, 19, 154, 156
Sočan, Lojze 51, 65
Spencer, Johnatan 37, 47
Šrekl, Tadeja 94, 97
Sriskandarajah, Dhananjayan 60, 61, 64
Stanonik, Janez 23, 24, 33, 142
Stehr, Nico 208, 219
Šterbenc, Primož 206, 219
Stokel, Krist 92, 97
Stott, Philip Anthony 219
Strle, Urška 27, 75, 82
Štrubelj, Zvone 163
Štuhec Meglič, Karolina 158, 163, 168
Štumberger, Saška 154, 159, 160, 166, 168
Sullivan, Sian 219
Šumi, Irena 102, 104, 114
Švara, Sergej 44, 48
- T
- Taylor, Edward 65
Teye, Victor B. 84, 85, 97
Thomas, Deborah A. 48, 96, 150
Thomas, William I. 38
Timothy, Dallen J. 65, 83, 84, 85, 96, 97
Tomljenović, Ana 102, 114
Tomšič, Ivan 9

-
- Tomšič Kramberger, Martina 159
Toplak, Kristina 24, 29, 34, 117, 136, 155,
156, 169
Toš, Niko 44, 48, 155, 169
Trebše - Štolfa, Milica 97, 149
Trunk, Jurij Matej 8, 19, 139, 140, 149, 150
- U
- Učakar, Tjaša 78, 82
Udovič, Boštjan 106, 114
Ule, Mirjana 158, 169
Umek, Ema 22
Urry, John 115, 116, 117, 135, 136
- V
- Vah Jevšnik, Mojca 28
Valencič, Erik 207, 219
Valencič, Vlado 55, 56, 57, 58, 65
Valentinčič, Dejan 16, 171, 177, 192, 225,
232, 233
Vecchi, Benedetto 164, 169
Velikonja, Jože 139, 150
Verbič Koprivšek, Maruša 16, 137, 140, 146,
150, 224, 233
Verginella, Marta 75, 82
Veronis, Luisa 218
Viazzo, Pier Paolo 208, 219
Vidal de la Blache, Paul 208
Videmšek, Boštjan 205, 219
Vidmar Horvat, Ksenija 78, 79, 82
Vižintin, Marijanca Ajša 16, 28, 153, 159,
160, 161, 164, 165, 169, 225, 233, 234
Vodopivec, Fran 163, 164, 168
Volery, Thierry 196, 203
von Storch, Hans 208, 219
Vovko, Andrej 24, 143, 144, 149
Vudler, Andrej 158, 164, 168
- W
- Waldinger, Roger 195, 196, 203
Wallerstein, Immanuel 38
- Ward, Barbara 203, 211
Ward, Robin 203, 211
Warner, Koko 213, 219
Weber, Max 37
Weber, Michael P. 141, 148
Wertheimer Baletić, Alica 108, 114
Williamson, Jeffrey 57, 59, 65
Wimmer, Andreas 41, 48, 109, 114
Witchger, Katian 135
Wörsdörfer, Rolf 154, 160, 165, 166, 169
- Z
- Žagar, Gabrijela 158, 168
Zakrajšek, Kazimir 90, 148
Zavertnik, Jože 139
Zavratnik, Simona 207, 219
Zelinsky, Wilbur 83, 97
Zetter, Roger 212, 213, 219
Zhou, Min 196, 203
Žigon, Zvone 24, 25, 29, 34, 163
Žitnik Serafin, Janja 10, 11, 12, 13, 19, 21,
25, 27, 29, 30, 34, 102, 106, 114, 141, 150,
168, 202, 203, 221, 234
Žižek, Aleksander 80, 82
Žmavc, Gorazd 159, 163
Znanički, Florian 38
Zolberg, Aristide R. 46
Zwitter, Fran 22, 23

Vzporedna projekta Socialna, gospodarska in kulturna zgodovina slovenskega izseljenstva (št. J5-7167 in J5-8246) in raziskovalni program Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva v kontekstu raziskovanja migracij (št. P5-0070) sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. Projekt Sodobne strategije slovenskih izseljencev za ohranjanje etnične identitete (št. V5-1634) sofinancirata Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu iz državnega proračuna.

Fotografija na naslovnici: Slovo ob odhodu v Avstralijo (tržaško pristanišče, 1955), foto Mario Magajna, Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Odsek za zgodovino in etnografijo, Fotografski arhiv Maria Magajne.

Zametki znanstvenega preučevanja slovenskega izseljevanja segajo v čas pred prvo svetovno vojno, ko je pojav dosegel svoj zgodovinski višek. V tridesetih letih 20. stoletja je preučevanje izseljenske tematike dobilo akademsko podlago in teoretično utemeljitev v okviru ljubljanske univerze. Sistematično raziskovanje slovenskega izseljenstva se je intenzivneje razvijalo od šestdesetih let dalje, se tematsko razvejalo in postalo področje sodelovanja raznih znanstvenih disciplin. V tem procesu je v osemdesetih letih zaživel tudi današnji Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU. K sodelovanju pri knjigi, ki prihaja med bralce ob jubileju Inštituta, so bili poleg njegovih članov povabljeni še nekateri drugi raziskovalci migracij, posebno pripadniki mlajših generacij, ki poglobljajo in razširjajo tradicionalne raziskovalne vsebine, jih obravnavajo z novih zornih kotov in pri tem preizkušajo nove raziskovalne pristope. Publikacija tako prinaša pregled dosedanjega dela Inštituta na področju raziskovanja slovenskega izseljenstva ter izbor prispevkov o nekaterih tematikah in vprašanjih, ki so danes v ospredju zanimanj preučevalcev slovenskih migracij.

17,00 EUR

9 789610 500407 >

